

SAMULI PAULAHARJU

LAPIN MUISTELUKSIA

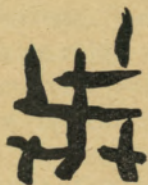

KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ KIRJA, HELSINKI

LAPIN MUISTELUKSIA

SAMULI PAULAHARJU

LAPIN
MUISTELUKSIA

NÄINPÄ SE ENNEN LAPPI LAULO
KOTAPOIKA POIMETTELÍ
TUNTURINMÄEN TAKANA
VVOREN KORKIAN KOHALLA
KANSANRUNOSTA

KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ KIRJA, HELSINKI

HELSINKI 1922
KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ KIRJAN
KIRJAPAINO

ALKUSANA

Seuuraavien*) kirjoitusten ainekset on koottu kolmi-kesäisellä vaelluksella Länsi- ja Etelä-Lapissa sekä läntisessä Peräpohjassa. Kesällä 1920 kiertelin Kalevalaseuran matkarahoilla Ounasjoen mailla Kittilässä, Sodankylän Unaria sekä Inarin ja Enontekiön rajoja myöten. Seuraavana kesänä sain saman seuran avustamana käydä Tornion ja Muonion laakson useimmat kylät, jopa ulottaa retken ylös lappalaisalueille Enontekiön Pöyrisjärvelle ja Norjan-Lapin Koutokeinon sekä Muoniota ylös Könkämäenon ja Lätäsenon yhtymille, Enontekiön entiselle kirkonpaikalle. Ja kesällä 1922 juovatin vielä uudelleen viimekesäiset jälkeni Enontekiön Näkkälään asti; lisäksi retkeilin muutamat Muonion, Kolarin ja Turtolan syrjäisimmät seudut, joilla en ollut ennen käynyt.

Näillä matkoilla karttui papereihini kaikenlaista kansantietoutta: vanhoja tapoja, taikoja ja uskomuksia, tarinoita, loitsuja ja vanhoja runoja, sananlaskuja sekä arvoituksia y. m. Monet vanhat täällä muinaisessa »Lapinkorvessa» niitä vielä »muistelivat», 80—90:nkin ikäiset vaarit ja muorit juttelivat tietämyksensä. Joutuivatpa muutamat mainiot muistelijat antamaan keräilijälle kuin testamenttina viimeiset tietonsa, sillä taas seuraavana kesänä samoja seutuja samoillessani oli jo lähes kymmenkunta tuttua kertojaa joutunut Tuonelan tuville.

Olen osan näistä vanhojen »muisteluksista» liittänyt yhtenäiseksi kuvauksiksi ja kertomuksiksi, kirjoittaen ainoastaan sitä, mitä Lapin ja Peräpohjan kiveliöiden »äijit» ja »ämmit» haastelivat

*) Alkukirjain Olaus Sirman nimikirjoituksesta v:lta 1692.

kulkijalle. Olen useinkin koettanut pysytellä vain metsä- ja tunturikansan tulkkina ja kirjoitusmiehenä sekä antanut heidän haastaa omaa kotoista kieltään ja katsella asioita omalta kannaltaan. Mutta olen samalla kumminkin, kuin metsäpolkujen tuntija, hoidellut muistelijointa pysymään oikealla palkaalla. Ja niin olen saanut lukuisan ja kirjavan kertojajoukkoni ohjatuksi haastelemaan yhtenäisiä muisteluksia. Niinpä siis,

»minkä suustani sulannen,
minkä pannen parrastani,
sep' on suusta suuremmasta,
parrasta paremman miehen.»

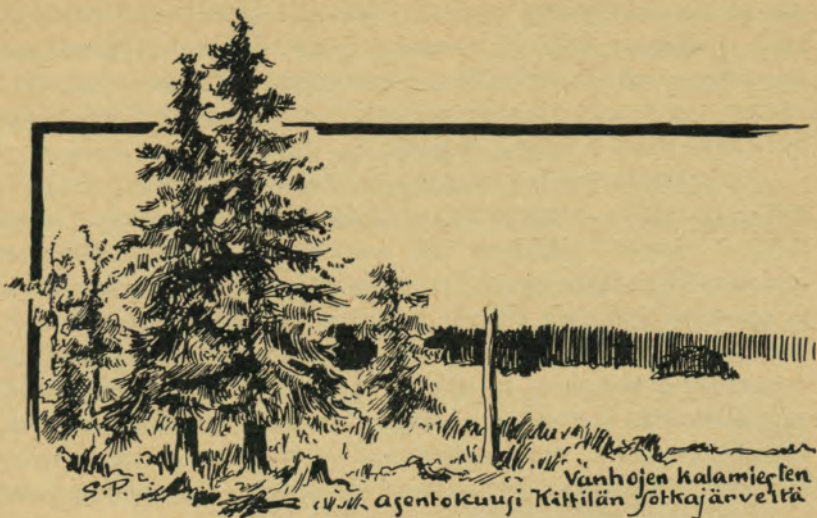
Kirjaan liittyvät kuvat ja piirroksot ovat myöskin keräyksistäni poimittuja. Vain valokuvat sivuilla 108, 112, 115 ja 212 ovat kirkkoherra J. Aholan kokoelmasta, sivuilla 79 ja 152 ylioppilas M. Häyrysen ottamia sekä sivulla 176 kruununvouti E. Sandströmin ottama. Lisäksi on kirjassa pari Ruotsin lappalaisen J. Tuurin piirroksen jäljennöstä. Lukujen alkukirjaimet ovat Peräpohjan ukkojen ja lappalaisten nimikirjaimia ja puumerkkejä, jotka olen poiminut vanhoista asiapapereista 1700—1800-luvuilta. Samoja asiapaperien nimimerkkejä olen käyttänyt myöskin kirjan nimessä kansilehdellä, ja kirjan nimilehden tekstiin olen saanut mallit kolarilaisen kauppamiehen, Simun Tuomaan, tilivihkosesta viime vuosisadan alkupuoliskolta, joita kirjaimia olen myös jäljittellyt lukujen otsakkeita piirtäessäni. Kansilehden yläkuvana on käytetty Enontekiön lappalaisen luupiiirrosta, ja alakuva, haasteleva lappalaispari on jäljennetty lappalaisvaimon, Näkkälän Antin emännän, Elle-Marian, lyijykynäpiirroksesta.

Oulussa syyskuulla 1922.

— SAMULI PAULAHARJU.

Lapin kota. Näkkälän emännän Elle-Marian piirroksen mukaan.

LAPINKORWEN WALTAUKSESTA

Pitkät ajat sen jälkeen kuin Suomen rintamaat ja sydänseutujen korvet oli jo kiintonaiselle asutukselle vallattu, oli Perä Pohjola vielä »Lapinkorpena», jonka äärettömiä erämaita lappalainen yksinään sai vallita. Vain Karjalan mailta kainuulainen kävi silloin tällöin kivieliöitä kiertelevältä kansalta kiskomassa veroja, samoin sitten myöskin Hämeen ja Satakunnan rintamailta pirkkalaiset.

Mutta aikojen vieressä asettui kainuulainen monesti kiertelemäänsä Lapinkorpeen asumaan vallaten lappalaisen ikivanhaa erämaata kappaleen toisensa jälkeen, ja Kyrönmailta käsin nousi Länsi-Suomen mies pitkin rantamaita jokisuulta jokisuulle, yhä ylemmäksi kohti Kainuunmeren pohjukkaa, ja joutui siellä kosketuksiin kainuulaisten kanssa. Niin syntyi Kemijokisuulle jo 1250:n paikoilla suomalainen seurakunta, ja Torniossa mainitaan

itse piispa Hemmingin 1340—50 vaiheilla käyneen tarkastusmatkalla, vihkineen siellä hautausmaan sekä sikäläisen kirkon isossa ammeessa, suuren väkijoukon kummeina katsoessa, kastaneen omaan oppiinsa parikymmentä pakanaa, takamaiden lappalaisia sekä karjalaisia Kemistä, Simosta ja Oulusta.

Ja sitten jatkui Lapinkorven pakkoluovutus entiseen tapaan. Metsänriistalla ja kalastuksella elävä, nopeasti kasvava kansa tarvitsi toimeen tullakseen yhä suuremmat erämaat. Riistaisa, rannaton lappalaisten maa veti väkisinkin erämiestä helmoihinsa, ja pimeästä Pohjasta tulevat valtavat kalaiset virrat, Kemi- ja Tornionjoki, viittoivat tiet, joita myöten voitiin tunkeutua koskemattomiin korpiin. Ja mitäpä tarvitsi välittää vähäväkisestä metsäkansasta, karvaisista lintukotolaisista, enempää kuin muistakaan kivieliöitä kiertelevistä metsänelukoista, jotka myös jo ikiajoista olivat samoilleet samoja salomaita. Samanlaisia pakanoita kaikki.

Niin nousi kemiläinen asutus ylöskäsin Kemijokivartta ja hajosi haarajokia myöten yhä syvemmille sydänmaille. Ensin käytiin erämaajärvillä vain kesäkautisilla pyyntiretkillä, asuteltiin »asentokuusen» alla majoissa ja kodissa taikka rakennettiin kalasauna rannalle tai järvensaarelle, kalasteltiin ja metsästeltiin syksyyn saakka ja sitten taas painuttiin alas. Mutta myöhemmin jo muutettiin mieluisimmille paikoille asumaankin, ja silloin entiset eläjät saivat pian painua pois lähimailta. Vieläkin muistavat Peräpohjan vanhat monia tarinoita »kemiläisten» eräretkistä, ja useilla kaukaisillakin metsäjärvillä on vielä »kemiläisten kalakenttiä». Näillä vanhoilla kentillä nähdään muinaisten kalasauvojen ja -aittojen jäännöksiä ja kuoppia, joita sanotaan »kemiläisten kalakellareiksi», sekä suuria kalansuomu- ja -ruotokasoja. Niin on »Kemiläissaari» kalakenttineen suuressa Unarijärvessä, samoin on muinaisia kalakenttiä Kittilän Kinis-, Molko-, Sotka-, Kuivasalmi-, Sirkka- ja Rautusjärvillä, jotka kaikki ovat suuren Ounasjoen vesialuetta. Ounasjokea myöten kohosivat etelänmiehet vähitellen aina sen latvoille, jopa Ounas-, Vuontis- ja Peltojärville asti.

»Kemiläisten» nimillä kulkivat kaikki Kemijoen ja Ounaan nousijat, vaikka hyvinkin saattoivat olla kauempaakin lähteneitä. Niinpä kerrotaan Sodankylän Riipijärven ensimmäisen asukkaan

olleen Lumijoelta. Vainoa pakoon oli sieltä ukko lähtenyt, soutanut ylös Kemiä ja Ounasta, sitten sauvonut Meltausta myöten Unarille ja Kukasjärvelle, josta rupesi nousemaan Riipijokea ylös. Siellä katsoi karkulainen asentopaikakseen jo Matotievan ja paneutui nukkumaan, mutta unissa sanottiin hänelle:

— Ei tämä ole sinun asuinpaikkasi. Mene niin kauan kuin tulee rimpien kumpu ja asetu siihen. Siinä on leipää sinulle ja sinun lapsillesi!

Ja ukko lähti puskemaan yhä ylemmäksi, tuli Riipijärvelle, ja siellä oli järven rannalla suuri kumpu, jota joka puolelta rimmet ympäröivät. Ukko nousi kummulle ja rupesi siinä asumaan.

Kittilän Sirkankylän esikoisen sanotaan saapuneen alhaalta, kaukaa

Sirkka-nimisestä kylästä, joka on »siellä, missä Vienanmeri pistää Pohjanmereen». Immeljärven pohjoispäähän, Konttisen törmälle, oli ukko aset-

Näköala Konttisen törmältä Immeljärvelle. Oikealla Kätäkätunturin nokka.

tunut, heittänyt konttinsa puun oksalle ja ruvennut taloksi. Siitä äijän asento oli saanut Konttisen nimen, ja se on Sirkkan ensimmäinen talo. Kittilän Kirkonkylään, Pietulaan, kerrotaan ensimmäisen asukkaan niinkään tulleen Venäjän puolelta, ja sitä lyytä Pietulan taloa entisaikaan sanottiinkin Ryssäksi. Ounasjoen latvoille, Kittilän ja Enontekiön rajoille, Kyrönkylään, oli ensimmäinen korvenraivaaja tullut aina Kyrönmailta. Enontekiön Peltovuoman seutujen Hämeenkuotko ja Hämeenlantto viittaavat vielä kaukaisemmille seuduille. Ja Kittilän Kaukosenkylän tummanpuhuva alkukansa sanoo olevansa lähtöisin aina Kaukaasiasta asti.

Torniosta taas työntyi etelänmies Tornion ja Muonionjokia sekä niiden lisävesiä myöten pohjoisiin erämaihin. Jokilaakso sai ensinnä kiintonaiset asukkaansa. Sanotaan alhaalta saapuneen kolme veljestä, joista muuan asettui Vojakkalan Oravaiseen, toinen

meni ylemmäksi Mämmilään, penikulman pohjoispuolelle nykyistä Turtolan kirkkoa, ja kolmas kulki vielä korkeammalle Muonion-alustaan. Ja nämä ovat jokilaakson vanhimmat asutukset. Neljäntenä mainitaan olleen Nautapuodin, jonka Kõngäsen ruukin perustaja Grape rakensi jokisaarelle penikulman alapuolelle nykyistä Alkkulankylää. *)

Jokivarrelta painui asutus selkosille, eränkävijäin kulkiessa etumiehinä. Täälläkin tavataan kaikkialla tarinoita ja muistoja torniolaisista eämiehistä. Niin kerrotaan alatorniolaisten käyneen kalastusretkillä aina Kolarin Vaattojärvellä. Olivatpa »pithääläiset»

Tulkinsaaren kalasauna Jierisjärvellä.

kuin Muoniossa, Pallas-, Keimiö-, ja Olostunturien tienoilla, Nivunki-, Toras-, Jieris-, Äkäs-, Särki- ja Vuontisjärvellä muistoja Tornion miesten kalaretkistä. Jierisjärven monilukuisten saarien joukossa on kolme, neljä pientä saarta, Rahtu, Tulkki, Huru ja Taavo. Ensinmainitulla saarella kerrotaan Ylitornion Rahtulan pyydysmiesten asustaneen, ja Tulkinsaarella on vieläkin vanha pieni kalasauna, jossa saman pitäjän Tulkkilan kalastajat ovat kesä kautensa majailleet. Sauna on jo hyvin rappeutunut, mutta sen seinät ovat aivan täpötäynnä sekä sisältä että ulkopuolelta kalamiesten nimimerkkejä, piirroksia ja vuosilukuja. Muutamat

Tornionlaaksosta kulkevat poikki kairan Ounasjoen vesistöille, Kallojärvellekin, kalaa pyytämään, vetäneet nuottaa ja saaneet kerran pyydyskseen pääkallon, josta sitten järvi sai nimensä. »Pithääläisten» vanha kala-aitta on aina viimeaikoihin saakka seisunut järven etelärannalla. Onpa niinkin korkealla tunturimaassa

*) Arend Grape perusti Kõngäsen ruukin lähelle Tornionjoen ja Muonionjoen yhtymää 1645, myi sen sitten Mommalle ja rakensi Nautapuodin talon. Talon hävitti »Keksintulva» 1677. Sen jälkeen rakennettiin talo mantereelle.

merkinnät ovat aina 1760-luvulta. Hurunsaarella oli Karungin Hurulan miesten kalakenttä, ja Taavolla majailivat Ruotsin puolen Juoksenginkylän Taavolan miehet.

Kangosjärvellä, samoilla tunturimailla, kalastelivat Ylitorion Marjosaarelaiset ja Nuotiorantalaiset; Salmi-, Tiura- ja Äkäsjärvillä retkeilivät Karungin Kukkolan kalamiehet.*) Äkäslompola, yhdeksän tunturin välistä pikkujärveä, josta vain kolme aukkoa vie muuhun maailmaan, piti Mämmilän ukko, Martin Pietari, kalavetenään, ja oli hänellä kalakenttänsä Autioniemessä, lompolon pohjoisrannalla, mutta sitten tuli Ruotsin puolelta Jarhoisten Taneli, teki talon järven rannalle ja valtasi Pietarin kala-apajat.**)

Muonion Kangosjärvi. Taustalla Pallastunturi.

Mahtavan Yllästunturin mailla, Kurtakko-,***) Ylläs- ja Luosujärvillä sanotaan Pellon miesten käyneen kalaretkillä, ja Ylläsjärven etelärannalla, Kenttäniemessä, kyhjöttää vieläkin heidän vanha kalapirttinsä. Mutta sitten tuli Kurtakkoon jo vakinaisenkin eläjä, asua tuhrusteli pöksässä suuressa siivottomuu-

*) Salmijärven kalakentältä oli kerran löydetty vanha laudankappale, johon oli puukolla leikattu vuosiluku sekä nimi, KUKKOLA.

**) Äkäslompolossa oli ennen vanha aitta, jonka seinään Tanelin poika, Mikko, oli puukolla leikannut: MIKKEL TANELIN POIKA W 17 . . .

***) Kurtakon seuduilla samaan aikaan asusteli lappalaisia karjoineen. He lypsivät porojaan Teuravuomalla ja panivat maitoa kuivamaan metson- ja koppelonkupuihin. Maitoa sanottiin kurttamaidoksi, ja säilytettiin sitä saarella aitassa, ja siitä on Kurtakkojärvi ja kylä saanut nimensä.

dessa elukkainsa kanssa, niin että »houvi», joka veroja perien matkusti järvisetuja myöten Muonioon, sanoi hänelle:

— Sie olet niin ryöttä! Mie ajan sinut pois ja panen tänne toisen miehen.

Ja vouti lähettikin toisen miehen, Jaakon talon pojan Kolarista. Tämä tekaisi järven rannalle uuden pirtin, Aapon talon, ja kun vouti taas tuli veroja perimään, kehuskeli hän:

— Tämä se on ihmisen asuma! Siepä isäntä olet!

Mutta Ylläsjärvellä Pellon miehet edelleenkin retkeilivät. Meni sinne sitten Kurtakosta Aapon Erkki, riiteli aikansa pellolaisten

Vanha kalamiesten aitta Turtolan Konttajärvellä.

kanssa kalavesistä ja viimein osti heiltä koko järven rantoineen ja lompoloineen kahdella kalanelikolla. Erkki olikin toimen mies, teki talon tunturinjuuriselle järvelle, haki eukon Pajalasta ja siitti sille 35 lasta, joista 25 sai täyteen ristiin ja kasteeseen. Kymmenen vain meni kesken, mutta sen sijaan tehtiin viidet kaksoset. Ja kaksitoista Erkin

poikaa makaa Kõngäsen vanhassa kalmistokummussa.

Toisilla taas oli erämaa-ärvensä lähempänä. Niin Turtolan Juoksengin miehet, Tuoppalan ukko ja Kuidun vaari, kolusivat Kolarin Sieppi-, Vaatto- ja Pasmajärviä, jopa menivät kairan poikki Aalisjärvellekin. Alkkulan Joonaan ja Karkeisen taloilla oli kalakenttensä kala-aittoineen ja -saunoineen Turtolan takamailla Lankojärvellä. Samoilla seuduilla, Sirkkajärvellä, kalasteli muuan Matarengin Pekka-ukko, joka viimein muutti erämaahansa elämään ja valtasi koko järvisseudun niittyineen, jänkineen ja erämetsineen. Erämaansa jakoi ukko sitten pojilleen, Pekalle ja Aarolle. Ja vielä samoilla mailla, Turtolan Konttajärvellä, oli Kainuunkylän Auneksen talolla kalakenttä järven niemellä ja

Aittasaarella kala-aitta. Tänne siirtyi sitten asumaan Auneksen Mikko, väkevä kuin karhu, ja otti haltuunsa koko kiviön.

Rattosjärvellä, korkeiden vaarojen välisessä kurujärvessä, Tengeliön vesistön äärimmäisillä latvoilla, kulkivat Kukkolan »järvimiehet», kunnes järvelle tuli talontekijä Leppäniemeen. Silloin häätivät Kukkolan järvimiehet heittämään kaukaiset kalavetensä; juurakkoryteikön, »puuton», vain vihoissaan työnsivät apajiinsa, etteivät enää muutkaan saattaisi niistä vetää nuottaa. Saman vesistön latvoilla, Palojärvellä, kalastelivat Ylitornion Maijanen ja Niska sekä rovaniemeläinen Paavoniemen ukko, kalastelivat ja alituisesti riitelivät järvestään, kunnes viimein käräjillä määrättiin Tornion ja Rovaniemen raja kulkemaan poikki järven, niin että toinen puoli joutui Paavoniemen ukolle, toinen ylitorniolaisille.

Monesti tulikin erämiehille riita kalavesistä ja riistamaista, ja joskus etelänmiehet joutuivat keskenäänkin toraamaan. Muonion Tapojärvellä kerran kalastajat kimpautuivat toisiinsa, niin että iskivät yhden kuoliaaksi ja upottivat pata kaulassa Halin-gonkosteeseen, Äkäsjoen suun alapuolelle. Järveä, jonka nimenä ennen oli ollut Tahkojärvi, ruvettiin tämän johdosta sanomaan Taponjärveksi. Ja siitä sitten on saatu Tapojärvi.*)

Suurta jokiväylää kohosi lantalaisasutus yhä korkeammalle Lap-piin. Ylimuonion vanhimpaan taloon, Päkkiin, sanotaan ensimmäisen asukkaan tulleen jostakin alhaalta Päkkilästä, Kokkoon Kokko-lasta sekä Vuopioon »Maunuksen maalta». Puraseen tuli 1700-luvun puolivälissä eläjäksi Olli Pellon Purasesta. Ja Kätksuvan-toon sauvoi 5—6 polvea takaperin pari asukasta Mämmilästä. Toinen teki turvekodan Alatalon tienoille, toinen Autiomen paikalle. Tulijat pyydystelivät kalaa ja metsästelivät, mutta sitten Autiomen asukas jätti kotansa autiomeksi ja muutti yhä ylemmäksi jokivarrelle, Kuttaiseen.

Myöskin Tornion- ja Muonionlaakson valtaajain joukossa oli pitkän taipaleen miehiä. Semmoisia oli Kolari-ukko, väkevä mies ja suuri noita, joka oli lähtenyt Rautalammelta. Ukko puski korkealle pohjoiseen, yläpuolelle Tornionjoen suuta, ajoi siellä eräältä isolta jokisaarelta pois suuren lappalaisjoukon ja

*) Vanhoissa kirkonkirjoissakin on järven nimenä Taponjärvi.

asettui itse saarelle majajlemaan. Jalkaisin kahlaili Kolari-ukko matalaa karia myöten saareltaan mantereen puolelle. Ja kun sitten karin kohdalle syntyi talo, sai se nimekseen Jokijalka, ja siitä taas tuli nimi koko kylälle. Kolarista, joka sitten myöhemmin monet kerrat tappeli vihavenäläisten kanssa ja teki niille kaikenlaisia rötöksiä, sanotaan saaren ja koko pitäjän saaneen nimensä. Ja Kolarin kirkko rakennettiin saarelle, lappalaisten vanhalle kotakentälle, Porokodanmellalle, lähelle Kolari-ukon entistä kahlaamaa, ja pappila joutui Lapinniemielle.

Erämaa antoi Lapinkorpeen tunkeutuville elatuksen: pyydetiin kalaa järvistä ja joista, kaadettiin metsänriistaa ja kiskot-

Ahmanpyydyt Kittilän Kintsjärvellä.

tiin lappalaisilta veroja. Viljavia olivat silloin Lapin vedet: lohet nousivat suurin laumoin valtavia virtoja ylös, ja järvet oikein kuhisivat parasta kalaa, siikaa, harria, kueria ja rautua. Pieni Niesajokin, joka Niesakeron juurelta parin penikulman pituisena laskee väylään, oli niin

viljava, että vanha lapinäijäkin siitä sanoi: »Joka Niesajoen oikein osaa pyytää, se on tynnyrin mies». Ahvenella, hauella ja muulla »risukalalla» ei erämies viitsinyt edes kattilaansa pilata. Ja suunnattomat selkoset olivat vielä metsänkarjan laitumina. Villipeuroja silloin liikkui laumoittain kivelioissa, samoin suurin joukoin hirviä, »hervipeuroja»; oli myös karhuja, kettuja, näätiä ja saukkoja, ja suurimmissa erämaissa rakenteli majava piiloiisiin metsäpuroihin ihmeellisiä patolaitoksiaan.

Silloin oli Lapinkorvessa rikkautta kaikkialla.

Erämaiden yhä kansoittuessa joutuivat Peräpohjan salomaat ositelluiksi yhä useammille erämiehille. Laajasta Lapinkorvesta sai kukin eränkävijä valita sen, minkä halusi ja ennätti, ja korpeen vakinaisesti asettuneet tulokkaat pitivät huolen, että saivat osal-

leen hyviä niittymaitakin, jokivarsia, jänkiä ja järvirantoja. Erämaa kulki sitten suvun perintönä polvesta polveen. On vieläkin monella vanhalla talolla muinaiset laajat niittymaansa ja metsästyalueensa, »virkamaansa», joissa yhä vielä vanhat eräukot käyvät »virkamatkoillaan» köpsytellen entisaikaan pilkotettuja suuntia pitkin virittelemässä ansoja ja loukkuja. Niin on Kittilän Kirkonkylän Marjalan talolla erä- ja niittymaansa Venejoella Särkelän takana, Särkijärvenmaasta penikulma ylöskäsin joen kahta puolta — Auneksen-kotamaa, Hyvämännikkö, Juurivalanmännikkö, Tervaleili, Kapustaselänpalo ja Niemimaa — aina Herrankaltioon asti. Samoilla mailla ovat Alatalon erämaat: Paartoselkä, Sarvivaara, Autiomännikkö, Tiukupuljut, Parviojansuu, Hyvämännikkö, Kapustaselkä ja Rovaselkä. Näiden pohjoispuolella, Aakenusjoesta etelään, on Salmen talojen riistamaa Vuotsukkavaaralla, Hangasselässä, Isossa-Lappalaisessa ja Kapustaselän ylipäässä. Anttilalla ja Kari Niemellä on taas erämaansa Kelontekemän ja Ounasjoen välisellä suurella kairalla eteläpuolella Kuusajokea: Kuoskiskumpu ja Kuoskisselkä, Konkeloselkä, Kontiolaki, Nilipäät ja Rakkumaaselän Jäkälälaki. Kelontekemän taloilla on edellämainttujen maiden eteläpuolella, Maunukairalla, suuret pyyntimaansa.

Niin menetti erämaita kiertelevä pieni lapineukko taas mainiot kalavetensä, riistamaansa ja jäkäläkankaansa kintereillään kulkevalle vanhalle vainolaiselleen, etelänmiehelle, ja sai vähitellen väistyä yhä etemmäksi tunturien taakse. Oli kyllä suunnattomissa erämaissa tilaa kummankin kansan liikkua, ja vuosisatoja eli lappalainen ja lannanmies rinnakkain, mutta väkevämpi piti aina puolensa ja heikomman täytyi siirtyä syrjään.

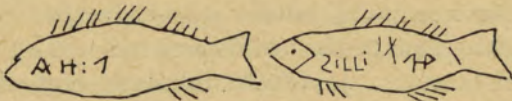

*Elle Ketomella, lapineukko Kittilän Rouvavaarasta. Eukko on Sarresu-
kuu, syntynyt Inarissa.*

Vain monilukuiset lapinkentät, kotasijat ja hautapaikat järvien rannoilla, poroaitojen lahoneet jätteet jäkäläkankailla sekä useat seitapaikat erämaassa kertovat Lapin korprien entisistä eläjästä, samoin kuin monet sadat tarinat ja muisteluksetkin, joita vanha kansa vielä kertoo. Ja tuhatmääräiset paikkainnimet on mailtaan karkoitettu pikku kansa jättänyt entisille asuinseuduilleen, niin että Peräpohjan paikannimistö on suurelta osaltaan lappalaista alkuperää. Näissä kiviäiden nimissä elää vielä vanha lappi. Ja elää se myös kansan kielessä, sillä suuren joukon sanoja ja lausumatapoja on peräpohjalainen omistanut edeltäjiltään.

Jopa mailtaan karkoitettu lappi elää vielä itse Peräpohjan kansassakin. Paljon on pakenijakansan verta sekoittunut valtaajakansan suoniin. Monet lapinkävijät, erämiehet ja uudisasukkaat, joutuivat kosioretkille rikkaiden porolappalaisten tyttäriin ja saivat lapinsukua pirttiinsä. Joskus taas lannanmiesten tyttäret mielistyivät koreapukaiseen tunturienkiertäjään ja menivät hänen kiertolaistoverikseen. Näiden jälkeläiset saatuaan lannanverta suoniinsa sitten vähitellen lantalaistuivat ja rupesivat viimein etelästä tulleiden tavalla elämään kiintonaisissa asumuksissa. Siksi pä näkeekin nykyisessä Peräpohjan väessä useasti monia tunturikansan piirteitä.

Joitakuuta lappalaisnimisiä eläjiä asuu vielä Kittilässä ja Tornion—Muonion laakson pitäjissä. Niin tavataan Kittilässä Suikki, Nikodemus, Päiviö ja Magga, Muoniossa ja Kolarissa Sieppi ja Marakatt, Turtolassa Unga ja Rovaniemellä Pokka. Mutta nämä ovat myöhemmin tänne tulleita asukkeja taikka ovat entisten pororaitioiden jälkeläisiä.

Piirroksia Tulkinsaaren kalapirtin seinästä. Jierisjärvi.

MAJAWA JA PEURA

W

anhan Lapinkorven arvokkaimpia ja enimmir. pyydettyjä eläimiä olivat majava ja peura; edellinen on jo aikoja hävitetty sukupuuttoon, ja jälkimmäistäkään on tuskin enää tavattavana muualla kuin Lapin itäisillä äärillä, Kuolan niemimaan suurilla sydänmailla.

Mutta siihen aikaan kuin lappi vielä eleli omassa korvessaan, ja etelästä lapinkävijät sinne rupesivat tunkeutumaan, mahtui siellä vielä majavakin asumaan, ja suurilla villipeuralaumoilla oli kyllä tilaa samoilla selkosia ristiin ja rastiin. Vähälukuinen lapinkansa alkuperäsine pyyntineuvoineen toimitteli metsänväen joukossa vain tarpeellista »apuharvennusta». Erämaan asukas eli sovinnossa metsäläisnaapuriensa kanssa, otti sen minkä tarvitsi, ja sen metsä kyllä hänelle soikin.

Nämä suurimpien selkosien ja tunturimaiden arat metsäläiset viihtyivät hyvin yhdessä ja tulivat toimeen toistensa kanssa.

Mutta sitä mukaa kuin lantalainen nousi Lapinkorpeen ja ajoi lapin pois, hävisi sen joukossa majava ja peurakin. Sillä ne eivät saata elää lantalaisten valtaamalla mailla.

Kaikkialla Lapin erämaissa on vielä muistoja majavasta. On monia Majava-nimisiä paikkoja, Majavaniittyjä, -vuomia, -rimpejä, -kuusikoita, -järviä ja -suvantoja, sekä Tamminiittyjä, -jänkiä, -puroja, joissa majavilla on ennen ollut patonsa. Pienillä piiloisilla korpjoilla ja metsäpuroilla ne asustelivat, niinkuin Majavaajoella Jokijalan kylän alapuolella, Venejoen Majavaniemessä, lähellä Nunnasta, Näkkäläjoessa Näkkäläjärven alapäässä,

Erämaata Kittilän Pyhätunturin tienoilla.

Luosujoessa Yllästunturin tienoilla, Naamijoessa Heinämukan niemessä ja vielä Kinisjärven Kärväsojalla, Kuusajoen latvoilla, Levitunturin takana Heteojalla, Jiesiojoen latvoilla ja Roukkuojalla sekä Kapsajoen erämaissa Silasojalla, jossa vieläkin näkyy

majavien tammen jäännöksiä; Levitunturin Heteojalla oli majava pitänyt majaansa vielä viitisenkymmentä vuotta takaperin kuolleen Erkkilän äijän muistannan aikana.

Majavat olivat korpjen merkillisiä vesi-insinöörejä. Ne rakentelivat asuntopuroihinsa puunrungoista ja risuista vahvoja patoja ja nostivat niillä veden korkealle. Sitten syksyllä, kun puro oli jäänyt, laskivat mestarit liikoja vesiä pois, niin että jään alle jäi komisko, jossa saattoi majailla koko talvikauden. Rakennustarpeikseen katkoivat majavat jyrsimällä kaikki lähirannan ruotukat, pihlajat, halevat, tuomet ja vesakot, ja raahasivat ne sitten paikalle. Muuan oli määrätty vartavastiseksi »rekimajavaksi»: kun puu oli kaadettu, heittäysi rekiäijä selälleen, otti rungon syliinsä, ja hakkuumiehet iskivät pitkät jyrsimensä reki-

majavan hammaskoukkuun ja niin kelkkasivat puun patopai-
kalle. Myötäkarvaan liukuikin sileä selkä hyvästi, mutta ahke-
rasta kelkkaamisesta karva kului, niin että rekimajavan nahka
oli aina huonompi muiden majavien nahkoja. Majavan terävissä
hampaissa oli merkillinen kuolettava voima. Se puu ja pensaikko,
minkä majava oli jyrsimällä kaatanut, oli kuollut ikipäiviksi,
sillä majavan hampaanjälki ei kuuna päivänä enää kasvanut uutta
vesaa. Vieläkin monet majavien entisaikoina raivaamat ranta-
niityt ovat vesattomia. Patosaarenkin niitty Kittilän Kõnkään
kylässä on vielä näinä päivinäkin majavan hakkauksella, ja samoin
Äkäsjoen suulla, Äkäslompolon rannalla oleva Pesosenniitty,
missä aikoinaan on majavalla ollut »pesosensa». Ei liioin Heteojan
Tamminiitylle, ei Kärväsojan eikä Sapakko-ojan niityille ole
ukkojen tarvinnut koskaan käydä kirveineen. Ja Muoniossa tie-
detään muutamien majavan ajamien niittyjen olevan jo niin
vanhoja, että ovat ainakin »toisen Aatamin aikaisia». Eikä vielä-
kään vesa nosta varttansa. Majavanhampaan tappavan voiman
saattoi tartuttaa kirveeseenkin. Vanhat ukot hivelivät sillä kir-
veenterää, kun menivät niittyä raivaamaan. Eikä sen terän jäl-
jeltä niitty ottanut vesaa.

Majava oli parhain anti, minkä metsä soi pyytömiehelle.
Sen komeasta turkista maksettiin suuret rahat, mutta vielä suu-
remmat summat sen ihmeellisistä havuksista, jotka olivat uroksen
hännän alla paksuna pallina, sillä niistä valmistettiin mitä tehoi-
sinta lääketta. Majavanhavuksilla suuri tietäjä Päiviökin kävi
parantamassa Ruotsin kuninkaan tyttären, jonka jo kaikki maan
parhaat tohtoritkin olivat hylänneet. Päiviö kun sen kuuli, mat-
kusti kuninkaanlinnaan majavanhoito mukanaan ja kysyi, saisiko
häntä käydä sairasta katsomassa. — »Miksei, saahan sitä käydä»,
sanottiin. Ja Päiviö meni ja hiereskeleli majavanhoidolla sairasta,
ja heti rupesi kuoleva kuninkaantytär toipumaan. Autton Aapolla
Enontekiön Kyrössä oli ollut majavanhavusta vielä parikym-
mentä vuotta takaperin, ja se oli ollut hyvää riisiin ja hammas-
tautiin ja kohta vaikka mihinkä kipuun. Mutta sitten oli Aapolta
loppunut koko hoito. Saattoi majavanhavustalla asettaa meren
myrskynkin. Kun sitä vaikka vain vähäisenkin heitti veteen, niin
heti asettui meri myöryämästä.

Ahkerasti metsien ihmeotusta pyydettiin, ja varsinkin Lapin-korven uudet tulokkaat, etelänmiehet, ahdistelivat sitä ankarasti. Kokonaisin retkikunnin kolusivat he kaukaisimmatkin piilo-paikat. Mutta sitten otettiin majavat »kuninkaan omaisuudeksi», eivätkä niitä saaneet metsästää muut kuin ne, joilla oli siihen oikeus. Ja heitäkin vannotettiin ankarasti, etteivät salaisi saalistaan. Piti vanhoa, että »majavia pyytämhän ja ei sallaamhan». Niin oli ennen muinoin vannotettu Hinganmaan Juntti-äijää Unarin kulmilla sekä Jiesiönmaan Humppilaista, samoin Kittilän Rautuskylän »Käry-Mikko», joka eli 1700-luvun lopulla Hanhimaassa. Oli tuomari vannottanut Tepsan Junnuakin, mutta Junnu, taitamaton metsänukko, typerтели vannoessaan:

— Majavia pyytämhän ja . . ja . . ja sallaamhan.

— Ei niin, vaan: majavia pyytämhän ja ei sallaamhan, opetti tuomari.

Mutta tyhmä Junnu typeröitsi yhä uudestaan samalla tavalla, niin että tuomari viimein tuskastui ja heitti äijän ulos sillä vannonnalla. Ja Junnu noudatti valaansa, pyysi ja salasi saaliinsa.

Sillä joka majavasta piti maksaa veroa kuninkaalle ja antaa osa papillekin. Tarkan huolen pitivät papit seurakuntalaistensa eränkävinnistä, kuulustelivat pappilassa kävijöiltä kunkin saalista, ja ukot kertoivat, että se ja sekin on saanut taas majavan. Niin meni Tepsan Junnukin kerran papin luo, ja pappi heti tiesi:

— Olethan sie majavankin saanut?

— Niin pojan, äijä vastasi.

— Osa siitä kuuluu papille.

— Niin ne kullit.

— Mitkä kullit? pappi suuttui.

— Na, ne havukset. Ne ne on samat kuin met sanomma kullit. Ne sie saatkin, koko hoion!

Monesti tuli eränkävijöille kovat riidat, jopa tappelut ja miesmurhatkin, kun satuttiin toisten pyytäjän kanssa samoille seuduille taikka erehdyttiin menemään toistensa riistamaille. Sillä joka eränkävijä-piirillä oli omat pyyntialueensa, joille toisen seudun miehet eivät saaneet aseineen tunkeutua.

Niinpä kerran pari Kittilän miestä, Vesman äijä-raukaksi ja Ollilan ukoksi sanottiin, menivät majavaretkellään Pokan taakse ja joutuivat »Inarin maan sisälle» ja saivat saaliikseen muu-

taman majavan. Mutta Inarin vallesmanni, Morottaja, osuikin miesten asennolle ja vei heidän saaliinsa ja metsästysneuvonsa. Vihoissaan hiipivät Kittilän miehet vuorostaan Morottajan yönuotiolle, keihästivät ukon ja raahasivat ruumiin Ätsärijoen Koverijyrhämään. Vitsoilla vielä sitoivat ruumiin kädet ja jalat ja panivat kiviä painoksi. Tappoivat he koirankin ja upottivat samaan hautaan. Asiasta tuli kyllä oikeusjuttu, mutta eihän kaukaisen korven tihutöitä ollut kukaan näkemässä eikä kuulemassa. Oli keihästäjä kyllä joskus juovuspäissään kerskunut:

— On tämän keihään nenässä mieskin tärissyt!

Muuanna syksynä taas pari Kelontekemän miestä oli eräretkellä sodankyläläisten pyyntimailla ja saivat useita majavia. Mutta kun he eräänä iltana palasivat asentopäikalleen, oli se ryöstetty tyhjäksi, saaliit otettu, takkahärätkin viety majan luota. Ukot heti arvasivat, että Sodankylän ma-

Korpijoen ylitse. Kittilän Kuusajoki.

javamiehet olivat keksineet heidän asentonsa, lähtivät koirineen juovattamaan jälkiä ja naakivat yöllä nukkuvalla nuotiolla, hyökäsivät kimppuun ja keihäsvarsillaan pieksivät koko kuusimiehen joukon tainnoksiin. Sitten ottivat Kelontekemän ukot pois saaliinsa, härkensä ja muut neuvonsa, ja pakenivat omalle maalleen.

Alituisesti ahdisteltuna ja vainottuna katosi viimein koko majavain suku Lapin korpimaista. Ja ehkä vielä enemmän joudutti merkillisen otuksen häviötä se, että pyytömiehet niin paljon siitä riitelivät, tappoivatkin toisiaan ja olivat aina toisilleen kateellisia, sillä viha vie viljan maasta, kateus kalatkin vedestä. Lisäksi vielä eränkävijät tekivät kaikenlaista petosta, salasivat saaliinsa pyyntitovereiltaankin, vaikka oltiin yhteispyynnissä,

eivät antaneet kuninkaalle, mikä kuninkaalle kuului, eivätkä papillekaan vieneet hänen havuksiansa.

Niin teki sitten metsäkin, puhdas metsä, jumalan luoma, sen, ettei enää suonut parasta riistaansa kelvottomille pyytömiehille.

Siitä on jo kohta kahdeksankymmentä vuotta, kun Sodankylän Könkään Jussa, 1840-luvulla, kerran tuohustamassa ollessaan atraimella surmasi majavaparin Saariselän tunturin laiteilla, Ätsärijoen latvoilla. Se lienee ollut metsän viimeinen majavananti, ja Ätsärijoen majavat sukunsa viimeiset Lapin erämaissa. Sen jälkeen saivat erämiehet koluta tyhjiä korpia ja katsella metsäpurojen autioita majavapatoja.

Viidestäkymmenestä ruplasta myi Könkään ukko koko saaliinsa, turkit ja havukset. Hampaat vain pani talteensa kirveen teroittimiksi, kun ei enää majavia ollut niittyjä raivaamassa.

Lapinkorven iljaimpia eläimiä olivat villipeurat, metsien kruunupäiset, kepeäjalkaiset juoksijat. Ne olivat oikeita Lapin tunturimaiden kasvatteja, jotka toisinaan sataisina laumoina samoilivat tuntureilta outaseutujen jäkälämaille ja vaaran tullessa kohisten ja rytisten kiitivät pakoon kuin tuulisuuska.

Vanhat lappalaiset pyysivät villipeuroja salahaudoilla, syvillä, petollisesti peitetyillä, piikkipohjaisilla kuopilla, joita toisinaan melkein vieri viereen kaivettiin jäkäläkankaille järvien taikka jänkien välisille kannaksille. Tällaisien hautojen sijoja nähdään vieläkin paljon kaikkialla Lapin erämaissa, aina itäisiä ääriä myöten, Kuollan niemimaalla asti. Niitä tavataan Kittilän, Kolarin ja Muonion kivieliöissä, ja Enontekiön erämaissa on niitä varsin monissa paikoissa. Niinpä Raaskaltion ja Tuorgattajärven välisellä kapealla kannaksella on parikymmentä maatunutta kuoppaa, joita sanotaan lappalaisten entisiksi peurahaudoiksi, samoin Näkkälä- ja Lauttajärven kannaksella kymmenkunta sekä useita Muotkajärven itäpuolisilla tievoilla, Lompolon- ja Hotinharjuilla; alhaalla Turtolassakin tapaamme vanhoja maatuneita peurakuoppia Pellosta Saukkoriipiin mentäessä pitkän rivin Valkeajärvenkaulassa, Valkeajärven ja Makkaravuoman välissä.

Laittelivat lappalaiset metsiin myös hankaita, pitkiä peura-aitoja poikki kankaiden, jättivät aitoihin aukkoja ja virittelivät

niihin nuora-ansoja. Taikka asetelivat peurojen poluille, rannioille, puiden väliin »kaula-ansoja», joihin peurat rannioita kulkiessaan puuttuivat.

Samoja pyyntikeinoja käyttivät sitten etelänmiehetkin, kun tulivat Lappiin, pettivät peuroja salahaudoilla ja rakentelivat hankaita pitkin selkosia. Näitä vanhojen eränkävijäukkojen peuranpyyntipaikkoja nähdään vielä siellä täällä kivieliöissä.

Niin on Tunturipäissä, Sodankylän ja Kittilän rajamailla, vielä Sattasen erämiehen, Töllin-Matin, peurahankaan raismeita. Täällä on rinnakkain kaksi mahtavaa lakea, Nuortsortonen ja Roivoivoinen, ja niiden välissä syvä kuru, johon ukko viritteli ansojansa. Tunturipäiden erämaa olikin parhaita peuramaita. »Roivoivoisessa jos ei peuroja ole, niin ei ole koko kairalla», olikin entisten ukkojen sanantapana. Kittilän Kallonkylän seudut olivat niinikään entisten erämiesten peuranpyyntipaikkoja. Täällä

Vanhoja peurahautoja Enontekiön Raaskalttiolla.

on pitkä Porttitievojen jono, joka Luosujärven tienoilta lähtien ojentuu aamukahdeksan aikaa kohden ja kulkee aina Ounasjoelle ja siitakin poikki. Kallon puoleen, Kesä- ja Talviporttijärvien väliin, virittivät pyytäjät paulansa. Mutta pääpyyntipaikka oli Kallojärven ja Syvänjärven välisen korkean hiekkaharjun porttikurussa. Siitä kulki villipeurojen valtarannio, ja Kallojärven Kiviniemeen vartavasten rakennetusta pirtistä saatettiin heti huomata, milloin peura puuttui ansaan. Kittilässä Kapsajoen päällä, Tepastolompolon takamailla, nähdään myöskin jäännöksiä entisäijien peurahankaasta. Pitkin Silasselkää ja Mieliölakea kulki ukkojen metsäaita isoja mutkia tehden itään käsin kilometrittäin aina Mieliö-

kuusikkoon ja Suvaskongelon vuomaan asti. Ja lähellä olevassa Kursujärvessä on pieni kalliosaari, johon äijät veivät peuranpyyntikojeensa kesäteloilleen. Saarella on vieläkin pystyssä pari patsasta ja niiden varassa poikkipuu, mihin peura-ansat ripustettiin. Siellä ne säilyivät metsänpalonkin sattuessa. Sillä entisaikaan erämiehet monesti ilman aikojaan pistivät metsän palaamaan, jopa joskus kateellisina turmelivat tulella toistensa

*Marjalan äijä, vanha erämielis
Kittilän kirkolta.*

riistamaata. — Jiesiön seutujen vanhoja peuranpyyntimuistoja on Vipukuusi, joka seisoo Jiesiöjoella, kolme neljänestä Jiesiöjärvestä alaskäsin. Kuusessa kerrotaan entisten peuramiesten pitäneen vipuansojaan.

Paljon pyydettiin villipeuroja myöskin ajamalla. Syksyllä koirien kanssa seurattiin peurojen jälkiä ja ammuttiin, kun päästiin lähelle. Lihat pantiin talvea odottamaan vartavasten rakennettuihin pikku aittoihin, luoviin, lauttasiin ja nileihin.

Mutta lumen aikana, syksyllä ja keväthangilla lähdettiin miehissä oikein »väkiajoon». Pari-, kolmekymmentäkin miestä liittyi samaan joukkueeseen, yhteiseen seurapyyntiin ajamaan metsien vaukkoa karjaa. Keveät ahkiot, veturit, jukkonuorasta jäljessä juoksemassa, hiihrettiin salolle, valittiin sopiva asento-

paikka, johon heitettiin ahkiot ja eväät. Sitten lähdettiin naakimaan peuroja, ja kun tavattiin tokka, niin pamautettiin ja taas lähdettiin miehissä laukomaan pakenijain perässä, niin että

— Sui, sui, suoravaranpuu,
anna mennä mäntysauvan,
vitsajuksut viuvotella,
vaippahousut veuhkustella!

Ja taas ammuttiin ja ajettiin. Jos pelästyneet metsänelukat häätäntyivät eri parttioihin, jakautuivat vainolaisetkin joka joukon kintereille. Mutta ajon päätyttyä kokoontuttiin kaikkiin taas saaliin kanssa asentopaikalle. Siellä toimitettiin saaliin jakaminen. Kunkin peuran saamamies sai aina ensin päältä-jaon kaatamansa otuksen selkärangan lihoineen, sitten muut lihat ja nahat tasattiin kaikkien pyyntimiesten kesken.

Ja taas kun oli yökausi asentopaikassa makailtu, painuttiin erämaihin tuottamaan surmaa metsänväelle. Ja kun onnistuttiin panemaan toimeen oikein suuret joukkosurmat, tuhoamaan koko parttio, veistettiin sen muistoksi metsään »keripää»: katkaistiin petäjä parin kyynärän korkuiselta, ja veistettiin sen kanto nelikulmaiseksi sekä kannon nenä ihmis-päätä muistuttavaksi muhkuraksi. Keripään kylkeen vielä leikattiin vuosiluku, joskus saamamiesten puumerkkejäkin. Monesti hakkasivat kaatomiehet jokainen oman keripäänsä. Tällaisia erämiesten metsätonttuja törötää vielä Kittilän Kinisjärven takamailla useassa paikassa, Liivajoella ja Vuollin Pöytämaassa; Mustanlompolon seuduilla on niitä koko joukko samalla tievalla.

„Keripää“ Kittilän Mustanlompolon rannalta.

Joskus satuttiin tavoittamaan peurat metsänsoljesta: peura-hirvaat olivat tapellessaan sotkeutuneet sarvista yhteen ja niin tarttuneet merkilliseen metsänsolkeen, joka satoi Tapion komeat ajokkaat, etteivät voineet paeta metsämiestä. Toisinaan löydettiin hirvaat metsänsolkeen kuolleina.

Vanhon erämiesten, seurapyytäjien, entisiä asentopaikkoja muistetaan vielä muutamia. Sellainen oli aikoinaan ollut Seurujärvi ja sen lähellä oleva Jakovaara. Ne ovat Kangerkongottaman tienoilla kaukana erämaassa Seurujoen latvoilla, Kitisen ja Kapsajoen välisellä kairalla. Sinne kerrotaan vanhojen korvenkävijäin

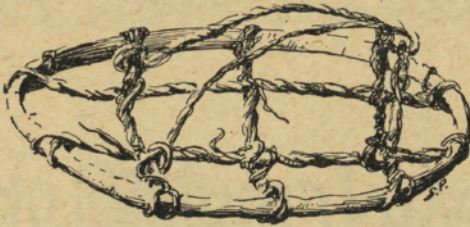
kokoontuneen pyyntiin ja saaliinjakoon. Kinisjärven lähimailla, Kittilän, Rovaniemen ja Sodankylän rajakulmauksessa on korkea Liittovaara, koko seudun mahtavin kukkula, hyvin rakkainen ja moniröyhyinen vuori. Vaaran juurelle, Liittolammelle, kokoon-tuivat erämiehet neuvottelemaan pyynnistä ja sitten lähtivät ajoon. Vaaran lähimailla villipeurat palkivatkin hyvin ahkerasti. Kallojärven tienoilla, Vittakallonrovan, korkean vaaran laidalla, seisoi vielä takavuosina ikivanha Koirakuusi, jonka juurella sanotaan entisten seurapyytäjien asenneineen. Koirat oli kyt-ketty kuusen luokse, kun oli lähdetty villipeuroja naakimaan. Samanlainen seuroinpyytäjien kokouspaikka lienee aikoinaan ollut myöskin edellämainittu Vipukuusi Jiesiöjoella.

Villipeuroja olikin vanhoina aikoina Lapissa monisataiset laumat liikehtimässä. Varsinkin sen jälkeen kuin kamala rutto toista sataa vuotta takaperin toimitti lappalaisten porokarjoissa suurkaadon, lisääntyi villipeurojen luku tavattomasti. Ihmisenhaju kun katosi erämaista, uskalsivat arat peurat lähteä tuntureiltansa alas aina kauas etelän kiveleihin. Silloin niiden kintereillä metsä-miehet talvikausin hiihtelivät ja kaatoivat niitä väliin kokonaisin laumoin. Mutta eivät ne siitä vähentyneet, uusia laumoja laskeutui pohjoisista tunturimaista, jossa oli oikein villipeurojen syntymä-seutu. Vielä vanhojen äijien muistannan aikana oli peurojen metsästys erämiehen tuottavimpia pyyntejä. Mutta sitten taas aikaa myöten porokarjakin pääsi kasvamaan, lantalaisetkin rupe-sivat porojen kanssa värkkäämään, ja Sodankylän takamaille tulivat 1880-luvulla Hetasta Ponku-Matit, Juhani Hetat ja Purnu-mukan lappalaiset suurine porolaumoineen. — Ja niin lemahti taas ihmisenhaju erämaihin; peurat pelästyivät ja rupesivat pakene-maan pois. Tuntureille, missä ei kristitynhajua tuntunut, ne meni-vät takaisin taikka rupesivat pakenemaan itää kohden. Lutto-joen ja Nuortin välistä suurta kairaa myöten villipeurat painuivat niinkuin virta itäisiin korpiin.

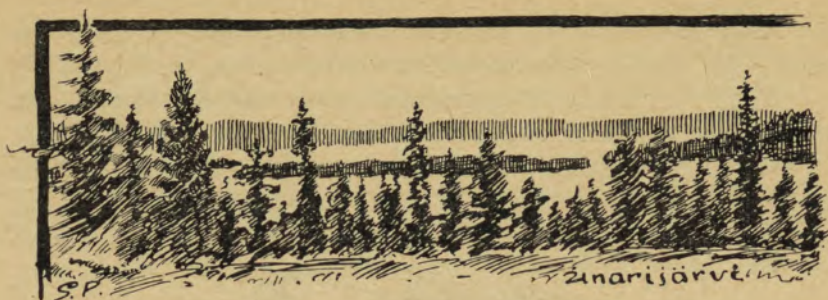
Niin loppui peuran sukukin Suomesta. Viimeisen villipeurojen parttion Kittilässä tuhosi Pokan Pekka 1880-luvulla. Lähti ukko karhuna joon, mutta yllättikin 18-päisen peuraparttion Savuaavalla, Pokan eteläpuolella. Sitä olivat Sodankylän miehet jo turhaan ajelleet, väsyttäneet vain. Pekka rupesi painamaan peurain pe-rässä pitkin Savuaapaa, hiihti ja paukutti suustaladattavalla

peuraväljällään, kaatoi sarvipään toisensa perästä ja pysytteli kintereillä, kunnes viimeinenkin oli maassa.

Tämä oli viimeinen villipeurojen suurkaato Kittilässä. Sen jälkeen ei enää ole Kittilän erämaissa villipeuroja tavattu.

Lumikenkä Kolarista.

LAPPALAISMUISTELUKSIA UNARILTA

Sodankylän lounaisessa kulmauksessa, Rovaniemen ja Kitilän rajoilla, on suuri ja kaunis Unarijärvi. Kesäisin johtavat vain metsäpolut tänne jänkien ja monilukuisten vaarojen erämaahan, jonka keskellä puolitoistapeninkulmainen, monien saarien ja niemien pirstoma järvenselkä aukeaa. Harvoin tänne kesällä kukaan vieras pohjastuu, mutta talvella kulkee järven poikki vanha erämaakylän valtatie, joka Tornionlaaksosta vie Sodankylän kirkolle. Vain pari kylää on suuri järvi saanut äärelleen; pohjoisrannalla on iso Uimaniemi, eteläpuolella, Meltausjoen niskassa, Luusua.

Unari on oikea lappalaismuistojen järvi. Muinaiseen aikaan, jolloin koko Peräpohja oli vielä Lapinkorpena ja »tuhkalappalaisten» asuinmaana, eleli näilläkin mailla vain lappalainen. Järven niemien ja saarien, lahtien ja rantapoukamien monilukuiset nurmettuneet kentät kertovat kulkijalle tarinoita entiskansasta, ja maasta löydetyt kiviset työkalut, kattilaranit ja muut kummannäköiset esineet haastavat kadonneen kansan oudoista elämäntavoista. Ja nykyinen ristirahvas juttelee monia muisteluksia seudun entisestä »ristimättömästä kansasta» ja näyttölee heidän kalmistopaikkojaan ja asuinsijojaan.

Muisteluksien ensimmäisiä lappalaiseläjiä Unarilla oli suuri Jantukka-noita, jolla oli ollut kotansa nykyisen Rantalan talon paikalla Uimaniemellä. Mutta tarinat tästä Unarin ensimmäisestä ukosta ovat jo unohtuneet, vain hänen kotasijaltaan on löydetty joku kivikirves, kattilansanka, poronluita ja hiiliä. Samoin ovat kadonneet monet muutkin erämaajärven muinaiset asukkaat: Luusuan puolessa, Moulusjoen suussa, Päivänkentällä asunut Päivä, Pieskansaaren Pieska, pohjoisrannan Korkeanlietteen Junkku ja Kaarinanniemen Kaarina, Porosaaren Raunankentän Rauna ja Ulikasjoensuun Utsi-Matti. Ja

toisista ei ole jäänyt muuta kuin nimetön kotasija. Kuolleet ovat ukot ja saaneet sijansa

»ristimättömän kansan» kalmistossa Porosaaren lounaiskolkassa, taikka ovat paenneet pois koko paikkakunnalta.

Rauna-äijäkin

muutti pois, ja piilotti aarekattilan kotakenttäänsä. Juhannusyönä nähdään siitä vieläkin savun nousevan.

Mutta toisista tietävät tarinat kertoa enemmän.

Niin asusti ison Porosaaren Noidanniemessä suuri lovinoita, ja toinen lovinoita eleli Hamarankentällä, parin kilometrin päässä salmen takana — lappalaiset olivat siihen aikaan vielä mahtavampia noitia kuin nykyään. Äijät olivat toisilleen vihamielisiä ja kateellisia, niinkuin noidat tavallisesti ovat: noitakonsteillaan ja voimakeinoillaan he koettivat voittaa ja tuhota virkaveljensä.

Niinpä kerran Porosaaren noita ryhtyi Lapin suurnoitien vanhaan mahtavaan kalastuskeinoon: laulautui loveen, joi suuren salmen kuivaksi sekä toimitti akkansa ja tyttärensä kuivalta järvenpohjalta keräämään kaloja. Mutta kun kalamiehet salmen pohjalta parhaillaan kokoilivat kaloja kontteihinsa, heittäytyi

Uimaniemen Kallatsan talon pihamaa. Rappusilla istuu Mänty-Elli.

Hamaran noitakin loveen ja lauloi vastalukunsa, ja niin tapahtui, ettei Porosaaren noita enää voinutkaan pidättää vettä vatsassaan, vaan täytyi hänen solauttaa se takaisin järveen. Siitä kalankoojat saaliineen hukkuivat, vieläpä Hamaran noidan manauksista muuttuivat kiviksi järvenselälle. Kahtena suurena kivenä, Isona-Akankivenä ja Pikku-Akankivenä, ne vieläkin veden pinnalla rinnakkain kyyköttävät. Iso-Akankivi hohtaa valkeoitsaisena möhkälleenä: äidillä kun oli kalaretkellään ollut valkea lakki päässä. Tappiolle joutuneena pakeni Porosaaren noita pois koko seudulta, hopeansa vain kätki Noidanniemelle aarnihautaan. Mutta niin vahvoilla uhreilla piilotti lapinukko aarteensa, ettei sitä ole kukaan keksinyt. Neljän kannun vaskinen kattilarani on kentältä aikoi-
naan löydetty, mutta tyhjänä.

Autioniemen luona, Naiholahdessa, asui Naiho-niminen lapin-
äijä. Hän kalasteli Unarissa niinkuin muutkin seudun lappalaiset, sillä Unari oli silloin vielä viljavampi kalavesi kuin nykyään. Oli-
vat kerran Naihon ukko ja Hamaran noita Kaarkon laidassa inaa
vetämässä ja saivat suuren lohen, mokoman koukkuleukaisen

kojaman, jonka kaltaista otusta eivät koskaan olleet nähneetkään. Pelästyivät äijät kovin, jotta mikä tämä on? Oikea kala ei ainakaan . . . jokohan marras lienee. Muisti silloin Naihon äijä:

— Na, mejän poika kyllä tietää, mikä tämä on. Hän kun on käynyt kerran markkinassa ja kahesti myllyssä. Viijäänpä hänen nähä!

Mutta eivät uskaltaneet ukot ottaa outoa otusta veneeseen, inassa vain veneen jäljessä raahasivat sen rantaan. Ja poika kutsuttiin tunnustelemaan.

Tunsihan markkinat ja myllyt käynyt poika sen heti:

— Ellei tämä ole itte perkele, niin se on ainakin perkeleen poika. Tämä on tulella poltettava!

Ja koukkuleukainen kojama poltettiin heti roviolla.

Mutta niin sitten kävi, ettei sen erän perästä enää ole lohta Unarista saatu. Ei ole se kala enää noussut siihen veteen, jossa hänen sukuaan niin kamalasti kohdeltiin.

Mutta kauan eivät saaneet lappalaiset metsäjärvillään rauhassa kalastella, kun jo kintereillä kulkeva etelän erämies ennätti tännekin. »Kemiläiset» nousivat Kemi- ja Ounasjokea ja sitten sauvoivat Meltausta myöten ylös Unarille, rakensivat kalamajansa Kemiläissaarelle ja valtasivat pian lappalaisten parhaat kala-apajat. Syntyi pitkälliset riidat ja käräjöimiset Unarin seutujen kalavesistä sekä Lapin ja lannanmaan rajasta. Kemiläiset olisivat halunneet kokonaan haltuunsa kalaisen Unarin taikka ainakin rajan sen halki Liittovaarasta Lentovaaraan. Ja niin sitten raja määrättiin vedettäväksi. Mutta kun lähdettiin rajaa käymään, pettikin lappalainen opas rajamiehet, osoitti Liittovaaralta Joukahaisvaaraa, joka on 7—8 km etelään Liittovaarasta, ja sanoi: »Tuo se on Lentovaara, josta savu nousee!» Siihen raja ajettiin, ja Unari jäi kokonaan Lapin puolelle. Käräjöivät kemiläiset kyllä senkin jälkeen, mutta karttoihin merkitty raja piti paikkansa.

Ja kemiläiset kalastelivat Unarissa edelleen. Joka kevät saapuivat he koko joukolla erämaahan, viipyivät kesäkauden ja sitten taas syksyllä viimeisten muuttolintujen jäljessä laskettelivat alas omille maille. Nähdään vieläkin Kemiläissaaren rannassa heidän vanha kalakenttänsä, Kemiläisten kentäksi sanottu, mustuneine kiuaskivineen.

Osuivatpa Lapin erämaihin myös kaikkialle tunkeutuvat »vihavenäläiset» ryöstöretkillään, ja silloin saivat metsäjärvien eläjät kokea vielä kovempaa. Monesti he menettivät kaiken omaisuutensa, jopa useasti joutuivat tuhon omiksi kokonaisin kotakunnin.

Mutta toisinaan ovelat lappalaiset vuorostaan saattoivat ryöstelevän vainolaisjoukon surmilleen — ainaisesti ajeltuina ja vainottuina olivat vähäväkiset lappalaiset oppineet turvautumaan oveluuteensa. Monet tarinat kertovat kuulusta Päiviöstä sekä vielä kuulummasta Laurukaisesta, jotka vainolaisia kerran toisensa jälkeen syöksivät surman suuhun.

Unarillakin on omat vainolaistarinansa ja sankarinsa.

Unarijärven Riunanliete.

Unarin koillisrannalla, Korkeassa, Marjetanniemellä, asui lappalaisukko, Marjetta. Keitteli Marjetta-ukko muuanna iltana poronlihaa kodassaan ja kuori rasvaa kattilasta. Näki äijä silloin kattilaansa kuvastuvan, kuinka vainolaisen partainen naama ilmestyi kodan räppänäreikään. Mutta Marjetta ei ollut tietäköseenkään, kuori vain kattilaansa ja itsekseen hyräillen hyöriskeli kodassa. Sitten yht'äkkiä äijä kaappasi jousensa ja pinkaisi terävän nuolen partaiseen naamaan. Kuolleena rötkähti räppänästä kurkisteliä alas, ja pelästyneinä lähtivät toiset pakoon. Saman vainolaisen luuta on sitten myöhemmin, vanhain muistannan aikana, löydetty Korkeanlietteestä; sääriluukin on ollut syrjäkämmentä tavallisen miehen sääriluuta pitempi, ja leukaluu niin leveä, että sen haarat sopivat miehen leuan ulkopuolelle; pääkallo on ollut

suuri ja sen takaraivossa semmoista latinankirjoitusta, mitä eivät tavalliset ihmiset, latinan taitamattomat, osanneet lukea.

Mutta suuremman surman tuotti vihavenäläisille Riuna-ukko, joka eleli Porosaaren pohjoisrannalla, Riunankentällä.

Oli muuan kesäinen aamu. Riunan lapset olivat järven rantaletteella leikkimässä. Huomasivat siinä outoja liikkujia järvellä, huutelivat:

— Uipi niemeltä tänne koiria! Yksi koira uipi... kaksi koiraa uipi... monta koiraa uipi tänne niemeltä!

Riuna-ukko kuuli lasten huutelun, meni katsomaan, mitä koiria siellä uipi. Näki ukko heti, etteiväthän ne mitä koiria olleet, vaan miehiä sieltä niemennokasta oli uimassa saarta kohden. Ja paikalla työnsi Riuna veneen vesille, sieppasi kirveen ja keihään mukaansa ja lähti soutamaan uimamiehiä vastaan. Siellä heti keksi, että ne olivat vihavenäläisiä, jotka rakoksi puhalle-

Uimaniemen kärki. Unarijärvi.

tulla lampaan rapamahalla kelletellen olivat surmaretkellä saareen. Silloin ukko kävi keihäineen ja kirveineen rosvojoukon kimppuun, ajeli niitä mies mieheltä, sohikoi keihäällä uimarakot puhki ja kirveellä taas hotaisi kynsille taikka kamautti kalloon, kun uimamiehet rupesivat tarttumaan veneeseen. Muuatta vainolaista ukko viillätti käteen, niin että koko koura raskaine kultasormuksineen kopsahti veneeseen. Ja niin tuhosi venemies yksinään koko vihollisjoukon.

Niemeä ruvettiin sitten sanomaan Uimaniemeksi. Ja vihavenäläisten luita — tuuli kun ajeli raatoja rantaan — on jälkepäin monet kerrat löydetty niemen kiviroyvaikosta, Uimaluolasta.

Unarin seutujen viimeinen lappalaisasukas oli kuulu »Roju-Elli», vankka ja toimekas lapineukko, jonka lantalaisverellä sekoitettuja jälkeläisiä vieläkin elää Unarin kulmilla.

Roju-Ellin sanotaan olleen täyden tuhkalappalaisen, Pokan sukua, joutuneen ensin naimisiin Kyrön miehelle Kittilän pohjoisiin tunturimaihin, mutta sitten pian jääneen leskeksi. Upporilkaan lesken etsi erämaista taas Unarin lappalainen, Kallatsan Lassi, joka piti kotaansa nykyisellä Autionkentällä, Unarin pohjoisrannalla, Autiolammen äärellä. Lassi ei ollut aivan puhdasta tuhkalappia, sillä hän oli Saaran Jussan poika, ja Saaran Jussasta taas tiedettiin, että hän pojanpoikana polveutui entisestä Sodankylän papista ja hänen lappalaisesta piistaan. Niin rikas ja mahtava oli Kyrön tunturien leski, että hän Unarille tullessaan

toi mukanaan semmoisen porotokan, että Lassin kotakenttä, vieläpä koko Autiolampikin tulivat täyteen hänen sarvipäisestä laumastaan. Toimekkaana hääri Roju-Elli uudessa kotipaikassaan. Unarin ympäristöillä, jäkäläisillä kankailla ja tievoilla, paimenteli hän suurta karjaansa, kierrellen kivelöstä kivieliöön,

*Autiolammen kenttä, Roju-Ellin entinen asento-
paikka. Aidan takana Autiolampi.*

pääpaikkana pitäen Autiolammen kenttää. Talvisin ajeli Elli ko-measti pitkin raitoineen ylt' ympäri laajaa Lappia ja Peräpohjaa aina Tornion, Matarengin ja Enontekiön markkinoita myöten, jopa Ruijanmeren rannoilla Alattiossa asti. Ja iso tiuku oli aina ajoporon kaulassa, lisäksi vielä monet helisevät kulkuset valjaissa, olipa raitoporoillakin kulkusensa. Siitä jo kyllä etempänäkin tiedettiin, milloin Roju-Elli oli liikkeellä, sillä kauas kuului kova roju ja pauhu, helinä ja helkkäminen, kun eukko raitoineen teki matkaa. Jopa yli kaiken kajahteli Ellin huikkea ääni, kun hän poroilleen taikka miehilleen äyskähteli. Eipä eukko suotta ollut rehevää nimeään saanut. »Huutaa kuin Roju-Elli», sanotaan Unarilla vieläkin.

Mutta Ellin miehestä, Autiokentän Lassista, eivät tarinat paljoa kerro. Mahtavan akkansa rinnalla joutui hän kokonaan varjoon, ja kuolikin jo ennen häntä jättäen Ellin yksinään rojuamaan. Sen vain muistelukset mainitsevat, että kerran meni ukko karhuntappoon — ja eukko oli tietysti mukana. Huonosti ukko ampui, ärsytti vain karhua, niin että se hyökkäsi kimppuun ja heitti äijän alleen. Silloin äijä päästi parun ja huusi Ellille:

— Helähtyä vyölliskoukkua!

Akka helähdytti avainkimppuunsa ja karhu, joka on vihainen helinälle, heitti äijän ja lähti laukkaamaan eukkoa kohden. Mutta akka asettui kirveineen kinokseen tappeluasentoon, kysäisten vain ukolta:

— Kummallako lyön, terälläkö vai pohjalla?

— Pohjalla, pohjalla! neuvoi Lassi.

Ja pohjalla Elli paukautikin, roimautti niin rajusti, ettei sitä lyöntiä tarvinnut kerrata.

Siihen karhu eukon eteen kellistyi.

Kolme tytärtä oli Roju-Ellillä, Saara, Riitu ja Elli, mutta ei yhtään poikaa, joten siis vain tyttäret joutuivat Ellin lapinsukua jatkamaan. Suurien porotokkien perijöinä kelpasivat toimekkaan lapineukon komeat ja koreapukuiset tyttäret kyllä lannanmiehillekin. Saaran sai Sassalin Joopi, Sodankylän Sassalinjärveltä, ja muutti sitten anoppimuorinsa naapuriksi Uimaniemelle. Riitu vietiin naapurijärvelle, Kierinkiin, Ristilän Matille, ja Ellin otti Seipäjärven Niiles, joka meni ja perusti Kierinkiin Kumpulalan talon. Niin siirtyi Roju-Ellin tuhkalappalainen suku suomalaiseen polveen ja mukautui lantalaisten tavalla elämään kiintonaisessa asuinpaikassa, karjaa hoitamaan ja maata möyrimään. Saara kyllä Joopeineen asusteli äitinsä tavalla, kierteli kivelioitä porotokkain

Rantalan Joopi, Roju-Ellin tyttärenpoika.

kanssa sekä kesät että talvet. Vasta vanhana asettuivat erämaiden kiertäjät Uimaniemen taloon asumaan, ja Joopista tuli »Uima-Joopi».

Lappi, Roju-Ellin kieli, oli tyttäreiden kielenä, mutta oppivat he sitten jo miestensäkin kielen. Ja lapinpuvussa tyttäret käyskentelevät, kuten ennen mahtava äitimuorinsakin.

Uimaniemen tyttäriä pyhäillan soutelulla.

kuin hänen veljeltään, Rantalan Joopi-äijältä, puhumattakaan nuoremmista, neljännen ja viidennen polven jälkeläisistä, jotka parhaillaan ovat Uimaniemessä elämässä ja nousemassa.

Ei ole lappalaisista eikä Roju-Ellistä enää muuta kuin muistelukset jäljellä, ja autiot kalakentät ja kotasijat. Mutta niistäkin jo monet

ovat lantalaisten niittymaina taikka viljapeltoina.

On sentään Roju-Ellistä vielä muitakin muistoja: Vieläkin monet Uimanie-

Lapinnaisen lakki.

Mutta sitten jo seuraavassa polvessa kieli ja tavat vaihtuivat. Roju-Ellin kieli katosi, ja lapin vaatteuksen sijalle tuli lantalaisten puku. Unohtunut on jo Kallatsan mumolta, yli 80-vuotiaalta Mänty-Eliltä, Saara-muurin tyttäreltä, äitinsä kieli, samoin-

men nuoret pojat ja tyttäret komeilevat lapin tummalla tukalla ja katsella välyttelevät esiäitinsä mustanruskeilla silmillä.

Äijänpato Ounasjoessa.

ALAKYLÄN ENSIMMÄISET ASUKKAAT

Kittilän suurimpia kyliä, Kirkonkylän ja Kaukosen rinnalla, on Alakylä Ounasjoen suuren väylän itäpuoleisella rantatasangolla.

Täällä jo etelästä tuli ja ensi kerran saa hiukan Lapin tuntua, sillä kylän eteläpuolisille hiekkatievoille, parhaiten korkealle Äijänpuljulle, kumottavat taivaan pohjoisilta ääriä Lapin monilukuiset tunturit — Ylläs-, Kesanki-, Lainio-, Pyhä-, Aakenus-, Kätkä-, Levi- ja Kumputunturit — mahtavina, sinertävinä köyryinä. Eikä kesäaikana päiväkään mene enää mailleen viikkokausiin.

Täälläkin alkuisin asusti lappalainen. Mutta helppo oli tänne lannanmiehen osata: suurta Ounasta vain soutaa ja sauvoa vastavirtaan. Siksipä jo aikaisin tänne etelästä-nousija saapuikin.

Muuan karkulainen, jonka sanottiin olleen lähtöisin aina Ruotsista, Taalainmaasta asti, tuli ensiksi Lapinkorpeen ja asettui Alakylän lappalaisten seuraan, tehden talon jokirannalle. Naapureilleen miehellä oli aina tapana kerskailla:

— Mie olen mies muita mokompi!
 Mie olen sillan alta kiviarkusta löyvetty
 ja kauppiaalta kasvatettu
 ja pitkäkyntisyyteni takia pois häätetty,
 ja kaksi kertaa elämässäni liinapakkaan sattunut.

Kerrottiinkin, että mies »muita mokompi» oli pikku lapsena liinapakkaan kääräistynä heitetty maantien sillan alle kuolemaan. Poika-pahaisen oli kuitenkin löytänyt muuan kauppamies, korjannut kotiinsa ja kasvattanut apulaisekseen. Mutta pojasta oli tullutkin pitkäkyntinen, niin että isännän oli täytynyt häätää hänet maantielle. Sitten oli liinapakan mukana löydetty joutunut

Nykyinen Mokon talo Kittilän Alakylässä.

taas kommelluksiin, tappeluihin, ja pieksänyt toverinsa liinapakalla pois päiviltä, ja sen johdosta lähtenyt karkuun Lapin erämaihin, jossa ilmestyi miehenä muita mokompana ja teki talon Ounasjoen rannalle.

Ja kun ei miehestä tiedetty muuta kuin hänen tarinansa, ruvettiin häntä sanomaan »Liinapakka-äijäksi», ja miehen taloa Mokoksi. Ja Mokkona on Liinapakka-äijän perustama talo siten pysynytkin.

Parhaat niittymaat Ounaan varrelta ennätti Mokon Liinapakka-äijä valita asuinpaikaltaan aina Lainiojoelle asti, jossa joutui Kaukosen asukkaan kanssa rajatusten Kentänniemellä, penikulma Kaukosesta alaskäsin.

Mutta vanha pitkäkyntisyys pysyi Mokon miehessä Lapin-korvessakin.

Kaukosen ukolla oli kerran lehmä laitumella Kentänniemellä. Lähti ukko illalla saunan lämmitessä hakemaan sitä kotiin, mutta lehmää ei löytynytäkään. Silloin ukko arvasi heti asian ja lähti seuraavana päivänä poikineen ja pyssyineen ahdistelemaan naapurin äijää, joka oli niityllään. Ja äijän takki oli veressä.

— Miksi on takkis veressä? Kaukonen heti ensi asiakseen kysyi.

— Pyitä ammuskelin, Mokko murahti.

— Olet lehmäni tappanut!

— Enkä!

Mutta kun Kaukonen meni ja etsi suovan, löytyi sieltä lehmänraato.

Siitä Kaukoset taas Mokon kimppuun:

— Tapamme sun nyt, sinä lehmännylkijä!

Mokko häytyi rukoilemaan sovinnontekoa. Ja sovinto tehtiinkin, mutta Mokon täytyi luovuttaa monia parhaita Ounasjoen niittyjään Kaukoselle — muuan niistä, Välinahka, on vieläkin samalla Kaukosen talolla. Isossajaossa kyllä joku niitty, Välikaarto, palautettiin takaisin Mokolle.

Lainiojoen niityrantaa. Kittilä.

Sai sitten Mokko naapureikseen Hietaniemen ja Erkin talon, joiden ensimmäisten asu-

kasten sanotaan olleen lapinrotua. Ounasjoesta pyysivät uudiseläjät lohta, ja kävivät myös kalastelemassa Molkojärvelläkin, parin penikulman päässä, Sodankylän rajoilla. Samoihin aikoihin tekivät alhaalta käsin kemiläisetkin joka kesä kalaretkiä Molkojärvelle.

Mutta Molkojärvellä jo asusti kaksi kamalaa äijää, jotka olivat sinne jostakin alamaasta koituneet: Tuimala-raukka ja Jääskön äijä. Tuimala asui lounaisrannan Pirttilahdella, Tuimalankentällä, jossa vielä nähdään huoneen sijoja sekä tavaton »väkikivi», jota äijä on väliin huvikseen heiteltyt. Ja vastapäätä, itärannalla, möyri Jääskön äijä, raivasi korpea ja rakenteli kiviaitaa, minkä jätteitä nykyisinkin nähdään rantakorvessa Kenttävaaran laidassa. Äijä olikin vielä mokomampi kuin Tuimalan ukko, oli Molko-

järvelle tullessaan vain kivellä istuen melonut ylös Ounas- ja Molkojoet.

Molkojärven korpikontiot vihasivat kovin kaikkia vieraita, jotka kävivät verottamassa heidän kalavettään. Varsinkin Jääskön äijä oli heille äkäinen. Niinpä hän kerran riitautui kemiläisten kanssa ja raivoissaan kangella pieksi hukuksiin koko nuottueen, neljä miestä. Miesten ruumiit ajautuivat sitten rannoille: Raappana-nimisen Raappanalahteen, Tiiron Tiirolahteen, Hannun Hannulahteen ja Lisman Lismalahteen. Veneramiskon ajoi tuuli Laivalahteen.

Jääskön äijän entinen asuinpaikka Molkojärvellä.

miehet astuivat äijän pirttiin, niin siellä isäntä istuu pöydän takana, ja karhun leukaluut yksikseen omia aikojaan tanssivat pöydällä, saman karhun, jonka Jääskön äijän suuri sonni oli hiljattain tappanut. Se kyllä miehiä hirvitti, mutta saivat sentään sanotuksi asiansa:

— Etkö lähe mejän kylään asumaan? Siellä on hyviä talonpaikkoja ja paljon hyviä niittyjä. Saat itse valita paikan ja niittyjäkin kyllä saat. Lähe pois sinne muijen joukkoon, korttoakos täällä kivieliössä yksin möyrit. Lähe katsomaan!

Ja äijä lähti, meni veneeseen ja herrana istui, ja miehet lähtivät soutamaan Molkojokea alas ja sitten taas sauvomaan Ounasta ylös. Päästiin Pahtakosken niskaan, Nurmikorvaan, jossa on suuri Räystäskallio rannassa, niin jo sanoivat sauvojat:

Sellainen meno Molkojärvellä säikähdytti Mokkon ynnä hänen naapurinsa — saattaisi hurjapäähelposti heidätkin samoin ruhjoa. Ja Molkojärvi oli hyvä kalavesi, jossa pitäisi saada pyydystä. Mokko lähti tovereineen Jääskön äijää puhuttelemaan. Kun

— No, ei ole enää pitkä kylään. Minkälainen paikka tämä olisi? Mutta äijä vain istuu herrana veneessä, katsahtaa rantaan päin ja murahtaa:

— Ei tämä ole hyvä paikka. Sauvokaa eteenpäin!

Tullaan Neitikosken niskaan, jossa on rannalla synkkä kuu-sikko, ja taas kysäistään:

— Minkäslainen paikka tämä olisi?

Äijä nousee rannalle, ja miehet jäävät veneeseen odottelemaan. Vähän ajan päästä äijä palaa metsästä, kädessä verokset karhunkorvat, istahtaa veneeseen ja ärähtää:

Kittilän Alakylää Äijänpuljulta katsottuna.

— Ei tämä ole ihmisten asuinsija. Sauvokaa vain ylöspäin! Päästään siitä jo lähelle miesten asuinpaikkoja, ja sauvojat ovat jo kovin hätäyksissään. Silloin äijä komentaa:

— Soutakaapa kosteeseen! Eihän tästä ole enää kaukana teijänkään koti.

Miehet soutavat rantaan, äijä nousee maalle ja sanoo:

— Tähän mie asetun!

Ja siihen äijä asettuikin ja teki Jääskön talon, neljänneksen alapuolelle Mokkoa. Niittyjä hän sai valita Ounasjoelta, Lainiosuvannolta. Talonpaikastaan arveli äijä:

— Kyllähän tässä pari kolme polvikuntaa elää hyvästi, mutta voivat sitten ohjakkeet ja orjantappurat tukahuttaa pellot.

Niin tuli Molkojärven pelottavasta äijästä Alakylän asukas, ja Alakylän miehet saivat rauhassa käydä Molkojärvellä kalassa.

Heillä olikin siellä sitten aina viimeaikoihin saakka jokaisella omat kalakenttensä ja aittansa, samoin kuin lähellä olevalla Saarijärvelläkin.

Mutta vaikka Jääskön äijä olikin nyt oman kylän miehiä ja kävi yhdessä kalaretkillä Molkojärvellä ja heinätoissa Lainiosuvannolla, vistotti kuitenkin toisia koko ukko. Harvoin hän pistäysi kylässä, eleli vain jokitörmällään ja raivasi rantakorpeaan. Näkivät pä naapurit, jotka salaa pitivät ukkoa silmällä, kauhukseen hänen joskus suurella kivilaakalla meloskelevan poikki joen.

Ja vielä enemmän kauhtuivat kylänmiehet, kun kerran näkivät, minkälainen valta äijällä oli Hiisiinkin, joita siihen aikaan vielä majaili niilläkin selkosilla, Pahtakalliolla, joen länsirannalla. Oli Hiisi-äijä kyllästynyt ihmiskansaansa, joka jokea myöten myötänsä nousi erämaahan hänen rauhaansa häiritsemään. Hiisi päätti sulkea koko Ounasjoen ja lähti akkoineen ja poikineen kantamaan Pahtakalliosta hirmuista kivitaakkaa jokea kohden. Taakkansa rymäytti äijä virtaan poikkiteloin, ja akka-Hiisi rysäytti toisen jatkoksi. Mutta silloin juuri sattui Jääskön äijä rannalle. Kun poika-Hiisi aikoi paiskata väylän tukkoon, jyräytti Jääskö rannalta:

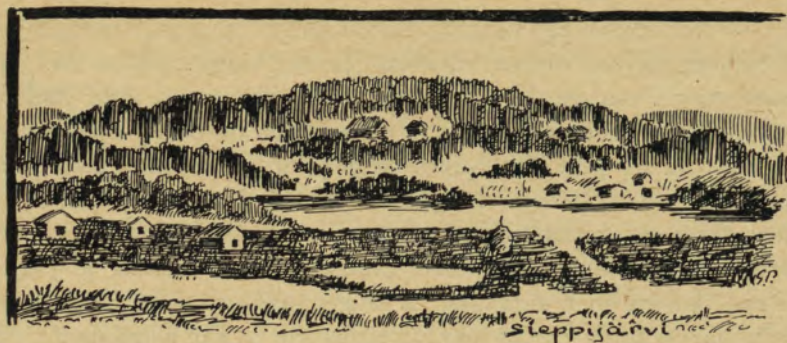
— Poika, äläs heitä sitä siihen!

Hiidenpentu pelästyi, niin että kiviröykkiö rysähti hänen selästään alapuolelle muorin kannannaista. Hiidet laukkasivat korpeensa, ja Ounasjoki jäi patoamatta.

Mutta Hiisien kantamat kiviröykkiöt ovat vieläkin kuin patona poikkiteloin Ounasjoessa, ja sanotaan niitä Äijänpadoksi, ja rannalla olevaa Jääskö-äijän uudistilaa nimitetään 1700-luvun alkupuolella asiakirjoissakin Äijänpadon taloksi.

Tuimalan väkikivi Kittilän Molkojärvellä.

SIEPPIJÄRWI

aamijoen juoksulla Kolarin sydänmailla, vaarojen välissä, on matala heinäran-tainen Sieppijärvi, jonka nykyään jo melkein kokonaan täyttävät vetiset heinäsaarekkeet. Korkeassa kortteikossa ja luhtaheinikossa vedenpinta vain siellä täällä läikkyy silmänteinä taikka kiertelee monilukuisina salmina ja kanavina vesiaulakkeesta toiseen.

Tuiki tuntemattomia olivat entisaikaan Kolarin suuret selko-set, eivätkä Kögäsen ruukin isot herratkaan väylän länsirannalla tietäneet, minkälaisia maita ja mahdollisuuksia piili itärannan synkkien asumattomien erämaiden pimennoissa. Lähettivät he silloin lapinäijän, salojen tarkan samoilijan, Siepin, sinne löytö-retkelle. Kepsutteli löytöretkeilijä aamuaurinkoa kohden poikki paripenikulmaisen kairan, kulki synkkiä kuusikkokorpia, kapusi vaaroja, mutta enimmäkseen sai sotkea suuria jänkiä ja aapoja, tuli viimein männikkökankaalle ja vaaralle ja sen takaa löysi metsäjärven, löysi toisenkin, tarkasteli maita ja tutki vesiä ja tallusteli sitten taas takaisin ruukille ja »muisteli» herrallensa suuren tutkimusmatkansa tulokset:

— Na, löysin mie jängän, suuren jängän, ja löysin mie järven, ei suuren järven, mutta viljaisen järven, kaloja paljon oli. Ja kaksi suurta vaaraa oli järven ympärillä, yksi vaara tällä puolella ja yksi vaara tuolla puolella. Ja järveen tuli iso joki pohjoistuulen puolelta, ja iso joki lähti suvituuleen päin, ja joessa ui paljon lintuja, niin paljon lintuja, että päivä pimeni, kun lentoon lähtivät. Na, sitten oli taas järvi, pitkä järvi, ei leveä järvi, mutta kalajärvi. Ja paljon heinää kasvoi tämän järven rannalla, ja paljon heinää kasvoi joen rannalla, ja sangen paljon toisen järven rannalla, järvessäkin kasvoi heinää. Suuret ja hyvät heinämaat siellä oli. Rintoihin asti oli ruohoa.

Filpan vanhoja aittoja. Pienempi entinen kala-aitta. Sieppijärvi.

Hyvin toimitetun retkensä palkkioksi sai Sieppi-äijä löytämänsä järvet kalavesikseen ja ruvettiin niitä löytäjänsä mukaan sanomaan Sieppijärviksi, ja vaaraa järven länsipuolella Sieppivaaraksi sekä suurta jänkää matkan puolitaipaleessa Sieppijängäksi. Löytöretkeilijä muutti asu-

maan alemman Sieppijärven länsirannalle, nykyisen Satan salon tienoille, pystytti siihen kotansa, rakensi rantaan pikku aitanakin, joka äijän jälkeen vielä sadat vuodet seiso, ensin Satan ukon kenttäaittana, sitten Rovän elatusäijän aittana, kunnes se muutettiin Joensuunniemeen niittyladoksi. Ja siellä se on vieläkin.

Mutta Siepin löytämät parhaat niittymaat valtasi Kõngäsen ruukki ja piti niitä hallussaan aina »riikin jakoon» asti. Joka kesä kävivät ruukin miehet Sieppijärvellä tekemässä heinää Voisaaressa, Varisniemellä, Pietinniityllä ja Papinniityllä sekä Tiensuunlatomaalla ja Naamijoella. Mutta kun valtakunnat erosivat, menetti Ruotsin puolelle joutunut ruukki suomalaiset niittymaansa. Ne jäivät kruunun niityiksi, joita sitten »houvi» kävi myymässä paikkakuntalaisten niitettäväksi. Muuankin »Nenättömäksi hou-

viksi» sanottu, huonosti suomea haastava herra, oli ollut niittyjen myyjänä. Sittenmin saivat Sieppijärven isännät lunastaa niityt omikseen.

Löytöretkeilijä Sieppi ei saanut kyllä yksinään metsäjärvillään kalastella. Naamijokea myöten osui sinne toinen jos toinenkin erämies, raivasi rannalle kalakentän ja kävi Sieppi-äijän kalavettä verottamaan: säynäjää ja siikaakin siihen aikaan oli järvissä yltäkyllin. Muutamat pyyntimiehet rakensivat kala-aitankin saaliin säilytyspaikaksi, ja sellainen entisten ukkojen rakentama pieni pari-, kolmimetrinen kala-aitta on vieläkin Filpan talossa tavara-huoneena. Alhaalta Juoksengista ja Alkukulasta sanotaan miesten olleen.

Mutta hyvät kalavedet ja vielä paremmat heinämaat houkuttelivat pian Siepin asentojärvelle vakinaisiakin asukkaita. Sitä oli erämaata kiertänyt ja lantalaisten mieliteot tunteva lapin-äijä jo kauan aavistanutkin, jopa ennustanut, että vielä tämänkin järven rannalla asuu lannanmies, ja iso kylä nousee kerran vanhan Sieppi-äijän kalaveden ympärille.

Filpan talon rappuset. Sieppijärvi.

Ja niin on käynytkin. Sieppi-järven ympärille on kohonnut Kolarin suurin yhtenäinen asutus. Koko länsirannan karu kangas ja Peuravaaran laita hiekkatievoineen ja kivikkoineen on paljastettu, ja taloja sekä mökkejä on noussut kymmenmäärin. Muutamat asunnot ovat jo saaneet sijansa itärannallakin, Käkivaaran rinteellä. On kylässä Sattaa, Filppaa, Pääkköä, Iivaria, Jussia ja Rovaa, Kangasta, Kurua ja Kulluvaaraa.

Tornion jokiväylän asukkaat, jopa useimmat Ruotsin puolelta, aina sydänmailtakin, pitivät ensiaikoina huolen Sieppi-

järven kansoittamisesta. Kolme ukkoa väylän takaa, Mikon-Antti Koivukylästä, aina Hietaniemen seuduilta, Alatalon ukko Jarhoisista, Naamijoen suulta, ja Satan äijä Sattajärveltä, Pajalan takamailta, kävivät ensin vain kalaretkillä, mutta sitten jo asetuivat järvelle elämään. Sattalainen sai ensiksi aikaan Satan talon, jota sanotaan kylän vanhimmaksi, sitten Koivukylän mies tuli Satan naapuriksi, ja niinikään jarhoislainen. Mikon-Antin asuntoa sanottiin alussa vain isännän mukaan Mikon-Antiksi, mutta sitten myöhemmin se taas sai uudesta isännästä uuden nimen Filppa, joka sillä on vieläkin.

Väylän takaa, Turtolasta Ruotsin puolelta, tuli asukas Pääkköönkin, nimittäin Pääkkö. Samoin saapui Iivarinkin talon tekijä, Iivari-niminen mies, Torakankorvasta, vastapäätä Ylitornion Kaulirantaa, läheltä entisen Tornionjoen tulvan runoilijan, Keksin, asuntopaikkaa. Ja Torakankorvassa kuuluu vieläkin elävän samaa Iivarin sukua. Mutta Kulluvaaran asukas lähti Suomen puolelta väylää Turtolasta, Juoksengin Kulluvaarasta.

Sama Pajalan Sattajärvi, joka oli Satan ukon saattanut matkaan, toimitti talon tekijän Sieppijärven Kuruunkin, ison, mustaverisen ja pahansisuisen miehen. Rysäytti musta mies rantakorpeen aukon ja rakentaa rytisti siihen talon. Mutta silloin saapui Sattajärveltä taas mies, vielä mustempi ja pahansisuisempi kuin edellä tullut veljensä. Ja väkevämpikin. Sillä pahankurisille veljeksille tuli talosta tappelu, joka päättyi siihen, että viimeksi saapunut veli könisti ensiksi tulleen talomestarin pois koko seudulta ja rupesi itse isännöimään.

Kurulaiset olivatkin aivan omaa ihmisrotuansa koko suku, mistä lienevät kaukaisesta kotikorvestaan saaneet suoniinsa — samoin kuin Kittilän Salmijärveläisetkin — lihatontan taikka metsähiiden synkkää verta, joka antoi miehelle mustan haahmon ja pahan sisun.

Mutta jos kurulaiset olivatkin äkäisiä toraan ja tappeluun, niin oli heillä sisua raatamiseenkin ja työntekoon. Ainakin Pekka-äijällä, joka oli merkillisimpiä Sieppijärven Kuruja*). Mies oli tavaton maan mullistaja ja niittyjen raivaaja. Pekan periaate oli, että joka kerta, kun taloon syntyi perillinen, leivänsyöjä, piti tehdä

*) Kurun Pekka eli vv. 1791—1857.

ohratynnyrinala, eli 800 kanttisyltä, peltoa ja hakata jokiniittyä yhden lehmän heiniksi. Ja sen ukko aina teki, itse möyri pellot ja perkkasi niityt joka perillisen perästä. Syksyisin raatoi Pekka niittyraiviollaan, väliin viikkomäärin yhteen menoon, rehkien pyhät, arjet kaukaisilla sydänmaajoilla, rämpiä avojaloin kylmissä korpivesissä, kaadellen puita ja raastaen pois pajukoita. Yön tietämissä ajoi ukko monesti heinäkuorman kotiin ja taas päiväkauden heilui raiviollaan. Sattui joskus niinkin, että myöhäinen syksy heitti lumen avojalkaiselle korvenraivaajalle. Kerrankin kun ukko oli kuusi viikkoa yhtä kyytiä ryskännyt Venejoen Ymmyräisniemellä, puolentoista penikulman päässä kylästä, paiskasi taivas lumen korpeen. Äijällä ei ollut muuta neuvoa kuin lähteä kiireesti tarpomaan kotiin. Mutta kaukaisessa, pimenevässä sydänmaassa ukko eksyi ja kierteli takaisin omille jäljilleen. Kovin kummissaan hän niitä katseli ja ihmetteli:

— Onko täällä muitakin avojalkaisia kulkenut?

Älysi äijä sentään viimein ne omiksi sotkemikseen, otti tarkemman suunnan ja osasi lopultakin kotiinsa.

Mutta Vaattojärven miehet, Raution Heikka ja Nivan Moses, jotka kulkivat metsästysretkellä, löysivät myöskin äijän avojalkaiset tallaukset, luulivat karhunjäljiksi ja rupesivat niitä seurottelemaan, ajattivat, ajattivat ja päätyivät äijän perässä Sieppijärvelle.

Mutta kerran tuli Pekka-äijälle korpityössään tylsä eteen. Oli ukko Pasmajoella niittyä ajamassa ja tapansa mukaan rehki pyhäpäivätkin. Lensi silloin, kun Pekka parhaillaan keittää tuhraili kodassa, tavi räppänestä sisään. Ukko ei siitä säikähtänyt, koppasi linnun kiinni, heitti pataan, keitti ja söi. Mutta yöllä ilmestyi pirulaisäijä kodan ovelle ja karjaisi:

— Sie olet tappanut ja syönyt miun poikani!

Niin pelästyivät Pekka pirulaista, että tormasi ulos kodan räppänestä ja laukkoivat samaa päätä kotiin, viiden neljänneksen matkan.

Avojaloin touhusi ukko kaiket kesät. Mutta kun piti lähteä lehmä kivelioista etsimään, koppasi hän kenkäpuolen kainaloonsa siltä varalta, että sattuisi jalkansa kiveen loukkaamaan.

Tervaa Kolarin entiset ukot polttivat paljon. Kurun äijäkin laittoi kerran tervahaudan, mutta sai siitä jo kyllikseen. Toista

ei ukko enää ruvennut hankkimaan, vaan ryhtyi jälleen maatansa möyrimään ja arveli:

— Se ei tule autuaaksikaan, joka ei maata pruuksaa.

Pienet olivat Kurun pellot, kun Pekka ne sai haltuunsa: vain puolen tynnyrin ala niittykarkeaa ja joku kappanmaa peltoa. Mutta kun äijä oli aikansa rehkinyt, oli talossa kahdentoista tynnyrin ala peltoa ja kolmentoista lehmän heinät niittyjä. Vielä eläkeäijänäkin kiskoi ukko tynnyrin peltomaan Kenttäläelle, tekaisi navetan ja pirttipöksän, jossa yökauletkin kiskoi päreitä ja kutoi verkkoa.

Vanha Kurun talo Sieppijärven rannalla.

Samanlainen työhullu oli Pekan emäntäkin. Yksin hän heilui kotona ja toimitti kaikki talon askareet, jopa ennätti siinä välissä tehdä muutakin. Kesäpäivän töinään akka aamulla lypsi ja hoiti karjan matkaan metsälaitumelle, sitten leipoi, kirusi ja sen jälkeen yksinään sauvoi veneellä kahden neljänneksen päähän Hirvikosken myllyyn, jauhatti viljansa ja työnteli taas kotiin. Kotiin päästyään emäntä lähti juosta haapsottamaan kolmen neljänneksen päähän Ritalaen perille, Pruukinvankkaan, noutamaan karjaansa, joka vielä oli lypsettävä ja hoidettava yölevolle. Ja kalanypyntiaikana ehti eukko vielä hoitaa verkkoja ja syksyllä viritellä metsään linnuille loukkuja.

Semmoinen toimekas emäntä oli Kurun Pekan eukko. Ja muutenkin hän oli tavattomampi muita ihmisiä. Ei voinut häntä vesikään menettää. Kupsahti hän kerran kalaretkellä Vaattojärveen, vajosi pohjaan, ja kolme päivää vierähti, ennenkuin eukko saatiin ylös. Mutta kun hänen annettiin rauhassa maata köllöttää rannalla suullaan, eikä mainittu sanaakaan hukkumisesta eikä ää-

neensä puhuttu, ettei hukkuneen sydän halkeaisi, niin pian heräsi akka henkiin, kakisteli hiukan kurkkuansa, kömpi jaloilleen ja lähti köpsöttelemään toimiinsa.

Hävinnyt on tämän raatajaparin talo. Ei ollut jälkipolvessa enää Pekka-äijän sisua eikä muorin kaikkialle ennättävää toimekkautta. Tuli tukkihuijausten aika, talo menetti metsänsä, joutui »puulaakille», ja autiona, kohta maahan rysähtämässä, ammottaa nyt ahkerain raatajain asunto.

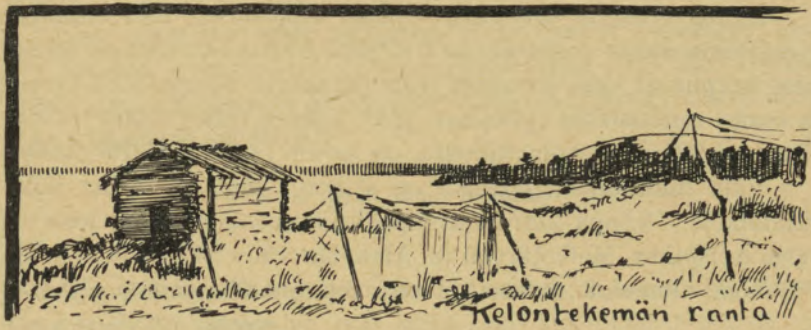
Niittymaita valtasivat Sieppijärven uudisasukkaat ympäristöiltä, mistä vain ennättivät, ja mitä ei Kõngäsen ruukki taikka muut Ruotsin puolen tai alamaan asukkaat olleet ottaneet, sillä väylän takalaisilla oli useita niittyjä Kolarin selkosilla. Niinpä Jarhoisten Piimäjärvellä ja Pantsulla oli heinämaita Naamijoella, samoin pellolaisilla. Sieppijärveläiset myös valtasivat Naamiojen varsia sekä nousivat Naalastonjokea ylös ottaen rantamaita haltuunsa. Pohjoiseen päin vallattiin Vaattojoki, jopa Vaattojärvenkin parhaat niemet, sitten Pasmajokea pitkin lähelle Pasmajärveä, ja vielä koko Venejoki neljänneksen päähän Venejärvestä. Lähiseuduilta omistettiin kaikki pikkujärvet, ojat ja metsäpurot sekä jängät ja vuomat niiden likitienoilta. Menivät ukot vain erämaahan, etsivät sopivan paikan ja maahan isketyillä vaajoilla merkitsivät sen vallatuksi, hakien sitten siihen maaherralta »imisioinin». Ja niin oli niitty oma.

Vanhan Sieppi-äijän entinen siikajärvi on nyt melkein kokonaan muuttunut heinäjärveksi, jossa kylän vanhinmilla taloilla on parhaat niittynsä. Satakunta häkkiä siitä vuosittain korjataan pitkää kortetta vesivarasta sekä rehevää luhtaa vetiseltä maaperältä.

Mutta aulakkeissa ja kanavissa vielä edelleenkin maikkuvat ja pulpahtelevat hauet, ahvenet ja säynäjät. Siika vain on hävinnyt entisten ukkojen kanssa.

Vesilintujen ammuntakava Kittilästä.

KELONTEKEMÄ

Kittilän erämaissa, idässä Sodankylän rajoilla, on suuri ja aukea järvi, Kelontekemä.

Tämä maa on jo täyttä Lapinkorpea. Järven ympärillä on joka suunnalla suuri erämaa, jonka korkeimmat nousut kohoavat paljaslakiseksi tuntureiksi. Lännestä näkyy Kontiolaki ja Nilipää, pohjoisesta paistaa Porkosen laaja malmirikas tunturiseutu sekä komea Kumputunturi, idästä kumottaa kaukainen Karettunturi.

Tämäkin seutu oli aikoinaan lappalaisten mieluisimpia maita: täällä porot saivat vapaasti samoilla tunturien jäkäläkankailla, ja järven kala piti asukkaat kylläisinä. Jo varhain syntyikin Kelontekemän rannoille kokonainen lappalaisasutus. Järven niemiin ja lahtien pohjukkoihin kohosi erämaan kansan harmaita kotia, joissa kesäaikana asuttiin ja kalasteltiin, lähimailla paimenettiin poroja, ja syksyn tullen lähdettiin taas karjoineen kaikki-
neen korpia kiertämään. Jo niin aikaisin kuin kesällä 1675 mainitaan Gabriel Tuderuksen käyneen Kelontekemän kansaa valistamassa. Saarnannut oli Lapin apostoli korven kansalle, jakanut ehtoollista, kastanut heitä Herran omiksi ja kirkotellut lapin-
eukkoja.

Mutta niinkuin useimmat Unarin lappalaiset, niin enimmäkseen Kelontekemänkin ensimmäisistä eläjistä ovat nimettöinä hävinneet korpiinsa; vain kotasijat sekä joitakuita alkuperäisiä kivisiä ja osaksi rautaisiakin työkaluja, joita jälkeen tullut kansa on löytänyt edeltäjänsä asuinpaikoilta, on järven rannalle heiltä jäänyt.

Vain muutamista lapeista on säilynyt nimi ja tarina jälki-maailmalle. Niinpä kerrotaan Vuolli-nimisen lapinukon, joka oli ensin asustanut Molkojärven ja Alakylän välisellä salolla, Vuollin Pöytäläki-nimisessä maassa, järven etelärannalla, ensiksi pitäneen

Matkalla kesäkirkolta Kelontekemälle.

savua nykyisen Vuollin talon paikalla. Vuollin naapurina, kaakkoisrannalla, Mallunautiossa, majaili Mallu-äijä jonkun aikaa, kunnes taas pyörähti toiseen paikkaan. »Juoksu-Malluksi» oli ukkoa sanottukin. Toramaisen kentällä, länsirannalla, eleli Toramainen, ja samalla rannalla, Koskamanien Launan kentällä, piti Launa-ukko

majaansa. Järven itärannalla, Kelontekemän talojen paikalla, sanotaan Pulli-nimisten lapinmiesten aherrelleen.

Mutta Karkeaniemessä, vastapäätä Koskamaa, järven yläpäässä, majaili »kauhea lovinoita», Karkea-raukka, joka kalasteli sekä kotijärvessään että Sotkajärvellä, parin neljänneksen päässä Kelontekemästä etelään. Äijällä oli omat apulaisensa, jotka pitivät majaa Kumputunturissa. Kun ukko lähti kalanpyyntiin Sotkajärvelle, souti hän Kelontekeman eteläpäähän, kävi metsästä kolme pihlajanvarpaa ja veneensä vieressä seisoen viittoi pihlajilla Kumputunturia kohden ja kutsui »tunturipoikia» avukseen:

— Kukakin keulaan,
kukakin hankaan,
kukakin kohallaan piättämhän!

Pihlajillaan äijä vain osoitteli, mihin apulaisten piti tarttua kiinni.

Siitä näkymättömät tunturipojat tarttuivat veneeseen, äijä itse koppasi peräkanasta, ja viisisylinen vene lähti solottamaan maata myöten, mennessä rytisi. Ukko sai pistää juoksuksikin, jopa »poikiaan» suhditella:

— So, so, pojat, älkää hajottako vanhaa nuoskariepuani!

Poikki palokumpujen ja yli ison Sotkavuoman näin muotkittiin ja päästiin Sotkajärvelle, jossa ukko laski kyytimiehet pois ja rupesi kalastelemaan. Mutta kun oli kyllikseen saanut kalaa, kutsui Karkean äijä taas tunturipojat avukseen, ja niin palattiin samalla rytinällä takaisin Kelontekemälle.

Uutosenkummulla asui toinen lapinnoita, Paalulan Niila, eläen riitakannalla Riimin Niilan kanssa, joka myöskin oli noita. Riimin Niila kierteli Porkosen tunturimaita ja piti majaa Lomajärven seuduilla. Äijät kadehtivat toisiansa, tekivät toisilleen kiusaa ja voimakeinoilla koettivat toisiaan pelotella. Kerran oli Paalulan ukko kalalla Vianselällä ja lauleli verkkoja kokiessaan:

— Paalulan köyen muna kus lee,
Paalulan köyen muna kus lee!

Lauleli ja päästeli kaloja verkostaan. Mutta yht'äkkiä heitti äijä kokemisen ja souti maihin. Siellä hänen kalakosiossaan, asento-kuusen alla, vönki syltä pitkä käärme. Semmoista ukko oli juuri aavistanutkin, eikä siitä säikähtänyt, otti vain vökälettä niskasta ja lauleli:

— Paalulan köyen muna kus lee!

Sitten heitti hän sen pois ja karjaisi:

— Mene sille, joka on sun lähettänyt,
kaulaan kaulahuiviksi!
Mutta ei saa mitään pahaa tehdä.

Paikalla lähti mato vönkimään, ja Niila lauleli perään:

— Paalulan köyen muna kus lee!

Ja jo aamulla oli mato Riimin Niilan kaulahuivina.

Mutta sitten saapui Kelontekemänkin lappalaisjärvelle lan-nanmies, jopa kolmelta suunnalta, kalaista erämaan järveä val-taamaan: etelästä, Unarinjärveltä käsin, noustiin Kierinki- ja Sotkajokia, idästä, Sodankylästä päin, Jiesiöjokea, ja Kittilästä, Ounasjoelta, pientä Kuusajokea pitkin.

Ja pian oli lantalaisilla joka pyydyskunnalla oma kalakenttensä metsäjärvellä. Länsipuolelle, Koskamanniemelle, kohosi pitkin rantaa asentopaikka toisensa viereen. Siinä oli Kittilän miehillä Välitalon kenttä, Karin kenttä ja Salmen kenttä, siinä Pietulan miehet asustivat Ryssän kentällä ja tepsalaiset Tepsan kentällä. Itärannalla Sodankylänlahdella majailivat sodankyläläiset.

Viimein tuli lantalainen Kelontekemälle asumaan. Ensimmäiseksi vallattiin vanha Vuolli-äijän raivaama kenttä ja saatiin siihen Vuollin talo, joka ennätti ottaa haltuunsa parhaat lähellä olevat niittymaot; sitten syntyi Pulli-ukkojen tasoittamalle tantereelle Kelontekemä, joka pitkät ajat vielä jakaannuttuaankin kulki kirjoissa Pullin nimellä. Koskaman kalakenttien vaiheille, lähelle vanhaa Launan asuinsijaa, kohosi Koskama.

Karjanhoitoa metsänasukkaat harjoittivat, heiniä saatiin kyllä järven rannoilta, Kievanajoelta ja Kelontekemäjoen matalilta rannoilta. Ja karjan lisää hankittiin järvenhaltijalta. Siihen aikaan oli Kelontekemän Vetehisellä vielä enemmän karjaa kuin nykyään, joukottain komeita vedenlehmiäkin. Nii- tä Kelontekemän emännät koettivat pyydystellä omikseen, ja joskus siinä onnistuivatkin.

Mutta vaikka karjaa oli kylässä, ei koko järvellä ollut ai- noatakaan hevosta. Porolla lappalaisten tapaan toimitettiin ajotyöt, jopa ajettiin nautahärälläkin. Mutta osattiin hevonenkin hankkia.

Oli Kelontekemän Nikun talossa mainio tietäjä-akka, joka noitakeinoillaan pani hevosen aina »Sauvon maasta» asti tulemaan. Oli muuan kesäpäivä, kun akka istui ikkunapuolella hamppua kehräten ja laulellen:

— Tänäpäivänä se tulee,
se pitkän matkan vieras.

Kauan aikaa akka näin lauleli, katsahti jo ikkunastakin ja hyräili:

— Jopa se liinaharja souteleepi,
jopa se liinaharja souteleepi.

Ja taas vähän ajan kuluttua katsahti ikkunasta ja sanoi:

— Nyt vierasta vastaan ottamaan!

Kelontekemän ukkoja menossa inaa vetämään.

Hypähti eukko ylös ja juoksi rantaan. Siellä oli hevonen, liinaharja, järven ylitse uituansa juuri maalle nousemassa. Akka heitti tulukset hevosen ylitse, otti kiinni ja talutti pihalle, löi kämmenellään kahta puolta lapoihin ja sanoi:

— Matkan pää on tähän päättynyt.
Piä kotinas ja pysy kotonas!

Tamma jäi taloon ja varsoi, ja siitä on hevosen suku Kelontekemässä saanut alkunsa.

Kemin-Lapin laajaan seurakuntaan Kelontekemä kuului jo lappalaisaikana, eikä kirkon jumalan temppeleä silloin ollut likimaillakaan, kaukana lannanmaassa vain, Kemissä ja Torniossa. Eikä sitä niin suuresti liene kaivattukaan: olihan oman jumalan palvontapaikkoja kyllä ympäri erämaita. Niitä käytiin kumartamassa, vieläpä yhä edelleen nekin, joita Tuderus oli kastevesillään huuhtonut.

Ruvettiin sitten hankkimaan Herranhuonetta Lapin perukoillekin, Sodankylän ja Kittilän erämaiden kansalle. Kelontekemä oli silloin vähällä saada kirkon omille rannoilleen. Hirsiiä jo ajettiin kasaan Pulliniemelle, kylän rantaan, jopa lähdettiin sinne vedättämään kirkonkelloakin. Mutta kuorma kaatui pimeänä talviyönä, ja kello upposi Kuikasekarin pohjattomaan hautaan, noin kilometri Koskaman rannasta. Syntyi siitä riitaa, ruvettiinpa sodankylälaisten kanssa rajoistakin kinastelemaan, ja niin rakennettiin 1689 kirkko Sodankylään, Jiesiöjoen ja Kitisen väliselle niemekkeelle.

Kirkkoa varten ajetut hirret jäivät kasaansa lahomaan. Mutta Kelontekemän nimen sanotaan saaneen alkunsa Kuikasekahautaan uponneesta kellosta. — Järven nimenä olisi ennen ollut muka Raattanajärvi, mutta kellojutun jälkeen ruvettiin sitä sanomaan Kellontekemäksi, ja siitä sitten on saatu nykyinen nimi. Vanhoissa asiakirjoissa, jopa kirkonkirjoissakin aina viime vuosisadan loppupuolelle, on kylän nimi merkitty »Kellontekemäksi», mutta lienee se kieleen perehtymättömien virkamiesten väärinkirjoitusta.

Niin jäi Kelontekemä vain syrjäiseksi kivelökyläksi, ja kylän kirkkoina olivat edelleenkin erämaan seitaupaikat, joiden luona yhäkin tietäjät sekä vanhan uskon harrastajat kävivät palvontamatkoillaan.

Ei loppunut Kelontekemältä tietäjämähti eikä entinen usko, vaikka sieltä lappi hävisikin. Kaukainen järvi ja koko sen ympäristö oli kuin omiaan säilyttämään ja hoivaamaan vanhaa uskoa. Kelontekemä onkin niin merkillinen järvi — kaksipohjainen, niinkuin monet muutkin Lapin ihmeellisimmät vedet. Syvällä tavallisen pohjan alla on toinen pohja epämääräisessä syvyydessä, ja vienee sieltä mannunalainen salakäytävä aina Ruijanmereen saakka. Neitihaudan mustasta silmänteestä, Koskamanniemen nenästä, vie vesien pimeyteen pohjaton portti, jonka syvyyttä ei ole kukaan saattanut mitata. Siellä mustissa saivovesissä elää itse Vetehinen, nousten sieltä toisinaan vieläkin kirkkaina kesäpäivinä ylävesille

veurehtimaan, niin että aallonläikät loiskuvat rannoille. Siellä asustaa myöskin Vedenemännän komea karja, siellä uisken telee Vetehisen suurkalakin, suunnaton Kalojensampi eli Kalojenvan-

Kelontekemän Munalaissaari.

hin, joka joskus nousee ylisille vesillekin veneenmittaisena vesihirviönä vistottelemaan kalamiestä ja ennustamaan hänelle onnettomuutta. Ja joskus, kun eivät pyyntimiehet osaa pitää Vedenäijää mielillä, kokoaa se kalansa saivovesiin, niin että koko järvi jää melkein tyhjäksi.

Niinpä elää Kelontekemällä vieläkin vanha loitsu sekä entiset taiat ja uskomukset. Tapaa täällä tietäjiä, jotka tietävät kaikki synnyt ja parannukset, jopa semmoisiakin ukkoja, jotka saattavat nostaa vaikka itse perkeleenkin naapuria rienaamaan.

Mutta kaikkein merkellisintä on se, että täällä, kaukana synkässä Lapissa, entisillä joikujen mailla, vielä nykyistenkin vanhojen muistannan aikana, ovat vanhat äijät laulaa juorotelleet kalevalaisia virsiä. Lassilan ja Tervaniemen ukot muistavat vieläkin pitkät runot Väinämöisen veneen veistännästä, veneretkestä, kanteleenteosta ja -soitosta.

Karjalasta käsin lienevät aikoinaan lähteneet ne äijät, joiden jälkeläiset sitten tänne erämaajärvelle lopuksi pohjastuivat. Ja sieltä, laulumaasta, lienee ukkojen mukana vanha runokin vaeltanut, kotoisena muistona ilahduttamaan Lapin pitkän ja pimeän talven pitkiä puhteita.

Rauhassa ovatkin ukot täällä saaneet juorotella, sillä ei ole Kelontekemä liiksi maailman jaloissa. Entisaikaan kyllä kulki ikivanha, oikein neljännespatsain mitattu ja viitoitettu lapintie Muonionjoelta, Kolarista, Kurtakon, Kallojärven ja Kaukosen kautta Kelontekemälle ja täältä edelleen Vaalajärven ohitse Sodankylän kirkolle. Mutta ei sitä, ainakaan kesänaikaan, kovin ahkerasti vaellettu.

Maassa lepäävät jo kaikki vanhat Kelontekemän raivaajat. Monet ensi taistelijat lienevät saaneet leposijansa Palokummun tievassa, lapinkalmistossa, Koskaman lähellä, ja lannanmiehille on useinkin ensi lepotilaksi kaivettu kuoppa Manalaissaareen, ison »Hautamännyn» juurelle, joka vieläkin monine vuosilukuineen seisoo saarella entisajan muistona.

Kelontekemän Manalaissaaren Hautamänty.

TEPASTOLOMPOLON TARINA

Tepastolompolon kylä, jolla on niin komealta kai-
kuva nimikin, on Kittilän pohjoisilla kulmilla,
Ounasjokeen laskevan Tepaston jokilaajentuman,
Tapastolompolon itärannalla.

Niinkuin useimmat muutkin Peräpohjan ja
Lapin lantalaishylät on Tepastolompolokin lap-
palaisten pohjustama. Lapin kansan muinaisille asumasijoille
on kylä kohonnut, ja sen kansakin lienee suurimmaksi osaksi
kohonnut lappalaiselta pohjalta.

Ei saanut lappalainenkaan etumiehenä tunkeutuessaan erä-
maihin taisteluita itselleen asuinsijaa ja asumaoikeutta. Sillä
jo ennen lapinkansaa oli kaikki Lapin korven erämaat vallannut
mahtava Taalojen suku.

Taalot olivat kamalan suuria, hirveitä ja väkeviä metsän
jättiläisiä, jotka saattoivat kerrallaan työntää taskuunsa vaikka
nelikollisen hopeaa. He asuivat maakuopissa, kaikkein pahimmissa
korpirovaikoissa ja tunturimaissa, pyydystelivät metsästä majavia,
peuroja ja muita otuksia ja kalastelivat järvistä. Vihoissaan olivat
Taalot kovin, kun lappalaiset ilmestyivät niille maille, joissa he
ennen olivat saaneet kenenkään häiritsemättä asustella. Siksi he
tekivätkin lappalaisille kaikenlaista rauhattomuutta, tappoivat ja
söivät heidän porojaan, vieläpä pyydystelivät heidän pieniä risti-

mättömiä lapsiaan ja pistelivät suuhunsa suurina herkkuihin. He rakentelivat lasten kulkupaikoille ovelia ritoja, joihin panivat juustopalasia syöteiksi, ja kun pahaa aavistamaton lapintenava meni juustoa tavoittamaan, takertui hän ritaan ja joutui Taalon paistiksi. Useasti Taalot myös houkuttelivat taikka ryöstivät lappalaisten tyttäriä tai vaimoja emännikseen, ja heillä sitten tapattivat täitä takkuisesta tukastaan.

Tepastolompolonkin äärettömät erämaat olivat joutuneet Taalojen valtaan. Seitsemän suurta metsän jättiläistä majaili Taalon-

Tepastojoen suu Ounasjoella.

orkumassa, synkässä korpisessa kurumaassa, puoli penikulmaa järvestä etelään.

Asettuipa sitten Tepastolompololle, nykyisen Uudenkartanon paikalle, järven kaakkoisrannalle, asumaan Väkevä-Tuomas, oikein vahva ja jämerä porolappalainen. Mutta ei

saanut mies kauankaan olla rauhassa, ennenkuin jo Taalot rupesivat häntä vainoamaan: hävittelivät hänen porojaan ja ahdistelivat hänen kotakuntaansa.

Ja viimein tuli erämaan asukkaille ankara yhteenotto. Tuli Taalo itse Tuomaan luokse ja tahtoi häntä painimaan, jotta kumpi voittaa, se saa tappaa häviölle joutuneen.

— Yhtä kaikkil sanoi Tuomas. Mennään järvelle painimaan, siellä on tilaa heitellä.

Tuomas pani rautapiikkikengät jalkaansa, ja niin lähdettiin. Kaljamajäällä syntyi tuima temmellys, jossa rautakenkäinen Väkevä-Tuomas helposti sai Taalon alleen ja tappoi hänet. Mutta Taalo ennätti sanoa:

— Kyllä minua väkevampi vielä tulee!

Toisena päivänä tulikin toinen Taalo, vielä väkevämpi, ja vaati Tuomasta painimaan Mentiin taas järvelle taistelemaan, mutta Tuomas voitti senkin ja tappoi, jolloin se taas ehti sanoa:

— Kyllä minua väkevämpi vielä tulee!

Ja tulikin seuraavana päivänä kolmas hirviö ja taas neljäs, vieläpä viideskin, ja jokainen oli aina väkevämpi edellistensä. Mutta aina Väkevä-Tuomas ne voitti ja nutusti hengen pois. Mutta tuli vielä kuudeskin

kiveliön kummitus, ja se oli jo niin jämerä äijä, että ruhjoi Tuomaan polvipuolellensa jälle, jopa oli vääntää allensakin, surmaniskua ottamaan, kun vielä pääsi lapinukko ylös ja vuorostaan väänsi jättiläisen jälle ja surmasi. Mutta eikös sekin vielä huu-tanut:

— Kyllä minua kin väkevämpi vielä tulee!

Silloin Väkevää-Tuomasta alkoi jo hirtittää. Ei uskaltanut ukko enää odotella uutta Taaloo toraamaan, vaan pakeni pois kotapaikaltaan.

Mutta kun Tuomas sitten kerran kulki Kuortanovuomalla, yllätti hänet Taalo, kauhean suuri jätti, hirmuinen keihäs kädessä, ja kysyi, kun ei Tuomasta tuntenut:

— Missä on Väkevän-Tuomaan kota?

Tuomas osoitti aurinkoa kohden ja sanoi:

— Tuolla päin se on, missä päivä paistaa!

Taalo katsoi sinne, mutta ei nähnyt mitään, sillä Taalon silmä ei kärsi aurinkoa. Tuomas sanoi silloin:

— Annahan mie näytän keihäällä!

*Lappalainen ja Taalo lähtevät tappelemaan.
Johan Tuurin piirroksen mukaan.*

Taalo antoi keihään, Tuomas osoitti sillä päin päivää ja sanoi:

— Tuollahan se on, katohan pitkin keihäsvartta!

Kun Taalo kääntyi katsomaan, niin ukko äkkiä survaisi keihään hänen hartioihinsa. Jättiläinen rojahti maahan ja sanoi:

— Pistä toinenkin kerta, että kuolisin heti!

— Kyllä koira kuolee kerrallakin! sanoi Tuomas vain eikä toistanut iskuansa, sillä hän tiesi, että jos Taaloa pistää toisen kerran, se siitä vain virkoaa elämään.

Ja Taalon täytyi kuolla. Mutta kuollessaan hän tunnusti:

— Miehen käteen kuolen, kun kuolen.

Niin voitti Väkevä-Tuomas viimeisenkin metsän hirviön, ja siihen loppui koko Tepastolompolon seutujen Taalosuku, eikä niitä sen jälkeen enää ole niissä metsissä nähty, ei kuultu. Mutta Taalojen raadot raahasi Tuomas järveltä lounaisrannan metsikköön ja kuoppasi ne sinne korkeaan tievaan. Vieläkin nähdään tievalla useita pitkiä syviä kuoppia, joita sanotaan Taalojen haudoiksi. Vankkoja petäjiä oli ennen seisonut hautojen ympärillä, ja petäjien kyljessä oli ollut pilkat ja ristit, mutta nyt on petäjät jo hakattu maahan.

Siitä pääsi lapinukko ja lapinsuku yksinään erämaan isännäksi, kun Taalojen suku oli työnnetty turpeeseen.

Tepastolompolon naisväkeä. Kittilä.

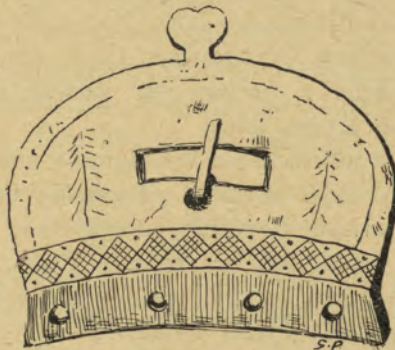
Mutta osui tännekin viimein lannanmaahan erämies ja rupesi riitelemään niitä maita, jotka lappalainen oli henkensä kaupalla valloittanut kivelöiden peikoilta ja hirvityksiltä. Eikä lapinmiehellä ollut muuta neuvoa kuin suostua alakyntiseen sovintoon, ositellen parhaat apajansa uuden tulokkaan kanssa, jolla oli aina kuninkaan

lupakirja matkassaan, taikka heittää koko seutu lannanmiehelle ja itse uudestaan painua selkosille ja siellä taas ryhtyä taisteluun metsän jättiläisten kanssa — joutuakseen sieltäkin karkoitetuksi, kun oli ensin korpiseudun pohjustanut lantalaiselle kelpolliseksi.

Muoniosta kulkeutunut Mooses-raukka ensimmäiseksi asetui Väkevän-Tuomaan asuinmaille. Iso ja väkevä mies oli hänkin, mutta laiska ja saamaton ukonkõriläs. Nelisnurkkaisen pirttipöksän rötisti äijä Tepastolompolon rannalle, nykyisen Lompolon talon paikalle, ja siinä kalaa pyydellen elää tuhrusteli, ei viitsinyt maata möyriä eikä edes niityistäkään huolehtia, vaikka Lompolon matalat rannat olivat mitä parhaimpia heinämaita. Nälkääkin äijä näki, kun ei kyennyt hyvän saaliin aikana hankkimaan kalaa pahan päivän varaksi. Ja nälkään saamaton äijä kuolikin, sortuen Aittamaan salolle, kun kerran puutteessaan lähti Puljun lappalaisasunnosta, parin penikulman päästä, etsimään evästä. Ukon perhe joutui ajelulle ja asunto jäi autioksi.

Tuli silloin Silpo-Heikki, silmäpuoli irtolaismies Peltovuomasta, tunturien takaa, ja ilman mitään valtasi Mooses-raukan aution kömmänän, ruveten siinä asumaan. Pitkät ajat sai Silpo-Heikki siellä rauhassa kelletellä ja lompolossa kalastella. Mutta kun Mooses-äijän pojat, Heikki ja Niila, pääsivät aikamiehiksi, tulivat he takaisin isänsä pöksälle, ajoivat peltovuomalaisen tuntureillensa ja rupesivat entisellä kotijärvellään elämään.

Ja näiden miesten, Heikin ja Niilan, poikia ovat vielä nykyään elävät 70—80-vuotiset Tepastolompolon äijät.

Luinen lapinvyö'n solki. Enontekiö.

LAPIN: KYRÖT

kyrö-nimisiä paikkoja ja paikkakuntia on maassamme useita ja ne kaikki lienevät saaneet nimensä samasta kotiperästä. Niinpä Isonkyrön asukkaat entisaikoina saapuivat Hämeenkyröstä ja toivat tullessaan uudelle asuinpaikalleen vanhan kotoisen nimensä. Ja täältä, »Pohjan-Kyröstä», joksi Suupohjan Kyröä vieläkin Hämeenkankaan eteläpuolella sanotaan, työntyi Kyrönmies yhä ylemmäksi pohjoisiin erämaihin, pystyttäen siellä jälleen uuden Kyrön, korpitalon, josta toisinaan aikojen kuluessa kohosi kokonainen Kyrönkylä; saattoi salotalo myöskin pysyä vain yksinäisenä Kyrönä, kuin muistomerkkinä, joka vieläkin viittaa, mistä sen talon ensimmäiset korvenraivaajat ovat saapuneet. Niin tapaamme jonkun Kyrö-nimisen talon esim. Kajaanin takamailla, Hyrynsalmella ja Sotkamossa; samoin on Turtolan suuressa Pellonkylässä Kyrön talo.

Mutta Lapin tunturimaissa kohtaamme kolme, neljä Kyrön kylää, oikeita »Pohjan-Kyröjä», Lapin-Kyröjä, vähäpätöisiä kyllä verrattuina etelän Kyröihin, mutta toiset sentään suurenmaisia tunturien takaisiksi. Mahtavan Pallastunturin takana, Ounasjoen ylisellä juoksulla, kahtapuolta Enontekiön ja Kittilän rajaa, on pari pientä Kyrön kylää, Yli-Kyrö ja Ala-kyrö, ja Ivalon alajuoksulla on kuulu Inarin Kyrö.

Kansan muistelusten mukaan on näiden kylien suku lähtöisin »Suomen Kyröstä».

Isonvihan kamalina päivinä, »vanhan Venäjän vihan aikoina», lähti Isostakyröstä — »niitä on Suomessa kaksi Kyröä, Isokyrö ja Vähäkyrö» — vainoa pakoon kaksi veljestä, Olli ja Pekka, paiten Peräpohjaan ja viimein päätyen Lapin erämaihin Pallastunturin tienoilille. Sopivaa talonpaikkaa ja eräseutua miehet etsivät, mutta ei löytynyt mieluisaa sijaa. Tekivät he siitä sopimuksen lähteä kumpikin eri suunnalle, ja kun löytävät sopivan paikan, niin ilmoittavat siitä toisilleen pyssyn laukauksella.

Niin lähdettiin taas kivieliötä kiertämään. Olli osui Pallastunturin taakse isolle kauniille Vuontisjärvelle, katseli sen rantamaita ja pamautti pyssyllään. Pekka oli juuri silloin päässyt Ounasjoelle, Vähänkosken niskaan, ja oli myös aikonut ampaista merkkilaukauksen.

Kittilän Kyrön peltomaata ja vanha aitta.

Niin mielistyivät veljekset kumpikin omaan löytöönsä, että tekivät molemmat erämaahan oman kotinsa. Olli rakensi asunnon Vuontisjärven pohjoispäähän Palorantaan, ja Pekka pystytti mökin vaaran laitaan Vähänkosken länsirannalle. Ja kaukainen Lapin kivieliö oli saanut raatajikkeeseen kaksi Kyrön miestä.

Mutta veljesten valitsemat asuinpaikat eivät lopultakaan olleet mieluisia. Vuontisjärven asennolle tuiskutti talvella tuntu-rista lunta niin ylettömästi, ettei tahtonut liikkumaan päästä, ja Ounasjoen asukasta taas häiritsi Vähänkosken alituinen kohina.

— Ko-kosken kohu-uu-u
korvaninkin halkasee-ee-ee!

valitteli Pekka asuinpaikastaan, joka lisäksi oli vaaran pimeällä pohjoislaidalla kovin hallanarassa maassa. Niin muuttikin Olli Vuontisjärveltä Ounasjoen rannalle, puoli penikulmaa yläpuol-
Lapin muisteluksia — 5.

lelle Pekan asuinpaikkaa, ja Vähäkosken asukas siirtyi korkean vaaransa päivän paisteiselle etelärinteelle ja rakensi savupirtin nykyisen Autton ja Mikkolan väliselle kentälle. Pellonkin Pekka siihen heti raivasi, kylvi korvalakillisen ohraa ja korjasi vuodentulokseen kokonaisen kielon eli neljä kappaa. Mielissään sanoikin ukko:

— Nyt olen päässyt Jumalan selän takaa hyvään paikkaan.

Ounasjoessa ja lähijärvissä veljekset kalastelivat, kävivätpä kalassa Keräsjärvelläkin Pallastunturin takana. Mutta Keräsiepin asukkaat, jotka pitivät Keräsjärveä omana kalavetenään, olivat miehille vihaisia, jopa äkäpäissään kerran repivät heidän

Autton talo Kittilän Kyröstä.

nuottansa, rikkoivat veneen ja upottivat kaikki syvään jokijärämään. Mutta Kyrön miehet eivät siitä pelästyneet, noutivat kotoa uuden nuotan, yön tietämissä vetivät veneensä Pallastunturin ylitse ja aamulla jo taas olivat nuottaa

kiskomassa niinkuin ennenkin. Kirves kourassa olivat miehet sitten vuoron perään vartioimassa, etteivät kerässiieppiläiset saisi toistamiseen toimittaa ilkityötänsä.

Kyrönmiesten avaamat metsäpälvet laajenivat vähitellen isommiksi aukeiksi. Ollin raivio levisi pitkin Ounasjoen molempia rantoja sekä peltoina että niittyinä, ja Pekka paljasti vaaralleen peltoa ja perkkasi jokirantaa niityksi. Kyrön kuulujen peltojen laidimmaiset sarat saivat sijansa tunturien takana ja työnsivät toukoa sielläkin, tosin vain korvalakillisittain siemennettynä ja kielonmitoin korjattuna.

Ja uusi kyrönsuku, sekoitettuna lapin- ja kainuunverellä, nousi lapin erämaahan, kasvattaen semmoisia isäntiä kuin Alakyrön Tuomas-ukko, »Kuuro-Mikko» ja »Lauta-Mikko», Heikki, Juntti- ja Pekka-ukot, sekä Ylikyrön Lassi-äijä ja Jussa-äijä. Polvi polvelta raivasivat miehet metsää ja rakensivat uusia pirttejä. Alakyröön nousi useita taloja Kyrön alkutalon rinnalle:

Heikkilää, Pekkalaa, Mikkolaa, Mattilaa ja Pääkköä; Ylikyrön rannalle saatiin vain kolme, neljä talopahaista.

Oppivat lapin-kyröläiset pian porojakin hoitamaan. Tuomas-äijälläkin oli jo niin suuri tokka, että kylän koko vainio täyttyi, kun valtava karja siihen ajettiin.

Mutta sitten tuli hirmuinen poronkaato ja tappoi koko tokan melkein yhdettämiin. Ilmestyi kauhea rutto, lentäen punaisena lintuna niinkuin kuukkahainen ja istahtaen poron, toisen, kolmannen sarveen ja niin poro porolta kautta koko lauman. Ja heti kaatui se poro, jonka sarvessa ruttolintu oli käväissyt. Niin hävisi Tuomaan ja mo-

nen muunkin tokka, kun omistajat eivät tienneet Lapin tietäjien vastataikaa. Mutta Anundi Sarre, lapin-äijä, tiesi taian, tappoi sen poron, jonka sarveen ruttokuukkeli ensiksi istahti, söhäisten puukon kurkkuun ja viiltäen rinnan

Kittilän Kyrön väkeä.

halki, repäisi sisälmykset pois, työnsi tervastuleen ja poltti ne poroksi. Eikä sen enempää rutto kaatanut Anundin karjaa.

Lähtipä taas sitten, 1758, tunturien Kyröstä muuan mies. Mikkolan-Heikki, etsimään uusia maita, nousi Lapin tunturiselän taakse ja painui pitkin Ivalonlaaksoa suunnattomien erämaiden halki itää kohden, aina lähelle jokisuuta, ja teki sinne uudistalonsa. Ja tämä oli alkuna uudelle Kyrölle, tunturien takaiselle suurkylälle, jossa taas Kyrön suvun uusi haara rupesi versomaan. Tuli myöhemmin, 1805, kamalan porokaadon jälkeen Kittilän erämaista toinenkin kyröläinen, Tuomas Tuomaanpoika, jonka isän karjan rutto oli surmannut. Koko perheineen, hevonen, lehmiä, ja lampaita mukanaan, matkusti mies lähes kolmikymmenpenikulmaisen taipaleen tunturien ja jokien yli Ivalon suupuolelle ja pystytti sinne oman talonsa penikulman yläpuolelle Heikin

*Vanha kyröläinen. Saajon isäntä
Ylikyröstä.*

perustamaa asuinpaikkaa. Tuomas oli kova maan möyrijä, mutta vielä ahkerampi karjanhoitaja ja niittyjen raivaaja. Ivalon suuret suvantorannat pani hän kasvamaan heinää ja kartutti karjansa pariinkymmeneen lypsävään. Tuomaan alustamalle maaperälle nousi niinkään uusi Kyrön haara ja kohosi Törmäsen komea kylä.

Inarin Kyrö ja Törmänen ovatkin kyröläisten mahtavimmat voimannäytteet Lapissa, suurimmat ja väkiriikkaimmat kylät koko tunturien takaisessa Suomessa. Ivalon alajuoksun laajat suvantorannat ja suistamon monet matalat saaret tarjosivat Pohjan-Kyrön peltojen kasvateille uudet koekentät,

joilla saivat näyttää kotoista kuntoaan ja nostaa Lappiin vielä pohjoisemman Kyrön, joka olosuhteisiin katsoen kyllä kelpaa emo-Kyrönsä rinnalle.

Niin saavat Suupohjan kyröläiset sanoa suurista pelloistaan, että ne ulottuvat aina Lapin tunturien taakse ja että heidän talonsavunsa kohoavat kotalappalaisten mailla, siellä missä rurjat palavat, ja vielä, että heidän miehensä leikkaavat paksua leipää leivättömässäkin Lapissa.

Törmäsen kylä Ivalon varrella.

Vielä on jäljellä Pallastunturin takana Vuontisjärven pohjoisnurrkassa, Palorannan nurmettuneella kentällä, katajikossa, Kyrön ensimmäisen Lapin esikoisen talonsija kiuasraunioineen. Samoin Vähänkosken niskassa Ounasjoen rannalla, synkässä metsikössä, näkyy toisen Lapinkorven esiraivaajan asunnonsijoja ja kivirau-
nioita. Niiden vieressä vieläkin iänkaiken

»ko-kosken kohuu-u»

soittaa erämaan säveltään.

Lammasläätti Kittilästä.

Wanhaa perokaitaa Kuittilän Rakenujärveltä

PERÄPOHJAN WIIMEISIÄ POROLAPPALAISIA

4Entisen Lapinkorven erämaita liikkussa saa siellä täällä kankaiden laiteilla, jonkun jängän taikka metsäjärven lähetyvillä, nähdä vanhan hirsistä salvetun porokaarten lahoneita jäännöksiä, jotka toisinaan kilometrittäin jatkuvat pitkin selkosta. Ne ovat porolappalaisten töitä, muistoja tunturikansan viimeisistä jälkeläisistä, jotka isiensä entisillä mailla, tällä puolen Lapin tuntureita, vielä elivät vanhalla totutulla tavallaan, kiertelivät karjoineen ympäri erämaita, kunnes sortuivat hautaan taikka kunnes yhä tihenevä lantalaisasutus pirstoi heidän suuret laidunmaansa, ettei metsien kasvatti saattanut niissä enää tulla toimeen.

Kansan muisteluksissa elävät vielä nämä viimeiset Peräpohjan lapinsukuiset poromiehet, ja useat heistä ovat jopa nykyistenkin vanhojen muistannan aikana kierrelleet porotokkineen takamaita.

— Tien täysi Taskisia,
vankka joukko Vasaroita,
sukunen Suikkeja,
vellikaara Vettasia,
nuin vähä Nutteja,

sanoo vanha kolarilainen runonpätkä niistä lappalaisista, jotka jutama-alueinaan pitivät etupäässä Tornion—Muonion laakson ja Ounasjoen välistä mahtavaa kairaa. Kun metsäkansa lähti raitomeen jutamaan Alkkulan, Kolarin taikka Matarengin markkinoille, saattoikin siinä monesti matkata »tien täysi Taskisia» sekä »vankka joukko Vasaroita», vielä jonon jatkona Suikkeja sekä Nutteja.

»Taskiset» ja Vasarat sekä Suikit olivatkin lukuisimmat ja varakkaimmat koko seudun tuhkalappalaisesta kiertäjäkansasta.

Salmen Simun vanha porokaarre Rumanjärven rannalla.

Vanhaa lapinlähtöä olivat nämä joukot, aikoinaan tunturien taakse paennutta polvea, joka oli sieltä myöhemmin lähtenyt painumaan taas takaisin etelää kohden.

Muonion sydänmailla, Ahvenkielisen jäkäläisillä kankailla, on vielä vanha rappeutunut porokaarre pienen, vaarain välisen saivon, Rumanjärven, rantatievalla. Siinä on aikoinaan »Taskisten» joukko porotokkineen häilännyt ja sitten taas lähtenyt karjoineen erämaata kiertämään. Täällä vaelteli muinaisina vuosina Hetan tunturimaista tullut Sieppi-Ollin poika, Matti Sieppi, jota ruvettiin sanomaan »Taskis-Matiksi», koska ukolla oli sanantapana:

— Taskis hyvä ottaa,
kun taskis tarvitsee!

Ja siitä sai koko Siepin perhekuunta »Taskis»-nimen. Siepin vanha Matti oli totinen, jylkky mies, joka hallitsi suurta tokkaansa, ja sai sen vielä suuremmaksi, kun nai Sarren Stiinan, Anundi Sarren

ja Inga Suikin tyttären. Sillä Anundi-äijä, vanha, 1775 syntynyt porolappi, oli koko tunturimaiden kuulu rikas. Vaikka äijä olikin vain pieni, paksu, valkkopunainen käpsä, oli hänellä poroeloa niin paljon, että saattoi kerskailla:

— Na, ei voi hukat eikä varkaat niitä koskaan hävittää.

Ja kuivia poronlihoja oli äijällä pitkin erämaita pienissä puokku-aitoissa niin määrättömästi, että ne lahoivat ja mätänivät.

Anundi-äijän po oista sai Stiinakin osansa, ja niin sitten Siepin Matti tuhantisen tokkansa kanssa lähti Muoniosta kiertämään.

Salmen Simu emäntineen. Muonion Salmijärvi.

Monet lantalaisetkin jättivät poronsa Matin hoitoon, ja ukko juti joukkoineen kesät talvet Muonion Kirkonkylän takalistoilla ja väylän varsilla aina Salmi- ja Löyttyjärven seutuja myöten. Tuohikodassa ukko vain asusteli, ja sinne teki Stiina perillisensä, milloin misäkin sydänmailla, Löyttyjärvellä, Rumallasai-

volla, Äijävaarassa. Neljä poikaa ja kaksi tytärtä tuohikota tuotti, ja sitä mukaa kasvoi elokin, kun kaitsijain luku lisääntyi.

— Taskis talossa, vaarain raossa
kasvaa poikaa neljä,

tiesi vanha laulukin kertoa Matti-äijän pojista.

Mutta aikuisiksi tultuaan painuivat äijän pojat omine karjoiheen omille teilleen. Matti meni Turtolaan raitioimaan ja häipyi sinne, Heikkikin kulkeutui etelään päin aina Turtolan Konttajärvelle, sai lantalaisemännän ja joutui itsekin viimein lantalaiseksi. Jussa, veljesten vanhin, meni ensin Kolarin miesten raitioksi, sitten Turtolaan, ja juti niin joukkoineen monet vuodet kaikki selkoset Ounasjoen kairalla aina Rovaniemen ja Kittilän takamaita myöten, kunnes hänkin häytyi talonomistajaksi Rovaniemen Jääsköön, osti pienen mökin, josta viimein asui suuren ja komean talon.

Äijän tyttäretkin joutuivat maailmalle: Tiina-Kaisa vietiin Ruotsin puolelle, Kitkiöjoen Antille Pajalaan, ja Priita-Mari pääsi Muonioon Nivunkijärven Iskolle lantalaistalon emännäksi. Mutta pahnun pohjimmaisoin, Äijävaaran kodassa 1841 syntynyt Siimon Petteri, jäi isänsä kanssa kiertelemään omia kotiseutuja.

Väsyi viimein vanha Matti-äijäkin alituisen jutamiseen ja pysähtyi pienelle Salmijärvelle, jonka ympäristöjä oli ikänsä kierrellyt. Sinne olikin äijä jo 1842 vanhan päivän varakseen rötittänyt pikku mökin ja saanut »nyyppykin» paikan. Siellä eli »Salmijärven äijä» lantalaistapaan viimeiset vaiheensa, ja siellä päättyi 94-vuotiaan tunturikiertäjän elämä 1885.

Salmijärven mökissä eli sitten Simukin lantalaisemäntineen, mutta hoiteli edelleenkin porokarjaansa. Kolmet-, neljätkymmenet vuodet juti Simu isänsä jälkiä neljä-, viisisataisen tokkansa kanssa, sai väliin elonsa suuremmaksikin, mutta sitten taas sitä menettikin. Monesti sattui, että väylän takaa Ruotsin lappalaisten porot kulkivat tälle puolen, ja niiden joukkoon eksyi Simun porojakin joskus kymmenittäin, satakuntakin, kadoten sitten rajantakaisten mukana sen tien Ruotsin lappalaisten erämaihin.

Lantalaiskarjaakin saatiin taloon, mutta maan myyrtäjäksi ei metsien miehestä ollut muuta kuin sen verran vain, että peruna ja karjalle heiniä saatiin kasvamaan. Jymy talo on sittenkin kohonnut vanhan »Taskis-Matin» pohjustamalle paikalle. Vieläkin siinä asustaa yli 80-vuotias »Salmen Simu» jätntteränä tiukkapiirteisenä erämaan miehenä.

Salmijärven äijän toiset pojat ovat jo aikoja sitten kuolleet. Vielä pari vuotta takaperin eli Rovaniemen Jääsköllä Jussan vanha leski, 95-vuotias »Pehkosen muori», Anna Aslak. Koutokeinossa, monien tunturien takana, oli muori syntynyt 1825, hettalaisen Niila Aslakan kodassa, saanut jo lapsena Jäämerenkin tunturiseutuja kierrellä, joutunut sitten Muonion pappilaan Kolströmin palvelustyföksi ja sieltä Siepin Jussan toverina uudelleen erämailta matkaamaan. Enimmän ikänsä olikin muori asunut kuin metsäläinen, synnyttäen metsässä perillisensäkin. »Poromiehenä» oli eukko toiminut vielä miehensä kuolemankin jälkeen, vaikka jo oli saatu talokin, missä voitiin asua. Neljäsataa poroa oli ollut muorin merkeissä, ja karjastaan oli hän aina vanhaksi asti itse pitänyt huolta, hyvin tuntien kaikki sarvipäänsä. Mutta mitä ei metsien

visu ja tarkka muori oppinut tuntemaan, se oli sételiraha. »Monta, monta on pois!» sai muori monesti päivitellä, kun pojat kävivät salaa verottamassa hänen rahakiisaansa.

Mainittavimpia ja tunnetuimpia kaikista Peräpohjan viimeisistä porolappalaisista olivat Vasarat, »Vanhan-Vasaran» laaja suku. Enontekiön ja Rounalan tunturimaissa, Suontavaaran ja Lainiovuoman jutamakunnissa, oli Vasarain joukko jo satoja vuosia elänyt. Jo 1600-luvun lopulla siellä vaelteli Vasaran Niilaa, Lassia ja Heikkiä, sitten taas toisen polven Niilaa, Lassia, Heikkiä sekä Jounia ja Anttia. Sieltä riitti myöhemmin joku Vasara takaisinkin tunturien tälle puolen. Niitä oli 1792 syntynyt Muonion lappalainen, Heikki Jouninpoika, itse »Vanha Vasara», josta sitten tuli koko Peräpohjan pikku Vasarain suurmoukari.

»Pelkosen muori». Kuva otettu 18. 6. 20, muutamia päiviä ennen muorin kuolemaa.

Urakalla, kaksivuotisella porohärällä, ajaen tulla tohautti Vasaran ukko tunturista Muonioon. Nauratti kyllä vanhoja poromiehiä, kun pikku miehenkäppyrä lasketteli heppaisella ajokkaallaan, mutta miehenkäppyrä oli hyvä suustaan ja sukkela toimintaan. Rupesi raitioksi ja sieppasi pian rikkaalta Anundi-äijältä Kreeta-

nimisen tyttären sekä koko joukon poroja. Sitten rupesi Vasaran elo kasvamaan, eukon pitäessä huolta, että tuohikodasta aina vähän päästä ilmestyi pikku Vasaroita protokan paimeniksi, jopa lähes kymmenkunta.

Vanha Vasaran äijä oli aito lappi, joka koko elämänsä uskollisesti seurasi lappalaisvertaan koskaan päätyttä elämään ummehtuneeseen lantalaispirttiin. Äkäsjärven alapäässä, tunturien vaiheilla, oli äijällä pääpaikkansa, jossa hän useasti majaili. Siellä Ruonajoen suussa, järven rannalla, oli komea kenttä, jossa ukolla oli kodat, aitat ja luovat, porokaarteet vasakarsinoineen ja lypsinkenttineen. Mutta talven lähestyessä lähti ukko taas takamaita

jutamaan. Pitkin Muonion- ja Ounasjoen välistä vedenjakajaa painui hän etelää kohden aina Ylläsjoelle ja Kallonkylän seuduille asti, kierrellen taas toisia maita takaisin pohjoiseen. Sileillä metsämailla, outapaikoissa, oli äijällä aina kotakenttensä, ja metsissä hän yletaikojaan eleli, vain kerran, pari vuodessa pistäytyen ihmisten ilmoilla »väärtejään» tervehtimässä ja erämaajuttujaan kertomassa. Mutta milloin metsän ukko sattui lähimaille kotakuntineen, tulivat lantalaiset väliin koko joukolla kotaväen »väärteiksi», ja ukko kestitsi heitä parhaansa mukaan. Oli Vanhalla-Vasaralla kyllä, millä väärtejään kestitä. Suuri oli ukon tokka, ja porot suuria, komeita, vaaleakylkisiä suivakoita. Niistä äijä olikin ylpeä, useasti kerskatén:

— Ei mene polvilleen Vasaran suivakka vielä tänä kevännä!

Niinkuin monet muutkin vanhat lapinäijät oli Vanha-Vasarakin tietäjä ja loitsija. Peskin povessa, kaulassaan, hän kantoi aina pussia, jossa oli tulukset sekä eläväähopeaa linnunkynässä, rautanaula, toppineula, ja poronkoparasta, poron etujalan pikkukynnestä otettu pikku luu, jota äijä käytti myöskin piipunrassina. Niitä tarvitsi ukko korttoja karkoittamaan sekä kaikenlaisissa taikatempuissaan. Mutta kun nuotio sattui vingahtamaan taikka siitä piukahti tulipoukko, hypätä käpsäytti äijä suoraa päätä tulen ylitse, että pakenisi se paha, minkä tuloa piukahtaminen ennusti. Joskus vei ukko tovereitaan hautausmaalle katsomaan, kuinka kirkkomaankansaa nostetaan. Ja kun äijä viittoi kädellään ja supisi jotakin, niin väkeä nousi haudoista niinkuin sääskiä. — »Näettekö, näettekö!» äijä huudahteli ja nosti yhä enemmän. Mutta kun katsojia jo rupesi virstottamaan, viittasi Vasara vain kädellään, jolloin koko kansa vaipui takaisin hautoihinsa.

Päissään oli Vasaran Heikki tavaton joikaamaan. Pääsipä hän vähänkään väkevän makuun, niin silloin alkoi juominen ja joikaaminen. Helposti äijä silloin käpsähti ahkioonsa ja lähti laukottamaan, ajaen naapuriinkin ja joiaten lasketti monet kerat ympäri kotaa, ennenkuin pyöräytti pihaan ja astui sisään.

— Ramppa-Vuollo, uoo,
Ramppa-Vuollo, uoo!

Äijä useasti hoilasi. Ja sitten taas vaihteeksi joikasi pitkän juotkun

— Inarijärven jäällä,
 Kariselän päällä,
 Kumputunturin hännässä,
 Jiesijärven rannassa,
 laulavatpa ne Lapinkin lapset,
 heinäperseet heippasevat.
 Kuotsana, kaatsana velluvaa,
 vellun neiun velluvaa.
 Tuollapa vielä suoppaki,
 tuollapa vielä suoppaki.

Juopotellessaan äijä tuli joskus kristillisiinkin mielialoihin,
 jolloin hän itki ja joikasi:

— Kärsi vaivaa, uoo, uoo,
 niinkuin Ristuksen sotamies, uoo,
 niin autuaaksi tu'et,
 uoo, uoo, u-u-uoo!

Eikä Vanhan-Vasaran vain yksinään tarvinnut juoda ja joi-
 ata. Kreeta-muori oli siinä yhtä jalo kuin ukkokin. Rikkaan
 Sarren tytär oli kyllä näökäs eukko vielä vanhanakin, vaikka toi-
 nen jalka oli kuivanut koukkuun, niin että piti pitkän kepin
 varassa köppelehtää. Mutta se ei estänyt eukkoa silti toisinaan
 jotakuta ryyppyä ottamasta, niin että vähän mieli ailahti. Ja
 silloin Kreeta-muori helposti päästeli:

— Puoras Puornanen paarne,
 joi joi joi joi joi joo,
 Vellan neijanen neita,
 jei jei jei jei jei jee!

Vielä vanhanakin oli Vasaran äijä jalo sanasankari ja hyvin
 kälmä kujeilemaan. Saattoi hän ripustaa poronsa kaulaan ison
 ottingin muka kulkuseksi, heittää rouvot selkään ja sitten lähteä
 ajelemaan; saattoi hän myös huonon härkensä liiduta valkeaksi
 laukkiporoksi ja vaihettua sen sitten kuutamolla tukkimiehille.
 Kotatulen ääressä istuttaessa äijä piippua sytyttäessään monesti
 muka epähuomiossa kärventeli tulivarvulla naapurinsa partaa ja
 tuhruutti tuletonta päätä piippunysäänsä. Nuorilta miehiltä ukko
 tiedusteli, tyttäriä tarkoittaen:

— Olettekos nyt nähnehet
tunturissa tuimia tammoja,
vaaroissa valituita valkkoja?

Ja pikku poikia äijä nyhti tukasta ja sanoi: —

— Näin isävainaa mettonpäättä nyke!

Kohtasi ukko kerran nimismies Nikanderin, jota »Koos-Nupuliksi» haukuttiin, teki hyvän-päivän ja kysyä hölmäisi:

— Siekö se olet se Koos-Nupuli?

— Kuka niin on sanonut? nimismies ärähti.

— Na, mie olen kuullut tuolla kylällä kaikkien niin sanovan.

Kerran taas seuroissa käpsytteli Vasara kälmeissään pastori Cajanusta puhuttelemaan, paiskasi kättä ja huudahti:

— Täälläpä se Erkki-väärtikin on!

— Mikä Erkki? pastori kummasteli.

— Na, se Lompolon Erkki.

— En minä ole Lompolon Erkki, minä olen pastori.

— Suo, herra pastori, anteeksi! Mie luulin sinua Lompolon Erkki-äijäksi, kun sie olet semmoinen iso röhnä kuin Lompolon Erkkiki.

Oli Vanha-Vasara uskovainenkin. Ainakin hän sen tunnusti »kristityille», kun nämä kerran tulivat ukolta »uskoa» tiedustelemaan.

— Na, on minulla puolikolmatta uskoa, äijä sanoi.

— Mitä sie sitten uskot? kristityt kysyivät.

— Naa, mie uskon vaphaasti ja vakhaasti, että Jumala on minut luonut, ja sen mie uskon täyvelligesti, että se äiti on minut synnyttänyt, joka minut on imettänytkin, mutta sen mie uskon vain puolittain, että se mies, jota sanotaan minun isäkseni, on minut siittänyt.

Ja tässä uskossa Vanha-Vasara kuolikin. Se tapahtui talvisydännä 1878 Sivakkapalon kodalla, Niesajoen latvojen outamaalla. Salmen Simu, naapurin kotamies, oli tullut alhaalta Kolarin markkinoilta, ja sinne Simun luokse lähti yhdeksättäkymmenettään käyvä, sairasteleva Vasaran äijäkin köppäisemään, lannanmaan tuliaisia saamaan. Saipa ukko matkasanomat kysellyiksi, niin jo pyysi:

— Anna nyt, poikaseni, mulle lähtöryppy!

Sai äijä ryypyn. Ojentautui sitten nojalleen kiisaa vasten, pani kätensä ristiin rinnalleen ja sanoi:

— Hyvästi nyt, poikasen! Nyt mie lähen!

— Na, mihinkäs sie, väarti rakas, nyt sitten lähet? Simu ihmetteli.

— Na, siihen isoon suothaan, vastasi äijä. Ja siihen Vanha-Vasara kuoli, päästen haluamaansa »isoon suothaan», missä uskoi suuren sukunsa häntä jo odottelevan.

Vanhan-Vasaran jälkeen tulivat pää-Vasaroiksi ukon pojat, joiden tehtäväksi nyt tuli uusien Vasarain toimittaminen Perä-pohjan porokaarteille. Äijällä oli kuusi poikaa, Heikki, Niklaavu, Olli, Antti, Johan-Petteri ja Kusto, sekä kolme tyttäret, Anna-Stiina, Priita-Kaisa ja Kreeta-Johanna. Rikkaan poromiehen tyttäret joutuivat kyllä pian naimisiin. Priita-Kaisan sai Suikin Antti, Kreeta-Johanna vietiin Sodankylään Vuojärven Jussalle, ja Anna-Stiina meni Kehä-Matille, pikku mökkiin väylän varrella.

Mutta pojista jäivät vain Olli ja Pekka äijän kotamaita kiertämään. Olli raitioi kyllä Kolarissa ja Turtolassa asti, mutta palasi takaisin, nai Äkäsjärven Muotkavaaran Kaisan ja teki talon Äkäsjärvelle Soukkaan. Siellä eli sitten Pekkakin vanhanapoikana ja kuoli köyhänä äijänä.

Vasaran toiset pojat kaikkosivat, kuten Sieppi-ukonkin pojat, etemmäksi kotoisista korpimaistaan. Heikki meni raitioksi Kittilään, sitten Turtolaan ja joutui lopulta Kolarin Ruokojärvelle, ottaen Ruoko-Mooseksen Helin emännäkseen ja tehden pikku talon. Nuorin Vasara, Kusto, kulkeutui karjoineen Kallojärven kivieliöihin, jossa raitioi lantalaistenkin poroja. Hänellä oli tietäjämahtia, niinkuin vanhalla äijälläkin. Kosiskeli Kusto Kallonkylän Heikkilän Heleenaa, ja tyttö lupautuikin hänelle. Mutta kun Heleena sitten mielikin mennä Kurtakon pojalle, pani lappalainen häneen manalaiset, syötti kuivaa poronkonttia, ja siitä tuli tytär heikkopäiseksi. Illalla kun söi, niin jo aamulla hulluna hyppi pitkin pihamaata, huiatoi käsillään ja huuteli:

— Huh, huh, huh,
Juhan-Erkki Aapon uudet siivet,
huh, huh, huh!

Eikä saattanut Jauhojärvenkään tietäjä päästää tyttöä lappalaisen rikkeistä.

Surullisen lopun sai Vasaran Kustokin. Toistakymmentä vuotta takaperin kuoli hän tielle Kallojärven kulmilla. Metsätietä Alakylään ajaessaan äijä yöpimeissä vaipui ahkioon, pienen koiranpennun vain jäädessä poveen vikisemään. Ukon lantalaisemäntä, Ojan Heli Kolarista, elää vielä poikansa luona Mäntyvaaran metsätalossa Kittilässä, Kerpuajoen latvoilla.

Vasaran Antti eleli Kittilän Alakylän miesten pororaitiona, ja oli ukolla itselläänkin muutamia satoja sarvipäitä. Eukoksi sai Antti Jääskön Ollin tyttären Alakylästä. Antti oli mainio karhumieskin, ennähtäen olla mukana monen kontion kaadossa, ja useasti päästi äijä vain keihäällä pedon päiviltä. Mutta vanhana heitti ukko koko porotoimet, rakensi kodan metsään Ounasjoen rannalle, pari neljänestä Alakylän alapuolelle, ja asusteli siinä ypö yksin, pyysi kalaa ja kävi joskus kylässä. Viinalle oli Antti-ukko yhtä ahnas kuin Vanha-Vasarakin: kun hän sai pullon, köpötteli hän kiireesti metsäkodalleen ja pöräsi siellä yksinään niin kauan kuin pullossa hilkkui. Mutta silti oli ukko uskovainen ja oikea »kristitty». Viinaa hän kyllä nimitti perkeleen viljaksi, mutta kun »ihminen syöpi ja ihminen juopi», niin saattoi hänkin pyytää: »Antakaahan nyt sitä viinaperkelettä!» Kun äijä sitten vähän humaltui, tuli hän liikutuksiin ja alkoi voimallisesti saarnata ihmisen veriruskeista synneistä ja kalliista lunastuksesta. Vanhana vaarina kuoli ukko Alakylässä kymmenkunta vuotta sitten.

Mutta Niklaavu, toinen järjestyksessä Vasara-äijän pojista, kierteli Kittilää aina itäisiä ääriä myöten. Hän majaili tokkineen, jossa oli sekä omia että talollisten poroja, milloin Pöntsön seuduilla,

Vasaran Niklaavun kuolinpaikan merkki.

milloin Aakenusjärven tienoilla, milloin taas Rouravaaran kan-
kailla — siellä on vieläkin pystyssä suuri petäjä, johon on kaiver-
rettu: ANNA KAISA WASARA, Niklaavun tyttären nimi —,
milloin Porkosen tunturimaissa Sodankylän rajoilla. Ja täällä,
Porkosen korkeimman huipun, »Valkoisen Isän», juurella päättyi
Kittilän kiertäjän elämä. Ukko sairastui ja kuoli Pahtavaaran
laitaan suuren petäjän juurelle. Kuolinpaikalle sitten petäjänkyl-
keen naulattiin risti, johon leikattiin kirjoitus: TÄSÄ: ON: NIK-
LAAV: VASARA: KVOLVT 13: P: LOK KVVSA 1857.*) Risti
on vieläkin paikoillaan, ja tunturin juurella on äijän kodan raunio
sekä aittojen ja luovien jäännöksiä. Näillä vanhoilla vainajan
sijoilla asuu yhä vielä vanha lapinhenki ja manalaisetkin siellä
kummittelevat, sillä niihin paikkoihin, mihin ihminen metsässä
on kuollut, jää aina haltioita, jotka sitten monet ajat siinä kuvai-
levat ja kummittelevat ja kiusaavat muita ihmisiä, niin etteivät
ne saa ensinkään rauhaa. Monesti ovat kotapaikalle asettuneet
erämiehet saaneet rauhattoman yösjän.

Niklaavu oli noutanut eukon aina Ruotsin Kaaresuvannosta
asti, Anna Tomman, joka oli ikivanhaa lapinsukua. Mutta lan-
talaisia tuli näiden tuhkalappalaisten pojista, ja tyttären joutuivat
lantalaisten emänniksi, Anna-Kaisa Kittilän Toivoselle, Kreetta
Kallon Keskitaloon.

Lyhyt paksu äijä oli Niklaavu ja tavaton syömäri. Kala-
retkelläkin ollessaan ukko keitti aina kolme viiden kannun vetoista
kalakattilaa ja sitä myöten kuin kalat valmistuivat, pisteli hän
ne peräperää poskeensa. Ollessaan Tilkkuanjärvellä kalassa, pos-
kesi Niklaavu viikon kuluessa semmoisen määrän haukia, että
kentälle karttui hevoskuorma ruotoja. Ruotokasa oli niin suuri,
ettei äijää juuri näkynytäkään, kun hän istui kasan vieressä kala-
kaaroinen, heittelemässä yhä uusia ruotoja valtavaan varustuk-
seensa. Olikin äijällä maarua, mihin haukea työntää: maha riep-
pasi ihan polvissa, kun hän kävellä taapersi.

Suuri oli Suikkienkin suku, jonka jutama-alue ulottui Muonion
laaksosta aina Kitisen vesialueelle. Suikkeja nähtiin sekä Muonion
ja Kolarin vesialueelle että Kittilän kivelöissä, aina pohjoisilta
perukoilta Rovaniemen ja Sodankylän puolelle saakka. Heidän

*) Ylioppilas M. Häyrysen muistiin merkitsemä.

vanhoja asentopaikkojaan on vielä pitkin erämaita. Vanhaa lapinlähtöä olivat Suikitkin, kahta eri haaraa, toinen Muonion, toinen Kittilän Suikkeja. Lantalaisten pororaitioina he valtaviin tuhatlukuisten tokkien kanssa kiertelivät kaikki sydänmaat ristiin, rastiin, ja monella raitiolla oli omiakin poroja satamäärin.

Muonion Suikkien sanotaan saapuneen Ruotsin puolelta. Vanhimpana Suikkina muistetaan vielä vanhaa Olli-äijää, Pekka Suikin poikaa, joka oli syntynyt 1799. Olli oli pikkuinen mies ja niin kivaääninen, ettei pikku pojalla ääni sen kivempi. — »Voi paahkilas!» kirosi äijä kimakalla äänellä, kun jostakin sattui suutahtamaan. Pääpaikkanaan piti pikku-äijä Pakajärven seutuja, samoillen suurine laumoineen ympäri erämaita aina Kangosselkää myöten. Mutta sitten kerran juti ukko yli kairojen Kitiselle ja asettui Pokkaan, Suikin talopahaseen muka lannanmieheksi, mutta pian hän sieltä palasi takaisin metsäkotaansa ja pysyi edelleenkin vain lapinäijänä. Semmoisena ukko kuolikin, sokeana vaarina Pakarovon tuohikodassa kesällä 1876.

Pakajärven salo olikin sitten Suikkien kotoinen erämaa ja syntymäseutu, keskellä »Suikkien palasta», joka pohjoisessa rajoittui Sieppien ja Vasarain jutama-alueeseen. Täällä oli monet kalaiset metsäjärvet, jäkäläiset kankaat ja korkeat vaarat, Tahkovaara, Valkeavaara, Kiuasselkä ja tunturimainen Kiuaslaki sekä etempänä idän alla, Yllästunturista alkaen pohjoiseen kulkeva mahtava tunturien juonto. Täällä jo ikimuistoisina aikoina olivat entiset äijät ja äijien äijitkin asustaneet, kunnioittaen ja kummatellen katselleet komeaa Pakasaivojärveä ja käyneet Pakasaivon takana kankaalla suurta Seitapahtaa palvomassa.

Olli-äijän pojat, Pekka, Lassi, Antti ja Feetta, jäivät koti-seutujaan kiertämään. Joka kesä ennen juhannusta saapuivat he kotakuntineen Pakajärven pohjoisrannan kentälle, kalastelivat järvissä räkän aikana, lypsivät poroja ja valoivat sadoittain juustoja. Viisi kotakuntaa oli kentällä, neljä veljesten kotaa ja viidentenä Lassin pojan, Feetan, kömmänä. Kierrettiin sitten taas kivieliöitä ja syksyllä Mikkelin seuduissa, porojen rykimäaikana, palattiin jälleen Pakajärvelle, toimitettiin poroerotus, jonka jälkeen kukin lähti oman elonsa kanssa omille teilleen.

Metsien miehinä pysyivät veljekset koko ikänsä, ja omasta heimostaan he etsivät emäntänsäkin. Feetalla oli vaimona *Kris-Lapin muisteluksia* — 6.

tiina Junkka Pajalasta, Antilla Vanhan-Vasaran Priita-Kaisa, sekä Lassilla Rauni Marakatt Kaaresuvannosta. Vanha Pekkakin löysi viimein lappalaisensa: nai piikansa, Pekka Labban lesken, Margitin. — »Paahkilas kyllä!» manaili ukko piikaansa, mutta otti lopulta akakseen. Tunturisukua oli Lassin Feetankin eukko: Inkeri Kitty Pajalasta. Vanhoina ukkoina kuolivat Suikin veljekset erämaahansa. Antti väsyi Äkäsjärvelle, Feetta ja Lassi kuolivat Pakajärvelle, ja Pekka pääsi äijiensä luokse Kolarinsaarella, Rautionssa 1895. Pekan »suureen suottaan» meno tapahtui komeasti kuin ainakin oikean vanhan lapinäjän lähtö.

Pakajärven Seitapahta.

Kun ukko oli henkensä huokaissut, alkoi kuulua porokellojen pauke, ensin vain hiljemmin, mutta sitten yhä kovemmin ja kovemmin niinkuin olisi raidolla ajettu pihaan, ja sitten kävi rysäys pirtissä, niin että seinäkellokin helisi, ja outo humaus löi läpi huoneen niin väkevästi, että läsnäolijatkin

tunsivat ruumiissaan kovan »krookkauksen». Ja taas alkoivat porokellot pihalla poukkua, raito tuntui lähtevän matkaan, ja vähitellen häipyi kellojen ääni kuulumattomiin. Helkytellen ajoi vanha erämaiden kiertäjä ikuiseen lepoonsa.

Näihin miehiin loppui Muonion Suikkien kiertolaiselämä. Heidän jälkeläisensä jo päätyivät asumaan paikoillaan. Feetta teki mökin entiselle kotakentälleen Pakajärvellä, jossa vieläkin muorineen elää, ja toiset hajaantuivat mikä minnekin, Äkäsjärven seudulle, Jierisjärvelle ja Kolarin puolelle. Tyttäretkin joutuivat lannanmiehille emänniksi.

Kittilän Suikkien erämaana oli Ounasjoen ja Kitisen välinen kaira. Jo vanhaan aikaan oli suikkilaisten kotatantereena ollut Alaselkien seutu. Lylymaassa, Pöytälaella ja Kuolemanlehdossa,

olivat he täällä kotakuntineen majoilleet. Kuolemanlehdon kotoan oli päättynyt erään Suikki-muorin poluton erämaan matka. Muori oli saatettu Kurjenpolven kalmistoon, Ounasjoen rannalle, mutta muorin haltia jäi Kuolemanlehdon kotoan, jossa se pitkät ajat myrskyöinä viehkuroi tuulispuuskissa, ryöpsäytellen nuotiotuhkia.

Vanhoja Kittilän Suikkeja oli Pekka-äijä, joka raitioi paikkakunnan poromiesten tokkia siihen aikaan — 60—70 vuotta takaperin —, kun porojen mailla oli kauhea kaatokesä, jota vieläkin muistellaan. Se oli kamala kesä: oli niin polttavan kuuma, että aurinkokin mällötti taivaalla kuin verilimppu. Hirmuinen helle ja räkkä tappoi poroja, niin että ne tokittain kerrassaan luokona kaatuivat. Mutta jos elukat ennättivät veteen puhkumaan ja rypemään, jäivät ne henkiin. Järveen porot kilvan puhaltautuivatkin, missä vain pääsivät. Aakenustunturistakin kerran Suikin raitioima suuri lauma hirveällä rytinällä ampaisi niinkuin patonsa murtanut koski läpi metsän ja rantaryteikön suoraa päätä Aakenusjärveen, jossa se sitten päiväkauden puhalsi ja huohotti.

Kesät talvet vanha Suikki-Pekka kiersi Kittilää. Äijän porokaarteita, nilien ja luovien jätteitä, nähdään vielä Kerolaen laidassa Sirkan takana, Kullirovassa Rastin ja Vesmajärven välisellä salolla, sekä Saattoporassa, Hirvaslaen rinteellä, Kumputunturin tienoilla. Koko elämänsä oli Pekka-äijäkin oikea lapinmies, uskolinen porojen paimen. Mutta jälkipolvi jo luopui äijän tavoista. Muuan tytär, Priita-Maija, meni kuitenkin eukoksi vanhalle Kari Niemeen Jussalle, »Korte-äijälle», joka, niin lannanmies kuin olikin, eli kuin lappalainen, vei Priita-Maijansa Kuusajärvelle Korteniemen pirrikotoan ja siellä hänen kanssaan asua tuhrusteli kesät

Suikin Manta. Muorion Suikkien jälkeläisiä, lantalaistalon palvelustyttonä.

talvet, kalasteli ja sai puolikymmentä pientä korteniemeläistä kotakentälle teutaroimaan. Mutta isoiksi tultuaan pirrikodan kasvatit lähtivät metsäpesästä, mikä Välitalon leskelle mieheksi, mikä Uudentalon emännäksi, mikä Uudenputaan Vanhan-Tuoinaan vaimoksi.

Joitakuuta Suikkeja asui aikoinaan Rovaniemelläkin; muuankin, 50—60 vuotta takaperin kuollut ukko, kuljeskeli tokkineen Tapionkylän takamailla ja jätti jälkeläisiä mökkiin Meltausjoen varrelle.

Pirrikota Kittilän kivelöistä.

Rovaniemeltä taas lähti 70—80 vuotta sitten Antti Suikki Kittilään, nousi pohjoisille ääriin aina Pokkaan asti, johon »Lesken Pekka-raukka», rikas lappalainen, 3000:n poron omistaja, Pokka-sukua, oli häätynyt mökkiläiseksi ja lehmänhoitajaksi, kun suuri pororutto hävitti koko karjan ja teki miehestä melkein kerjäläisen.

Antti Suikki nai Po-

kan tyttären, Sohjan, teki naapuriksi Suikin mökin, myi sen sitten Muonion Olli Suikille ja otti akkansa kotimökin haltuunsa. Ja täältä, Kittilän karusta perukasta, rupesi taas tulemaan uutta Suikin sukua. Vanha Antti, kuulu »Haippa», raitioi erämaassaan sekä lantalaisten että lappalaisten proja, menetellen monesti niinkin, että joutui monta kertaa oikeudenkin kanssa tekemisiin. Jälkipolvi sitten jo aivan lantalaistui ja muuttui sekarotuiseksi. Pokan Pekka, Antin poika, elää vielä Pokassa 70-vuotiaana käppelänä ukkona.

Vanhaa lapiusukua oli Nuttikin, vaikka sitä vain »nuin vähä» olikin liikkeellä. Suomen puolen tunturiseuduissa, Enontekiön Lainio-, Romma- ja Peltovuomassa, eleli 1700-luvun alkupuolella

Nutti-lähtöistä Anttia, Marttia, Jussaa ja Jounia, sitten Anttia, Ollia, Joopia ja Jounia. Muuan Nutti, Antti Ollinpoika, painui Muonioon poropaimeneksi ja nai rikkaan Anundi Sarren Kaisan, kulki raitiona Turtolaa ja Ylitorniota myöten, ja tekaisi talonkin Muonion Tiurajärvelle. Mutta lapin ukko-rukka hävisi talostaan, ja pojat joutuivat raitioina paimentelemaan lantalaisten porotokkia, viimein lantalaistuen itsekin.

Muonion mailla vaelteli aikoinaan porolappalaisena myös Vettaisen suku, joka nimestä päättäen lienee ollut alkuisin jotakin savolaista pahnaa. Ikivanhojen Vasarain, Päiviöiden, Labbojen, Maggojen ja muiden suursynttyisten lapinäjien joukossa Enontekiön erämaissa ei vielä Vettaisen vaeltanut. Vasta 1700-luvun lopulla ilmestyvät Muonion raitiolappalaisten joukkoon Vettais-veljekset, Mikkel ja Erkki Knuutinpojat. Edellinen nai Antti Nutin tyttären, ja jälkimmäinen keinottelee itsensä rikkaan Anundin vävyksi. Pororaitiona kiertävät miehet siten kivelöitä, Mikkel asustellen Saijanvaaran seuduilla Muoniossa, mutta Erkki koluten erämaat aina Ylitorniota ja Kittilää myöten.

*Pokan Pekka lantalaisemäntineen.
Kittilä.*

Kittilän itäisillä äärillä, Sodankylän ja Rovaniemenkin puolella, eleli entisaikaan Riimin lappalaissuku. Jo tarina-aikoina asui Lomajärven sydänmailla Niila-niminen Riimi, joka noitamahdillaan kilpaili kelontekemäläisen Paalulan Niilan kanssa.

Myöhemmin asusti samoilla mailla, Riimintievassa järven pohjoisrannalla, Keulakkopään laidalla, toinen Riimin ukko, jonka pannahana oli Riimi-Olli, tuhansien porojen isäntä. Samoja summia erämaita kuin isätkin, samoili Olli tavattoman tokkansa kanssa, palaten aina Lomajärvelle vanhaan kotipaikkaansa. Vaikka Olli-äijä olikin semmoinen pororikas, heitteli hänen akkansa kuitenkin suopungilla vieraita poroja, merkitsi peurakorvat vasat omikseen ja paloitteli muut porot pataansa. Ukko oli kyllä niin pyhä, ettei saattanut syödäkään varastettua lihaa, vaikka sitä varkain keitettiinkin, mutta lopulta itse pyhä ukkokin lankesi, söi lihaa ja joutui viimein kruunun leipiin akkansakin puolesta.

Kahdeksan tytärtä ja yhden Olli-pojan sanotaan Riimi-ukon pahnasta lähteneen. Poika joutui lantalaisten poropaimeneksi Kolariin ja Sodankylään, ja rikkaat tyttäret kelpasivat kyllä lannanmiehillekin. He saivat äijältä myötäjaisikseen sata vasantekevää vaadinta ja lisäksi vielä joukon muita poroja sekä kaikenlaista lapinkodan tavaraa. Niin hajaantui metsien tyttölauma mikä minnekin, Kemijärvelle, Kelontekemälle, Unariin. Mutta lapsena jalkansa paleluttanut, puujalalla kolkaava Riimin Elli jäi naimattomaksi, asuen »Jalkapuoli-Ellinä» Sodankylässä ja vielä vanhanakin muistellen:

— He-heei, Lomajärven maassa olen mie syntynyt!

Rovaniemellekin kulkeutui entisaikaan muuan Riimi, kierrellen porokarjoineen pohjoisesta Kemijärven Javarukseen, siirtyen sieltä Majavaan ja viimein Rovaniemen Ylinampajärven takamaille. Tämä Riimi-ukko oli onnistunut saamaan eukokseen papintyttären, joka oli »niin korkiaa lähtöä, jotta aatelissukua». Ja toimekas lapin akka korkealähtöisestä tyttärestä tulikin. Äijänsä kuoleman jälkeen hän vävyineen — Ylinamman Matti oli nainut Anna-Maijan ja Perunkajärven Kulppi-Aapo Kaijan — raitioi tuhatpäistä tokkaansa kesät talvet metsiä kierrellen, vasoitti ja lypsi poroja ja puserteli juustoja, parituhattakin syksyn kuluessa. Villipeurojakin, joita silloin vielä kivelöissä liikkui, muori joskus heitteli kiinni, hiipien kesyn poron varjossa lähelle ja sitten kähäyttäen suopungin villiporon kaulaan. Mutta kerran poronvasoituksessa Jouttipalolla kevätsulilla muori vilustui, ajettiin ahkiolla kipeänä kotiin ja kuoli jo seuraavana päivänä. Siitä on kulunut jo noin 70 vuotta.

Kierteli sitten vielä siellä täällä joitakuita lappalaisraitioita, jotka eivät olleet niin laajaa lähtöä kuin edelliset eivätkä jättäneet jälkeensä niin suurta pahnaa; toiset tulivat tänne yksinäisinä tunteistaan, vaeltelivat metsiä ja sitten taas hävisivät jäljettömiin.

Niitä oli Kolarissa elänyt Koffelon Lassi-ukko, »Kohvin Lassi», suuri karhuntappaja, joka aina karhun kaadettuaan teki »mustan pojan makkaraa»; niitä olivat Turtolan Jaukka-äijät, Pekka, Mikkel ja Antti, niitä myöskin Naisun äijä, joka tuli Ruotsin-Lapista tälle puolen ja raitioi jonkun aikaa kolarilaisten poroja. Vanhoja lapinraitioita oli »Kissa-Kaijakin», Priita-Kaisa Kissa, joka viime vuosisadan alkupuoliskolla 1821 muutti Pajalasta Kolariin. Elämänikensä eläi eukko metsässä pirrikodassa Sieppijärven eteläpuolisilla sydänmailla, ensin renkinsä »Löytty-Heikin» kanssa, kunnes meni emännäksi lappalaiselle Olli Kurvanderille. Mutta sitten jäi Kaisa yksinään metsäkotaansa, ja vielä vanhanakin, kun ei enää jaksanut porojen perässä juoksennella, eli vain metsissä, kelasi juuriköyttä ja kutoi juurivakkoja, kulkien niitä kylillä kaupittelemassa ja taas kadoten kivelioönsä. Kaisa kuoli Kolarissa noin 50—60 v. takaperin ja haudattiin Sieppijärven kalmistoon.

Aitolappalainen oli Kaaresuvannosta tullut Ungan Pietikin, joka eli viime vuosisadan loppupuoliskolla Kolarissa poromiehenä. Satoja poroja oli Pietillä itselläänkin ja satoja lantalaisporoja paimennettavina, ja suuren tuhantisen tokkansa kanssa äijä kierteli alituiseesti Pasma-, Kontta-, Ruuhi- ja Raanujärven välisiä sydänmaita. Ukko teki jo pikku pirtinkin Näläntöjärvelle, mutta asusteli silti kuitenkin porojensa matkassa metsäkodassa. Pieti oli totinen kristitty ja taitava porojenhoitaja. Muutamissa vuosissa hän sai palkisensa pari-, kolmisataisen poromäärän nousemaan yhtä moneen tuhanteen. Poromiehenä Pieti kuolikin yli kaksikymmentä vuotta sitten. Ja ukon poika, Antti Unga, vaeltaa vielä isäinsä jälkiä, hoitelee seitsenkymmenistä poroparttiotansa Kolarin kivelioissä ja asustaa sen matkassa joskus metsäkodallakin. Ukko onkin enää ainoa aitolappalainen, joka täällä alhaalla, vanhojen lappalaisten perintömailla, vielä elää isien tavalla.

Erämaista olivat Lapin pororaitiot tulleet, erämaissa monet elivät koko ikänsä ja usean päivät päättyivät kivelön kotaan. Omia porojakin oli miltei joka raitiolla, mutta suurin osa paimennettavasta karjasta oli lannanmiehen omaisuutta, jota lapinukko

hoiteli palkkapaimenena. Kruunun päältä sai raitio tavallisesti vuosipalkkaa, niin että tuhatmääräisen token pari paimenta saattoi ansaita 500-kruunuisen vuodessa. Mutta siitä maksusta piti raitioiden korvata porojen lantalaisten heinämaille ja sauroille tekemät vahingot. Lisäksi saivat paimenet taloista »niestajuuston», lehmänmaidosta tehdyn eväsjuuston, sekä kuovat ja vanttuut. Joskus sai paimen isoista porotaloista »niestaa», leiviskän voita, tynnyrin jauhoja sekä leiviskän kahvia ja sokeria kesäeväikseen. Kesäisin raitiot lypsivät laumaansa ja tekivät juustoja. Mutta juuston jokaisesta lypsävistä vaatimesta vei paimen »mettänlahjana» isännälleen. Loput hän sai syödä taikka myydä omiksi hyvikseen. Kymmenen leiviskääkin kokoontui tuhatkuntaisesta tokasta kesäjuustoa, ja juustonaulasta maksettiin kruunu. Vanhaan tapansa lapinmiehet myös kuivasivat poronmaitoa poron vatsalaukussa taikka metson ja koppelonkuvuissa. Maidon sekaan he panivat vedessä keitettyä »juomukaalia», joskus ruotukan lehtiäkin. Muikeaan juomuruhoonsa oli lappalainen niin opastunut, että hän kylvi sitä keväisin porokaarteeseensa lypsyajan varaksi. Syksyisin keräsivät poromiehet maitoa isoihin pitkäkäisiin »ankkoihin» ja upottivat ne suliin kaltioihin, joissa saivat olla koko talven. Keväällä maidottomana aikana kaivettiin astia hangen alta esiin, ja paksu puuromainen maito oli mainiota kahvinhöystettä.

Joskus pistäytyivät metsien miehet kylässä poroisäntien luona ja hyvin heitä taloissa kohdeltiin. Hyvin kohtelivat kodan asukkaat lantalaisiakin, kun he tulivat vieraisille metsäkodalle, »lapinkylään», joksi lappalaisten asentopaikkaa sanottiin, vaikka se olisi ollut vain yksinäinen kotakin. Jos sattui olemaan juuston teko aika, syötti kotakansa »väärteilleen» rasvaiset juustot, juotti juustoherat, »missut», antoi väkevää »klapattua» maitoakin, joka oli »suuta myöten makeaa». Kuivattua poronlihaa, kuuta ja kieltäkin hän nouti aitastaan. Vielä eväiksi ja tuomisiksi työnsi vieraanvarainen metsänmies väärtilleen juustoa ja lihaa.

Se oli sitä vanhaa hyvää aikaa, jolloin porolappi sai vielä vapaasti vaeltaa metsissään ja jolloin porokarjoilla oli suurilla kairoilla yltäkyllin maata ja laidunta. Ja voi sitä rikkautta, mikä silloin oli kivelöiden kansalla! Silloin oli poroja niin paljon, että metsät vilisivät, ja lihaa oli kyllä ja rahaakin, millä ostaa. Lihava

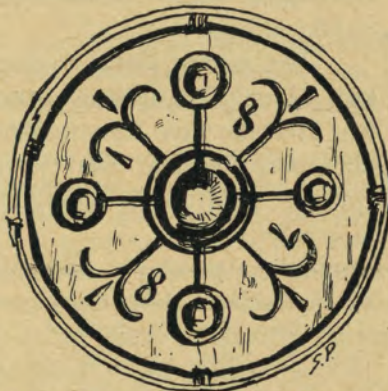
lahtiruno maksoi vain 10—20 kruunua ja kolmella tolpalla sai hyvät lapinkengät.

Mutta kun porottomat lantalaiset lisääntyivät ja tuppausivat jokaiseen kivelion kolkkaankin, niin he rupesivat kaikkia hallitsemaan ja poromiehiä komentelemaan ja ahdistelemaan, ja siitä kävi elämä niin ahtaaksi, että porotkin viimein loppuivat. Mutta porojen mukana katosi kaikki rikkauskin, ruoka loppui ja loppui rahakin, kun porot ja lappalaiset hävisivät metsistä.

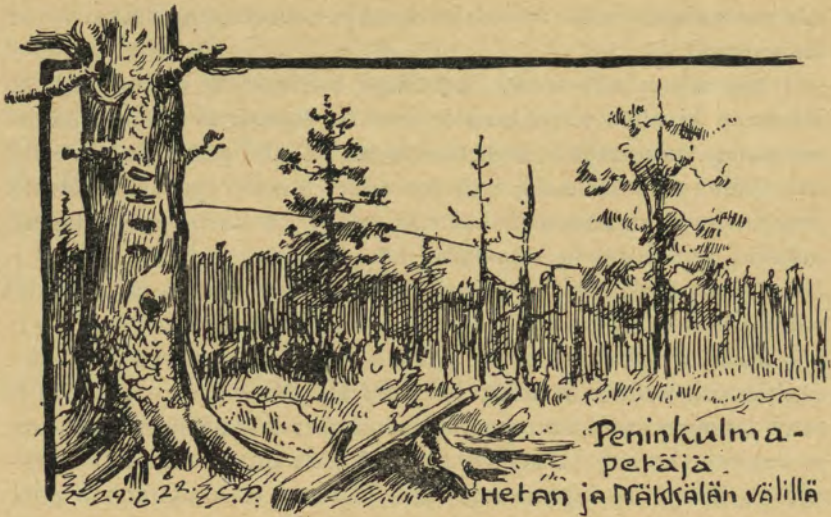
Oikein haikeana on monen vanhan poromiehen mieli muistellessa mennyttä aikaa.

Mutta se aika on mennyt palaamatta koskaan takaisin, vaikka vanhat sitä kuinka hartaasti kaipaisivat. Muinaiset porokaarteet ovat lahoneet metsiin, sinne ovat entiset kodatkin rysähtäneet, ja vanhoja kotasijoja löytyy miltei jokaiselta tievalta ja kangasmaalta, kun vain rupeaa sammalta ja turvetta kuokkimaan pois.

Ja niiden mukana on Peräpohjan viimeinen porolappikin hävinnyt. Tuulisten tunturien ja avarain erämaiden vapaa kiertoilainen on vaipunut turpeen alle tai joutunut lopulta elämään ahtaassa hirsihuoneessa. Tuhatlukuista villiä metsänkarjaa raitioinut paimentolainen on häätynyt hoitamaan tyhmiä ja hitaita lannanelukoita. Huvikseen ja mielihaluikseen juomukaalia kasvattaneen metsänasukkaan on täytynyt ruveta hikipäissään möyrimään entistä porokaarrettaan saadakseen siihen pahaisen perunapellon ja mitättömän ohratilkkareen.

Salmijärven Simun vanha juustolokka. Muonio.

LAPINKODALLA

Olet lähtenyt etsimään Peräpohjasta kadonnutta kotalappia, poroja paimentavia Vasara-äijiä ja Suikki-ukkoja.

Olet saanut jättää taaksesi Kittilät ja Kolarit, Muoniotkin, ja nousta tunturien tuolle puolen Hettaan asti, Enontekiön kirkolle, etkä ole tavannut ainoatakaan poro-Vasaraa. Saat jättää vielä Hetankin selkäsi taakse ja painua poluttomiin erämaihin yhä vain pohjoisia tunturiseutuja kohden.

Sillä vanha entisaikainen porolappi elää enää vain perimmän Lapin laidimmaisilla seuduilla. Tuhkalappalaisen valtakunta on siirtynyt kaukaisimpiin erämaihin, sinne, missä mahtavat tunturit kiertävät ympäri taivaanrannan, missä kesäpäivä kuukausittain yhtä päätä pysytteleikse näköpiiriin yläpuolella, ja missä talvella taas on melkein päättymätön yö. Kotalappalaisen kotimaana

ovat »kaikki tunturit«*), hänen kietkamensa kiikkuu siellä, missä ei enää kuusi viihdy, eikä vähään tyytyväinen petäjäkään saata kasvaa, missä vain vaivaisenvarpu matalana hiipii maata pitkin ja itsepintainen koivu koettaa kääkkyräisenä pitää puoliansa taistellessaan armotonta luontoa vastaan.

Samoin kuin pieni lappalainen, sen kohtalotoveri, joka väkevempien armotta riistäessä parhaimmat kappaleet on saanut osakseen kaikkein karuimmat seudut, mitkä eivät ole muille kelvanneet, sekin koettaa pysytteleitä kiinni viimeisessä tähteessä, jonka on saanut turvakseen ja kotoiseksi konnukseen.

Kovin pieniksi on jo supistunut Suomen porolappalaisten joukko, joka vielä vanhaan tapaansa elää erämaan ikuisena kiertolaisena. Inarista on kotalappalainen jo melkein kadonnut, eikä ole porokarjan kanssa kiertäjiä enää monta Utsjoellakaan; vain Enontekiön mahtava tunturiseutu on jäänyt porolapin asuinmaaksi. Se on kuin mikäkin lappalainen ulkomuseo, jossa vielä saa nähdä vuosisatain takaista lapinelämää entisessä alkuperäisyydessään.

Ei ole suuri enää Enontekiönkään kotakansan suku. Pöyrisjärven tunturiseudussa, Norjan rajoilla, asustaa kesäkautensa kymmenisen kotakuntaa Näkkäläjärvä, Prokseja, Maggoja; ja suuren Porojärven sekä Kilpisjaurin ympäristöillä, Haldin eteläpuolisissa loppumattomissa tunturimaissa, majoilee toistakymmentä kotajoukkoa Kalttopäätä, Labbaa, Valkeapäätä, Vasaraa, Palojärveä, Juusoa ja Tornensista. Erämaan kiertäjien koko sukukunta käsittää kaikkiaan noin 120 henkeä.**)

*) Lappalaisten itse käyttämä kotipaikka-määritelmä. Norjan Lapin Aitjärven tunturituvan vieraskirjassa näemme esim. porolappalaisten Mathis ja Aslak Skummin sekä Henrik Speinin merkinneen kotipaikkasarakkeeseen: »alle fjeldene».

**) Pöyrisjärven tienoilla on seuraavat kotakunnat: Tuomas Näkkäläjärvä, yli 80-v. ukko eukkoineen; Tuomaan Antti, »Viikuna», edell. poika; Tuomaan Isko, »Iskuna», ed. veli; Iskon Antti, »Kannirainen», 1921 kuolleen Iisakki Näkkäläjä:n poika; Iskon Jussa, »Pintapoika», ed. veli; Iisakki Näkkäläjä:n perikunta: Isko, Anni ja Saara; Proksin Elli, Juhan-Erkki Proksin leski; Heikki Magga, Pierkkujärven puolessa; Niila Proksi, ed. poika, samoilla mailla; Jussa Salomoninp. Näkkäläjä. Raaskalttiolla. — Porojärven ja Kilpisjaurin puolessa: Tuomas Labba; Jouni Labba; Pierra Labba; Antti Kalttopää; Niila Kalttopää; Pierra Kalttopää; Maarit Valkeapää, Jussa V:n leski, Vasara-sukua; Antti Palojärvi; Pierra Vasara; Aslak Juuso; Niila Tornensis; Pierra Tornensis. Tornensiset hiljakkoin Koutokeinosta muuttaneita.

Kolme, neljä pitkää erämaa-penikulmaa yli tunturien ja jänkien saat taivaltaa päästäksesi Hetan kirkolta kotalappiin. Saat välillä levähtää »Peninkulma petäjällä», johon jo 1700-luvun matkamiehet ovat nimimerkkejensä ja vuosilukuja kaiverrelleet, sekä Kaijanmaan autiotuvalla, jossa synkinä syksyöinä haltiat möykäävät; saat sivuuttaa kauniin Näkkäläjärven komeine seitakiviineen ja lapin-taloineen, saat jättää viimeiset petäjätkin, jotka autoilla tievoilla yksinäisinä ja orpoina kyhjöttävät. Metsä loppuu jo ennen Näkkälää, ja alkaa autio, puuton tunturimaa, joka aukeaa eteen kuin äärettömyys.

Tämän rannattoman tunturimeren ulappaa kiertelee Näkkälän poromiesten sukukunta.

On siellä pienen Raaskaltiojärven rantamalla vaalean-harmaa keila, joka näkyy jo kauas rantatievoille. Keilan mustasta hui-pusta kohoaa sinertävä savusuitsu, josta arvaat sen ihmisasunnoksi, sillä savu on ihmisen tunnus ja asentopaikan merkki, erämaassa vielä varmemmin kuin muualla. Mistä savu kohoaa, siellä on aina tuli ja tavallisesti tulentekijäkin. Harmaa keila on Näkkälän Jussan asunto »louvekota», jossa ukko perheineen majailee vietäessään karjoineen kesäsydäntä Raaskaltiolla.

Äkäinen on kodalla vastaanotto, kun vieras sinne rantajängän mutahautoja kierrellen, kaarrellen saapuu. Kymmeninen koiralauma ryöpsähtää rähisten vastaan ja haukkuu ikenet irvissä, niskakarvat pörhössä, vieraille vihaiset tervehdyksensä. Kohta kotakin työntää ilmoille kummastuneen joukon suurta ja pientä väkeä, vääräsäärisiä, kapeanilkkaisia, nahkahousuisia lintukotolaisia, joiden kirjotakit, punapaulat ja punaiset lakit iloisesti vilkahtelevat ruskeassa ympäristössä sekä kodan harmaata seinää vastaan.

Niin harvoin tämän aution erämaan asukas näkee vertaisiaankin vieraita, että heitä kyllä kannattaa käydä koko kotaväen katso-massa. Vielä harvemmin saa tunturimaan asukas nähdä »lannan reissantteja». Ne ovat jo niin merkittäviä vieraita, että heistä voi vaikka joiatakin.

— Lantalaiset, nun nun nunnun,
 nun nunu nun nun nun nun nunnun,
 kävelevät, nun nun nunnun,
 nun nunu nun nun nun nun nunnun,

tuntureita, nun nun nunnu,
 nun nunu nun nun nun nun nunnu,
 ylös ja alas, nun nun nunnu,
 nun nunu nun nun nun nun nunnu,

saattaa kuulla jonkun joikaaja-äijän heistä runoilevan.

Eikä erämaan suurta kesäistä rauhaa häiritse mikään muukaan kulkija. Tunturien petoeläimet ovat silloin piiloissaan; vain arka jänis käpsähtelee kääkkyräkoivikossa, ruskea riekko juoksentelee vaivaisvarpujen suojassa, tunturilla lentelee kirjava pissihaukka, järvessä pulikoivat vesilinnut ja jängällä suuri kahlaajain joukko. Mutta ne kaikki ovat samaa tunturikansaa kuin kotaväkikin.

Ne on luotu kaikki tähän samaan ruskeaan ympäristöön, ja jokaisella on oma tehtävänsä, asuma-alansa ja majoipaikkansa.

Lappalaisen majapaikkana on tämä rantakuivikko ja pesänä tuo harmaa matala keila, josta eläjät, niin-

Lapinkota Pöyrisjärvellä.

kuin muutkin metsäpesän oliot, kummissaan ilmestyvät kurkistelemaan rauhanhäiritsijää. Metsänväen arka, hiukan pelästynyt ja kysyvä ilme esiintyy kotakansankin kasvoilla, kun outo vieras astuu hänen majalleen. Sillä eihän voi arvata, mikä lienee vieraan matkamiehen tarkoituksena.

Tämän tietäen lappalaisopas kotaa lähestyttyessä useasti jo etukäteen rientää viemään tietoa matkamiehen tulosta.

Jos pörrökarvaisten penikkain vastaanotto onkin tavallista äkäisempi, on kotaväen kohtelu sitä mielisempää. Lappia ja soomea he latelevat sekaisin — Ruijan tunturikoosta tuotu emäntä ei juuri muuta osakaan kuin omaa »saamekieltään» — ja pieneen majaansa he vievät vieraansa.

Ei ole erämaan kansan koti juuri vieraita varten varattu, enempiä kuin muidenkaan metsänasukasten asunnot. Se on aiottu

vain oman väen olosijaksi, ja hyvässä sovussa saa sekin siinä pysytellä, ahtautuen vieri viereen kyköttämään kuin ainakin pennut pesäänsä.

Sillä asunto on varsin ahdas; kotapermantona on vain kolmi-, nelimetrisen maapalanen, ja korkeutta on niin paljon, että ainoastaan keskellä, räppänäaukon kohdalla, suomnuorran alla, saattaa kodan päämies seisoa suorana. Käyrien pieljipuiden ja kotariukujen varaan pingoitettu vaateloude sulkee suojaansa pienen lappalaismaailman, eristäen sen ulkoilmasta. Savulla se on vain koristettu ja kirjavoitu, ja ainoana »taulun» on räppänäaukosta näkyvä palanen sinistä taivasta.

Mutta tämä maja on porolappalaisten koti, ja sen suojassa on hänen kotoinen lietensä. Keskellä kotapermantoa on seitsemällä kivellä ympäröity tulisija, jonka mieluinen loimo lämmittää ympärillä olijoita. Maapermannolla, joka on peitetty koivurisuilla, porontaljoilla ja ruijanraanuilla, vain istutaan tai loiotaan kahden puolen tulta. On siinä vielä sikinsokin kaikenlaista talon tarvekapinetta: keittoastioita, kahvikaluja, kiisoja, laukkuja ja

ruokatarpeita, jauhopusseja ja maitovatsapalloja, kaikki vain permannolla ovipuolella taikka peräosassa, poassossa. Tässä kotaväki nukkuu yönsä, lepäilee päivälläkin, tässä syö liha- ja kalakeittonsa sekä särpää mustan kahvinsa, tässä askartelee »tupa-työnsä», ompelukset, kudonnat ja puukkotyöt. Kiisoille taikka taljavuoteelle hän istuttaa vieraansakin ja tarjoaa hänelle kotansa parhaita, sillä »sitä lintu linnulle, mitä linnulla itselläänkin.» Emäntä keittää rasvaa tiukkuvia tunturijärven siikoja, joita yhteisestä kaarasta pistellään sormin ja kastetaan samaan rasvakuppiin, tarjoaa ulkona kevätahavissa kuivattua poronlihaa ja viimeksi pyöräyttää väkevän kahvin, johon kermaksi sekoitetaan poron vatsalaukussa kuivattua hapanta poronmaitoa. Hyvä on tunturikodan kestitys, hyvästä sydäimestä tarjottu ja mielihyvällä otettu vastaan. Eikä ole kotaemännän kertaakaan koko puuhansa aikana tarvinnut sen enempää hääriä eikä juoksennella; samalla sijalla, lieden ääressä, jalkainsa päällä, hän on vain saanut istuskella, sillä käden ulottuvilla, kiisoissa ja nahkapusseissa, ovat ruokaja kahvitarpeet, käden ulottuvilla riippuvat kattilat ja kahvipannut ja käden ulottuville, oven suuhun, ovat lapset kanniskelleet vaivaisenvarpuja, joita kattilan alle työnnetään, ja lopuksi, käden ulottuvilla istuvat nekin, joille tarjotaan.

Jos asunto on ahdas, niin sitä enemmän on tilaa ulkona. Koko rantakenttä kivineen ja mättäineen on samaa kotia kodan kanssa. Aurinkoisena päivänä saattaa lappalainen istua työskentelemässä siinä yhtä hyvin kuin kodassakin. Kenttä onkin työmaan näköinen. Hujanhajan on siinä kaikenlaista työkalua ja useita työskentelysijoja. Siinä on puiden pilkkomispaikka, siinä parkkipadat ja roukauskattilat, siinä leivänpaistamis-uunikin paljaan taivaan alla, siinä kirveskalsua, kuokkapahasta ja lapionraakkia, puukkoa, vasaraa, höylää ja tahkontapaista, kauhaa ja kaukaloa. Ja joukossa pitkin kenttää nähdään kumollaan, syrjällään ja kohdallaan ahkioita ja porokelkkoja, jopa kottakärkytkin. Kivillä ja kantojen nenissä roikkuu joitakuuta takkikuluja sekä muuan karvaton kinnipeski. Kentän pohjoisreunassa on parin koivunhaarukan ja korvakkojen varassa »luövvö», katos ja telineistö, jossa nähdään yhtä ja toista kotaväen tarvekalua: kenkäheinäkääröjä, tervastiaa, kantosatulaa, laukkuja, poronlänkiä, puntaria. Luövvön katon suojassa säilytetään kuivattu poronlihavarastokin, ja koi-

vunoksalla riippuu pari kuivattua poron verimahaa: Kentän vastaisella reunalla on pari pientä turpeilla päällystettyä kotaa, joissa säilytetään suolakalavarastot. Järven rannassa on nuotta- ja verkko-ulut sekä pari venettä.

Sellainen on porolappalaisen kesäinen kenttä, erämaan yksinäisen asukkaan hiljainen kotitanhua kaukana tunturien takana. Se ei ole suinkaan kovin houkutteleva mukavampiin oloihin tottu- neelle, mutta kuitenkin mielenkiintoinen ja puoleensa vetävä. Vapaana ja rauhassa koko maailman melulta ja myllerryksiltä saisi täällä askarrella, kattoa korkea taivas ja ympärillä joka suunnalla mahtavat tunturit. Ja naapureina olisivat vain metsien eläimet, ilman linnut, vedenhaltiat ja maassa asuva maakansa, maahiaiset. Eikä erämaiden julmaa peikkoa, Stalloakaan tarvitsisi pelätä, kun vain tietää, miten hänen suhteensa milloinkin on ase- tuttava.

Näin tuntee lappalainen, ja siksi hän niin hyvin viihtyykin erämaassaan. Ei hän enempää seuraa kaipaakaan. Päinvastoin kodan asukas on tyytyväinen, kun hänellä on koko erämaa hal- lussaan, eikä naapuria näkyvissä ei kuuluvissa. Silloin hän saa vapaana ja mielinmäärin liikkua tuntureillaan ja huoletonna pai- mennella porokarjaansa.

Poroja on Näkkälän Jussankin hallussa koko lauma, seitsen- satainen tokka, jossa kyllä on osa Hukka-Salkon ja Näkkälän Antin Jussalle paimennettaviksi uskottuja elukoita. Öisin porot käyvät lähituntureilla laitumella, mutta helteisimmän päivän ajaksi ne tulevat kodan luokse järvenniemeen, raittiiseen ilman- henkeen lepäilemään ja märehcimään.

Koko aamupuoli päivää kodalla kuluu, kun porokarjaa odotel- lessa, emäntäkin laittaa jo ruokaveron valmiiksi sekä paimenille että koirille.

On komea näky, kun monisatapäinen, sarvekas lauma puo- lenpäivän seuduissa painuu alas tunturilta ja jänkkää pitkin kier- rellen astelee kodalle.

— Elo tulee! huutavat kodalla olijat.

Ja se on todellakin mahtava »elo». On kuin valtava harmaa virta kohisten laskeutuisi tunturilta jängälle ja lähestyisi kotaa. Ei erota siinä yksityisiä eläimiä, vaan kaikki sulautuu samaksi liikkuvaksi kokonaisuudeksi. Näyttää kuin suunnaton jättiläis-

matelija, monituhatsarvinen alkumaaailman eläin, kiemurtelisi jängän matalassa pensaikossa merkillisesti äännellen.

Se on lappalaisen elovainio, siinä lainehtii tunturikansan viljapelto.

Lauma tulee kodalle tuhatjalkaisena oliona, napsavin sorkein, keikutellen satoja sarviaan ja astellen keveästi. Siinä on komeita kruunupäisiä hirvaita, vankkoja ajohärkiä, vaatimia, puolikasvuisia pienisarvisia urakoita, vuonniloita ja vuorsoja, sekä pikkuisia korkeakoipisia mulipää-vasoja. Kohisten kulkee elo kodan ohitse suoraan leponiemeensä, mutta jotkut pysähtyvät kotakentälle nuuskimaan mättäitä ja löytävät niistä jotakin pureksittavaa.

Porotokka saapuu kodalle.

Pienet sarvettomat vasat juosta kepsuttavat ja hypähtelevät emonsa rinnalla ja ikävissään roukuvat, kun harhaantuvat hoitajastaan. Emot roukuvat vastaan, ja helposti tuntee vasa oman äitinsä äänen sataisestakin rouvunnasta ja lähtee iloisesti äännähdellen sitä kohden. Vasat ovat tunturielon hentoja oraita, suuren lauman pikkulapsia, jotka suurilla tummilla silmillään kummas-tellen katselevat ihmeellistä maailmaa, iloitsevat auringosta ja ovat onnellisia saadessaan olla emonsa vierellä ja valittavat vähäisestäkin vastoinkäymisestä.

— Voi sitä porovasaa,
kun se rouvuskelee,
nun nun nun nuu.
Voi sitä ruohovasikkaa,
kun se rouvuskelee,
nun nun nun nuu,

laulaa lappalainenkin siitä joikauksessaan.

Lapin muisteluksia — 7.

Lauman perässä astelee koirineen kaksi raitiota, kotapoika, 13-vuotias Antti, ja kodan renki, Juunas Kelottijärvi. Koko yökauden he ovat porojen kintereillä kierrelleet erämaita ja koirineen huolehtineet, että tokka pysyisi koossa. Nälissään ovat paimenpojat, nälissään heitä seuranneet koiranressukatkin. Raitiot käyvät kotaan suurustamaan, mutta koirille tarjoo kotaemäntä aterian ulkona kentällä. Siihen kokoontuu talon koko halliväki, kymmenkunta karvaista koirankuonolaista, Pennoa, Naattua, Tshikkaa, Tshalmua, Tilkkua, Murjua, Lumpua, Kuolehvia ja pari Mustia, joille emäntä ammentaa kattilasta vartavasten keittämäänsä

Näkätälän Jussan emäntä ruokkii koiria.

verivelliä suureen kaukaloon. On siinä silloin »ruokaruotsi ja syömäsaksa» murkinalla ja käy aika äkäjänen elämä, murina ja lotkiminen, kun tämä kansa aterioitsee. Ei siinä siunata eikä myöskään kiitellä, vaan latkitaan, minkä ennätetään, pannaan lopuksi

toimeen pikku tappelunnujakkakin ja sitten huulia nuoleskellen heittäytyään kentälle ettoneelle. Astuskelee pari karvakoipea ylpeänä kotaankin, vönkii yli emännän kahvitarjoilun ja heittäytyy kylläisenä isännän makuutilalle.

Mutta taitava porokoira on kotalappalaisen kaikki kaikessa, paljon suurempiarvoinen kuin huono mies. Sillä koira on porolauman oikea paimentaja ja kurissa pitäjä. Ilman nopsajalkaista, avosuista, äreätä rakkiansa ei poromies saattaisi pitää villiä karjaansa koossa.

Niemen äärimmäiseen kärkeen vetäytyy koko porolauma. Siellä se veden ja tuulen hengessä lepäilee polttavimman päiväsydämen rauhassa kiusallisilta Lapin syöpäläisiltä, jotka vilpas tuuli ajaa tiehensä. Syöpäläistä, räkkää, onkin helteisinä päivinä jängillä, vuomilla ja matalilla mailla poro-paran ja kaiken elävän

olennon kimpussa, miltei henkimenoksi. On mitä monenlaisinta tihulaista: sääskeä ja paarmaa, saulakantekijää ja kurmuntekijää eli pottaposkaa. Varsinkin vaaleat porot saavat räkästä kovin kärsiä, sillä niiden kimppuun osaavat kaikki paholaiset, ja pienet heikot vasat monesti sortuvat ja kuolevat erämaahan syöpäläisten ylenmäärin kiusaamina. Mutta on räkästä hyötyäkin porokarjan paimenelle. Kiusaajain ahdistamana porolauma laukkaa vuomilta ja jängiltä ylös viileille tuntureille ja pysyy siellä paremmin yhdessä koossa. Räkkaa pakoon Näkkälän Jussankin tokka joka päivä vaeltaa Raaskaltion niemelle. Tätä tihulaisten ansiopuolta muis-telee lappalainen joiatessaan:

— Sääski ajaa porot tunturiin,
vuomista pois porot ajaa kokoon.
Ei porojen kanssa tulisi toimeen,
jos ei sääskiä olisi.
Se on pikku elävä,
mutta kyllä sen edessä elo pakenee.

Mutta pieniä peurakorvaisia vasoja odottaa kova kohtalo. Käy niemelle mies suopunkeineen, heittää vasan toisensa jälkeen kiinni, keikauttaa maahan, istuu päälle ja suurella puukolla leikkaa korviin veriset merkkinsä. Vasa-parka roukku ja kimpuroi, ja vipattaa vainottuja korviaan, mutta säälimätön suurpuukko sivaltaa kappaleen korvasta, palasen toisesta, lisäksi vielä puraisee reunohin pikku pykälää ja halkoimia, jonka jälkeen vasta laskee elukan irti. Sukkelasti ponnahtaa vasa pystyyn ja roukuen ja verisiä korviaan puistellen juoksee etsimään emoansa. Mutta nyt on pikku elukka otettu muun karjan yhteyteen ja omistajan merkkeihin, eikä ole enää kenen tahansa, porovarkaan, kähvellettävänä. Tämän seurakuntaan ottamisen ovat kaikki porot saaneet elämässään kokea. Jokainen sekä iso että pieni sarvipää on korvarikkoinen, saman isännän porot samalla tavalla. Joka poromiehellä on oma merkkinsä, ja kun on satoja poromiehiä, pitää olla satoja erilaisia merkkejäkin. Niitä saa poronies sivaltamalla poron korviin erilaisia leikkauksia, »sanoja», eri asentoihin. Leikkauksia on hyvin monenlaisia, on poikkikorvaa, vitaa, haaraa ja halkoa, pykälää, pisteltä ja reikää, vuoluhankaa, pistohankaa, vastahankaa ja rappuhankaa, lumpsiota, linnunvarvasta, kengänilttiä, suovankantaa, salvosta

ja vintintolppaa, svatnaa ja kieskaa. Niin on esim. vanhan kuulun porolappalaisen Matti Pongun poromerkki seuraava: oikeassa hanka päällä, pykälä alla ja päällä, vasemman nokka poikki, päällä pistohanka, reikä ja siitä hankaan halki. Ja Enontekiön rikkaimman poromiehen, 1921 kuolleen Isko Näkkäläjärven merkki oli: oikea poikki, pykälä päällä ja kaksi pisteltä alla, vasemmassa hanka päällä ja siinä pistel.

Vanhat lapinäijät entisaikaan ottivat talteen vasan korvista leikatut merkkipalaset, pujottelivat ne rihmaan ja piilottivat kiven alle erämaahan niille seuduille, missä porot enimmin palkivat.

Juunas Kelottijärvi merkitsee poronvasaa.

Silloin porot pysyivät paremmin niillä maille, erämaahan kätkeytyt osaset niitä sinne vetivät ja siellä pitelivät.

Iltapuoleen asti viipyvät porot leponiemelään. Sillä aikaa toiset paimenet, toinen renki ja

palvelustyttö, Proksin Elle, koirineen varustautuvat vuorostaan seuraavaksi yöksi raitioimaan. Heinillä täytetyt kengät pauloitetaan jalkoihin, hartioille vetäistään harmaa sarkakaapu, »luhka», ja suopunkivyyhti heitetään yli olan, evästäkin varataan rep-puun. Koiransa kaulaan nauhoittaa renki ison puukalkareen: koira kun muuten olisi liian kova poroja laukoittamaan. Näkyy piski kyllä tottuneen mokomaan kaulakellukkaansa, kantaa sitä tyytyväisenä kuin ainakin asiaan kuuluvaa virkamerkkiä. Näin kaikin valmiina odotetaan porojen lähtemistä, sillä tokka saa itse ratkaista sen asian.

Kuuden, seitsemän tienoissa, kun päivä jo paistaa Seyris-tunturin päältä, kuuluu taas huuto:

— Elo tulee!

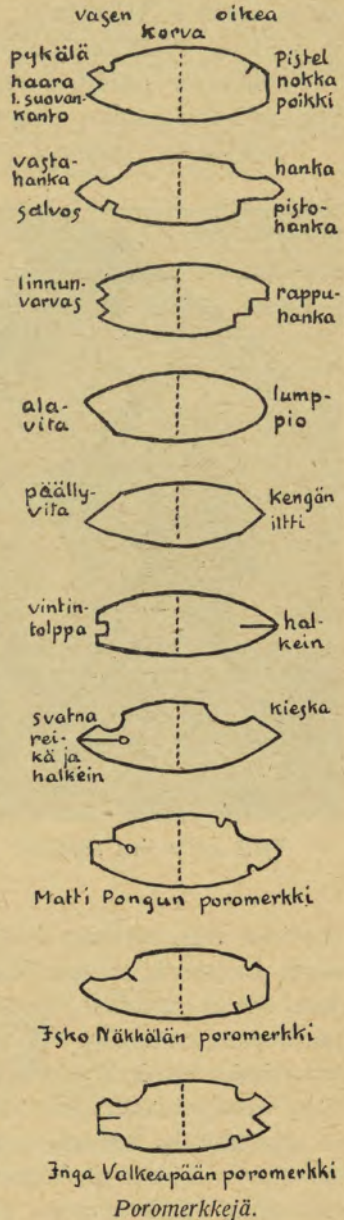
Ja omasta halustaan, kenenkään käskemättä, lähtee koko tokka liikkeelle.

Mutta tällä kertaa on laumassa melkein yhtä monta mieltä kuin päätäkin: yksi osa pyrkii jängälle, toinen tolvailee rantaa pitkin kodalle päin, kolmas lähtee laukkoamaan Jierstitunturia kohden, ja siellä täällä yksinäinen emo vasoineen nulkkailee omia aikojaan sinne tänne pitkin jänkkää.

Näyttää kuin koko lauma villinä ja mielettömänä yrittäisi hajaantua ympäri erämaita.

Mutta silloin, parhaaseen epäjärjestykseen saapuvat paimenet, kumpaisellakin koira kintereillään. Tyttö viittaa sauvallaan, komentaa koiraansa, ja heti kaapaisee rakki haukkuvana karvakeränä pitkin kenttää; käskee renkikin ressuansa ja samoin sekin lähtee laukkomaan toisen joukon jälkeen, niin että kalkkare vain kaulassa keikkuu. Pitkälle eivät karkulaiset ennätä, kun kiukkuinen rakki on jo kintereillä räkyttämässä. Mitä kauemmas poro yrittää poiketa, sitä kiivaammaksi tulee räkytys ja sitä lähemmäksi hyppii haukkuja karkulaisen kinttuja. Helposti sentään totelevat porot karvaista kaitsijaansa; monet palaavat jo nähdessään sen lähenevän vapaaehtoisesti takaisin karkutieltään. Niin on pian taas tokka koossa.

Mutta kohta tulee uusi kommelus. On mentävä pieneen virran ylitse, ja sitä säikkyen villi tokka taas vaukkoilee kuin lammaslauuma ja syöksähtelee levotonna sinne tänne. Joku yrittää jo virralle, mutta heti taas pelästyen hypähtää pois ja pyrkii

pakoon. Mutta haukkuja-paimenet pitävät laumaa kurissa ja painavat sitä yhä joelle päin. Viimein muuan suurisarvi uskaltaa astua vettä solkkaamaan, ja kohta tormaavat perässä toisetkin, ja yhdessä rytkäkässä polskehtii koko tokka ylitse.

Silloin on päästy pahimmasta. Seitsensatainen elo järjestyy taas pitkäksi jonoksi ja asettuu rauhallisena jänkää vaeltamaan.

Pohjoiselle painuva päivä valaa paljaslakiselle tunturille ihanan sadunomaisen väriloiston, ja laaja, aitolappalainen, ruskea jänkä loistaa aivan ihmeellisenä auringon valjussa valossa. Jängällä liikkuu satarvinen lauma harmaana elävänä virtana kohti kesäyön auringossa hohtavaa Seyristunturia.

Tyttö paimeneen lähdössä.

Paimenet astelevat sauva kädessä, koira kintereillään, rauhallisesti perässä kuin ainakin »hyvät paimenet» laumaansa seuraten.

Seyristunturin matalaan, harvaan rantakoivikkoon katoaa tokka ja hajaantuu lautumelleen.

Päivän tärkein toimi on päätynyt, elo saatu tunturille palkimaan. Paimenesta saapuneet raihtiot jäävät kotaan loikomaan ja juomaan emännän keittämää kahvia. Mutta isäntä on kymmen-

vuotisen Inga-tyttären kanssa lähtenyt kalalle, ja palaa sieltä vasta puoliöissä. Silloin laitetaan heti kalakeitto kattilaan ja saadaan oikein rasvainen iltanen, sillä tunturijärvien siika on tavaton tauromaan, antamaan rasvaa keittoon ihan kanneksi — kun vain pyyntimies ei ole erehtynyt kalalla ollessaan kääntämään venettään vastapäivään. Jos sellaisen taitamattomuuden tekisi, silloin ei kala tauroisi. Mutta semmoista erehdystä ei vanha lapinukko ole tehnyt. Ei hän myöskään ole laskenut venettään rantaan kiinni, ennenkuin on korjannut pois pyydyksensä, sillä tällöinkin olisi

kaloista tauro mennyt maahan. Niin tauroo ukon tuoma siika vahvasti, ja kotaväki saa päivänsä päätteeksi yltäkylläisen kala-keiton, jonka päälle voi aivan tyytyväisenä kellahtaa porontaljoille ja vetäistä peitokseen paksun ruijanraanun. Niin sopii siinä, väsymättömän auringon valvoessa, vedellä unia seuraavan päivän puolille asti.

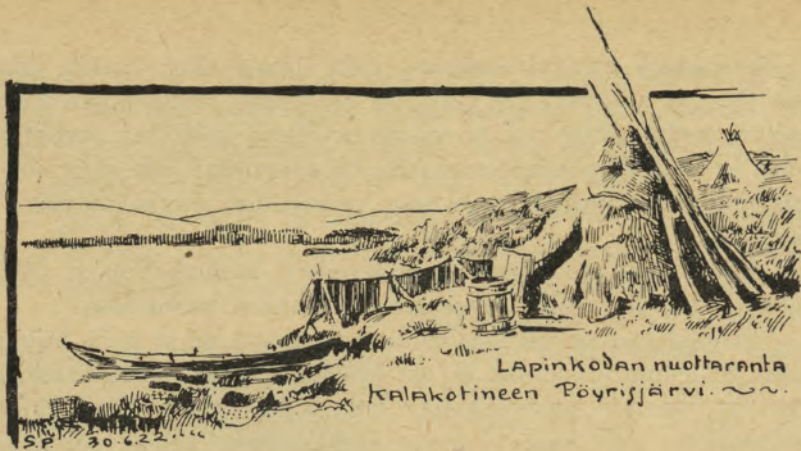
Silloin taas elo saapuu kotajärvelle tuulluttelemaan, palatakseen iltasella uusien paimenien saattamana tunturiinsa.

Samanlainen on jokainen seuraavakin päivä, oli se pyhä taikka arki, sillä tunturikodassa ei ole koskaan pyhää, yhtämittäinen loputon arki vain, yksitoikkoinen kuin kotaa ympäröivä rannaton tunturimaa. Elo tulee ja menee samalla tavalla joka päivä, ja kalamies käy joka ilta järvellä. Vuoropäivin loikovat paimenet ja koirat kodalla, jossa emäntä istuskelee lapsineen kaiket päivät, hoitaen mustaa kahvipannuansa ja keittäen kalaa sekä pari kertaa päivässä koirillekin mustan vellin, ja välitöikseen kutoen sukkaa, vantutta, kengänpaulaa taikka ommellen monikirjaisia »lapin parseeleja».

Ei tiedä tunturimajan asukas maailman menosta. Ei jaksakaan tänne asti postimies kulkea, eikä hänellä olisi tänne mitään tuotavaakaan. Sanomalehti on kodan harrastuksille vieras, onpa pieni, lapinkielinen, Norjassa toimitettu »Nuorttanastekin» täällä tuntematon. Vain joskus, ani harvoin, etsii joku kirjelappunen tunturin asukasta, tullen jonkun kulkijan matkassa, tai tavaten omistajan sen kirkolla käydessä.

Leivänpaistouuni Näkkätän Jussan kotakentältä Raaskaltiolla.

POROLAPPALAINEN MUUTTORETKELLÄ

Heinäkuun lopulle, Jaakonpäivän aikoihin asti, oleskelee Näkkälän Jussa Raaskaltiolla. Mutta sitten kun pahin räkänäika on ohitse, muuttaa ukko pois järvirannan kesäiseltä kentältä, jota korkeat tunturit, Jiersti-, Seyris- ja Tiermesvaarat kolmelta puolelta piirittävät, ja jossa porokarjakin joka päivä on saanut järvenhengessä rauhassa levähtää.

Kun porolappalainen muuttaa, muuttaa hän koko taloineen. Hän rysäyttää kotansa kasaan, kääräisee leveät kotalouteet kokoon ja sitoo kimppuihin pieljipuut sekä kotariuvut, parikymmentä pitkää seivästä. Samoin kimppuaa hän kaikki muutkin talon tarvekalut, keittoastiat, kiisat, laukut, ruokatavarat, vähät työkapineet, vaatteet ja makuutarpeet. Autio kotamaa koivuruisineen ja tulisijoineen, luövvii, jonka katoksen alle on kasattu porokelkat ja ahkiot odottamaan talvea, ja kalakodat kalapöntöineen vain jäävät rannalle osoittamaan ihmisen aherruspaikkaa.

Niin sälytetään koko koti kaikkineen porohärkien selkään ja lähdetään jutamaan uusille laitumille. Takkahärät on kollostettu raitioon, jota kotakunnan päämies itse johtaa taluttaen ohjasnuorasta etumaisinta poroa. On härillä millä mitäkin kannettavaa: mikä laahaa kyljilleen kahden puolen sonnustettuja kota iukuja, mikä vetää pieljipuita, mikä taas kantaa lousteita. Joku poro on saanut osakseen keittokalut, toinen ruokatavaroita, kolmas makuuvaatteita. Tavarat on sonnustettu kahden puolen poron kylkiä, puisen kantosatulan korvakkoihin, ja nuoritettu poron vatsan alitse, etteivät ne pahojakaan maita kuljettaessa pääse putoamaan.

Muutaman härrän selässä istuu pikku tyttönen, toisella taas ratsastaa poikatalukka, mutta kaikkein pierin kykötää äitinsä selässä kietkamessa. Eukko tallustaa perässä tyttäreineen pitäen huolta raidon jälkipäästä. Rengit, piika ja poika hoitavat koirien kanssa tokkaa, joka niinkuin ainakin tahtoo kulkea omia teitensä. Näin meneskellään länttä kohden poikki maiden, poikki vuomien ja purojen, kiertäen vain isot jängät ja aavat.

Luövi Näkkälän Jussan kotakentältä.

Jotkut lappalaiset, kun muuttomatka ei ole kovin pitkä eikä pahoja maita myöten tarvitse kulkea, sonnustavat härät kelkkojen eteen, latovat tavarat ja lapset kelkkoihin ja laskettavat pitkin sulia maita, niin että anturat kahisevat.

On se matkantekoa, kun tunturin kotakansa on liikkeellä. Toisaalla jutaa hiljalleen takkahärkien raito, toisaalla mennä rymistää tokka. Ja kyllä sen sivullinenkin kuulee, missä satapäinen lauma liikkuu: tuntuu kuin olisi koko tunturin vanhaväki liikkeellä. Siellä paimenet huutelevat koirilleen, koirat ajelevat räkyttäen karkulaisia tokkaan, ja roukuen ja napsavin sorkin lainehtii pöroelo eteenpäin.

Päästään Seyristunturin takaisille tievoille, ja siellä taas asetetaan taloksi.

Sukkelasti käy tunturilaisen talonteko, eikä siinä toimessa tarvita edes miestäkään. Neljännestunnissa pari naista kodan kokoon kapsauttaa. Pieljipuut vain hosaistaan reijistään suomuorraan, nykäistään pystyyn ja sitaistaan väliin poikittain tueksi toaresmuorrat; sitten pistellään kotariuvut niitä vasten nojalleen, ja peitoksi rävytetään suuret louteet, toinen toiselle, toinen toiselle sivulle. Louteiden reunat piställetään nauhasilmukoilla toisiinsa ja kotapuihin, ja puukapuloihin sitaistu pitkä kapea vaatekappale ripustetaan ovireiän peitteeksi. Sitten vielä kuusi, seitsemän kiveä arinaa ympäröimään, pari puukappaletta oven reunasta arinakiviin sivupuolen oleskelusijoja rajoittamaan

Lappalainen muuttoretkellä. Johan Tuurin piirros.

sekä kattilakoukku riippumaan suomuorraan. Talo on valmis. Sitten ripustetaan kahvikattila haahlakoukkuun, viritetään tuli alle, ja kohta kodanhuipusta kohoava sävusuitsu ilmoittaa uuden ihmisasunnon nousseen erämaahan.

Näppäriä ovat lapinnaiset kodantekohommissa, pienestä pitäen siihen tottuneita. Satoja kertoja he ovat saaneet kotinsa purkaa perustuksia myöten ja yhtä monta kertaa taas kohentaa sen pystyyn.

Vaivaisenvarvut ja tunturikoivun kuivuneet oksankäkkyrät ja risut ovat täällä lappalaisen polttopuita. Lannanmaan hirsi-talojen asukas saisi sellaisilla puilla tuskin ruokaansa kypsäksi, mutta niillä vain lappalainen kiehauttaa keittonsa ja »lämmittää» kotansa talvellakin, ja ne ovat hänestä kaikkein »parhaimmuksia» puita. Mutta se vain pitää varoa risuja kotaan viedessä, ettei työnnä niitä latva edellä, sillä silloin poronvasat syntyisivät nurinpäin.

Taitava ja tottunut on lappalainen sytyttämään tulta, helposti hän saa sen tarttumaan kurjannäköisiinkin pökkelöihin, kun tuntureilla liikkeussaan asettuu ruokailemaan. Pikku risun-

latvoja hän taittelee kasan, nyhtää tuohenpalasia kuivista oksista ja raapaisee niihin tulen. Talvisin on lapinmiehellä useasti povessa tuohenkäppyrä taikka tervaskappale, josta kiskoo sytykkeitä käydessään virittelemään lumisia ja jäätyneitä risuja.

Mutta tievan laelle ei lappalainen koskaan tee asentotultaan eikä myöskään metsäpolulle. Tievan laella palavan tulen saattaisi Stallo helposti huomata ja tulla ahdistelemaan, ja metsän palkaita liikkuu maahiainen.

Pari, kolme kuukautta on Seyristunturin seutu Raaskaltiolta tulleiden kotipaikkana. Täällä raitioidaan tokkaa ympäristön tievoissa ja kalastellaan lähijärvissä. Täällä jo joudutaan lypsämään poroja, sillä vasat ovat varttuneet jo niin isoiksi, etteivät enää ole aivan riippuvaisia emon ruokinasta. Joka päivä lypsää lappalainen vaatimet ja saa joka porosta korttelin verran maitoa pyöreään, kapeasuiseen, koivunpahkasta koverrettuun varsinaappuunsa.

Lapineukot pystyttävät kotaa. Pöyrisjärvi.

Osan maidosta hän kuivaa kotasavussa poronvatsapalleroissa »maitomahoiksi», osan tekee juustoiksi. Kattilassa haalistetun maidon hän juokсутtaa vesitilkalla, jossa on lietettu poron makonahan suurtuvia, ja juustot hän puristaa vartavastisiin kaavoihin, lokkiin. Niitä on varakkaalla poroisännällä kymmenkuntakin erikokoista — isoimman halkaisija 32 sm, pienimmän 10 sm — pyöreää kehystä, joiden reiäkkäät pohjat ovat täynnä koristeleikkauksia; useasti niissä on vuosilukukin sekä omistajan nimi-kirjaimet. Valmiiksi puristetut juustot lokkineen ladotaan päällekkäin, kapeampi aina yläpuolelle ja viimeksi iso kivi painoksi. Siinä saavat juustot yökauden puristua ja valuttaa heraa pois, jonka jälkeen ne ripustetaan luövviiin kuivamaan.

Mutta kun talvi heittää ensimmäiset lumensa, heittää Näkkälän Jussakin Seyristunturin takaiset tievat, lyö taas kotansa ja tavaransa kasaan ja lähtee pois koko tunturimaasta. Sillä alastomilla, tuulsilla tuntureilla ei lappalainenkaan saattaisi talvella asua. Talvella on pakkanen siellä vielä ankarampi kuin muualla, ja myrskyt möyryävät niin rajuina, ettei keveä kota pystyisi pystyssä. Eikä porokarjakaan tulisi talvella tuntureilla toimeen. Siksi muuttaakin kotakunta eteläisempiin, outamaihin Hetan ja

Porotokka kodalla. Taustalla näkyy kota ja luovi.

Näkkälän välille. Outamailla ei talvi tunnu niin ankaralta kuin puuttomilla tuntureilla.

Lumikelillä käy majanmuutto paljon hauskemmin kuin kesällä. Tavarat saadaan ahtaa ahkioihin ja kelkkoihin, ja ajella suoraan yli jänkien ja järvien. Pitkänä raitona vain lasketellaan pitkin maita, ja koko tokka, paimenien ja koirien ohjaamana, tulla rytistää mukana. Kankaalle jonkun jängän taikka järven lähimaille pystytetään kota; lumi lapioidaan vain paikalta pois, ja sitten talo pystyy.

Luminen erämaa on yht'äkkiä keskellä talvea herännyt eloon. Kota työntää savua ilmaan, nahkapukuinen metsänväki häärii kodan ympärillä, jossa on ahkioita, kelkkoja ja kaikenlaisia tava-

roita sikin sokin, ja joitakuita porojakin seisoo kotamaalla jäkälän ääressä. Metsä ihan vilisee ja elää, kun sarvipäinen harmaa lauma siellä liikkuu.

Samoille Hetan outamaille ajautuvat talveksi myös Pöyrisjärven Näkkälät ja Proksit. Hekin heittävät tunturinsa ja jutavat Hetasta etelään, Muotkajärven ja Palojoen kankaille, jopa aina Sonkamuotkan takalistoille. Palojoen tienoille laskeutuvat korkeasta tunturimaastaan myöskin »Käsivarren» lappalaiset Poro- ja Kilpisjärven ympäristöiltä. Mutta Pöyrisjärven Maggat viettävät talvensa Peltovuoman ja Nunnasen seuduilla.

Silloin ovat Hetan talviset metsät asuttuja, kun niissä Näkkälän ja Porojärven lappalaiset pitävät majansa, ja porolaumat palkivat kankailla. Poroja on Näkkälän miehillä yhteensä yli neljätuhatta. Rikkaimpana isäntänä häärii joukossa Tuomaan Antti, jolla on 600—700 sarvipäätä; sataisia laumoja hoitelevat myöskin Isko-vainajan perilliset. Mutta aikoinaan oli Näkkälän joukkokunnalla poroja tuhansittain. Isko-äijäkin omisti yksinään lähes kolmituhantisen suurlauman, josta^{*} saattoi jakaa jokaiselle kuudelle lapselleen, sitä mukaa kuin ne tulivat aikuisiksi, perinnöksi 600 päätä. Porojärven poromiesten, Lapin palkisen, lauma nousee neljännelletuhannelle, ja heidän rikkaimpiansa on Porojärven Antti, viisisataisen token isäntä, sekä Valkeapään Maaret, jolla on neljäsataa.*) Sodan aikana on Enontekiön miesten, niin-

Tuomas Näkkäläjärvi, lapinäijä Pöyrisjärveltä.

*) Muita pororikkaita:iskon Antti, 500;iskon Jussa, 400; Niila Magga, 400; Tuomas Labba, 350; Antti Kalttopää, 350; Jussa Kalttopää, 250; Aslak Juuso, 200; Tuomas Näkkäläjärvi 200,. — Lappalainen ei kyllä koskaan tarkoin ilmoita sivulliselle porojensa lukumäärää. Menee poro-onni. Eikä lappalainen itsekään tiedä aivan tarkoin karjansa päälukua.

kuin muidenkin lappalaisten, poroelo entisestään paljon vähentynyt, mutta on sitten taas ruvennut nopeasti kasvamaan.

Koko talvikauden oleskelee porolappalainen suojaisessa metsäseudussa muutellen sielläkin aina vähän päästä paikasta toiseen. Hyvällä jäkälämaalla saattaa porotokka viivähtää toistakin kuu-kautta, mutta huonolta kankaalta täytyy sen siirtyä pikemmin pois. Ja kotaväen pitää seurata perässä.

Samaa Lapin pakkasperää on alava outamaakin, mutta vaatekodassa lappalainen viettää talvensakin. Kesäinen kotaverho on kyllä vaihdettu paksuihin villaisiin ruijanraanuihin, jotka kaksinkerroin vetäistään seiniksi, ja alaosan ympärille lumi heittää vallin. Mutta räppänäaukko on aina avoinna, ja pakkasöinäkin katsovat kotaan synkän kylmän taivaan tähdet taikka valaisevat sitä roihuavat ruijantulet. Päivisin kyllä palaa kodassa alituisesti tuli, ja tuntuu sen loimossa lämpöiseltä, mutta kovilla pakkasilla ei savu tahdo jaksaa kohota ylös, vaan täyttää koko kodan. Keitoista nouseva ja hengityksestä sekä kosteista vaatteista lähtevä höyry vielä sekaantuu joukkoon, niin että kota on täynnä harmaata huurua kuin kylmä sauna. Purkuilmoilla kyllä ei pakkaneen eikä huuru ahdistele, mutta silloin rajuilma ryöpyttää lunta räppänästä ja ovivaatteen raosta sisään, jopa välistä niinkin, että kodan asukkaat aamulla saavat kaivautua kinoksesta. Mutta kotaväki, kodassa syntynytkin, on alun pitäen jo tällaiseen tottunut. Ei sitä huuru häiritse, ei lumipurku kiusaa, eikä öinen tähtien tuikkiminen räppänästä pelota. Lämpöisissä moninkertaisissa poronahka-pukimissaan nukkuu lappalainen yönsä taljoilla paksun villaraanun alla, tietämättä pyrystä ja pakkasesta, vaikka talvenisäntä tulee monesti kotaan niin kovana, että aamulla on keittovesi kattilassa paksussa jäässä.

Pakkanen ei lappalaisen luontoa langeta; päinvastoin hän on silloin paljon toimeliaampi kuin talvisella suvisäällä, samoin kuin porokin, joka kiljuvalla pakkasella on tavallista hurjempi menemään. Talvi on lappalaisen ja poron ihana aika. Silloin pääsee vapaasti menemään minne haluaa, ja saa kulkea mistä mieli tekee. Eivät pidätä järvet, eivät estä pohjattomat jängät, ja leveillä sorkillaan oiustaa poro kyllä umpienkin halki. Hyvillä mielin ajelee lappalainen tunturimaassaan, päästelee yli tunturien Koutokeinoon ja Jäämeren rannalle, Alattioon, josta jutaa elintarpeita kesänkin varaksi.

Ei ole talvella kiusallista räkkääkään, joka Lapin valoisan kesän tekee niin sietämättömäksi kaikille eläville.

Mutta on talvellakin vastuksensa: Lapin suuret susilaumat. Ne ryöpsähtävät tunturilta väliin koko joukolla porokarjaan ja tekevät kamalaa jälkeä, syöksyvät saman tien toiseen, kolmanteen ja neljänteen tokkaan, ja joka paikassa iskevät eloa maahan, kaatavat ja hävittävät kuin tuli. Kymmenittäin poroja saattaa hukkaparvi yhtenä yökautena tuhota, kiitäen pitkät matkat laumasta toiseen. Hukka on tavaton menijä, ja on sillä oma kyytinsä. Komealla »raamikkaalla nuotilla» siitä lappalainenkin laskee joi-kunsa:

— Hukka se se on koko mies:
yhdeksän tunturivuomaa menee
yhdessä veikissä poikki,
ja se on vain nelijalkainen elävä.
Se on eri poika se,
joka niin pitkältä menee
ja hakee pyytöä.
Mahtaa se poron herra olla.
Kun se poron saa kiinni,
niin se repii niinkuin valkia,
se polttaa niinkuin valkia,
niinkuin hyvä valkia;
se poron hajoittaa ja syöpi,
niinkuin valkia polttaa.
Ja hukan työ on niin kauhea.
Kun se työn on tehnyt,
niin se menee tunturiin ja ulvoo.

Vihatulle hukalle tekivät entiset lapinäijät joskus sellaiset räähkät, että nylkivät sen elävältä ja sitten laskivat alastonna laukkaamaan. Ja tästä tekosesta oli se hyöty, ettei susi enää koskaan tullut niille maille, missä nyljetty toveri oli henkitoreissaan harpponut. Näin teki ennen Jouni Hetta, Enontekiön lappalainen, hukalle, joka syöksyi hänen kimppuunsa tunturilla. Äijä survaisi karvakintaisen kouransa pedon kurkkuun, kieppasi suopungin kaulaan, satoi leuat samalla suopungilla yhteen sekä nuoritti kuonon puuhun. Välittämättä hukan keturoimisesta ratkoi ukko suurpuukollaan nahan auki, kuoraisi sen pois selästä, ja sitten vasta laski paljaan elukan menemään.

Eikä liioin tullut hukka enää siihen tunturiin.

Joulu ja pääsiäinen ovat lappalaisen suuria pyhäaikoja, jolloin hänenkin alituisen arkeensa tulee hauskaa vaihtelua antava katkeama. Ajetaan jouluna joukottain kirkolle yhdeltä ja toiselta kotapaikalta. Mutta silloin on Lapin pimeä yö kaikkein synkimillään, ja kaikki tunturin pimeät peikot ovat liikkeellä. Silloin metsäkodassakin pitää kaikkien liikkua aivan hiljaa ja äänetönnä. Eivät edes lapset saa taajoa eikä telmätä. Jos kovin taajoisivat, tulisi tunturista Stallo ja söisi taajojat suuhunsa. Niin teki Stallo Koutokeinossa, Oskalon lähellä, Turkihanvaaran kodalla, tappoi

Lappalaisia Hetan kirkolla.

ja söi lapset, jotka vanhempien kirkossa ollessa pahasti taajoivat, vieläpä muutti kodat, porot ja kaikki kiviksi. Ja ne kivet ovat vieläkin vaaralla nähtävinä.

Jouluyönä onkin itse Stallo liikkeellä, ajaen raitoineen kodan ohitse. Siksi siivotaankin kodan ympäryks hyvin puhtaaksi, ettei Stallon raito tarttuisi mihinkään oksaan taikka puuhun. Ja kootaan varataan vettä, että Stallo saa, jos haluaa, pistäytyä juomassa. Ellei vettä olisi, imisi Stallo veren nuorimmasta lapsesta.

Pääsiäinen on paljon iloisempi ja valoisampi pyhäpäivä. Silloin koko tunturienmaa ajaa kevättalven kirkkaita hankia lähiseutujen kirkkopaikoille, Koutokeinon, Kaaressuvantoon ja Hettaan. Silloin on tunturikansa komeimmissa pukimissaan, mustissa ja valkoisissa purkapeskeissä, joista punainen ja keltainen paistaa,

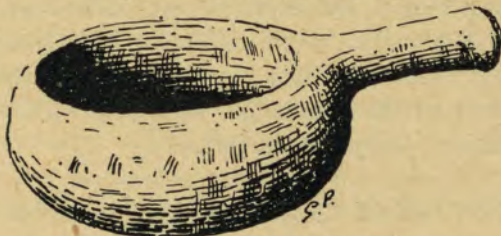
ja hopea ihan häikäisten hohtaa ja helkkää. Outo luulisi näkevänsä jopa satujen tontturuhtinaita ja kääpiökuninkaiden koreita tyttäriä. Silloin haudataan edesmennyt lappi, kastetaan vastasyntynyt kansa ja vihitään monet uudet parit uutta tunturipolvea jatkamaan. Pääsiäispyhät ovatkin tunturiväen varsinaisia hääpyhiä. Silloin on kotapoika toimittanut kosimisensa, valinnut omansa, vaihtanut hänen kanssaan poroja, antanut monet hopeaiset ja kultaiset sormukset, vieläpä hopeahelyjä rinnan ja vyötäret täyteen, ja sitten saattanut kirkolle pappin eteen.

Lapin kiertäjäkansa, nuoret ja vanhat, vieläpä — kotakansan koiratkin täyttävät pääsiäispyhinä kirkon käytäviä myöten. On silloin kirkonmenokin oikeaa erämaan menoa, johon koiratkin ottavat osaa. Eri kotakuntain rakit iskevät kiljuen yhteen keskellä käytävää, pojanvekarat heittelevät niitä suopunkeihinsa ja kiljuttavat vielä enemmän, ja kietkamien asukkaat parkuvat hoitajiensa sylissä. Pappin saarnan sattuessa monet vanhat eukot tulevat liikutuksiin ja rupevat hurjina hihkumaan, hyppimään ja käsillään huitomaan. Mutta pappi on tottunut tunturilaisten kirkonmenoon, korottaa vain ääntänsä ja pauhaa sitä voimakkaammin.

Keväällä ennen kelin loppua jättävät lappalaiset taas outhaansa ja muuttavat takaisin tuntureillensa. Näkkälän Jussakin jutaa Vapun tienoissa Seyristunturin eteläpäähän ja oleskelee siellä suurien jänkien äärellä porojen vasoitusajan. Sitten juhannuksen edellä tulee vielä muutto entiselle kesäkentälle Raaskaltiolle.

Niin on vuosi kiertänyt ympäriinsä, ja kotakansa kiertänyt erämaansa. Sitten alkaa taas sama erämaan kierto, jolle ei tule loppua enempää kuin ajan kiertokululle.

Ei ole tunturilaisella pysyväistä olinsijaa, vaan hän elää kuin alituinen matkamies. Vaikka hänen kotansa seisookin tunturin juurella, on se kovin löyhästi maahan kiinnitetty.

Poron plyninnaappu. Salmijärvi, Muonio.

Porotokka
Koivuoudassa

PORONVARKAUS

Porolappalaisen kotina on koko erämaa, ja siihen hän on vahvasti kiintynyt. Täällä elää hänen suuri elonsa, hänen liikkuva valtava viljavainionsa, joka hänet säätää ikuisesti erämaan kiertäjäksi. Se tarvitsee aina uutta voimaa maasta, ja hänen täytyy pitää alituisesti sitä silmällä, olla viljansa vierellä kesät, talvet, niinkuin lannanmieskin asuu aina peltojensa äärellä. Silloin tulee elo parhaiten hoidetuksi ja menestyy hyvin sekä säästyy susilta, ahmoilta ja muilta tunturien rosvoilta.

Sillä tunturimaissa on paljon pahempiakin rosvoja kuin nelijalkaiset ryövärit, vaikka nekin liikkuvat ja polttavat kuin tuli. Monesti katoaa laumasta poro, saattaa kadota useampikin sarvipää, jopa joskus hävitä kymmeniä, satojakin, niin ettei aina edes löydy raatojakaan, kuten suden jäljiltä.

Silloin on ihmisrosvo liikkunut erämaissa.

Milloin vain tokkaa ei kylliksi tarkoin vartioida, saattaa siitä päästä joku parttio karkuteille ja joutua toisen seudun alueelle

taikka muuten eksyä kauas erämaihin, ja silloin voi koko joukko helposti olla mennyttä. On joskus käynyt niinkin, että useampisatainen tokka on toisessa tunturimaassa kokonaan tuhottu. Niin menetti kerran Inarin Salkko-Niila seitsemänsataa poroa, jotka kulkeutuivat Enontekiön erämaihin ja hävisivät sinne joka sorkka. Kerran taas autioissa tuntureissa tuhottiin Kaaressuvannon poroja kuusisatainen karja, ja muuanna talvena katosi Ruijanrannan lankoniemeläisten elukoita puolitoista tuhatta, ettei päätäkään löydetty. Hyvin häikäilemättömästi menettelevät vanhat tottuneet promiehet anastaessaan vierasta karjaa. Sattuupa vain toisen poroparttio eksymään rohkean porovarkaan tokkaan, ajaa hän koirien ja paimenten kanssa koko lauman piiloiseen autioon tunturikuuruun ja panee siellä heti toimeen joukkoteurastuken.

Tokasta karannut poroparttio.

Täysikasvuiset porot lyödään lihoiksi ja nahoiksi, mutta vasat ja nuoret porot, joita ei omistaja niin helposti voi tuntea kuin vanhoja eläimiä, muutetaan omiin merkkeihin. Ellei yhdessä paikassa ennätetä tehdä valmista kaikista vieraista elukoista, saavat loput jäädä tokkaan, kunnes taas sopivassa tilaisuudessa rymäytetään koko karja toiseen jylhään kuruun ja jatketaan siellä teurastusta; näin tehdään vielä siitäkin edelleen siksi, kunnes on saatu kaikki selväksi. Taljat ja lihat myydään Norjaan, mutta sisälmykset ja muut jätteet heitetään tappotantereelle. Kolonnäköinen on tällainen erämaan teurastuspaikka. Niinpä oli Vuomavaaran pohjois-päässä Enontekiöllä eräässäkin suuressa kurussa, jossa joku suurvaras oli toimittanut oikein joukkosurmat, koko tanner yhtenä rapana ja lihana.

Saattaa sukkela ja kälmi lappalainen hyvän hetken sattuessa siepata poron ja toisenkin oman seutulaisen, jopa naapurinkin

karjasta, ja peurakorvan vasan hän voi näppärästi merkitä omilla pykälillään ja linnunvarpaillaan, kun ensin on suurpuukollaan toimittanut emon päiviltä. Sillä porojen mailla toisen »elävän» omaisuuden kähveltäminen on aivan tavallista elinkeinoa, eikä sitä pidetä juuri rikoksenakaan. Ei liene edes syntikään heittää jotakuta poroa semmoiselta, joka myös tekee samalla tavalla, sati vain sattuu sopiva tilaisuus. Ja mikäpä synty se olisi? Ei ainaskaan! Sehän on ainoastaan toisen lainaaman tavaran takaisin noutamista. Mutta jo vain se on synty, jos keikauttaa poron sellaiselta isännältä, joka itse ei koskaan koske toisen tokkaan. Samoin myöskin »kuolleen» tavaran ottaminen on häpeällistä varastamista ja kuolemansyntiä. Näin sanotaan lapinäijien rikoskaaren varkauspykälässä, ja lappalainen noudattaa sitä ja ottaa, milloin vain onni hänet hyvälle paikalle ohjaa, »lainansa» pois. Ja tämän todistaa lappalainen joiussaankin:

— Salkko sanoo, nun nun nuu:
 Kyllä niin paljon saapi,
 toisen poroja varastaa,
 kun itseltäki katoaa,
 eikä se synty ole,
 nun nun nun nuu.

Ja niin »lainailevat» lappalaiset alituisesti toistensa tunturi-eloja ja panevat silloin tällöin vierasseutulaisten karjassa toimeen oikein suursurmat. Autioissa jylhissä tuntureissa tapahtuu salateurastuksia ja poromerkkien väärennyksiä sekä suurlahtauksia niin paljon, että jos ne kaikki kertoisi, tulisi niistä »ainakin raamatun kokoinen kirja, ja siihen raamatun verran sanoja, olkoon vain raamattu niin iso kuin onkin.»

Mutta sitten kumminkin, kun kuolema rupeaa kurkistelemaan kodanovesta, tulee lapinäijälle hätä, ja entinen elinikäinen lainanotto alkaa tuntua synniltä ja näyttää hänelle kadotuksen kuilua. Kun on äijä viiteen-, kuuteenkymmeneen ikävuoteensa saakka suruttomana ja rentona keikautellut poroja, niin rupeaa jo seitsemännellekymmenelle joutuessa uskoa tunnustamaan ja etsimään uskovaisilta synninpäästöä, sillä eihän sitä tiedä, vaikka taivaan Herran lakipykälissä »lainaaminenkin» luettaisiin kuolemansynniksi. Moni vanha äijä-parka pelkää kuoleman uhatessa kamalasti ja makselee naapureilleen niitä poroja, joita muistaa

joskus heiltä ottaneensa. Ja naapurit tietävät selän takana kertoa ukko-raiskalla olevan siksi paljon ottoja, ettei hänen koko omaisuutensa riittäisi niiden maksamiseen, jos suorittaisi kaikki, mitä on tunturien takaisiakin poroja päästänyt päiviltä. Sanovatpa muutamat äijällä olevan tunnollaan niin paljon poronsurmia, että saisi joka »hyyksen» panna päästään, eikä vielä sittenkään riittäisi. Jotkut vielä arvelevat:

— Sati äijä vielä siitä virkkuu ja pääsee porokiekeröillensä, niin jo vain se ottaa luonnossa takaisin kaikki, mitä on maksellut.

Lopun lähetessä useat ukko-rukat turvautuvat uskonveljiensä todistukseen anteeksiannetuista ja verellä maksetuista synneistä, uskovat ja saavat autuaan lähdön. Monet kutsuvat papin neuvomaan pelastuksen tietä ja antamaan synninpäästön. Niin tuotiin pappi vanhan poro-äijän kotaan, kun tämä jo oli henkimenoissa. Kysyi kuoleva jumalanmieheltä:

— Na, jaksatko sie antaa anteeksi sata poroa?

— No, kyllä sen nyt jaksaa, pappi vastasi.

— Na, jaksatko tuhat?

— Noo, kyllä senkin.

— Na, kakstuhatta?

— Ehkä vielä.

— Na, kolmetuhatta?

— Ehkä...

— Na, viistuhatta... kaheksantuhatta... kymmentuhatta?

Näin suunnaton määrä hirvitti jo pappiakin, eikä hän kyennyt sanomaan mitään. Näin tavattomat synnit olisivat vaatineet anteeksi saamista varten suurempaa todistajien joukkoa kuin sillä hetkellä sattui kuolinkodassa olemaan. Kuoleva äijä-raukka

Vanha lapinäijä Enontekiöstä.

näytti olevan kauhean kadotuksen ovella. Mutta silloin äijän poika löi kämmenellä isää olkapäähän ja sanoi:

— Kuole sie, isä, rauhassa, kyllä kaikki maksetaan!

Äijä kuoli rauhassa, ja kymmentuhatta päätä jäi pojan maksettavaksi.

Samalla tavalla ehkä lienee äijäkin aikoinaan saattanut kuolevan isänsä tuolle ilmalle, mutta jättänyt sitten maksamatta, lisännyt vain ja niin saanut kymmentuhantisen anteeksi-pyydettävänsä. Ja saman hyvästelyn ja maksulupauksen taas vuorostaan ukon poikakin kuolemanhetkellään saanee pojaltaan, ja tämä taas pojaltaan. Kuinka monta tuhatta sitten lopuksi tulleeakaan papilta anteeksi pyydyttävää!

Näin suuriin lukuihin ennättäneet lapinäijät ovat sentään jo päätään pitempiä muita poromiehiä, tavallista ovelampia tunturikettuja, jotka osaavat liikkua niin taitavasti, ettei heidän jäljilleen milloinkaan päästä, vaikka he väliin panevat toimeen oikein suurkaatojakin. Heillä on omat renkinsäkin, jotka saavat päämieheltään »elatusa», joskus kruunun joka porosta, mikä metsästä »löydetään», kun vain osaavat pitää suunsa kiinni ja todistaa käräjilläkin päämiehensä puolesta, sillä monesti joutuvat poromaiden »suurmiehet» tuomarin pöydän eteen kertoilemaan erämaan retkistään. Sellaisista äijistä kannattaa kyllä, jopa komealla nuotilla joiatakin, vieläpä ansaitsee hän useammankin nuotin. Sillä jota ovelampi mies on vieraita poroja kadottamaan, sitä suurempana ja merkillisempänä häntä kunnioitetaan ja hänestä joiataan.

Niin erästäkin, jo manalle menneestä kota-äijästä saatiin kuulla komea joiku:

— Äijä oli elatusisä,
 ku luu lulu luu luu,
 ku luu lulu luu luu,
 Sillä olit vakinaiset vierahat miehet,
 joita se aina käräjille vei,
 ku luu lulu luuluu.
 »Poijat» istuskelivat ympärillä
 ja kuuntelivat mitä äijä sanoi,
 ku luu lulu luu luu,
 ku luu lulu luu luu.
 Ja äijä haisi savulle aina,
 ku luu lulu luu luu.

Se jakeli niille elatusta:
 vuorsoja se anteli,
 ku luu lulu luu luu,
 jauhoja ja kahvia anteli aitastaan,
 ja itse kullakin oli pussi,
 ku luu lulu luu luu,
 ku luu lulu luu luu.

Jopa semmoisen äijän rengistäkin, »pojasta», kannattaa joi-
 ata:

— Voi sen äijän Iskoa,
 ku luu luu luu,
 äijältä otti jo seitsemänsataa,
 ku luu luu luu.
 Seitsemänsataa poroa selällään,
 ku luu luu luu.
 Sitten meni käräjiin
 ja vannoi kruunun päälle poron,
 ku luu luu luu.
 Sitten tuli käräjistä Isko,
 levitteli äijän satakruunusia ja sanoi,
 ku luu luu luu:
 Onko näissä äijän taljoissa jo kurmuja?
 Ku luu luu luu,
 ku luu luu luu.

Mutta pikkuisesta porojen kähveltäjästä vain, jopa melkein
 pilkaten joikaistaan:

— Varastaa hän nyt muutaman
 kalppinokka vuorson,
 naa naa naa naa.

Joskus kyllä sattuu lapinukolle käymään niin ohraisesti,
 että joutuu porolainauksistaan linnaan. Mutta ei parane lappalain-
 lainen linnassa, tulee siellä vain pahemmaksi. Kun äijä pääsee
 takaisin tuntureilleen, juroo hänen mielessään vain kosto niille,
 jotka hänet laittoivat linnaan, ja sitä enemmän hän yrittää heidän
 porojaan hävittää.

— Tappakoot hekin minun porojani senkun saavat . . . Enkä
 mie lähe vallesmannille valittamaan. Kortot kehtaavat valles-
 mannille kannella! päivittelee hän.

Samaa lapinäijien rikoskaarta osaavat kyllä Lapissa asuvat lantalaisetkin noudattaa. He »löytävät» metsästä poroja ja nuijaavat niitä yhtä hyvin kuin lappalaisetkin. Moni hävinnyt tunturin sarvipää on joutunut lannanmiehen kouriin. Ei ole pitkää aikaa kulunut siitä, kun Näkkälän miesten tokasta Vuontisjärven ja Peltovuoman takamailla lantalaiset kuorivat ja löivät lihoiksi seitsemänkymmentä poroa ja ajoivat Ruijanrannan kauppiaille. Mutta kukapa otti niistä selvän, kun suurteurastus toimitettiin asujaimettomassa kiveliossä. Lantalaisten porovarkaus onkin oikeaa varkautta ja silkkää syntiä, eikä mitään lainaamista taikka omansa takaisin ottamista, niinkuin lapinukkojen välinen poronkähveltely. Sillä monellakaan Lapin lantalaisella ei ole edes sarvenkantavaa, sati sitten siksi, että lappalainen voisi vuorostaan häntä verottaa. Ummehtuneissa hirsikömmänöissään useatkin vain asuvat, mitä-

Näkkälän poromiesten aittoja Hetan kirkonkylän Kurunpäässä.

tön pottutilkku ja ohraläiskä seinustallaan sekä likainen lehmän-

kanttura navetassa. Nälissään he sitten tappavat ja syövät lappalaisten poroja, jopa raivailevat muka niittyjä erämaihin ja sitten kiskovat lappalaisilta suuria korvauksia, kun porotokka sattuu kesällä niiden ylitse kulkemaan. Ilman lappalaista ja hänen porokarjaansa ei moni laiska lannanmies tunturimaissa saattaisi elääkään.

Kyllä on monella lantalaisukolla kuoleman uhatessa sama tilinteko papin kanssa kuin lapinäijälläkin. Sadat metsään kadonneet porot nulkkaavat silloin ukko-raiskan kimppuun ja uhkaavat työntää hänet iankaikkiseen kadotukseen.

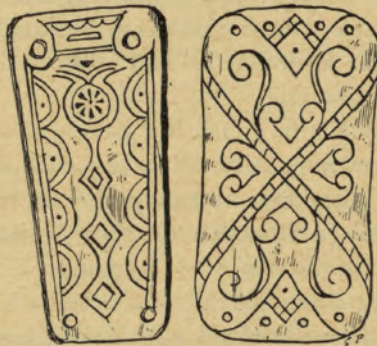
Vaikka lappalaiset näin toisiltaan vuoron perään poroja keikauttelevatkin, ovat he silti »kristittyjä», Laestadiuksen opin hartaita tunnustajia, niinkuin melkein järjestään koko Lappi ja Perä-Pohjola. He käyvät pappia kuulemassa suurina kirkkopyhinä ja

maallikkosaarnaajien seuruissa vielä ahkerammin. Seuroissa tulevat herkäät erämaan lapset, jotka saavat pitkän talvensa viettää hermoja rasittavassa pimeydessä, helposti liikutuksiin, ja ne liikutukset purkautuvat rajusti kuin luonnonvoima.

Lantalaismökki Hetasta. Taustalla Ounasjärvi ja Ounastunturi.

Moni vanha eukko ei tarvitse kuin pari sattuvaa sanaa synnistä ja lunastuksesta, kun hän jo hypähtää ja hihkaisee. Ja kun yksi antaa alun, seuraa pian toinenkin, ja kohta on koko seurakunta sellaisessa valtavassa riemun huumauksessa, että se on mahdollista ainoastaan herkässä ja kehittymättömässä luonnonlapsessa. Seuroissa myös uskovaiset todistavat toisilleen synnit anteeksi; pikku syntejä ja mielen raskuuksia voi kyllä yksikin todistaja päästää, mutta suuriin rikkomuksiin ja emäsynteihin tarvitaan jo kokonainen todistajien lauma vakuuttamaan anteeksi antamusta. Monet poro-»löydötkin» voidaan tällä tavalla pyyhkiä pois tunnon päältä — jos ne jotakuta vaivaavat.

Lapinvyön luukoristeita. Enontekiö.

JOIKAAMINEN

S

e on oikeata Lapin laulua, ikivanhaa kotapoikain poimetusta, joka kautta aikojen on tunturimailla kulkenut polvesta polveen. Se on alkuperäistä luonnonkansan laulua, mikä semmoisenaan voi elää ja viihtyä vain lapinkansan keskuudessa ja parhaiten soida autioilla jylhillä tuntureilla sekä aavoilla Lapinjängillä.

Mutta joikaaminen on muka itse paholaisen, kaiken synnin ja riettauden isän, opettama taito. Niin sanoo Lapin kristitty kansa. Sillä kun Jumala ajan alussa vatkasi perkeleen taivaasta alas, niin se heti piruuksissaan ja vihapäissään rupesi joikaamaan ja rallitti joka äänellä. Ja siitä sitten ovat lappalaisetkin saaneet hirveän ja syntisen tapansa joiata ja rallittaa samalla lailla kuin paholainenkin. Senpä tähden ei kristitty lappalainen koskaan joikaa, eikä anna kodassaan kenenkään joiata. Kahuissaan hän kuulee

suruttomien pirunpalvelusta ja pakenee kiireesti pois koko paikalta sanoen, että pitäisi Jumalalta rukoilla järkeä, jottei ihminen menisi niin pitkälle syntisyydessään, että rallittaa niinkuin »pärgalak», ulvoo niinkuin työnsä tehnyt hukka tunturilla ja volisee niinkuin yksinään rannalle heitetty koira.

Mutta ei ole totta, että joikaaminen olisi mitään hukan ulvomista taikka koiran volisemista, ja vielä vähemmin se on pirun opettama taito. Sen kyllä tietävät Lapin vanhat joikaajamestarit, jotka vasiten ovat sen johdosta tutkineet Sanaakin. Ja itse Laitipappikin, totinen kristitty, sekä kuulu saarnamies, Ies-Pieti, ovat sanoneet, ettei joikaaminen ole syntiä, kun ei vain pahaa joikasta, niinkuin ei myöskään ole synnillistä ottaa pari ryyppyä silloin kun on kylmä. Saattoi tihulainen kyllä vihoissaan rallittaa vaikka minkälaisella äänellä, mutta se äijä ei osannut rallittaa nuotin mukaan enempää kuin koira taikka hukka, kun se ei ollut käynyt minkäänlaista oppia. Ja oppia tarvitaan joikaamiseenkin. Tuulikin kyllä viheltää koivussa, kun on kova sää, niin että moni pelästyksissään kuuntelee, mikä se viheltää, mutta siinäkään ei ole mitään nuottia eikä järjestystä, senkun taitamatonta vihellystä vain. Samoin opinkäymättömältä viholliselta jäi nuotti tekemättä. Mutta lappalainen joikaa nuotin mukaan. Sillä joka joiussa on oma nuottinsa, johon on pantu pikku »pykkeitä», joissa pitää vuoroin laskea, vuoroin taas nostaa, aivan niinkuin virren veisuussakin ääntä jutkutetaan. Ja toista kohtaa pitää venyttää hyvin pitkään, mutta toinen paikka sutkauttaa vain lyhyesti. Niinkuin esim. Piri-Hannaa joiattaessa:

— Voi jaaa, Piri-Haaanna,
kuinka se ooli kauunis,
voi jaaa, voi jaaa,
kuinka se ooli liiikkuva,
voi jaaa, voi jaaa,
niinkuin eelävähoochia.

Mutta tästä kaikesta ei tihulainen rallittaessaan tiennyt mitään, enempää kuin siitäkään, että joiussa pitää myös olla »sisälläpito». Sillä ei lappalainenkaan turhia ulvo eikä volise, vaan hän laulaa aina asiaa. Itse joikaaminen ei ole niinkään tähdellistä kuin se asia, mistä joikaaminen johtuu. Asia on jo sekin, kun pikkuruisesta Kaapin Jouni-äijästä, joka kesäisin asustaa Hammastunturilla, joiataan:

— Voi pientä miehenpätäkää,
nun nun nun nuu.
Voi, pientä miehenpätäkää,
nun nun nun nuu.

Ja kun siihen vielä pannaan sopiva nuotti, niin tulee joikuun kyllä siksi sisällystä, minkä pikku Jouni-äijä ansaitseekin. Kuulija-

kin siitä helposti ymmärtää, että juuri Hammastunturin Jounia siinä joiataan.

Nuotti ja sisällys ovatkin joiun tärkeitä asioita, ja ne johtuvat juuri siitä, kenestä taikka mistä joiataan. Niinpä semmoinen mies, joka on hyvin toimekas ja joutuissa »liikannoltaan», vaatii pontevan ja miehekään nuotin, joka lisäksi kulkee hopusti,

Oskalan poika ja tyttäriä. Koutokeino. Spein- ja Tornensis-sukua.

mutta hitaammalle tulee hitaampi ja pehmeämpi nuotti. Niinkuin Ketomellan äijällekin, joka aina liikkui hitaasti, ajatteli pitkään ja teeskeli töitään hiljakseen, niin että koko elämäkerta oli vain tuollaista »hunteeraamista»; häntä kuvaava joikausnuottikin oli samanlainen, hidas, pehmeä ja pitkään kulkeva. Komealta kuului sentään sekin, kun äijästä joiattiin:

— Satakunta oli poroa,
ja kaksi oli taloa
ja lehmä vielä.
Ja äijä siivo oli,
ja sauva oli hän,
sauvostelevaan porojen perässä.

Mutta Jaakon Pieti, repäisevätoiminen Kaaressuvannon lappalainen, joka päivässä pisti ja nylki viisikymmentä poroakin, sai hopusti kulkevan, komean ja kovan nuotin joikuunsa:

— Jaakon Pieti, nun nun, noo noo,
suuri, nopea käsi,
joka viisikymmentä poroa
päivässä nylki hajalle,
nun nun nun, noo noo noo.

Ja sen hän tarvitsikin. Sillä miehelle, joka on toimielias ja hoppu, häätyy olla hoppu ja kova nuotti, ja vielä »kovan puustaimen päältä», niinkuin virsikirjassakin toinen nuotti on kovempi ja »kovilla puustaimilla» tehty. Pietin joiussakin on »pee» kova puustain, ja pehmeä »nun-nun»kin loppuu »oo»-hon, joka myös on »kovanlainen». Tuntureita laukkova, tulena raivoava hukkakin vaatii oikein komean ja raamikkaan nuotin niinkuin vaunut, ja siinä on »kovat puustaimet ja hoppu liikanto». Mutta taas kun pojat rakkaudessa joikastavat tyttäristä, nuotti käy hyvin heleästi ja lempeästi. Samoin myös poronvasoista joiataan pehmeästi ja lempeästi:

— Vasat roukuvat
kun vaatimet lähtevät,
etteivät toiset kuule toisiansa.
Ja ne pelkäävät,
etteivät löydä emoansa.

Jos taas jostakusta joiataan vihassa, silloin syntyy oikein kova ja kiukkuinen nuotti, joka menee hyvin terävästi, jopa oikein »haukkumisen mallissa».

Jokaisella henkilöllä, josta joiataan, on oma nuottinsa, joka on aina sama, joiattaisiin hänestä mitä tahansa. Mutta suurilla po orikkailla ja liikkuvilla miehillä saattaa olla kaksikin nuottia, voipa hyvin arvokas henkilö, oikein suuri ja ovela porotokkien surmaaaja, saada viisikin nuottia.

Nuottia pantaessa tulee sitten sisältökin esiin. Siinä juuri selostetaan joiattavan elämäkerta, sanotaan kuinka hän elää, tai mitä hän tekee, tai minkänäköinen hän on, tai kuvataan hänen luonnettaan. Joikaaja siinä kuvittelee omassa mielessään, että

sellainen on se ihminen niinkuin hän joikaa, joko hän sitten muistelee joiattavaansa rakkaudessa taikka vihassa, taikkapa leikkiä ja pilkkaakin tehden. Pojat varsinkin muistelevat kauniita, nopsaliikkeisiä, näppäräkätisiä tyttöjä, rakkaudessa ja siitä joikaavatkin. Niinpä he sanovat koutokeinolisesta Simma-Ellistä:

Kovin kosittu lapintyttö, Näkökälän Saara Pöyrisjärveltä.

— Se Simma-Elli,
se oli vielä kaunis,
se pitäjän kaikkein kaunein.

Pientä punaposkista Oskalan Annia muistellaan:

— Se Oskolan Anni,
se pehmeä ja hieno,
se vielä hyvä,
ja se vielä kaunis.
Se Istuskeli,
lapsiriepu vielä istuskeli.

Ja näppäräsorminen Joenmukan Elli saa joikauksen:

— Joenmukan Elli,
sehän se on seppä:
hän kutoo paulat
ja kuroo kengät,
ja kaunis hän on.

Samoin tytötkin muistelevat ja tekevät nuotteja niistä pojista, jotka ovat heistä mieluisia, tekevätpä oikein mieluisista nuotteja kaksittainkin. Varsinkin liikkuvat pojat ja taitavat suopungin heittäjät ovat tyttörien mielisuosiossa, ja sukkelat ja rohkeat poronvargaat miltei kaikkein enimmäin. Tosisiivosta miehestä, joka ei uskalla edes yhtä kalppinokkaa heittää, eivät tyttäret paljoa perusta; hän ei ole edes joikauksen arvoinen. Mutta rohkea suopungin heiluttaja saa heiltä heleän ja komean joikauksen:

— Se oli semmoinen poika,
että pysyi suopunkki kädessä
ja tarttui kiinni, mihän heitti.

Ja se oli Orjes-poika.
Kun se heitti,
niin kyllä tarttui kiinni.

Ja Pietin Anttia tyttäret ylistävät:

— Se Pietin Antti
Haldiissa asuu porojen kanssa,
ja se on joutuisa ja reipas,
ja sitten se tappaa poroja.

Samoin myöskin Kai-
jan-Annin Aslakkaa:

— Kaijan-Annin Aslakka,
se on näökäs ja kaunis,
se on oikea varas.
Voi, se Kaijan Aslakka!

Haukkumisensa-
kin toimittaa lappa-
lainen joikaamalla, pa-
nee nuotin ja sovittaa
joikuun haukuttavan
elämäkerran taikka *Näppäräkätinen lapintyttö kutoo paulaa. Koutokeino.*
muita hänen ominai-
suuksiansa. Sitten hän joikaa ja haukkuu, haukkuu ja joikaa, sa-
noo väliin haukkumasanoja ja taas väliin »loikkaisee nunnutta-
malla». Niinpä toinen haukuskelee vanhaa vaipunutta porovarasta:

— Salkko on suuri porovaras ollut,
nun nun nun nun nun nuu.
Nyt on kyky loppunut,
nan nan nan nan nan naa,
ja porot pääsevät,
nun nun nun nun nun nuu,
rauhaan Salkolta,
nan nan nan nan nan naa.

Ja lantalaispoikaa, joka vastoin vanhempain tahtoa kosiskelee
lapintyttöä, haukkuu tyttären isä:

— Kuoppalan Aukku,
 nan nana nanna,
 se Aatamin suhka,
 lollo lo lollo,
 se helvetin mukka,
 nan nana nanna,
 se hevosen nokka,
 lollo lo lollo,
 se unipeski,
 nun nunu nunnu.

Muotkatunturin vanhasta Jounin Niila-äijästä, joka aina aamuin köpsöttelee kotansa ovelle ilman laatua tarkastelemaan, joikaa lappalainen pientä pilaa laskien:

— Jounin Niila vanhus,
 Muotkatunturin hukka,
 etelää nuuskii
 ja kintuilleen laskee.

Taitavat joikaajat päästelevät pitkiäkin muisteluksia, joissa on sattuva nuotti sekä asiaa sisällyksessä. Niin saamme Kelo-Juunaasta kuulla pitkän reippaan juotkun:

— Voi sen Kelo-Juunasta,
 se se jo tienaili, luu luu,
 toistakymmentä vuotta
 Ouliina-vainaan Annia.
 Na, kyllä se jo on rikastunut,
 lollo loo loo, lalla laa laa,
 kyllä se jo itsekin on
 vähän rikastunut,
 ku lullu luu luu,
 kun se on tullut Salkon Jussan tykö,
 ku lullu luu luu.
 Ei sillä ollut vaatetta päällä,
 lollo loo loo, lalla laa laa.
 Nyt sillä pojalla on
 seitsemänkymmentä poroa,
 niin niin niin niin niin.
 Kükapa sen olisi uskonut,
 että Kulku-Miinan pojasta
 semmoinen tuli,
 ku luu luu lu lu,

laa laa laa la la.
 Ei sitä ole koiraa
 karvaan katsomista,
 ko lolo lo loo lo,
 lalla la la, loo loko loo.

Ottavat mestarit elämäkerran myös eläimistä, porosta ja poronvasasta, hukasta, ahmasta, sääskestä, ja panevat niille sopivat nuotit. Palkistuntureista, suurista jängistä ja ruijantulistakin tekevät taitavat joikusepät nuotin ja rupeavat joikaamaan. Ruijameren tuntureista päästelevät Koutokeinon lappalaiset komeita joikuja. Enontekiön poromiehet lasketellessaan laajan, monilaisen ja monikuruisen Ounastunturien ryhmän lukemattomia myötäileitä ja vastaleita huikkailevat näkemyksiään ja kokemuksiaan:

— Voi Ounistunturia onnetonta!*)
 Loo loko loo lo lo, loo loko loo lo lo,
 loo lolo loo loo, loo lolo loo loo.
 Na, Pyhäkeroko siinä viel' oli?
 Loo loko loo lo lo, loo loko loo lo lo,
 loo lolo loo loo, loo lolo loo loo.
 Na, Haaravaarako siinä viel' oli?
 Loo loko loo lo lo, loo loko loo lo lo,
 loo lolo loo loo, loo lolo loo loo.
 Na, Kiekerökö siinä viel' oli?
 Loo loko loo lo lo, loo loko loo lo lo,
 loo lolo loo loo, loo lolo loo loo.
 Na, Rautuvaarako siinä viel' oli?
 Loo loko loo lo lo, loo loko loo lo lo,
 loo lolo loo loo, loo lolo loo loo.
 Na, Tappuriko siinä viel' oli?
 Loo loko loo lo lo, loo loko loo lo lo,
 loo lolo loo loo, loo lolo loo loo.
 Na, Pippakeroko siinä viel' oli?
 Loo loko loo lo lo, loo loko loo lo lo,
 loo lolo loo loo, loo lolo loo loo.
 Na, Outtakkako siinä viel' oli?
 Loo loko loo lo lo, loo loko loo lo lo,
 loo lolo loo loo, loo lolo loo loo.

*) Enontekiöläinen sanoo Ounis eikä Ounas. Niin Ounistunturi, Ounisjärvi ja Ounisjoki.

Na, Pahakuruko siinä viel' oli?
 Loo loko loo lo lo, loo loko loo lo lo,
 loo lolo loo loo, loo lolo loo loo.
 Voi Ounistunturia onnetonta!
 Loo loko loo lo lo, loo loko loo lo lo,
 loo lolo loo loo, loo lolo loo loo.

Mutta taitamattomien joikaaminen on melkein kuin vihollisen rallitusta: ei siinä ole paljon sisältöä eikä nuotissa pykeitä. »Orjes-pojat», Ruotsin lappalaiset, ovat paljon huonompia joikaamaan kuin Suomen tunturimiehet ja koutokeinolaiset, ja muutenkin heidän joikaamisensa on toisenlaista kuin muiden. Orjes-pojat joikaavat enemmän niinkuin nokalta pehmeästi, nunnuttavat hyvin paljon, miltei aivan kokonaan, pannen väliin jonkun sanan taikka vertauksen ja sitten taas nunnuttaen. Mutta Suomen lappalaiset joikaavat kohta paremmin »teen» ja »peen» päältä, terävästi ja kovasti. Suomen tunturimies onkin miltei terävämpi ihminen kuin Orjes-poika. Maa kun on täällä viljaisempi ja jäkäläkentät paremmat, järvissä suuria rasvaisia siikoja ja porot lihavia, niin Suomen mies saa syödä väkevämpää ruokaa ja jaksaa sitten hyvin ja osaa paremmin joiatakin kuin Orjes-poika.

Jotkut sukkelat lapinäijät saattavat tekaista joikauksen itsensäkin, ottavat vain elämäkertansa taikka muut sattuvat sanat ja panevat niihin oman erikoisen nuottinsa. Ja sitä sitten saattavat ruveta muutkin joikaamaan. Niin tuli kerran »raameus» Romu-Mikkoon, niin että hän joiaten rupesi kerskaamaan rikkaudellansa ja sai aikaan pitkän »luettelemisjoikunsa»:

Ooppee Mikko Hetta, uusi talo,
 ooppee Mikko Hetta, iso pirtti,
 ooppee Mikko Hetta, iso aitta,
 ooppee Mikko Hetta, hyvä maa,
 ooppee Mikko Hetta, vanha muori,
 ooppee Mikko Hetta, uusi navetta,
 ooppee Mikko Hetta, seitsemän lehmää,
 ooppee Mikko Hetta, uusi talli,
 ooppee Mikko Hetta, nuori ori,
 ooppee Mikko Hetta, kymmenen härkää,
 ooppee Mikko Hetta, Lakso Riita,
 ooppee Mikko Hetta, minun morsian.

Kodassaan ei lappalainen joikaa, sillä seinien sisässä ei ääni lähde hyvästi ulos eikä soi niin komeasti ja vapaasti kuin ulkoilmassa ja korkeilla tuntureilla. Mutta pitkiä tunturimatkoja ajellessaan lapinäijät aikansa kuluksi oikein juorottavat. Varsinkin tyyninä pakkasöinä, kun kuu kumottaa taivaalla, tähdet vilkkuvat, ja tunturit ja vuomat häämöttävät salaperäisinä, on hauskaa joikailla, ja joikaaminen kuuluu silloin tunturimaissa hyvin kau niilta. Poronkin on sitä hupaista kuulla, pikku nulkkaa kun ajetaan. Metsissä ja tuntureilla porotokan mukana kulkiessaan myös paimenet aikansa vietteeksi joikaavat ahkerasti. Ja häissä, kun on muutamia kertoja annettu hyvät ryypyt, joiataan väliin, niin että senkun »yksi kahina vain käy». Mutta Alattion markkinoilla ei anneta joikastaa. Sen on Hukka-Salkkokin monta kertaa tullut kokemaan, sillä joka markkinoilla ryypyt saatuaan on hän sitä yrittänyt ja aina joutunut putkaan.*) Mutta sitten markkinoilta palattaessa on kyllä saatu joiata, ja onkin oikein miehissä joikastettu, niin että Ruijan tunturit ovat kaikuneet, ja sudetkin lähimailta peloissaan kaikonneet syrjäpuoliin.

Näkkälän Hukka-Salkko. Enontekiö.

Joskus käyvät Lapin joikaajat kilpailemaankin, kuka osaa »sepemmän» nuotin ja kuka useamman muistaa. Niin kerran Näkkälän Jussan Anni ja Proksin Pierran Elli rupesivat kilpailemaan ja joikasivat kaikista ihmisistä, mitä vain muistivat, Hetan ja Koutokeinon lappalaisista ja lantalaisista. Koutokeinossa syntynyt Jussan Anni oli sepempi joikaaja ja muisti enemmän kuin Pierran Elli.

*) Kerran sentään Salkko pelastui Alattion putkasta, tuttavat puhuivat hänen puolestaan poliisille, että antaa Salkon nyt vähän iloita, kun häneltä on vasta akkakin kuollut.

Lapin joiku elää vieläkin. Puhumattakaan nuorista pojista ja tyttäristä, jotka toisistaan joikailevat, on Lapissa vielä sellaisia suruttomia vaareja, jotka kyllä uskaltavat joiata ja osaavat joi-
kujen kaikki pykeet laskea ja nostaa niinkuin pitääkin. Sellaisia äijä on Näkkälän reima Hukka-Salkko, joka joikailee vaikka pirtissäkin, niin että uskovainen Romu-Mikko kauhistuu, laukkaa ulos ja huutaa ovelta, että niinhän sinä ulvot kuin hukka. Ja Niila Tornensis Porojärven mailla on mainio joikaamaan. Koutokei-

Marjonan Jussa. Koutokeinon Suolajaurilta. Rist-sukua.

nossa on koko joukko joikumestareita: Lassan Jaakko ja Kaarin-Pierran Pierra, Maaretan Mikko ja Maijan Aslak. Matin Kleemetti-äijä on kauhea joikaamaan, tehden sitä talvikaudet tuntureilla aivan myötäänsä, ja Piritän Niila on joikaamiseen oikein seppä, vaikka ei »aa»-ta tunne. Jopa jotkut naisetkin ovat mestarijoikaajia. Jounin Pierran Elli Lankoniemessä oli juovuksissa ollessaan mahdoton joikaamaan, ja Tsiuttaan Elli Koutokeinossa on oikein päämestari. Hän tekaisee nuotin kenestä hyvänsä, eikä tarvitse eukon kauan miestä katsella, ennenkuin nuotti hänestä jo on valmis.

Nuoret nykyiset joikastajat eivät ole enää sellaisia mestareita; heidän laulunsa on vain lasten laulua eikä vanhojen jäkäläisten äijien joikaamista. Niinkuin nuoren Marjonan Jussankin, joka kyllä yrittää joikastella, mutta hänen joikunsa on kaikkein alkuperäisintä laatua, lähennellen jo, ellei juuri tihulaisen rallitusta, niin ainakin pikku pennun ulinaa. Ei osaa joikumestari muuta kuin:

— Vou vou vou vou vou vou,
vuv vuv vuv vuv vuv vuv.

Ja jonkun sanan vain lykkää väliin siteeksi.

Mutta ikälopuilla joikaaja-äijillä on Lapin vanha laulu ja nuotti säilynyt veressä. He ovat sen perineet vanhoilta entisenä hyvänä aikana, jolloin ei omien isien laulua vielä pidetty syntinä eikä halveksittu. Eivätkä nämä äijät ole laulussaan koskaan huomanneet mitään pahaa eikä synnillistä, kun eivät ole pahaa joianneet. Eivätkä huomaa sitä nytkään. He joikaavat vieläkin, kun tuntureille pääsevät, yhtä kirkkaasti kuin entiset »uskottomat» ukotkin, joikaavat niin että tunturit kajahtelevat. Martin Kleemetti luultavasti joikaa yhtä kauheasti vielä monta talvea. Ja Hukka-Salkkokin joikaa vaikka Romu-Mikollekin hänen oman joikunsa, jopa hyväntuulisena naurahdellen kuuntelee, kun joku laskettelee hänen omaa komeaa, reipasta joikuaan, jossa kerrotaan, kuinka Salkko kolttahirvaallaan lasketti Ketomellan törmää ylös. Kaikki muut raidon porot oikenisivat törmässä, mutta väkevä servakka vain veti, ja Salkko päästeli ohitse kaikkien muiden ajomiesten. Tästä Salkon rennosta ajosta saatiin joiku:

— Nulpot kaikki jo selällään oli,
 loko loo lo lo loko loo lo loo,
 mutta kolttaservakka vain veti.
 Ja Salkko kätteli ohi ajaessaan kaikkia
 ja kauppailli turskia,
 ja käsi vain heilui,
 loko loo lo lo loo lo lo.
 Ei ne härät hirttyneet,
 vaikka kolttaservakka veti,
 loko loo lo lo loo.
 Ja Salkko meni pirttiin vain
 ja joikaili
 ja antoi ryyppyjä vielä
 ja joikaili:
 Salkko-äijä, loko loo lo lo loo,
 lähtee ajamaan, lo loo,
 ja ajaa yötä myöten Kittilään asti,
 ja sivu Kittilänkin, loko loo lo lo loo.
 Kyllä Salkolla vielä, lo loo,
 on semmoinen servakka, lo loo,
 että se yhtenä yönä, loko loo,
 nulkkaa Kittilään asti,
 loko loo loko loo lo lo loo.

Paljon on kyllä Lapin laulu entisestään vaiennut. Varsinkin viimeisinä vuosina, jolloin »espaanintauti» kamalana raivosi La-

pissakin, moni suruton rupesi tunnustamaan uskoa ja luopui synnillisistä menoistaan. Koutokeinossakin useat vanhat äijät heittivät joikaamisen pois.

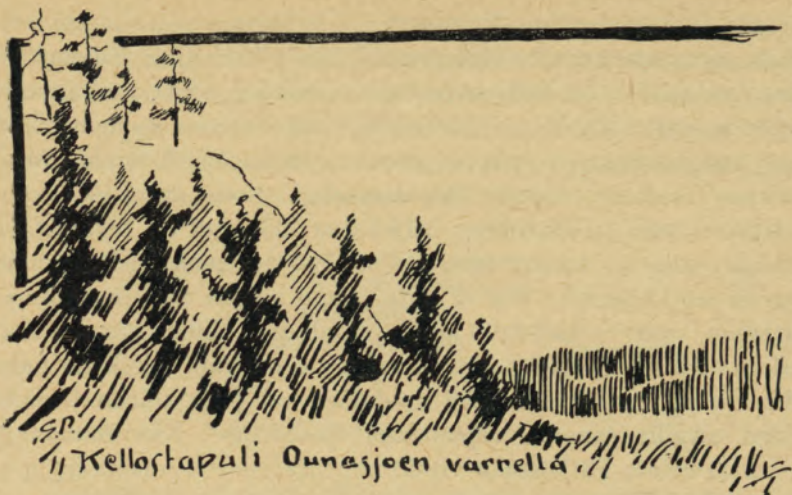
Muita lauluja ei lappalainen helposti opi, omaan lauluunsa hän vain on mestari. Sitä hän kyllä kykenee jatkuttamaan, ja sitä riittää hänellä vaikka laulaisi vuorokauden yhteen menoon. Alku hänen laulussaan on, mutta loppua ei tulekaan. Riittäähän sitä vaikka kuinka pitkälti, kun väliin puhuu sanoja ja sitten taas joikaa ja nunnuttaa.

Mutta ei lantalainenkaan puolestaan saata oikein lappalaisen tavalla oppia joikaamaan. Sillä joikauksessa on »semmoista villi-ihmistä», ettei siihen lannanmies koskaan voi oikein tavastua.

Eikä joikauksen puustaimiakaan saata aina sanoa suomeksi, koska se on niin kokonaan lappalaista hoitoa.

Lapinvyön luusolki. Enontekiö.

|| Kellostapuli Ounasjoen varrella.

LAPIN SUURNOITIA

Fo vanhastaan on Lappi tunnettu noitien maaksi. Suomalaisetkin, jotka itsekin olivat koko etevää tietäjäkansaa ja muualla suuressa noitamaineessa, pitivät vasta Lappia oikeana tietäjien maana, ja lapinnoitia kaikkien noitien noitina. Suomen suurimmat tietäjät hakivatkin parhaimman mahtinsa aina Tuli-Lapista asti; mitä etemmäksi he jaksoivat mennä, sitä mahdollisempina he palasivat kotiin. Kaikkialla saamme vieläkin kuulla kertomuksia vanhojen suurtietäjien Tuli-Lapissa käynnistä, opinnoista siellä sekä huimasta noitakyödyistä takaisin.

Onkin entisaikaan, kun lappalainen vielä sai rauhassa erämaahan vaeltaa ja elää häiritsemättä omassa vanhassa uskossaan, Lapissa ollut tietäjiä, kansansa kyvykkäimpiä miehiä, jotka kyllä saattoivat antaa mahtia etelänkin tietäjille. Siellä eli suuria lovi-noitiakin, joilla oli sellainen merkillinen voima, että he voivat lau-

lamalla ja noitarumpua kumisuttamalla saattaa itsensä tainnostilaan ja maata kuin kuollut ummuksissa pitkät ajat. Silloin heidän henkensä sekä haltijansa laulun mukaan lähti vaeltamaan, mihin he vain tahtoivat. Henki kulki joko linnussa — monestikin mustassa korpissa — kalassa, porossa, tuulispäässä taikka missä tahansa, saattaen madella käärmeessäkin. Noita antoi vain apulaiselleen sanat, joilla hänet määrääjän kuluttua oli herätettävä henkiin, sillä oli muistettava kutsua noidan henki sieltä, mihin hän oli sen kätkenyt. Itse ei noita voinut päästä takaisin tainnostilastaan, vaan makasi kuin kuollut »louhessa». Siihen hän ikuisesti jäikin, eikä henki enää palannut takaisin, jos vain jokukaan meni häntä liikuttamaan, tai ellei apulainen tai joku toinen henkilö häntä oikeilla sanoilla vapauttanut lovestaan. Niin muuankin noita sai maata kätkössään viisikymmentä vuotta, ennenkuin apulaispoika muisti sanoa isänsä antamat päästösanat. Vieläkin silloin noitaäijän henki palasi, mutta nuhteli:

— Voi, poikasi, mahoit sanoa viittäkymmentä vuotta ennen! Nyt on jo

kasvanut kuusi kulmaluille.
katajapensas parran päälle.
Ei ole enää helppo nousta ylös.

Ja äijän ääni vaipui siihen, ja koko ukko pemahti pölyksi.

Tällaiseen loveen menoon ei tarvittu vihollisen voimaa, sillä se ei ollut mitään pirun palvelusta. Joka ihmisellä on hänen oma haltijansa, vaikka hän ei tavallisesti tiedä siitä mitään. Mutta suuri lovinoidilla oli salainen viisaus ja voima, niin että he voivat panna haltijansa palvelemaan isäntäänsä, pitämään hänen puoltansa ja kulkemaan hänen henkensä mukana. Samoin he saattoivat ottaa toiseltakin ihmiseltä hänen haltijansa, jopa viedä hänen »suojuvansakin» eli varjonsa, niin ettei ihmisestä päiväpaisteessaakaan syntynyt minkäänlaista kuvahaista.

Ounasjoen länsirannalla, Levitunturien takana, Taalovaaran laidassa on synkässä metsässä vanha nurmettunut kenttä, jonka sammaltuneille kiviraunioille jo vankat puut ovat kasvaneet. Se on Torajaisenautio, Kittilän suuren tietäjän muinainen asunto-paikka, ja jo ristimättömän lapin aikana sanotaan Torajaisen siinä pitäneen kotaa.

Siihen aikaan ei ollut vielä poroja Kittilän mailla, ja kaikki villipeuratkin olivat kivieliöistä kadonneet; luultavasti olivat Inarin noidat vetäneet ne omaan maahansa. Silloin Torajainen, Kittilän noita, päätti ottaa selvän, mihin peurat olivat hävinneet. Hän, vanha lovinoita, lauloi itsensä louheen, lensi Lapin tunturit ja jängät aina Inariin asti ja huomasi, että

— Inarainen, reinajalka,
on vienyt viljan mejän maasta.
Kitka, kitka Kittilästä
vääräsäären väkivaltaa
sotahan nyt haastaa,
ilman armon anelematta,
ilman rauhan rakentamatta.

Torajainen piiloutui pilkkukuonoisen peuravaatimen pikkukynnen alle ja ruukalti Ivalojoelle, joka oli Inarinmaan ja Kittilänmaan rajana, kutsui sinne kaikki Inarin peurat ja lähti sitten ohjaamaan niitä Kittilää kohden. Ja kuin pilvenä tuli peuralauma erämaiden halki aina Ounasjoelle asti, Torajaisen asennolle, laskeutui jokeen ja rupesi nousemaan vastaista törmää ylös.

Mutta Inarissa, oikeassa noitien maassa, asui silloin myöskin suurnoita, Tierna, »Inarin iso noita», jolle haltija heti antoi asiasta tiedon. Hän huudahti:

— Torajainen, stuorra noita,
vei mejän maasta viljan kaikki,
kaikki ketut, kaikki saukot,
kalat kaikki kalvoistakin,
voia voia voia naa!
Kiskoo, kiskoo kittiläinen
Inarin härkää reimasäärtä,
voia voia voia naa!

Laulautui hänkin loveen, meni valkkovaatimen takajalkaan ja lähti joukkoineen rukattamaan Torajaisen jälkeen. Juuri kun Torajainen tokkineen oli nousemassa Ounasjoen törmää, tohahti niinkuin tuuli tunturista, tuli viheltäen, vonkuen ja puita repien, ja iski peuralaumaan.

— Ammu valkkovaainta! huusi Torajainen pojalleen, joka jousineen oli törmällä.

— Heittäkää pilkkukuono-vaain kiinni! komensi Tierna joukkoaan ja syöksyi jokeen, ettei jousimies ennättänyt ampua.

Inarin miehet heittivät pilkkukuono-vaatimen kiinni, ja Torajaisen täytyi tulla esiin sen pikkukynnen alta. Mutta hän sieppasi heti pojan jousen ja ampui itse valkkovaadinta, niin että Tiernankin täytyi tulla piilostaan pois.

Tuli siinä suurnoidille tora ja tappelu, mutta ei kumpikaan voinut toistaan masentaa. Viimein täytyi äijäin sopia, niin että

viljaa ja eloa pitää olla kummasakin maassa, molemmin puolin rajaa. Ja niin lähti Inarin iso noita kuljettamaan omaa osaansa takaisin tunturien taakse, ja Torajaisen törmälle jäänyt osa pysyi Kittilässä. Siitä lähtien oli taas peuroja sekä Kittilässä että Inarissa, ja opittiin niistä sitten kesyttämään poroeloa.

Torajaisenautto Ounasjoen rannassa Kittilässä.

Mutta siinä paikassa, missä peurat nousivat maalle, Torajaisenaution lähellä, on vieläkin Ounasjoen törmässä syvä kuru, Torajaisenautto, joka rannasta mutkitellen nousee kankaalle Taalovaaraa kohden, ja sen pohjoispuolella on pienempi kuru, mistä Tiernan tokka painui takaisin Ounasjokeen.

Kittilässä Kuivasalmenjärven koillisrannalla, Päiviönkentällä, asui muinaisina aikoina Päiviö, Kittilän sydänmaiden ensimmäinen asukas, jonka sukua nykyisetkin Lapin lukuisat Päiviöt ovat*). Päiviökin oli noita, jopa oikein »hirmuinen» lovinoita, joka

*) Enontekiön Peltojärvellä eli Päiviöitä 1600-luvun lopulla.

sivakkapuolella saattoi laskea Kellostapulinkin vaaran huipulta, huimaavan korkeasta ja jyrkästä rinnesyöksystä alas Ounasjokeen, niin ettei edes rasvakuppikaan, jonka hän oli asettanut päälaelleen, pudonnut eikä läikähtänyt yli laidan.

Monia suuria ja merkillisiä töitä teki Päiviö, kävi Ruotsissakin majavanhaustalla parantamassa kuninkaantytären. Ja vihavenäläisiä hän monet kerrat saattoi noitakonsteilla surmilleen. Osuivat vainolaiset kerran Päiviön asennollekin.

— Kylläpä Karjalan perkele nyt puohkii, arveli Päiviö.

Vihavenäläiset ottivat Päiviön rengin ja lähtivät viemään joukossaan. Renki pyyteli Päiviötä:

— Nakkaa, isäntä rakas, sanaparilla perääni!

— Mene jalkoihis vain! sanoi Päiviö.

Mutta kun viholliset pääsivät erämaihin, loitsi Päiviö ketun

Päiviönkenitä Kuivasalmenjärven rannalla Kittilässä.

edellä juoksemaan, ja sitä lähtivät he koko joukolla ajamaan, jättäen vain yhden miehen vartioimaan vankia. Silloin juoksi poro metsästä, työnsi päänsä rengin haaroihin ja laukotti hänet selässään Päiviön asennolle. Ketun ajajat lopulta väsyivät ja eksyivät korpiin. Toisen kerran pani Päiviö poikansa luotsimaan vihollista metsien takaiseen lappalais-sijtaan ja toimitti metsään poronvasan juoksemaan edellä. Sitä taas nälkäinen joukko rupesi lennättämään, mutta vasa laukkasi metsiä ristiin, rastiin ja eksytti ajajansa selkosille, jolloin viimein Päiviön poika yht'äkkiä hypähti vasan selkään ja ratsasti sillä tiehensä. Oli taas sitten Päiviö itse vainolaisia soutamassa järven ylitse ja mentiin saareen levähtämään. Siellä loitsi ukko kaksi oravaa laukkaamaan pitkin saarta. Vainolaiset kävivät oravia ahdistelemaan ja kun saivat

ne kiinni, rupesivat niistä keskenään tappelemaan. Sillä aikaa lykkeli Päiviö huomaamatta kaikki veneet vesille ja nosti tuulen ajamaan ne järvenselälle. Tuli siitä joukolle hätä, mutta Päiviö loitsi pikku aluksen metson peräkumpiluusta ja tarjoutui noustamaan veneet. Metson peräkumpilla istuen ja käsillään meloen souteli Päiviö järvelle ja heitti vihavenäläiset saareen.

Tapahtui kerran, ettei lohi enää noussutkaan Kittilän jokiin, vaikka se ennen oli kaiket kesät suurina joukkoina molskehtien kohonnut kaukaisimpiinkin korpivesiin. Silloin Päiviö lähti ottamaan selkoa, mikä oli lopettanut lohennousun. Meni noita louheen, piiloutui säynäjän suolenmutkaan ja lähti laskemaan jokea aina Keminsuulle asti. Huomasi Päiviö silloin, että jokivarrelle pitkin matkaa oli asettunut uutta kansaa ja että monet koskipaikat oli seivästetty aivan umpeen, joten nousulohet puuttuivat satimiin. Äkämyksissään Päiviö pirstoi kaikki kalapadot ja ui sitten takaisin kaukaiseen kotiinsa.

Ja taas pääsi lohi nousemaan Päiviönkin vesiin.

Mutta sillä aikaa kuin Päiviö oli lohennoutomatkalla alhaalla, tuli Kittilän Lonnakossa asuva Haikara-noita hänen emäntäänsä tappamaan, Haikara kun oli vihoissaan Päiviölle. Akka oli rannassa venettä tervaamassa, kun Haikara tuli muka kyselemään kuivia kaloja ostaaksensa, mutta noitamiehen akka arvasi kyllä Haikaran aikomukset. Ruvettiin mittaamaan kaloja. Haikara nuuski niitä ja sanoi ilkeästi:

— Ku kuivaa, se kuivaa.

— Ku tuoresta, se tuoresta, akka vain ärähti.

Haikara rupesi katselemaan vahvaa keppiään. Silloin karjaisi noidan akka:

— Musta metto, nosta sie päätäski!

Ja sen sanan päälle lensi Haikara keskelle järveä, niin että jämähti, ja virta kuljetti ukon alas Loukisjokea Ounaaseen ja sitten Ounasta aina Kuusajoen suulle, jossa hän tarttui kuin märkä raasu suureen Haikarankiveen, keskelle jokea. Siinä roikkui noita pitkät ajat, kunnes kesätulva nousi ja työnsi hänet Molkojoen suun alapuolelle, Molkokönkään alle, Haikarankariin, johon taas jäi virumaan. Vasta syksyllä tuohustajat pimeänä yönä löysivät äijänraadon ja raahasivat rantanuotiolleen. Siinä kalamiehet

katselivat kamalaa löytöään, tunsivat ukon ja arvelivat, että onkohan Lapin noitaraasu taas ollut

— Hauen suolen soikelossa,
kolmannessa koikelossa.

Ja sinnehän noita olikin henkensä piilottanut, hauen mustan uni-maksan alle, ja siitä heräsi heti henkiin, kun sai kuulla päästävät sanat. Hepokalliolle, neljänneksen ylöskäsin, pyysi noita hänet saattamaan, koska siellä häntä kyllä kyyti odottaa. Sinne ukko kannettiin, ja siellä hän lauloi itselleen komean hevosen, hyppäsi selkään ja laukotti Alakylään, Ylitalon noidan, Pötys-Klaavun luokse.

Pötys-Klaavua rupesi Haikara nyt houkuttelemaan apulaisekseen, että käytäisiin yhdessä Päiviön kimppuun. Mutta ei rohennut lannannoita, vaikka oli suuri noita hänkin ja oli monta kertaa ajellut näkymättömällä kyydillä, lähteä lapinnoitaa vastaan. Eikä uskaltanut Haikarakaan yksinään, palasi vain nolona Lonnakoonsa ja koetti elää sovinnossa Päiviön kanssa.

Kävi suuri Päiviö-noita toisenkin kerran Keminsuulla, matkaten taaskin kalana taipaleensa. Hän oli kuullut huhuja uudesta opista ja uudesta jumalasta, joka oli niin mahtava, että uskalsi rüveta taistelemaan lappalaisten suuria jumalia vastaan ja hävittäämään heidän pyhiä paikkojaan. Vastaan noita soti alussa uutta uskoa, mutta sitten vanhana, kun Sodankylään tuli ristinjumalan pappi, antoi hän kastaa itsensä.

Mutta vanhan noitavoimansa Päiviö siinä kaupassa menetti. Ei voinut hän enää loveenkaan laulautua.

— Risti minut rikkoi,
papinkaste painoi!

valitteli hän muistellessaan kadotettua kykyänsä.

Asui sitten Kittilän kirkonkylän ensimmäisinä eläjinä kaksi suurnoitaa, Pietula ja Hannula, jotka aina olivat keskenään sotaljalalla. Hannula pani Pietulan karjan metsänpeittoon, Pietula kostoksi noitui Hannulan äijän sonnina maata möyrimään; Hannula nosti käärmeen Pietulaan, Pietula pani karhun Hannulan kanta-päille. Ja kaikenlaista muuta kiusaa äijät toisilleen keksivät.

Pietula mahtoi mennä louheenkin ja kalana vesiä matkata, ja Hannula saattoi suurena lentonoitana kulkea tuulispuuskissa. Mutta kerran Pietula laski lohena Ounasjokea, joutui pyydykseen ja menetti pyrstönsä, ja siitä lähtien on Pietulassa ollut jalkavai-vaaisia. Hullusti kävi Hannulankin lentomahdille. Äijä meni kerran Pietulaan, ja Kittiemäntä, lapinlähtöinen akka, nappasi äkkiarvaamatta lammasraudoilla äijän otsatukasta suuren tukon. Ei ennättänyt Hannula muuta kuin karjaista:

— Kitko!

Ja otsatupsu oli maassa. Eikä sen perästä äijä enää päässyt lentämään.

Sirkan kylässä asui ennen Konttinen, Kittilän viimeisiä suur-tietäjiä, Sirkan ensimmäisen asukkaan, Konttis-raukan jälkeläisiä.

Kittilän Immeljärvi. Taustalla Kätäkätunturi.

Lappalaisten ikivanhoilla pyhillä mailla, kahden tunturin välissä, kauniin Immeljärven rannalla, monet ajat asunut lantalaissuku oli lantalaiseen tietäjämahtiinsa saanut lappalaistakin voimaa. Konttis-raukkakin oli ollut semmoinen tietäjä, että oli muuripadalla soudellut Immeljärvellä.

Konttinen oli myöhemmän ajan tietäjiä, kun jo uusi usko oli ennättänyt Lappiinkin ja kirkko saatu Sodankylään, jossa jo pappikin ja vallesmanni asuivat. Lapinkorpien kansalle oli annettu ankara määräys, että jokaisena rukouspyhänä piti joka ainoasta erämaan asunnosta olla ainakin joku ihminen kirkossa. Vaatipa »Punakorva» pappi vielä, että heinäajan rukouspäivänä kansan piti jo lauantaiksi saapua kirkolle ja yksissä miehin niittää pappilan jokirantaniitty.

Sodankylän kirkolle täytyi Konttisenkin mennä, ja Salmen äijän kanssa yhdessä he tekivät pitkän matkansa. Heti pantiin ukot niittämään, vaikka oli kova helle, Marjatan sunnuntain aatto.

Pistipä muuan niittymies, joka oli kyllästynyt Punakorvan lauantaityöhön, heinät tuleen, ja rätisten lensi liekki pitkin kuivaa luokoa. Mutta silloin Konttis-ukko lähti astelemaan poikki luovon ja siihen tuli tyrehtyi.

Punakorvakin sai kuulla tämän noidantyön, ja illalla, kun äijät tulivat rippikirjoitukseen, kysyi hän Konttiselta:

— Milläs voimalla se Konttisen vaari valkean sammutti?

— Ei ole mulla mitään voimaa. Sanoin vain: Isä ja Poika hallikhon valkeaisen, ja siihen se loppui.

Eikä pappikaan siihen mitään mahtanut, kirjoitti vain ukot rippille. Mutta ulos tultaessa kysäisi Salmen ukko Konttiselta:

— Ekkö sie tee mitään, kun pappi niin sanoi?

— Mitäs mie, kun ei ole hammas-ta, murahti Konttinen vain.

Syksyllä, tuomiosunnuntaina, tuli pappi Kittilän Kaukosen kylään saarna- ja pal-kankantomat-kalle.

Kittilän Kaukosenkylää.

Kaukosessa oli silloin pieni kirkko, käräjätupa ja markkina-paikka, »Holmanlinnaksi» sanottu, ja sinne taas piti Kittilän kansan saapua joka talosta sakon uhalla. Punakorva tuli jo lauanta-ina Kaukoseen, istui asuntotalossaan ja tiedusteli, ketä on tullut kirkolle, onko tultu sieltä ja sieltä. Jo viimein kysyi:

— Onko Salmen äijä tullut? Onko tullut Konttisen vaari?

— Ei ole näkynyt vielä, sanottiin.

— Kun tulevat, niin käskekää puheelleni, varasi pappi.

Ja kun ukot tulivat, vietiin heidät heti papin luokse.

— Kuinkas olet voinut? kysyi Punakorva Konttiselta.

— Hyvästi on voitu! Kuinkas kirkkoherra on voinut? Konttinen vastasi.

— Hyvästi kyllä! Mutta on tullut kummallinen vahinko. Muiden porot löytyivät, mutta minun porojani ei löydy. Enkä tiedä, mihinkä ne ovat joutuneet.

— Vai niin, vai niin!

Antoi pappi äijille ryypyt. Konttis-ukko nakkasi ryypyn ja tuumiskeli:

— Vai niin, vai niin!

Kaatoi pappi toisen ryypyn ukoille. Kontinen katsahti pikariinsa, heitti suuhunsa ja tuumiskeli:

— Vai niin, vai niin!

Kolmannenkin ryypyn pappi tarjosi. Konttinen katseli pikarinsa lävitse pitkän aikaa ja puheli:

Sodankylän vanha kirkko.

— Kyllä pappi poronsa löytää ... ei ne ole kaukana ... tuossa ne on kaikki yhdessä ... järven rannalla rytiä pieksävät ... kaunis männikkö on eteläpuolella ... kellovaatimella on valkea vasa.

Ja sieltä porot löytyivätkin. Lähellä kotia, järven rannassa, vain petäjikön vierellä pieksivät rytiä, ja kellovaatimella oli valkea vasa.

Olivat ukot taas kerran Sodankylän kirkolla, ja sattui silloin Punakorvan luona olemaan vallesmannikin, Matliini*), joka oli kuullut Konttisen mahdista. Rupesi vallesmanni ukkoa pilkkailemaan:

— Kun sie et anna minulle mitään, ahmaa, kettua, vaikka karhuakin?

— Onko se minun vallassani antaa? murahti Konttinen.

— No, kun sie olet papillekin porot toimittanut, vallesmanni ilvehti.

Äijä ei sanonut mitään. Palatessa Salmi taas kysyi:

*) Sodankylän nimismiehinä on ollut kaksikin »Matliinia». S. Mathlein 1700-luvun lopulla ja tämän poika B. J. Mathlein 1800-luvun alussa.

— Ekkö sie mitä sille tee, kun se noin pilkkaa?

— Mitäs mie, kun ei ole hammasta, ukko vain urahti.

Palasipa sitten Matliini kerran Kyläjärveltä kalasta ja asteli Lintuselkää pitkin jo lähellä kirkonkylää. Tuli vastaan karhu, suuri ruskea metsänotus. Vallesmanni säikähti, niin että laukkasi metsään ja pökerryksissään juoksi siellä eksesissä sinne tänne kolme vuorokautta, kunnes viimein lehmikarjan mukana osui Sattasen kylään, penikulman päähän kirkolta. Arvasi siitä vallesmanni, että siinä oli nyt Konttis-vaarin karhu, vaikka ei hänessä ollut miestä ottamaan. Eikä hän enää toista kertaa ruvennut Konttis-äijää pilkkaamaan.

Yhdessä köpöttelivät Konttisen vaari ja Salmen äijä metsäläkin, makasivat nuotiolla yönsä ja taas painuivat salolle. Loppui kerran äijiltä ruoka, ja nälissään he asettuivat yötulille. Lähti siitä Konttisen vaari vielä etsimään, eikö mitään syötävää metsä antaisi, ja palasi pian takaisin mukanaan karhun sisuskalut, jotka kyllä riittivät sekä iltakeitoksi että aamuateriaksi. Seuraavana vuonna olivat äijät taas samoilla mailla eräretkellä ja kaatoivat suuren karhun. Mutta kun se nyljettiin ja avattiin, huomattiin, ettei sillä ollutkaan sisuskaluja.

— Missä ovat sisuskalut ja keppoiset? ihmetteli Salmen äijä.

— No, ekkö sie muista? Viime vuonnahan me täällä nälissämme ne jo syötiin, sanoi Konttisen vaari.

Oli toinenkin Konttis-niminen noita, Konttis-Hannu, jonka sanotaan asuneen Sodankylässä ja olleen tuhkalappalaista syntyperää. Hän oli suuri lovinoita ja saattoi mennä louheenkin. Rujanmerellä äijä usein kulki lovessa ollessaan. Mättäälle istahti ukko, kun louheen aikoi, ja unimielissään hyreksi:

— Minun mieleni, minun mieleni
tekee Norjahan.

Nouse nyt luontoni löuhikosta,
haltiani havon alta,
joka mulle joutuin johdattaapi,
tien toisen toimittaapi.

Sitten alkoi äijä laulaa lapiksi:

Lapin muisteluksia — 10.

— Kost muu herkka?
 Kost muu lautsi?
 Kost muu kierris?
 Kost muu karppu?
 Kost muu kahper?
 Kost muu rahpuk?
 Kost muu aksu?
 Kost muu niihpe?*)

Jo näki äijä Ruijanmeren komeasti läikehtivän ja hyräili hyvillä mielin:

— Meres aaltuu,
 meres aaltuu laikutalla!**)

Sitten hän yht'äkkiä huudahti:

— Kost muu stuorra kuöllä,
 johka muu valdda!***)

Sen jälkeen tupsahti ukko tainnoksiin mättään viereen, ja hänen henkensä lähti matkaamaan kaukaiselle Ruijanmerelle.

Samoinkuin Inarin ja Kittilän noidat riitelivät keskenään porolosta sekä metsän ja veden viljasta, samoista seikoista olivat Muonion ja Enontekiön noidatkin sotajalalla. Tunturien ylitse he hyökkäilivät toistensa alueille tuhoa tekemään, jopa toistensa kimppuunkin. Milloin he laukkasivat valkkohärkinä eloa ryöstämään, milloin lähettivät haltijansa kiukkuisina koirina tulen kanssa oikein hengen päälle käymään. Niin lähetti Ounastunturin noita, joka asui marastoissa Ounastunturin pohjoisnokalla, haltijansa muoniolaista Taipaleen noitaa tappamaan, ja ne laukkasivat kahdena koirana pitkin tunturipolkua, ja tuli vain leiskui niiden välissä.

— Nyt se on pannut hengen päälle käymään! sanoi Taipaleen noita ja lähetti vastaan väkevämmät haltijat, jotka kävivät Hetan noidan haltijain kimppuun, niin että niiden täytyi pyörtää takaisin. Ja ne palasivatkin hirveinä ja hävittivät isäntänsä.

Mutta kun sitten kirkonoppi pääsi Lapissa valtaansa ja papit rupesivat siellä vaikuttamaan, tuli monelle Lapin vanhalle suur-

*) Missä minun härkäni ... ohjakseni ... ahkioni ... rasiani ... lakkini ... kintaani ... kirveeni ... puukkonni.

***) Meri aaltoaa läikytellen.

****) Missä on suuri kalani, joka minut ottaa ?

noidalle surullinen loppu. He koettivat kyllä säilyttää vanhaa uskoansa, sotia uuden opin julistajia vastaan ja ehkäistä heidän toimintaansa, mutta lopulta pääsi pappi voitolle. Kaukosen kinkereillä kerran Sodankylän pappi ilmoitti kansalle, että hänen pitää kohta lähteä »papin eksaamiin», ja pyysi hän sentähden seurakunnan esirukousta, jotta eksaami hyvin onnistuisi. Mutta kinkerituvan nurkassa istui pari Kittilän noitaa, Haikara ja Pötys-Klaavu, ja Pötys-Klaavu sanoi Haikaralle:

— Rikheit' perkelhet sekottakhon!

Ja semmoinen voima oli noidan sanoilla, että pappi oli niin hulluna eksaamissa, ettei osannut kerrassaan mitään.

Pötys-äijän sanat kerrottiin papille, ja kun hän sitten tuli toisen kerran Kaukoseen saarnaamaan ja kinkereitä pitämään, jyräytti hän:

— Onko niitä perkeleen apostoleita täällä paljonkin?

— Eipä niitä, hyvä herra, täällä enää ole, vastasi Pötys-Klaavu, joka silloinkin sattui olemaan paikalla.

— Minä näen, että sinäkin olet yksi niitä! huusi pappi. Jos ette tee parannusta siksi, kun minä taas tulen, niin annan teidät perkeleen haltuun ja kiroan teidät Herran, minun Jumalani, nimeen!

Ja niin kovat olivat papin sanat, että kun hän taas tuli Kaukoseen, oli Kittilässä kuollut monta suurta noitaa. Siinä olivat menneet Pötys-Klaavu ja Haikarakin.

Surmilleen joutuivat Sodankylän noidatkin. Oli heitä muuanna juhannuksena koko joukko kuulemassa Horkkus-papin saarnaa. Väkevästi pauhasi Horkkus, ankarasti kirosi noidat ja tuomitsi heidät Herransa nimessä helvetin tuliseen järveen. Kauhistuneena kuunteli kansa pappinsa pauhaamista ja kauhtuen katseli vanhoja tietäjiänsä, jotka siellä täällä muiden joukossa istuivat. Ja noidat huomasivat aikansa loppuneen, hiipivät pois kirkosta ja menivät kaikin yöllä kirkkorantaan Kitisenjoelle, lauloivat siellä kesäyön auringon valossa yhteisen suuren lovijoikunsa, lauloivat sen päästö-sanoita. Ja seuraavana aamuna löydettiin jokirannasta kuolleena seitsemän noitaa. Jalat vedessä äijä-raukat rannalla makasivat, joukossa Konttis-Hannukin, Ruijanmeren suuri kulkija.

Meni Sodankylän pappi Inariinkin, jossa ne kaikkein pahimmat noidat asuivat, ja pauhasi sielläkin:

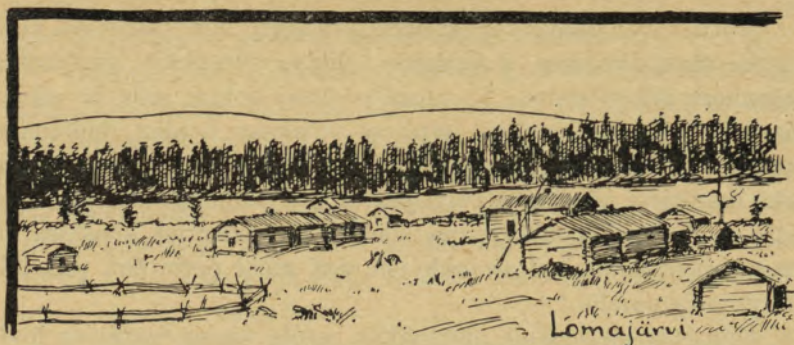
— Jos ette lakkaa noituudestanne ja paha tekemästä toisillenne ja kristikansalle, niin minä annan teidät kaikki perkeleen haltuun!

Mutta noidat eivät totelleet Horkkuksen sanaa, vaan pysyivät entisessä menossansa. Niinpä tapahtuikin, että kun Horkkus taas toisena vuonna tuli Inariin, sai hän haudata kolmekymmentä Inarin suurnoitaa.

Sillä papille, kun hän on seurakunnan sielunpaimen, on annettu sellainen voima, että hän saattaa antaa noidat perkeleen haltuun.

Tuuliviiri Aitjärveltä. Koutokeino.

LOMA-TUOKKO

Lapin suuret-lovinoidat ovat tehneet tehtävänsä ja menneet kaiken maailman tietä. Toisten kävi niin-kuin Päiviönkin, että »risti heidät rikkoi ja papinkaste painoi», mutta toiset taas pysyivät itsepintaisesti omassa vanhassa uskossaan, ja silloin uuden opin julistaja antoi heidät rienaajan haltuun sekä tuomitsi iankaikkiseen kadotukseen, sillä »noitain ja noitain noituttajain ei pidä Jumalan valtakuntaa perimän.» Eikä ollut Lapin vanhoilla tietäjillä puolellaan muita kuin omat vanhat erämaa-jumalansa ja isienaikaiset kiviseitansa, jotka nekin oli kirottu ja julistettu lainturvattomiksi. Kansakin, heidän entinen metsäväkensä, oli heidät hylännyt ja oli julkisuudessa heitä vastaan ja uuden uskon tunnustajana, vaikka syvimmässä sydämessään pysyikin vanhan uskon pohjalla.

Niin täytyi hylättyjen ja vainottujen vanhan uskon mahti-miesten väistyä vahvemman vallan tieltä. Ja »raukoiksi» nimittää nykyinen kristikansa heitä, niinkuin muitakin ihmisparkoja, joiden se varmasti uskoo perineen onnettoman tulevaisuuden.

Mutta eivät nämä vanhat ukko-»raukat», niin säälettävä kuin heidän tämänilmainen kohtalonsa olikin, sittenkään raukkoina kadonneet jäljettömiin. Se tuhatvuotinen pohja, jolla he olivat seisonneet, oli siksi vankka, ettei se suinkaan heidän mukanaan murtunut. Heidän kanssaan ei kadonnut entisten isien henki, mikä erämaissa oli elänyt polvi polvelta. Vanhojen ukkojen usko kulki syvimpänä pohjavirtana edelleenkin tunturien kansassa, ja edesmenneitten lovinointa-raukkojen veri meni perintönä jälkeläisiin pojalta pojalle.

Niin että vielä näinä päivinäkin, satoja vuosia lentävien lovinointien jälkeen, elää tietäjiä Tuli-Lapissa, ja erämaa uskoo heidän mahtiinsa ja tarvitsee heidän taitoansa. Eivät kyllä nykyiset mahtajat enää kyhöydy louheen menemään, eivätkä matkustamaan hauen eikä säynjänsuolen soikeloissa, mutta tuulispuuskissa, kun ne oikein näverinkierrossa viehkuroiden mennä rymistävät, tietää vanhakansa vieläkin noidan hengen vaeltavan. Noidanpuuskaksi vanhat sellaista viehkuroijaa sanovat, ja sen läheksyessä lennättävät siihen puukkonsa ja ärjäisevät:

— Tästä halki!
 Puske puita, mäijytä mäntyjä,
 mutta älä minuun koske!
 Mene ilmaan, piru,
 siell' on sulla lentosija!

Ja rauta sekä luonnokas sana tekevät sen, että tuiminkin tuulispuuska pyöräyttää kyynäspäämutkan ja väistyy kristittyä ihmistä.

Sellaisia lapinnoitien jälkeläisiä elää vielä muuan Kittilässäkin, nimittäin Tuomas Lomajärvi, »Loma-Tuokko», koko pitäjän parhain tietäjämies, 80-vuotias äijänkäpsä.

Oikean ympäristön on tietäjäuikko elinpaikakseen valinnutkin: Lomajärven kaukaisen sydänmaan Sodankylän rajoilta, viisi, kuusi penikulmaa Kittilän kirkolta, kaffkein syrjäisimmän, karuimman ja kaikkein yksinäisimmän perukan koko pitäjältä. Joka puolelta ympäröivät ukon pientä asuinjärveä alastomat tunturit, rakkalakiset korkeat vaarat ja suunnattomat metsät. Ypöyksinään on järven karulla rantalaakealla äijän erämaatalo, kaksi pientä pirttirakennusta, navettahoito, muutamia aittoja

rannalla sekä latoja siellä täällä kentällä. Ja keskellä pihamaata on tulisija, missä kesäisin keittäminen toimitetaan.

Vanhan, aina Korkalosta, Kyrön kylän takaa, Enontekiön rajoilta noudetun eukkonsa kanssa asustaa Loma-Tuokko kaksin vain vanhassa pienessä matalassa pirttirähjässään. Toisessa, uudemmassa rakennuksessa pihamaan järven puolisella laidalla, elää ukon poika perheinen, hoitaen koko taloa ja järven rantamaita. Ukko ja akka vain elelevät ilman aikojaan, elättävät muuatta lehmää ja lammasta, ja niille kesäisin kaluavat heiniä jängiltä ja järven kuivilta rantatöyryiltä.

Karjaan täällä täytyykin elääkseen turvautua sekä Lapin ikivanhaan eloon, porotokkaan, joka kasvaa kankaillakin eikä pelkää pakkasta. Karu ranta ei juuri ole pellonviljan kasvupaikaksi aiottu. Joku pieni perunatilkku on vain saatu muokatuksi pirtin seinävierustalle, parimetrinen naurisaitaus kentälle sekä pirtinlattian laajuinen ohratilkkare oman konnun maistimiksi. Sen suurempaa alaa ei etelän elo ole jaksanut valloittaa Lomajärven karussa erämaassa. Täällä on isännänohjakset metsän käsissä, ja se on ankara isäntä. Säälimättä se pakottaa yksinäisen alustalaisensa mukautumaan tahtoonsa eikä salli hänen paljoakaan noudattaa omia mielitekojaan. Leipää se ei raatajalle kasvata, vaan saa metsän asukas tottua lappalaiseen tapaan syömään lehmäntantinsa ja lihakeittonsa leivättä.

Neljäkymmentä vuotta takaperin, kun Loma-Tuokko tähän korpeen koteusi,

— Ei täällä juossut jumalanvilja,
eikä käynyt karjankynsi
kuuna ilmoissa ikänä.

Metsän pedot, karhut, sudet, ahmat ja ketut ovat täällä vieläkin lähimpinä naapureina, sillä talo on monien neljänneksien päässä kaikista ihmis-asunnoista — Herra-Hannun, karhuntappajan, talolle, likeisimpään naapuriin, tulee toista penikulmaa. Ahkerammin astelee kivelin palkaita metsän nelijalkainen asukas kuin kylän kansa, ja miltei useammin käy korven kontio katsastelemassa valtakuntaansa asettuneen erämaan äijän aidantauksia, kuin vierailee täällä joku kyliltä saapunut ihmissukulainen. Ja vuotuisen metsäveronsa muistaa korvenisäntä aina joka kesä ottaa talon karjasta.

Penikulman päässä pohjoisessa kohoaa Porkosen tunturi, jonka korkeimman huipun, »Valkoisen-Isän», juurella ennen muinoin, neljä miespolvea takaperin, Kelontekemän Lassilan ensimmäinen äijä ja valkoinen karhu, jota ei kukaan ollut voittanut, tappelivat henkensä edestä, kuolema kummallakin silmien edessä. Ja kumpainenkin toimittivat toisensa taisteluttomille maille: vie-rekkään löydettiin äijät kuusen juurelta, kylän äijä päänahka kuo-raistuna ja tunturin »Valkoinen-Isä» vatsa viilletynä auki. — Parin, kolmen neljänneksen päässä on Silmänpaistamalaki, jonka rinteillä ennen vanhaan lapin pikku tyttö näki pensaikosta kiiluvan

Porkosen tunturiseutua. Etualalla „Valkoinen-Isä“.

kummannäköisen met-sänsilmän ja sanoi isäl-leen: »Silmä paistaa, silmä paistaa.» Ukko pinkaisi terävän nuolensa kiiluvaiseen ja kiskoi sitten ryteiköstä esille suuren karhun.

Lapin saloa olikin Lomajärven erämaa ennen muinoin. Tääl-lähän ikivanhoina ai-koina tietäjöi Riimin Niila, täällä kierteli

sitten vanha Riimi suurine tytärparvineen ja taas myöhemmin juti poroineen Vasaran Niklaavu, kunnes Porkosen juurella juti toisille ilmoille.

Samaa Lapin saloa on tämä seutu vieläkin, täällä on jäljellä vielä entisten lappalaisten kotasijoja ja hautapaikkoja, Riimintievat ja Rumanauttonkummun haudat, ja vanhanlapin henki asuu kaikkialla. Mökin vanha äijä on kuin ilmetty Lapin lovinoita: nokitukka, tummanaama, kiilusilmäinen, kumarahartiainen äijän-käppyrä, joka Ruijanrannan tikkuröijyissään ja lammasnahkai-sissa viehtaripuksuissaan lengoilla sääriillään ketterästi käydä kepsuttaa. Tuollainen kevyt viehtaripuku saattaisi kyllä tuulis-puuskassakin lentää, jopa vaikka sukeltautua hauen suolenmutkiin.

Loma-Tuokko onkin vanhan lovinoidan sukua, jopa oikein lentonoidan, kuulun Konttis-Hannun. Ylpeillen ukko kertooikin,

että hän onkin Lapin lentonoidan lähtöä, äidinäiti, ämmi, kun oli ollut semmoisen äijän tytär, joka oli lentänyt kaikki Norjanmeretkin. Äitikin oli väkevä poppamuori, mutta ämmi oli vielä verrempi. Eikä isäkään, Kujalan Tuomas Tepsasta, vaikka ei ollutkaan tietomiehiä, ollut mikään mitätön mies. Hän oli vienankarjalaista sukuperää, Kittilän Jussilasta Tepsaan tullut, ja oli sellainen äijä, että otti sudenkin juoksuuttamalla kiinni, koppoi hänestä ja sauvalla pieksi hengiltä.

Entisaikaan Lapin suuret tietäjät jättivät mahtinsa perintönä pojalleen, jos vain poika oli niin kovahenkinen, että saattoi ruveta isänsä toimia jatkamaan. Ja niin kulki vanhan tietäjän noitamahti sukukunnassa polvesta polveen. Oli vanhoilla noidilla vielä vasituinen lakkinsakin, jota he aina käyttivät, ja sen he antoivat tietäjämahtinsa perijälle. Niin Ruijassa Nakkian äijä, suuri lapintietäjä, kerran merelle lähtiessään sanoi kahdelle pojalleen, ettei hän enää mereltä palaa, mutta meri ajaa hänen lakkinsa

Loma-Tuokko eukkoineen.

maalle, ja kumpi pojista sen löytää, siitä tulee hänen noitamah-tinsa perillinen. Joidenkuiden tietäjien »virkapukuun» kuului vielä turkkikin. Sellainen oli ollut ainakin Raattaman Mikolla Enontekiön Kyrössä, suuri nilkkoihin saakka ulottuva turkki niinkuin peski, jossa karva oli sisäänpäin ja vielä niskassa erityinen, päähän vetäistävä lakkipussi. Turkin oli äijä vasiten vetäisyt päälleen aina silloin kun meni noitatoimiinsa.

Ei ole Loma-Tuokolla kyllä enää tällaisia noitavarustuksia, eikä hän ole lakin kanssa tietäjämahtiaan saanut perinnöksi, mutta lentävään esi-isäänsä on äijä silti tullut, vaikka ei hänellä olekaan Konttis-Hannun täyttä luontoa. Mutta on mustalla metsänmiehellä sentään nouseva haltija, niinkuin ainakin synkkäverisillä

ukoilla — vaaleanahkaisista ei olekaan noidiksi. Ja kun äijä käy tietäjäöimään, puristelee hän suonisia nyrkkejään, muljauttaa pienet kiiluvaisensa kamalannäköisiksi, kirauttaa ruskeita hampaskalsujaan, niin että leuat väkättävät ja takkuinen pukinparta vipattaa. Ja musta tukka kohahdellen äyskii äijä:

— Kun luontoni löyän louhikosta
haltijani havon alta,
niin ei multa sanat unehu.

Ja kun äijä on saanut haltijansa ja noussut täyteen luontoonsa, sähäyttää ja jyristää hän jyhkeän loitsun, vaikkapa aidantakaisissa kivieliöissä majailevan kontion synnyn ja manauksen:

— Karhu on kaikkein julmin otus,
Tiijänpä synkän syntymäsi,
maan kuoksu, kasvantosi:
Pääs on sammalmättähästä,
silmät tuomen marjasista,
hämpäas rauvasta rakettu,
korvat lepänlehtisistä,
kourat koivunkäykkyyröistä,
kynnet männynlöyhäsistä.
Mene tuonne, kunne käsen,
juokse julkista tietä,
kohti painu Pajavaaraa,
kussa hampahas hakataan,
kyntes kaikki kaotetaan!
Juokse juoksevan tavalla
niin kauvan kun kynsiä jaloissas piisaa!

Taikka paukaisee ukko mustan korpin kotiperän:

— Korppi omi Konnan lintu,
syntynyt Sysimäellä,
kovottu kojannoesta,
ruppa Ruman rukkipuista,
nokka Äijän kirvehestä,
pää perkelehen patarajasta,
siivet Hien viuhkamoista.

Ampiaispesälle sattuessaan äsähtää äijä:

— Ampiainen averiitti,
syntyraatti synnyttäjäsi,
kasvaraatti kasvattajasi,
pistä piikkisi, taita nuolesi,
käännä kärkesi käppyrään!

Eikä yksikään piikkiniekka koske ukkoon, vaikka pilvenä kihisevät ympärillä. Eivätkä äijää kiusaa lutikatkaan, mitkä ihan vilisten juoksevat hänen pirtissään. Ne tottelevat ukon manausta:

— Löttönen, lattonen,
Hiien punatakkinen,
selin minnuun,
kynsin, päin seinänrakkoon!

Mutta kun äijä sattuu tönäisemään jalkansa kiveen, niin että sitä rupeaa kivistämään, painelee hän sitä kivellä ja noituu:

— Kivi Kimmon Kammon poika,
maan maksa, manteren silppu,
mitä haaskasit haamuani,
kovanlaisesti koskettelit?
Lehä paremmin kuin leppä,
hoha paremmin kuin honka,
älä liikuta lihaani
äläkä kosketa nahkahani!
Koskas tunnen olentosi,
paremmin pahat tekosi,
ota omas, vejä vihas!

Vielä ankarammat sanat antaa ukko raudalle, joka sattuu ihoa puraisemaan. Pahoin tehnyttä rauta-asetta hampain iskien hän manailee:

— Rauta raiska,
miksi syöt syntyäsi,
miksi haaskaat haamuasi?
Et ollut silloin suuressa arvossa,
kun maitona makasit
nuoren neitosen nisässä.
Muista se, että minä olen
uljahampi rautaa,

verrattomampi kultaa,
ei minun muotoni muuksi muutu.
Ota omas, vejä vihas,
ellet maha kivessä maata,
johon sinut luotu on!

Sanan voimalla ajaa Tuokko pois puun vihatkin, kun »puu puhas jumalan luoma, vesa manteren vetämä, katajaisen kasvatama» sattuu ihoa iskemään. Sievästi hän puuta, »koska se on kaikkein tarpeellisin», käskee pysymään alallaan ja kehoittaa:

— Ota vihas viimeinenkin
ihostani ihmehestä!

Ja sanan voimalla antaa hän kyytiä häijylle pakkasellekin, »Pukurin pojalle», kyttyräiselle Vilun pojalle, joka uskaltaa tulla kynsiä kyyttämään ja varpaita paleltamaan. Ankarat loppusanat äijä sille paiskaa:

— Tehen vielä kuin virolainen,
joka paistoi pakkasen vihan,
minä paistan kaksin kerroin,
oluvetta, viinatta,
sanan kovan voimasta,
hampahan ison iskulla.
Läkähy omahan vihaas,
tukehu vielä tuskahas!

Päätä vääntäen ja hammasta purren äijä manaa tulenvihatkin pitkällä tulensyntyloitsulla, pistokseen hän tekee veitsellä pistellen ja loitsien tehoisan pistosveden, ja hiveltyneeseen kalvoseen taikka nilkkaan hän iskee hampaansa sekä sähisee hivellyksen luvun.

Mutta kohtausta, joka syntyy siitä kun manalaiset »rookaa-vat» ihmisen joko suolien kautta taikka päästä ja saattavat sairaaan hyvin huonoon olemukseen, kouristavat ja koinaavat sisälmykset nurin, ellottavat ja oksettavat ja tekevät vaikka mitä ilkeyttä ja kivistävät päätä, sitä herjaa äijä hävyttömästi. Silloin nostaa hän julmimman haltijansa, piirtelee puukolla ristejä kohtausveteen ja manaa manhönväkeä pois mitä kamalimman näköisenä äyskien:

— Manalainen maasta tehty,
 konnan kohusta kovottu,
 sammalesta synnytetty,
 varsan vahista valettu,
 koinaa kolmea kuollutta tammaa,
 mä'ännyttä mäiskyttele,
 Hiien neittä hilkuttele
 kylmän tallin lattialla.
 Mene pois marnimasta,
 anna rauha raavahille,
 orpolapsille sovinto!
 Minä herra, sinä palvelija!

Kamalan näköisenä kohtelee Tuokko käärmeenjälkeäkin ja kähisee sille kaikkein jylhimmät ja hirveimmät sanansa. Eikä syyttäkään, sillä onhan kitko niin synkkää ja kurjaa pahnaa. Sen hän saa äijältä säälimättä kuulla:

— Käärme on kaikkein kavalin.
 Tiijän synkän syntymäsi,
 kulohoinen kasvantosi,
 maannuora nuoruvesi:
 Mustankosken kalliolla
 makas kuusi perkelettä,
 valos kuola konnan suusta,
 kina kiljuvan kijasta.
 Tuost' on kitko alkuns' saanut,
 lahokantohon kasunnut.
 Perkeletten partakarva,
 kieles on Hiitolaisen heinähanko,
 nokkas paholaisen lehtikeihäs.
 Koskas tiijän syntymäsi,
 ilmahan tähän tulemasi,
 otan ohjat käteheni,
 jolla voin sinut tukehuttaa.
 Astu eteheni heti!
 Ellet astu eteheni,
 tukehu paikalla tuskihisi
 ja pakahu pahoin tehnehesi!

Näin noituu mustanpuhuva metsien mies vielä tänä päivänäkin. Joka asiaan ja tilaisuuteen, mitä erämaan eläjille sattuu, on tietäjällä voimalliset sanansa sekä lisäväkeä antavat välikap-

paleet ja asiaan kuuluvat temput. Sillä tehoisaan taikaan tarvitaan paitsi sananvoimaa myöskin vahvoja välikappaleita, jotka sitten yhdessä vaikuttavat. Välikappale ei yksinään tehoa, niinkuin ei myöskään väkevinkään sana aina voi paljaaltaan vaikuttaa. Niinpä on vesi ilman sanan voimaa vain tavallinen ja tehoton vesi, mutta kun Tuokko panee sen pahkamaljaan ja pistelee sitä visapää-puukolla ja lukee siihen pistoksen sanat, on se vaikuttava pistosvesi, ja kohtauksen lukuihin yhdistettynä kohtaus- eli sellainen vesi, joka saattaa karkoittaa ihmistä kiusaavan manhonväen. Sillä sanassa on suuri salainen väki sekä hyvään että pahaan. Joka vain tahtoo sitä käyttää hyvään, se saa sanan ja välikappaleen voimalla paljon aikaan, samoinkuin taas, jos niitä tahtoo pahaan käyttää, saattaa tuottaa tavattomia turmioita. Mutta ei vielä pelkässä sanassakaan eikä välikappaleessa sellaisinaan ole kylliksi voimaa ja vaikutusta, vaan oikean tehon antaa niille vasta tietäjän mahti ja sisäinen voima. Sillä jota luonnokkaampi ja haltiakkaampi tietäjä lausuu sanat ja tekee temput, sitä suurempi on silloin niiden voima. Sanoihinsa ja toimiinsa sisällyttää suuri tietäjä koko mahtinsa. Siksi tietäjä loitsiessaan aina nostaakin vahvimman luontonsa louhikosta ja kauhtuu, niinkuin Loma-Tuokkokin, niin että sivullista jo melkein pä vistottaa. Mutta vielä pitää suurella tietäjällä olla usko, järkkymätön usko sanan ja välikappaleen voimaan ja ennen kaikkea omaan voimaansa. Hän ei saa epäillä näkymättömiä, vaan pitää hänen vahvasti vain uskoa, niin vahvasti, että saa toisenkin uskomaan samoin.

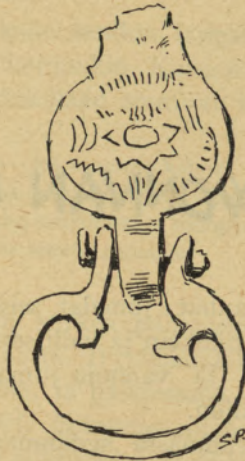
Silloin on tietäjän toiminnassa sellainen valtava voima, että se väkisinkin vaikuttaa siihen, mihin se kohdistuu, jos se vain on heikompi tietäjän mahtia. Mutta väkevämpänsä kohdatessaan kilpistyy sekin tehottomana takaisin.

Vaikka Loma-Tuokko itse on lapinnoidan lähtöä, eivät hänen mahtavat loitsunsa eivätkä enimmäkseen tietonsakaan ole tunturien takaisia. Vain tumma pinta, silmien kiiluva katse sekä nouseva haltiakas luonto on äijässä Konttis-Hannua ja tunturikansaa, mutta sanat ja taikatemput ovat Lappiin nouseilta lantalaisilta opittuja. Mutta Konttis-Hannun luonnokas jälkeläinen paneekin sitten lannanmaan jylyihin loitsuihin ja taikatemppeihin Lapin entiseltä lovinoidalta perityn sisun ja mahtin. Siksi onkin Loma-Tuokon loitsinnassa ja tietäjäimisessä aivan erinäinen voima. Siinä

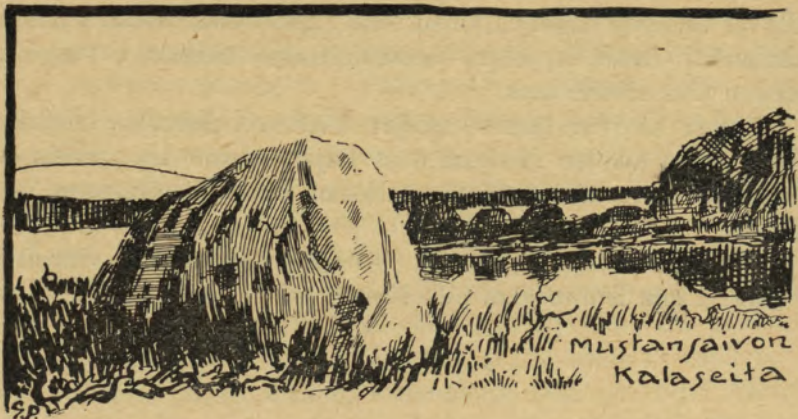
yhtyvät Suomen ikivanha loitsu sekä Lapin tuhatvuotinen kuulu taikamahti ennen lopullista sammumistansa viimeiseen voimakkaaseen yhteistoimintaan.

Ennen kävivät etelän tietäjät Lapista hakemassa mahtia. Mutta sitten aikojen vierieessä ovat Lapin suurnoitien jälkeläiset joutuneet vuorostaan lisäämän taitoaan etelän tietomiesten viisaudella.

Niinkuin Loma-Tuokkokin, Kittilän erämaiden viimeisiä tietäjiä, Lapin lentonoidan jälkeläinen.

Vyölliskoukku Enontekiöstä.
Käytetty taikaesineenä.

Mustansaivon
kalaseita

SEITAPALWONNAN MUISTOJA

apin vanhat jumalat seisovat vieläkin ikuisella kalliopohjallaan ja hallitsevat ikimuistoista Lapin-korpea. Ja vanhoja jumalia on Lapin erämaissa vielä paljon.

Syvimmässä sydänmaassa, korkealla Kitisen latvoilla, on Taatsin seita, ristikantaisen kansan kuulu jumalainen, josta jo Jaakko Fellmankin kertoo muistiinpanoissaan. Pienen jyrkkärantaisen Taatsijärven pohjoisrannalla, äkkijyrkän pahtaseinän suojassa, se seisoo kuin mahtava röyhyinen peikko, harmaa vuorenäijä. Voimakkaasti kohoaa karkea patsas pystysuoraan vankoilta perustuksiltaan, ja kuusi, seitsemän sylvä korkealle kohottaa se röyhyisen lakensa. Aikoinaan sanotaan ukon päässä olleen »lakinkin», kivimuodostuman kuin lapin-äijän nelikolkkapäähineen, mutta uskottomat ihmiset ovat karistaneet sen maahan.

Taatsijärvi on kuin luotu metsäläiskansan erämaatemppeleiksi: ahdas ja syvä jokilaajentuma, johon päästään vain Kitisen

monia koskia sauvoen korprien halki. On alempana ensin isompi järvi, kuin esikartano, jonka perukasta mutkittellee kapea jyrkkärantainen väylä piiloiseen ylälompoloon, kaikkein pyhimpään, missä vuorenuikko hallitsee. Tämä lompolo on kuin jonkun vuorenloukuttaja-jättiläisen kallioon repäisemä mahtava kuilu. Sen yläpäässä taas kohoaa Kitinen korkeaksi Kurkkionkönkääksi pauhaten monissa vaahtoisissa hyppyreissä, pysäyttäen venemiehen ja käännäyttäen hänet takaisin seitapaikalle. Koskematon ja karu on koko seitaseutu, kääkkyrämänyt ja karalatvakuuset seisovat äyräillä, ja ympärillä on villi ääretön erämaa. Ei kulje tänne kirkkokansan tietä, porojen palkaita vain risteilee kankailla sinne tänne. Mutta metsäkansa ei polkuja kaivannutkaan, sen käymätienä oli koko erämaa.

Taatsin seita oli koko seudun lappalaisten palvontapaikka. Sen luokse Karhulan Sammukin Kaisa-muoreineen sekä Murri-Pekka akkoineen kalaretkillään soutivat ja lauloivat sille:

— Jos saamme kaloja,
jos saamme suuren siian,
niin suurimuksen siianpään
me sinulle tuomme.

Komeasti kumisi silloin korkea pahtaseinä, ja jumalapatsaasta kuului kuin tiukujen helkettä. Hyvillään lähtivät sitten kalamiehet pyyntiinsä, saivat saalista, ja palatessaan soutivat taas jumalansa juureen ja uhrasivat sille isoimman siianpään. Oli kivipatsaan vieressä nojallaan pitkä koivuriuku, »pitkäkäsi», jonka latvaan oli vitsoista väännetty kerä kuin sauvasompa. Siihen asetettiin anti ja ojennettiin vieressä olevalta kalliolta seitakiven ylimmille pykälille.

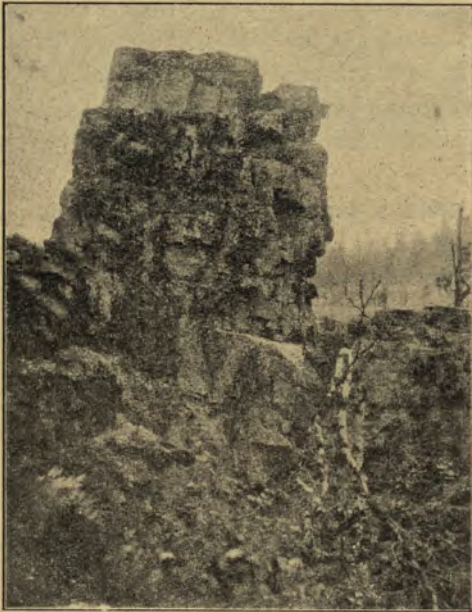
Peuran pyytäjätkin kävivät Taatsin jumalaiselta anomassa apua. He rukoilivat:

— Jos peuroja saamme,
niin suurimukset naamasarvet
me sinulle kannamme.

Niin laului Karhulan Sammukin kerran Taatsilla kalalla ollessaan jumalaiselle. Ja vuorenvanhus kuuli heti hänen rukouksensa:

vähän ajan päästä laukkasi rantatörmälle neljä suurta villipeuraa. Lähdettiin niitä lennättämään ja saatiin yksi kaadetuksi. Heti aamulla saatteli Sammu komeat sarvet jumalaisen olkapäille.

Taatsin vuorelaista palvoivat myöskin Koutokeinon lappalaiset, jotka 50—60 vuotta takaperin monena kevättalvena porolaumoinen salakättä asustelivat Taatsijärven jäkälämailla. Pari, kolmekymmentä perhettä — Pierran Aslakkaa, Viernan Pietaa

Taatsin seita. Kitiilä.

ja Iisakkaa sekä Jussan Jussaa — oli heitä Taatsin laitumilla; kotasijat seisovivat Taatsinpalolla, ja ahkerasti kävivät tunturien takalaiset viemässä anteja jumalaiselle suurien tokiensa menestykseksi.

Kasoittain karttui seitakivelle uhreja, peurahirvaan ja poronkin sarvia, siian, taimenen ja hauen päitä — huonommista kaloista ei lappalainen välittänyt, ei niitä jumalaiselta rukoillut eikä uhrikasaan kantanut. Kasoittain oli anteja seitakiven pykälillä, ja kasoittain oli niitä putoillut maahankin. Siinä ne saivat rauhassa

lahoa. Vasta myöhemmän ajan epäuskoiset rupesivat vatkomaan niitä järveen, ja viimeisen »pitkänkäden», Murri-Pekan äidin valmistaman, pirstoi Laitin Niklaavu palasiksi jo kymmeniä vuosia sitten.

Mutta vieläkin joku vaalennut luukappale makaa jumalaisen jaloissa.

Ei ollut Taatsin jumalainen ainoa Lapin erämaita hallitseva seita. Tunturien maassa seisoi entisinä aikoina joka seudulla oma jumalansa. Vanhanlapin muinaisia pyhäkköjä tavataan vielä monin paikoin pitkin lappalaisten entisiä asuinmaita, ja nykyinenkin kansa kertoo muisteluksia menneen polven palvonnasta.

Niin oli Kittilässä muinoin kiviseita Korteniemellä, Kuivasalmenjärven rannalla, lähellä suurnoidan, Päiviön, kenttää. Se oli järven kalajumala, joka antoi pyytäjälle veden viljaa. Mutta kalamies ei saanut mainita kissan ei koiran eikä minkään korttoelävän nimeä. Jos hän sen teki, ei seita antanutkaan kalaa. Sirkkajärven Seitaniemellä oli jumalana suuri kivilaaka, jota palvoivat sekä kalamiehet että peuranpyytäjät. Suuri sarvikasa oli ennen seidan juurella, ja niin ankara väki siinä asui, ettei kostamatta saanut uhrikasaakaan liikuttaa. Sirkkan äijääkin, joka kerran ylpeydessään potkaisi sarviröykkiötä, tulivat lapinhaamut yöllä vaivaamaan, niin että äijän piti mennä asettamaan sarvet jälleen sijoilleen. Hävinneet ovat jo molemmat jumalat, rikottu ja upotettu järveen.

Kuivasalmenjärven seitakiven hävittivät kylän pojat. He olivat ukkojen kanssa kallalla, ja äijiä kiusa-

ten hokivat koko ajan: »kissa, koira, sika, perhana», mutta satuivat sentään siitä huolimatta saamaan kaloja. Siitä pojat näkivät, ettei seidasta ole enää taikaa, soutivat kiven luokse ja pyöryttivät sen järveen.

Pienellä metsien ja jänkien kätöksässä piilevällä Jänkäjärvellä, Hossan takana, Ounasjoen itäpuolella, seisoi ennen komea seita, joka hallitsi koko ympäristöä. Seitasaarella, lähellä länsirantaa, se seisoi suurella jänkäpounulla, ja oli punertavasta kivistä muodostettu — tai muodostunut — ihmiskuva, jossa lukemattomat kirkkaat kissankultaiset »pissit» kimaltelivat. Ihmeellinen oli tämä metsäjärven jumalainen: kajeina tyyninä kesäöinä, kun palvojat sen luona joikasivat, yhtyi jumalainekin joikuun, ja samalla kuului laulun kaiku Särkijärven seidastakin, joka oli kolmen, neljän penikulman päässä Tepastojoen varrella

*Sirkkajärvi ja Seitaniemi (keskellä, vasemmalla).
Taustalla Kätkätnatri. Kittilä.*

— Yksi meistä laulaa
 Jänkjärven seijassa,
 toinen meistä laulaa
 Särkijärven seijassa,
 yhteen meillä laulu kuuluu,

laulettiin lapiksi, kun kesäöinä oltiin nuottaa vetämässä ja päivä aleni pohjoiselle taivaanrannalle. Mahtavana kiiri jumalaisten joiku toisen luota toisen luokse yli tunturien.

Kalojen jumala oli Jänkjärven seitakin, ja sitä kävi koko seudun vanhalappi palvomassa. Näillä mailla ennen lappi paljon liikkui. Rautuskylän takamailla, Loukisen ja Kapsajoen väli-

Jänkjärven Seitasaari. Kittilä.

sellä kairalla, Suopaporassa, oli pienen Kyljärven rannalla lappalaisilla muinoin kotakylänsä ja suuri markkinapaikkansa, mihin etelän miehetkin tulivat tekemään kauppoja. Seudun lantalaiset-

kin kunnioittivat Jänkjärven seitaa ja muistivat sitä uhreilla. Mutta sitten Paksuniemen äijä, »Kuhmuotta», sen äkäpäissään hävitti, kun ei kerran saanut kalaa, korvensi tulella, valoi vedellä, niin että vanha komea palvoskivi hajosi tuhansiksi palasiksi. Lasten leluiksi sitten myöhemmin paikkakuntalaiset kuljettivat seitapatsaan kiiltäviä pissikiviä.

Särkijärvellä, Tepaston varrella, sanotaan olleen kaksikin seitaa. Rytiniemessä länsirannalla oli peuranpyytäjään valkeakylkinen palvoskivi, ja koillisrannalla, Reikäkivenniemessä, kalaseita: iso pyöreä kivilaaka aivan veden rajassa ja kivessä kolmen sormen mentävä reikä. Varsinkin kalaseitaa palvottiin ennen ahkerasti ja pidettiin pyhänä. Saaliin parhaimmat kalat sille vietiin, pantiin kivenkoloon ja voideltiin kalanrasvalla. Aamulla aikaisin kiiruhtivat kalamiehet kiven ääreen, ja ken ensiksi ennätti sille antaa uhrinsa, hän sai sinä päivänä runsaimman saaliin heti ensi apajasta. Särkijärven kalaseitaa palvoivat vasta joku

vuosi takaperin kuolleet Vaaran ukko ja Erkkolan äijäkin ja hoivivat sitä suurella rakkaudella. Milloin kevätjät työnsivät seidan järveen, nostivat äijät tulvan laskettua sen ylös ja asettivat entiselle sijalleen. Aikoivatpa vaarit kerran kuljettaa seitakiven omalle kalakentällensä palvottavakseen, mutta sitä se ei sallinut: heittäysi niin jykeäksi, etteivät äijä-rukat vanhoin voimin jaksaneetkaan sitä liikuttaa.

Siikaa antoi Särkijärvi entisaikaan kalamiehille yltäkyllin, kun he vain veivät seidalle hänen osansa. Mutta sitten tuli turmelus. Jumala unohdettiin, ei viety sille enää siikaa, eikä sivelty sitä rasvalla. Vieläpä kalanpyytäjät, rautuskyläläiset ja Jiesiöjärven miehet, rupesivat kalavedestä keskenään toraamaan ja tappelemaan. Silloin siika hupeni järvestä ja katosi viimein kokonaan, muuttuen »silliksi»

Kaarantojärven seitakivi. Muonio.

(muikuksi). Kolmekymmentä vuotta on jo kulunut siitä, kun viimeinen siika puuttui pyydykseen.

Muonionkin erämaissa on useita entis-lapin pyhiä paikkoja. Niin nähdään Pakasaivon takana kankaalla vielä komea Seitapahta, mahtava, kuutta metriä leveä, kolmatta korkea kallionlohkare, joka yksinään sileässä petäjukössä pohottaa kuin mikäkin metsäläisen harmaa asuinmaja. Entinen porokansa Pakajärvellä asuessaan on tässä muuten kivettömän kankaan suurpahdassa uskonut jumalan mahtavan voiman asustavan. Kätkäsuvannon takamailla, Kaarantojärven Seitalahden pohjukassa, palvoivat kalamiehet sileää rantakiveä. Jierisjärven luoteiskolkassa on pienoinen Törmäslompolo, jonka Seitaniemellä, matalalla pounikkokentällä, vielä noin viisikymmentä vuotta sitten kohosi kala- ja

peuramiesten jumala, noin metrin korkuinen suippopäinen kivi-
patsas, suuren sarviröykkiön ympäröimänä. Vaikka jumala jo
onkin hävinnyt, sarvet lahoneet ja painuneet pounikkoon, asuu
paikalla vieläkin sen vanha haltija. Joskus on kentältä nähty nou-
sevan savua, ja kun Kutunivan muori kerran pisti niemeen tulen,
jotta se paremmin kasvattaisi ruohoa lampaille, tuli vanha naavainen
lapinäijä yöllä kieltämään:

— Ei saa polttaa minun maatani!

Enontekiössä, lapinkansan nykyisillä asuinmailla, on vielä
vanhalappi varsin lähellä ja vanhanlapin henki liikkuu vielä il-

Törmäslompelon Seitaniemi. -Muonio.

massa. Niinpä onkin Enontekiön tunturi-
maissa useita pyhiä
paikkoja, mahtavasta
Haltiotunturista al-
kaen. Haldiin jylhä
puuton tunturiseutu
on jo varhoista ajoista
ollut lappalaisten py-
hiä maita. Sieltä mo-
net suuret ja kuohu-
vat enot saavat al-
kunsa, siellä ovat koko

tunturiston parhaat jäkälämaat, ja tunturien juurilla läikkyvissä
syvissä saivojärvissä ovat Lapin suurimmat ja rasvaisimmat siiat.
Haldiin kautta jutivat ennen vanhaan Norjan lappalaisetkin ete-
läisiin outamaihin ja kävivät aina palvomassa pyhiä seitojaan,
joita oli tunturin tienoilla.

Samoilla tunturimailla ja samojen vanhojen lapinäijien pal-
vomana seisoo vieläkin suuri seitakivi Virdniötunturien Törmis-
vaarassa, pari kolme penikulmaa Haldiista etelään. Se on komea
kivi, kolme, neljä metriä korkea, valkohattuinen, harmaa kallion-
lohkare, suippopäinen kuin lapinkota. Koko kiven ympärys noin
kynnärää leveältä on ruohottunutta palanutta maata, josta kai-
vettaessa nousee hiiliä, kekäleitä, palaneita luita ja poronsarvia.
Ovatpa kaivelijat löytäneet siitä vanhoja lapinriskujakin, äyrin-
rahoja ja »orttia» 1700-luvun alkupuoliskolta, viiden kruunun

paperisetelinkin sekä pari vanhaa rautaista nuolenkärkeä. Ne ovat entisten ukkojen uhreja seitakivelleen. Vieläkin lappalaiset pelolla ja suurella kunnioituksella katselevat vanhaa jumalaansa, eivätkä suinkaan tahdo loukata sitä henkeä, mikä siinä asuu, sillä he tietävät, että siinä vieläkin vanha haltija majailee. Kerrotaanpa, että joku vuosi takaperin muuan lapinukko on käynyt palvoskivelle uhraamassa suuren pailakkaporon.

Lätäsenon ja Könkämäenon yhtymillä, Seitavuopion rannalla, on niinkään oma seitansa, rupinen ruma kivi, jonka juurella ennen oli joukoittain poronsarvia. Enontekiön itärajoilla, suuren Pöyrisjärven pohjoisrannalla, nähdään palvoski-

viä, kalamiesten muinaisia pyhiä paikkoja, Palosaivon ja Mustansaivon rantailla. Ja Hetan kirkonkylän vierellä, korkealla Jyppyrän huipulla, seisoi ennen nelikulmainen iso seitakivi neljän pikkukiven varassa. Mutta tämän vanhankansan jumalan kankesivat Enontekiön oikeauskoiset kirkonrakentajat sijoiltaan ja vieräyttivät kukkulalta alas.

Mustansaivon palvoskivi. Enontekiön Pöyrisjärvi.

Mutta Näkkäljärven länsirannalla on mahtava seita: suuri, nelikulmainen suippoharjainen kivi, neljättä metriä korkea kallio-
pahta, joka kumottaa jo kauas järvelle kuin jätinkota. Se on entisten kalamiesten ja peuranpyytäjien jumala. Kalamiehet sitä alkuaan palvelivat, mutta kerran tavattiin sen luota kaksi peura-hirvasta sarvista yhteen sotkeutuneina, ja siitä huomattiin, että suurseita tahtoi antaa peurojakin. Silloin ruvettiin seidalta rukoukseen myöskin peuraonnea ja kantamaan sille metsänkin lahjoja. Peuranrasvalla voideltiin kiveä ja uhrattiin sille naamasarvia ja peurankontteja. Suuret sarvikasat karttui jumalan juurelle. Niitä kyllä sitten myöhemmin nuoret ilkeyksissään vatkoivat järveen, mutta aina ne itsestään palasivat entiseen paikkaansa. Vanhat äijät, jotka asian paremmin ymmärsivät, varoittelivat nuoria:

Mutta Näkkäljärven länsirannalla on mahtava seita: suuri, nelikulmainen suippoharjainen kivi, neljättä metriä korkea kallio-
pahta, joka kumottaa jo kauas järvelle kuin jätinkota. Se on entisten kalamiesten ja peuranpyytäjien jumala. Kalamiehet sitä alkuaan palvelivat, mutta kerran tavattiin sen luota kaksi peura-hirvasta sarvista yhteen sotkeutuneina, ja siitä huomattiin, että suurseita tahtoi antaa peurojakin. Silloin ruvettiin seidalta rukoukseen myöskin peuraonnea ja kantamaan sille metsänkin lahjoja. Peuranrasvalla voideltiin kiveä ja uhrattiin sille naamasarvia ja peurankontteja. Suuret sarvikasat karttui jumalan juurelle. Niitä kyllä sitten myöhemmin nuoret ilkeyksissään vatkoivat järveen, mutta aina ne itsestään palasivat entiseen paikkaansa. Vanhat äijät, jotka asian paremmin ymmärsivät, varoittelivat nuoria:

— Ei saa niitä vatkoa! Niille pitää antaa rauha. Siinä asuu vanhojen jumala.

Jopä äijät joskus itsekin kalalle mennessään salaisesti voitellivat kiveä. Ovatpa vielä nykyisetkin ukot »reistanneet koettaa», antaisiko se kalaonnea.

Kittilän rajamailla, Ketojärvellä, on kalanpyytäjien ja poromiesten seita, parimetrinen, harmaa, sileä rantakivi, jota vanhan polven aikana vielä Nillukka-ukko ja muuan toinen rikas

Näkkäljärven seitakivi. Enontekiö.

lapinäijä palvoivat; he sivelivät sitä kalanrasvalla, voitellivat voilla ja viinallakin valoivat, ja saivat paljon kaloja. Poroelokin lisääntyi nopeasti. Monesti kuultiin seidan öisin joikaavan; syksyisin kuului pyhältä rannalta koko yön:

— Tiijukka, tiijukka,
tii-jui jui-jui!

Koutokeinossa,
Norjan Lapissa, suurien lukemattomien

tunturien maassa, on vieläkin pystyssä monet vanhat jumalaiset. Siellä on pyhiä tuntureitakin ja vaaroja, jotka jo semmoisenaan, koko mahtavuudessaan, ovat pyhän ja salaperäisen haltijan asuntona. Sellainen on Passevaare, Pyhävaara, Koutokeinon ja Nauvuonon kulkutien varrella. Ohitse ajettaessa pitää sitä aina kauuniisti puhutella ja joiata:

— Kaunis vaara, voia naa naa,
anna hyvästi tunturi laskea,
voia naa naa, voia naa naa!
Kaunis, pyhä naa, voia naa naa!

Silloin pyhä vaara antaa hyvästi laskea tunturin, mutta jos ei muista eikä tahdo joiata, nostaa tunturi tuiskun, ja silloin on hyvin huono päästä alas.

Norjan lappalaisten vanhoja palvoskiviä nähdään vielä Njarga-vaaralla Raisjoen varrella, Koutokeinon pohjoispuolella, Seitterasvaaralla Muldisjoen varrella lähellä Jäämerta, Kiessjaurilla Koutokeinon lähimailla ja Kivijärven kutumarastossa Suomen rajoilla sekä Kilkkasjaurilla pari penikulmaa Suomen rajalta pohjoiseen.

Koutokeinossa ennen asuivatkin kaikkein hartaimmat vanhanuskon miehet, joilla oli tuhantiset protokat, palvoselot.

Semmoisia vanhankansan äijiä oli Mahtin Aslakka, joka Koutokeinon Siepissä kuoli lopulla sadannetakymmenettään pari-, kolmekymmentä vuotta takaperin. Pyhällä Haldiitshohkalla paimenteli ukko kesäisin porojansa, ja siellä oli hänellä vanha palvospaikkansakin, jossa aina määrääaikoina kävi uhraamassa. Mutta kun äijä ei vanhana enää jaksanut seitapaikalleen kulkea, otti hän Norjanmeren rannalta, Kirjikaissesta, pienen palvoskiven, kolmi-, nelikorttelisen, harmaan pitkulaisen kappaleen kuin tahkokiven, juti sen Haldiin kautta kotiinsa ja hoiteli kotoisena jumalanaan. Ensín säilytti ukko kiveä kotirannassa, joessa, ja kävi joka päivä sitä katsomassa, otti sen ylös vedestä, silitteli ja hyväili ja pani taas paikoilleen. Mutta vanhana, kun ei äijä enää jaksanut kulkea joellekaan, kantoi hän sen vuoteeseensa päinpohjiin ja säilytti siinä kuolemaansa asti. Hyvin menestyikin aina ukon elo, ei kenelläkään koko Koutokeinossa ollut niin suurta ja komeaa tokkaa kuin Mahtin Aslakalla. Muutamasti omisti äijä kaksikin sijtaa, suurta kotakuntaa, ja hänen protokassaan oli 4000—5000 päätä. Mutta tästä suunnattomasta laumastaan ei ukko myynyt ainoatakaan elukkaa, sillä ei ollut lupa myydä. Vanhoja silmäpuoli-vaatimia ja viallisia härkiä hän vain lahjoitteli toisille sivakoista ja sivakkain vitsajuksista. Kuollessaan lupasi äijä poikansapojalle, Niilalle, perinnöksi puolen palvoskiveään. Ja sen sai Niila, piti tallessaan ja pian kasvoi hänen tokkansa parituhantiseksi ja pysyi niin suurena ukon kuolemaan asti, joka tapahtui kolme, neljä vuotta sitten. »Mutta Niilan jälkeläiset nyt pian kyllä köyhtyvät, kun ovat viime talvena tulleet ristityiksi.»

Vanhanuskon miehiä oli Korran Pietikin, jo ulkonäöltäänkin, ollen oikein ruma vanha äijä kuin tunturin karvainen peikko. Syksyisin etelään jutaessaan hän aina laumoinen kulki vanhaan pyhään paikkaansa tunturissa. Parhaisiinsa pukeutuneena meni

äijä palvoskivelleen, makasi siellä jumalansa juurella yönsä ja sitten aamulla päänsä paljastaen kumarteli sitä ja lupasi:

— Tuon sulle lannanrommia
keväällä palatessani,
jos sinä suojelet minun eloni,
niin ettei yksikään poro
vieri pahdalta alas,
kun keväällä meren rannalta palaan.

Ja vaikka keväällä palattiin toisia maita takaisin, teki Pieti-äijä matkan tunturijumalan luokse, maaten taas yön sen jaloissa. Yöllä tuli vanhan lapinäijän haamu herättämään häntä ja kysyi:

— Toitko lannan-
tuliaisista?

Heti hypähti äijä ylös, valoi kiveä lannanrommilla, voiteli lannanvoilla, ja sitten palasi tokkaansa. Eikä yksikään ukon poroista pudonnut jyrkkien Ruijan tunturien hirveihin autseihin, vaikka toiset nii-

Kilkkasjärven kalaseita Norjan-Lapissa.

hin joukoittain menettivät karjaansa. Oli siellä muuankin kamala paikka, josta koko lauman piti kulkea. Toisella puolella oli jyrkkä pahtaseinä, toisella pohjaton kuru, ja välissä vain kaitainen kallion olkapää. Mutta kun Pieti jumalaisensa luota palanneena parhaissa pukimissaan ohjasi elonsa kulkua, niin hyvästi karja siitäkkin ruuhkasi lävitse.

Mutta Korran Pieti ei pysynyt vahvana loppuun asti niin kuin Mahtin Aslakka. Tuli ukko kristityksi eikä enää mennyt tunturijumalansa juureen, päinvastoin aina kaukaa kaarsi sen paikan ja jutui toisia maita. Mutta silloin tunturijumalakin hylkäsi äijän: porot vierivät kuiluihin, kuolivat tauteihin, ja viimein ukko tuli aivan köyhäksi. Lapsetkin kuolivat, niin ettei jäänyt lopulta kuin yksi tytär, ja sekin tuli hulluksi.

Koutokeinosta ei ole vanha usko vieläkään kadonnut. Vieläkin joskus hädän tullen mennään erämaan jumalien luokse ja viedään niille uhreja. Monesti on muistettu Kilkkasjaurinkin isien aikaista kalaseitaa, veden huuhtelemaa kiveä, joka niinkuin pikkuinen kinnipeskinen, kurttuinen lapinäijä rosoisena ja ruskeana seisoo järven koillisrannalla, kala-apajan äärellä. Ei ole monia vuosia siitä vierinyt, kun Oskalon 70-vuotias vaari kertoi sitä Hukka-Salkon kanssa lyylitelleensä.

Olivat ukot kalalla, ja Kilkkanen antoi kovin huonosti, ei edes keittoa suonut. Silloin astelivat äijät palvoskivelle ja valittelivat:

— Oh huono sää nyt!
 Vedämme nyt palvoskalaa.
 Jos saamme hyvin kalaa,
 niin voidamme sinut rasvalla.
 Kyllä sinä, raukka, olet siinä ruostunut.
 Mutta jos saamme hyvin kalaa,
 niin kyllä me sinulle tuomme rasvaa
 ja puhdistamme sinut.

Sitten mentiin taas vetämään, ja Kilkkanen laskikin nuotan täpö täyteen. Hyvillä mielin kiskottiin pyydys apajalle. Mutta juuri kun oltiin saalista maalle saamassa, muuan puittiopoika päästi leuoistaan:

— Jo me saamme nämä kalat! Jo me sinua, kiviparka, rasvalla voitelemme. Emme anna sulle mitään. Lyömme kivellä pääsi rikki.

Mutta silloin rävähtikin suuri tuulenpuuska ja rysäytti nuotan nurin. Ja kaikki kalat pääsivät karkuun.

Vanha seita otti omansa pois, sillä se ei sallinut puittionkaan pilkkaa.

Vistottaa alkoi kalamiehiä kovin, noloina he heittivät pyydystämishommansa, ja peloissaan katsellen rannan ruskeaa kiveä he astelivat kodalleen.

Samalla tavalla tapahtui toisillekin Lapin kalamiehille Kilkkasjaurilla. He rukoilivat seitaa:

— Addi munji kuulit,
nuft ko ouddike addam,
mun vuöillin vuöijam duu!*)

Ja saivat nuottansa täyteen. Mutta silloin ylimielisesti hekin ilveilivät:

— Emme anna sulle, palvoskivi, mitään!

Vaan eivät saaneet kalamiehetkään: nuotta repesi, kalat söhäftivät järveen. Siitä suuttuivat kalastajat, noituivat:

— Tuon riettahan me kyllä tuolta otamme ja upotamme järveen!

Ja heittivätkin vanhan seitakiven ikuiselta seisomasijaltaan aaltoihin.

Mutta aamulla kun kalamiehet kodastaan kömpivät ulos, näkivät he kiven taas pystyssä vanhalla paikallaan. Ruskeana ja rosoisena se siinä seisoi niinkuin ennenkin.

Jopa se, vielä kosteana, loisti entistä kirkkaammin aamuauringossa.

Ja samalla paikalla seisoo Kilkkasen pieni ruskea jumalainen vieläkin.**)

Sellainen on Kilkkasjaurin seitakivi. Salainen mahtava

voima piilee tässä pienessä ruskeassa vanhanlapin jumalaisessa. Ja samanlainen pelottava haltija ja väki asuu muissakin vanhoissa metsäjumalissa. Eivät ole kenneet Lapin apostolit ei-

Oskalon ukko emäntineen. Koutokeino.

*) Anna minulle kaloja, niinkuin olet ennenkin antanut, minä voilla voidaan sinut.

***) Todistuksena siitä, että lappalaiset vieläkin uskovat vanhaan palvoski-veensä, on se, että kun kivi äskettäin aiottiin kuljettaa Helsingin Kansallismuseoon ja Koutokeinon viranomaisiltakin saatiin jo lupa, eivät lappalaiset luovuttaneetkaan jumalaansa. Pelkäsivät menettävänsä kalaonnensa Kilkkasjaurissa.

vätkä ristinjumalan papit niiden ikivanhaa voimaa ja tuhansien vuosien takaa periytynyttä mahtia kokonaan tuhoamaan, vaikka kykenivätkin joukoittain niiden muotoja pirstomaan ja maahan sortamaan.

Vanhat Lapin jumalat piilevät vieläkin erämaiden kätköissä ja seisovat ikivanhoilla sijoillaan tunturien kalliopohjalla.

Ja vahva usko isien jumaliin elää erämaan kansan veressä, piillen siellä kaikkein syvimässä kätkössä.

Lappalaisen „silbaruohki“, hopearisku Kittilän Rouravaarasta.

Taatsijärven seitaraanta

SALKKO-NIILA

elkein koko Perä-Pohjola ja Lappi tunsi Salkko-Niilan. Hyvin monet tunturimaiden kulkijat saivat nähdä hänet suurine porolaumoineen erä-maita kiertämässä, taikka taas kohtasivat ukon komeine raitoineen markkinamatkoilla. Tuttu oli ukko tunturien takaisille Koutokeinonkin asukkaille, näkivätpä Jäämeren rannankin kaukaiset kylät hänet markkinakentällään.

Kaikki ovat kuulleet ainakin kerrottavan Salkko-Niilan merkillisestä möykkääjästä, »pirusta».

Salkko-Niila, Niila Länsman, oli vain vanha, 1822 syntynyt lapinäijä, mutta upporikas pororuhntinas, joka nuorempana miehenä oli porotokkineen tullut Utsjoelta Inariin, kierrellyt ympäri pohjoisia tunturiseutuja, mutta sitten vanhana asettunut elämään hirsistä rakennettuun pirttipöksään Inarin etelälaidalle, »Iivalon

päälle», Lismajoen ja Ivalon yhtymille, Saariselän vedenjakajan takalistolle. Samassa lapinsijtassa, jota sanottiin Salkonkyläksi, asusteli pikku pirtissään myöskin »Pikku-Hannu», Hannu Kitti, toinen lapinmies, suuren porokarjan omistaja hänkin.

Suunnattomat olivat näiden pororuhinasten karjalaumat siihen aikaan, kun ne olivat suurimmillaan. Sanotaan Salkko-Niilalla parhaina päivinäan olleen 4000—5000 sarvipäätä, jotkut puhuvat 10,000:kin, ja Pikku-Hannulla taas oli 5000—6000, niin että ukkojen yhteinen elo nousi toiselle kymmenelle tuhannelle. Vieläkin muistelevat Lapin vanhat miehet niitä aikoja, jolloin Salkonkylän äärettömät laumat tuntureilla ja jäkäläkankailla vaeltelivat. Niinkuin mahtava kohiseva virta ne vyöryivät tunturin rinnettä alas, ja niinkuin suunnaton itikkaparvi ne täyttivät koko ympäristön. Semmoiseen virtaan jos eksyi vieraista tokista poroja, niin sinne ne tavallisesti hukkuivat saamattomiin. Sillä sellaisesta monituhattapäisestä laumasta ei kukaan vieras saattanut mennä omaansa yrittämäänkään, eivätkä porojen isännät taas itse välittäneet, oliko heidän karjassaan vierasta sukua vai ei. Sanotaanpa, että ukot vielä tahallaankin, varta vasten, ajelivatkin syrjäpuolista vieraita poroja omaan eloonsa. Sitä kyllä ei ainakaan Salkko-Niilan tarvinnut tehdä, sillä hänellä oli omat ajelijansa.

Salkko-Niila oli niitä oikeita vanhoja lapinukkoja, jotka vielä uskoivat isien jumaliin ja niitä palvoivat. Vaikka hän olikin »kristitty» ja tunnusti kirkonoppia peläten pappienkin jumalaa, niin hänellä oli verissään isiltä perityt pyhät tiedot ja uskomukset, joihin hän luotti enemmän kuin pappien opetukseen.

Niinkuin isät olivat tehneet ennen häntä, niin teki Salkko-Niilakin.

Joka syksy porojen rykimäaikana, kun talvi jo oli tullut tunturimaihin, varustautui Niila-ukko matkalle. Parhaat peskit ja lakit, kengät ja kintaat, kaikki uusia ja puhtaita, puki hän päälleen ja valjasti kaksi parasta ajohärkää ahkioiden eteen, varaten niihin evästä kaikenlaatuista, vieläpä viinaakin. Laumastaan valitsi ukko kaksi kauneinta poroa: kaikkein mustimman ja kaikkein valkoisimman hirvaan, sitoi ne ahkion perään ja lähti ajamaan tuntureita kohden. Ei kenellekään Niila sanonut, mihin hän menee ja mitä varten. Ei, vaikka kuka olisi kysynyt, senkun sanatonna vain painui kivelöihin.

Vasta parin viikon kuluttua ukko palasi tunturilta, yksinään ajellen poroillaan, mutta komeat hirvaat eivät olleet matkassa. Nytkään hän ei kertonut kenellekään, mihin oli hirvaat hukannut, ryhtyen vain hyvillä mielin ja tyytyväisenä toimiinsa ja ketteränä kepsutellen.

Mutta se kyllä arvattiin, että Salkko-Niila oli käynyt erämaassa jumalan palvelusretkellä, tiedettiin, että äijällä oli jossakin kaukaisessa tunturiseudussa salainen seita, jota hän kävi salakättä palvomassa. Sille hän uhrasi kauneimmat poronsa, mustimman ja valkoisimman hirvaan, ja siellä isiensä jumalan luona, ypö yksi-

*Salkonkylä, Salkko-Niilan ja Pikku-Hannun asunnot
Lismajoella.*

nään jylhässä erämaassa, hän isien tapaan toista viikkoa palvoi, mässäsi ja sitten ajeli tyytyväisenä kotiinsa. Mutta kun naapurit olivat jo vanhasta uskosta luopuneet, täytyi ukon toimittaa palvontansa salassa yksinään.

Taatsin seitaa, komeaa kivijumalaa,

joka oli Salkosta parin penikulman päässä, mitä piiloisimmassa paikassa, jylhän kalliorantaisen Taatsinjärven reunalla, on arveltu Niila-ukon käyneen kumartamassa. Toiset sanovat Salkko-Niilan ajaneen Peltotunturille Norjan rajoille, toiset taas matkanneen kaukaiselle Viipustunturillekin, joka on Salkonkylästä Inariin päin, ja siellä Lemminkorsaan, suureen pahtakuruun hirvaansa elävänä uhranneen. Tänne kerrotaan Niilan toisinaan menneen vain sivakoilla hiihtäen, ainoastaan evästä ja viinaa matkassaan. Mutta kun ukko palvoskiven luona luki uhrilukujaan, valeli kiveä viinalla ja voiteli poronkuulla, ilmestyi itsestään, ajamatta, paikalle ukon porotokka, josta hän valitsi kaksi hirvasta uhraten ne Lemminkorsan pyhään pahtakuruun.

Jumalalleen Salkko-Niila oli tehnyt uhrilupauksen, jotta hänen elonsa hyvin menestyisi. Ja siksi hän aina joka syksy, kun elo oli

erämaista koottu ja vuodentulo nähty, teki matkan tunturipyhäkköönsä ja antoi lahjansa sekä kiitosuhrinsa palvoskivelle.

Kerrotaanpa, että Niila olisi luvannut jumalille uhriksi lapsensakin, »nuorimuksen» tyttärensä.

Vanhat Lapin jumalat suosivatkin harrasta palvelijaansa, Salkko-Niilaa, niin että hänen tuhinten tokkansa kasvoi yhä suuremmaksi. Vieraitakin poroja ilmestyi tuon tuostakin hänen laumaansa, mutta Niilan porot, jos eksyivätkin vieraisiin partioihin, eivät niissä kauan viihtyneet, vaan palasivat jälleen omaan joukkoonsa. Ja komeita, suuria ja lihavia olivatkin Niilan porot, hurjia menemään kuin villipeurat, joita ei lumikaan pidättänyt. Oli Niilalla niinkin villejä pailakkoja, että niitä ajoon opetettaessa vuottoraipatkin rapsahtelivat rikki.

Komea oli joikukin, jonka toiset lappalaiset olivat Salkko-Niilasta tehneet, ja komea oli sen nuottikin, sillä maailman-rikkailla pitää olla komea joiku ja komea nuotti.

Näin Niilasta joiattiin:

— Salkko-Niila,
 nun nun nun nun nuu,
 on rikkaimpia lappalaisia
 ja pitää palvoskiveä Peltotunturissa.
 Kyllä palvoskivi kokoo poroja kokoon,
 kaikki yhteen tokkaan kokoo.
 Tulee vielä muittenkin ihmisten poroja
 hänen tokkaansa.
 Ja toisten ihmisten tokassa
 eivät säily hänen poronsa,
 vuoden, kaksi korkeintaan
 ne säilyvät.
 Porot ovat kuin peurat,
 mentelijät ja arat.
 Ja niin kauan Salkko-äijä palvelee,
 että kymmentuhatta on koko elo.

Jotkut kyllä, kadehtijat ja vihamiehet, sanoivat Salkko-Niilan palvelevan pirua, ja joikasivat:

Salkko-Niila,
 nun nun nun nun nuu,
 palvelee pirua,
 jotta porotokka suureksi tulisi.

Rahaakin, markkoja ja kruunuja, hopeakolikoita ja seteleitä, karttui kasoittain Niilalle. Jopa sai ukko rahoja niin paljon, ettei enää uskaltanut kaikkia kiisoissaan eikä aitoissaan tallettaa, vaan piilotteli varkaiden pelosta niitä omiin salapaikkoihinsa, milloin mihinkin. Sitoipa Niila kerrankin kaksikymmentätuhatta markkaa hopeaa ja seteleitä karvakenkään, kääraisi sen tuohikäppyrään, kiersi kuusen koskuksiin ja sitten kätki aarteensa metsään, kaatuneen lieon alle ja peitteli vielä kävyillä ja sammalilla niin huolellisesti, ettei enää itsekään aarrettaan löytänyt. Sinne se jäi kiveliöihin metsän hyviksi.

Ei Niilan kyllä olisi tarvinnut olla varkaista huolissaan, sillä hänellä oli omat huolehtijansa. Niinpä kerrankin Niilan renki varasti isäntänsä kätkön ja lähti karkuun. Mutta pitkälle hän ei ennättänyt, kun jo näkymättömät ajajat olivat kintereillä ja kiusasivat miestä, juoksuttivat hulluna erämaassa ristiin, rastiin, niin että hänen täytyi viedä rahat sinne, mistä oli ottanutkin.

Niin auttoivat ja suosivat isien jumalat vanhaa Salkko-Niilaa. Valtavine laumoineen hän kierteli tuntureilla ja ajeli komeasti suurilla villeillä härillään Ruijan rannoilla ja kaikilla markkina-paikoilla. Joka syksy hän aina katosi pariiksi viikoksi erämaihin.

Mutta sitten seurasi kova koettelemusten aika. Mitä lienee Salkko-Niila tehnyt, millä lienee jumalansa vihoittanut, kun häntä rupesi kova onni vainoamaan, — kun Lapin vanhat jumalat eivät häntä enää suosineetkaan. Olisiko ukko joutunut epäuskoon, ruvennut horjumaan luottamuksessaan isien jumaliin ja arvelemaan itsekin, että hän, kuten muut sanoivat, palvelee sittenkin pirua. Eivät jumalat suvaitse rinnallaan muita jumalia, eivät Lapinkaan jumalat. Nekin tahtovat miehen kokonaan. Tuli Lappiin suuri porojensurma, kamala ruttonuoli ampui jängästä ja kaasi karjat melkein sukupuuttoon. Se oli kamala aika: joukoittain kaatuili poroja samoille jalkain sijoille, sortuen joskus parttioittain yhteen kasaan, etteivät toiset päässeet kaatumaankaan, ja niin makasi erämaissa kaikkialla oikein röykkiöittäin raatoja. Ei mennyt surma Niilankaan ohitse, vaan teki surkeat tuhot hänenkin komeassa, valtavassa laumassaan. Ja kun Niila siitä taas vähän pääsi jaloilleen, rupesi hän saamaan uusia jopinsanomia: poroparttioita karkaili hänen karjastaan, milloin minnekin vieraille alueille, häviten sinne ja tulematta enää takaisin niinkuin ennen. Niin harhaantui

kerrankin seitsensatainen tokka Enontekiön tunturimaihin ja hävisi Hetan, Näkkälän ja Peltovuoman poromiesten laumoihin. Monet kerrat rohkenivat poronrosvot käväistä itse Niilan tokassakin ja viedä milloin poron milloin kaksi, jopa useasti koko joukonkin. Eivätkä näkymättömät huolenpitäjät enää ahdistelleet rosvoja, vaan ne saivat kenenkään häiritsemättä hävitä saaliineen. Siitä jo uskalsivat varkaat käydä ukon rahakätköjenkin kimppuun, ja monet ovelat petturit viekoittelivat ja narrasivat äijän menettämään omaisuuttaan kerran toisensa jälkeen.

Niin Niila-ukko, suuri maailman-rikas, aivan köyhtyi, viimein niin, ettei edes enää voinut toimittaa syksyisiä palvontaretkiäänkään. Ei ollut hänellä lopulta enää poroja, ei juuri merkin kantavaa, sati sitten mustaa ja valkeaa hirvasta. Ukko-

Lappalaisasunto Kittisenjoen latvoilta. Kittilä.

rukka oli joutunut kokonaan jumaliensa hylkäämäksi niinkuin muinoin Job, suuri itämaan hurskas.

Mutta vielä kovempaa sai Lismajoen pirtin köyhäksi riistetty ukko kokea, sillä Salkko-Niilan jumala oli vielä ankarampi kuin Jobin jumala. Kun ukko ei enää saattanut toimittaa lupaamiensa hirvaita tunturien seitakivelle, tuli jumala aivan tyytymättömäksi ja suuttui Niilalle kokonaan. Olihan Niila vielä luvannut nuorimuksen tyttärensäkin uhriksi, mutta ei ollut sitäkään antanut. Silloin vanha, ankara tunturien valtiastuli Niilan pirttiin möykäämään.

Ja niin sai kuulu Salkko-Niilan »piru» ja »kolkuttaja-äijä» alkunsa.

Se oli merkillinen olio se Salkko-Niilan kolkuttaja. Joka yö se kävi ukon asuinpirtissä elämöimässä. Kuului ensin kuin kyn-

sillä olisi raapaistu porstuanlattiata, sitten kahinaa sillan alta, ja sen jälkeen alkoi möykkääjä toimia pontevammin. Se röykytteli ovia ja kolkutti seinä, täräytteli ikkunoita ja paukutti lattiaparsia, pirtin laella se kopsehti ja nurkissa tassutteli, ja toisinaan se tuli sisäänkin ja heilutti kattilaa koukussa niin että kolisi, heitteli istuinpöliköitä, helisteli avaimia taikka raaputteli uunin takana ja tömisteli jalallaan lattiata. Mutta tavallisesti ei mitään näkynyt, ei minkäänlaista olentoa, senkun liike vain kuului ja käpsehtiminen, ja toisinaan esineet liikahtelivat ja ponnahtelivat paikoiltaan näkymättömän käden heittelemänä. Joskus sentään nähtiin pimeästä loukosta kuin kirkas silmä, joskus vilahti ovesa musta taikka valkea koira, ja väliin nähtiin vanhan, harmaan lapinäjänkin häilähtävän oviaukossa. Päivällä ei näkynyt eikä kuulunut mitään, mutta kun yö tuli ja tulet oli sammutettu, alkoi heti entinen elämöiminen. Varsinkin seurasi kolkuttaja uhriksi luvattua tytärtä: vasta sen jälkeen kun tyttö oli pannut makuulle, ilmestyi möykkääjäkin ja kolkutteli aina kovimmin sillä kohdalla, missä tyttö oli.

Tätä ehkä epäuskoiset luulevat vain tavalliseksi takkavalkeatarinaksi, ja Lapin vanhojen erämaan kiertäjien vilkkaan mielikuvituksen tuottamaksi tunturimaailman kummitusjutuksi.

Mutta moni rehti mies ja vakava vanha ukko on Salkossa käynyt ja viettänyt siellä porokaarteella ollessaan useita öitä, siten itse ollen »paikan päällä» näkemässä ja kuulemassa Lismajoen pirtin kummaa kolkutusta. Onpa kerran Inarin nimismieskin, Rossander, apulaisineen varta vasten käynyt ukon asunnolla ottamassa asiasta selkoa, tutkinut siellä ja nuuskinut kaikki paikat, laittanut miehet vartioimaan sekä ulos että sisälle, ja itse asettunut lattialle loikomaan ja vartiota pitämään. Ja heti kun on tullut pimeä ja tulet on sammutettu, on näkymätön olento alkanut entisellä tavallaan ilmoitella olemassaolostaan. Eikä ole vallesmanni voinut muuta kuin tunnustaa, että Salkko-Niilan mökissä on todellakin merkillinen ja käsittämätön möykkääjä.

Eikä Salkon kolkuttaja vain omia aikojaan möykytellyt. Hyvin karkäs se oli tekemään kaikkea, mitä kummastelemaan tulleet taikka muuten taloon sattuneet vieraat sillä teettivät. Niinkuin kerrankin, kun joukko Kittilän poromiehiä vietti Salkossa yötänsä ja illalla kolkuttajan kanssa ilvehti.

Möykkääjä ensin ilmoitti olemisestaan porstuassa raapiskellen

— I lee ko suorra tsaahpan! — ei ole kuin suuri hiiri, Salkko-Niila sanoi, kun toiset jo hörössä korvin kuuntelivat.

Mutta silloin alkoi kattila kannattimessaan uuninkupeella ankarasti heilua ja röykyttää kiveä vasten, niin että Niila-ukon täytyi jo tuskastuneena kieltää:

— Ele, jalla pärgalak, mun uddu ruiehta tsuöuhki! Jotta, älä, tyhmä piru, minun uutta pataani riko.

Sanoi siitä muuan poromies:

— Osaat sinä kyllä pataa paukutella, mutta etpäs voi niin kovasti lyödä jalkaa lattiaan kuin minä!

Mutta silloin kun näkymätön nurkassa jymäytti jalan lattiaan, niin seinät ja ikkunat tärähtivät ja kattilat lattialla hypähtivät.

Silloin mies irvisteli:

— Tuleppas, piru, kortille! Vai osaatko sie korttia lyyä?

Heti alkoi nurkasta kuulua läiskettä, aivan kuin olisi kortteja pöytään lätkitty.

— Pelaat sie, köyhä piru, korttia kyllä, mutta eipäs sulla ole rahoja! taas yllytettiin.

Kova helähdys vain kuului, kun pirtin nurkassa kaadettiin kokonainen hopeanelikko lattialle.

Ja kaikkea, mitä vain yllytettiin, uunintakainen teki: sahata jyrskytti, hakata kalskutti, takoi, jauhoi, kiljui, päästeli röhönauruja, yski, ähki ja aivasteli.

Heittipä poromies siitä tuppipuukon vöineen nurkkaan ja sanoi:

— Etpäs sie saa tuotakaan liikkeelle!

Rysähdys, — ja tuppivehkeet rapsahtivat peräseinään.

Viimein uskalsi joku ilvehtiä:

— Etpäs sie, piru-parka, uskalla tulla näkyviin! Tuleppas miehen kanssa painimaan!

Ilmestyipä silloin oviaukkoon vanha harmaa lapinäijä, lapinpeskeissä ja neljäntuulen lakissa; musta koira avasi äijälle oven ja juoksi sitten sen jalkojen välitse ulos. Mutta kun harmaa äijä rupesi lähestymään ilvehtijöitä, ei painiinhaastajassa enää ollutkaan miestä. Pelloissaan täytyi hänen pyytää painikaveria nopeasti poistumaan.

Tällainen oli Salkko-Niilan kolkuttaja-äijä, tällaisena esiintyi suuttunut tunturien palvoskiven haltija. Monet vuodet joka iki-

nen yö se milloin milläkin lailla möykkäsi ja kolkutti ja piti erämaan eläjiä levottomina ja kiusasi köyhää Niilaa, joka ei enää saattanut seidalleen mitään uhrata. Esi-isien vanha väkevä jumala oli tullut Lismajoen pirtin öiseksi isännäksi, pelottavaksi velkojaksi, joka pimeydestä alituisesti muistutti olemassaolostaan ja täyttämättömistä lupauksista.

Yritettiin kolkuttajaa kyllä monet kerrat, vaikka turhaan, karkoittaa poisikin, jopa kerrotaan Inarin papinkin käyneen häntä Jumalan sanalla manaamassa, mutta ei se sitäkään hävennyt, entistä pahemmin vain möykkäsi, jopa papin kuullenkin paukutteli seiiniä. Kirkon Jumalan palvelijalla ei näyttänyt olevan valtaa lapinkansan ikivanhan jumalan ylitse.

Ja jumalien hylkäämänä köyhä ukko-raukka tuli yhä kurjemmaksi, yhä enemmän kiusaantuen väsymättömän rienaajan hännämänä ja ahdistelemana. Ei kelvannut hän enää esi-isien jumalalle, ja kirkon Jumalan uskovaiset sanoivat häntä perkeleen palvelijaksi. Talletti hän kyllä vuoteessaan, päänsä pohjissa, tuntu-rista, pyhästä palvospaikastaan tuomaansa pientä kiveä, kotiseitaa, ja sitä salaisesti rasvalla voiteli ja pyyteli siltä suosiota. Mutta kun häntä yhä vain onnettomuudet vainosivat ja kolkuttajakin aina vain kiusasi, tunsu Niila-parka, ettei hänellä ollut turvaa missään.

Lopulla ikäänsä, yli kahdeksankymmenen-vuotisena, oli äijä jo aivan höperönä, istuskeli vain yksinään vuoteellaan itsekseen puhellen, taikka kuljeskeli hupsuna ulkona rahojaan etsiskellen ja olematonta porotokkaansa muka paimennellen, taikka taas varustihe lähtemään tunturille suurelle jumalalleen uhraamaan mustaa ja valkkohirvasta. Viimein Niila-rukka tuli kokonaan taitamattomaksi, jopa aivan syömättömäksikin. Ei kelvannut vaarille enää edes mieliruokansakaan, tuores poronliha; vähiä hiuskarvojaan ja harmaita partajouhiaan hän vain nyhti irti ja pisteli suuhunsa, pureskellen niitä ja kehuskellen:

— Lee munji poramust — on mulla syötävää.

Pahan äijän vallassa sanottiin Salkko-Niilan jo kokonaan olevan hänen elellessään tällaisena vanhana höperönä, väsyneenä ja lopulleen kiusattuna, köyhänä ja hylättynä ukko-raukkana.

Ja paholaisen viemänä kerrotaan hänen täältä manallekin menneen 90-vuotisena vanhuksena, vaikka hän vuotta ennen kuole-

maansa, syksyllä 1911, sai papinkin luokseen ja otti Herran ehtoollisen.

Olivatpa kerran Puljun niittymiehet Tepastojoella muuanna kirkkaana kesäpäivänä nähneet, kuinka itse Rietas suunnattomana mustana kokkona kantoi kynsissään vanhaa lapinukkoa. Itää kohden kotka lentää laukoi, ja äijä kynsissä repaleisena roikkui, surkeasti huudellen ja uikuttaen:

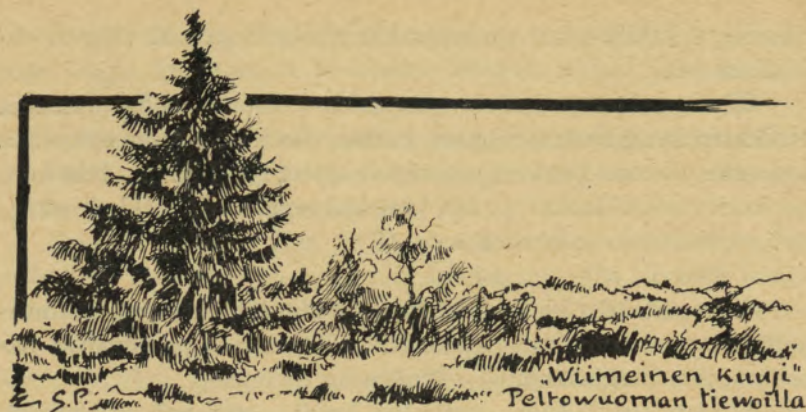
— Ooi . . ooi . . . ooi . . .

Niin matalalla kulki vaakalintu ja niin lähitse lensi, että niittymiehet tunsivat äänen Salkko-Niilan ääneksi, jopa tunsivat hänen resuisen peskinsäkin ja vääntyneen naamansa.

Ja pian sen jälkeen saatiinkin kuulla, että Salkko-Niila oli kuollut.

Hautaristi Enontekiön kalmismaalta.

S.P.

„Viimeinen kuusi“
Peltovuoman tievoilla

MAAHIAISISTA

Maahiaiset ovat merkillistä erämaankansaa, arkoja metsien lapsia niinkuin lappalaisetkin. Ne eivät viihdy siellä, missä elämä on poikennut vanhoilta hiljaisilta poluiltaan ja vaeltaa pauhaten leveitä teitä, niitä ei miellytä olo niillä mailla, missä ihmiset myötäänsä rehkivät, raastavat ja kokoovat yhä enemmän aittaansa, ennättämättä milloinkaan pysähtyä hengäh-tämään ja muistelemaan menneitä aikoja; missä ihmiset ahertavat vain kuin tulessa, kaatavat kaikki nurin, myllertävät maat ja mannut kuin äkäpäissään, raastavat piiloisimmatkin metsäjärvet ja jokirannat, ja hyökkäävät kuin raivoissaan kaukaisimpaankin korpeen, kaataen komeimmatkin metsät surkeiksi haaskioiksi ja surullisiksi erämaan kalmistoiksi. Pois on lapinsuku kauhuissaan paennut tällaisilta seuduilta — ja maahiaiskansa on seurannut jäljessä.

Sillä maahiaiskansa viihtyy vain sellaisilla mailla, missä vielä elää vanhankansan henki, missä korvet ovat kirveen käymättömät, missä vanha erämies kivelöiden virkateitä vielä astelee kuin py-

hiä polkuja sekä tuntee metsänväen ja sen tavat ja taipumukset, ei laita asentoon kielletylle paikalle eikä rupea yönuotiolle kysymättä haltijoilta lupaa.

Mutta kaikkein mieluimmin oleskelee maahiainen lappalaisten tunturimailla ja hiekkatievoilla. Se rakastaa, niinkuin lappalainen, suuria hiljaisia erämaita ja rannattomia autioita tuntureita.

Vaikka maahaiset ovat arkaa metsänväkeä, ovat he silti samaa Aatamin lähtöä kuin maailman muukin ihmissuku. Metsäläiskansaahan ovat lappalaisetkin, mutta yhtähyvin ovat he Aatamin lapsia, vaikka

kyllä ilkeät lantalaiset väittävät vanhoilta kuulleensa, etteivät he olisi Aatamin suoria rintaperillisiä, vaan olisivat saaneet alkunsa Ruotsin kuninkaan tyttärestä, joka rikollisuutensa takia heitettiin tyrmään ja annettiin vain koira toveriksi.

Korven ryteikköä Alakylän ja Molkojärven välisellä taipaleella. Kittilä.

Tyrmässä sai tytär kaksi lasta, jotka sitten karkoitettiin Lapin kivelöihin, ja niistä saivat lappalaiset alkunsa. Siksi he laukkovatkin metsiä kuin koirat ja käyvät koreissa parseeleissa kuin kuninkaantytät. Tämä nyt lienee vain ilkeää lantalaistuttua, mutta maahaiset ainakin polveutuvat suoraan paratiisin perheestä. Aatami ja Eeva kun saivat paljon lapsia salapuoლისin, Jumalan tietämättä, niin he peloissaan piilottivat osan kuoppaan maan alle, koska kuulivat Jumalan käyskentelevän paratiisin puistoissa. Jumala tuli, katsoi piilottamattomia sikiöitä ja kysyi Eevalta:

— Ovatko tässä kaikki lapsesi?

— Ovat, valehteli Eeva.

Kaikkietäväinen asteli kuitenkin pienokaisten piilopaikalle,

mutta ei vetänyt heitä sieltä esiin, vaan tuomitsi pikku-rääpykset ikuisesti asumaan maan alla.

— Sillä mitä sinä olet kätkenyt Jumalan silmään edestä, sen pitää oleman kätkettynä myös ihmisten silmään edestä, sanoi Jumala Eevalle.

Ja näistä Aatamin ja Eevan ensimmäisistä perillisistä, maan alle kätketyistä ja maan alle tuomituista, sitten sikeysi maahiaisten suuri suku, joka vielä tänä päivänäkin asuu alhaisissa maaemissä.

Eikä tämä suinkaan ole mitään lappalaistarua taikka lannanjuttua, vaan tämän toteaa itse suuri Laestadiuskin, puhuen postilloissaan monet kerrat maahiaiskansasta. Samoin Svebelius pitkässä katkismuksessaan kieltää tekemästä kuvaa taikka jonkun muotoa »niistä kuin maan alla ovat». Ja tällä hän tietysti tarkoittaa maahiaisia. Laestadius ja Svebelius tuskin lienevät koskaan maahiaisia itse nähneet, vaikka heistä puhuvatkin, mutta heillähän on ollut, niinkuin kaikilla muillakin papeilla ja piispoilla, mustat-raamatut ja Mooseksen kuudes kirja, joissa puhutaan kaikenlaisista salatuista asioista.

Mutta kaikkein varmin ja epäamättömin todistus maahiaisten olemassaolosta on se, että monet nykyisetkin ihmiset ovat itse elävin silmin nähneet tätä maakansaa, jopa sitä puhutelleetkin ja seurustelleet sen kanssa. Eikä heitä saata epäillä, sillä he ovat vanhoja kristittyjä ihmisiä, jotka eivät muistele turhia.

Niinpä Koskaman vanha muorikin Kittilän Kelontekemällä, uskovainen eukko, on monet kerrat ollut maahiaisten kanssa kosketuksissa. Jo pikku tyttönä oli muori muuanna syyspäivänä marjassa Kelontekemän takaisissa kivieliöissä ja näki siellä erään tievan juurella valkean palaa lekottavan. Viluissaan lähti tyttö lämmittelemään ja katsomaan, ketä siellä asennoi. Tievan sisässä olikin oikein huonekehikko, ja siinä asusti aivan outoja ihmisiä, eukko, pari poikaa ja pikku lapsi, kaikki pieniä paksuja päntiköitä kuin lappalaiset. Tuli paloi pirtissä arinakivillä, ja eläjät istuskelivat sen ympärillä. Marjoja oli tuohipo tassa lattialla, kalapuolikko nurkassa, karjanviljaa puuastioissa ja muutakin ruuanpuolta niinkuin ainakin ihmiseläjillä. Hyvin kohtelivat metsäpirtin asukkaat pikku vierastaan, tekivät hänelle tilaa tulen ääressä, puhuttelivat häntä ja kyselivät hänen kotioiloistaan, vaikka kyllä kuuluivat niistä tietävänsäkin, vieläpä senkin, että tytön äiti ja ämmi olivat

noitia. Mutta kun tyttö tahtoi ottaa maahiaisen pikku lapsen syliinsä, pelästyi eukko ja ärähti: »Älä koske siihen!» Vain isompi poika, rumannäköinen turjake, irvisteli tytölle ja tuuppi häntä, mutta pienempi poika oli niin näppärä, että saatteli tytön aina kotimetsän laitaan ja sieltä vasta lähti lipittämään takaisin. Jälkeenkinpäin tapasi Koskaman tyttö maahiaisia useasti, milloin marjamatkalla, milloin karjassa ollessaan, houkuttelivatpa ne monesti häntä tulemaan heidän tievapirttinsä asukkaaksi. Joskus sattui tyttö keksimään, kun maahiaisen nainen suihkaili kylän lehmille ja niin laukotti niitä ympäri kankaista aentoaan kohden. Mutta kun tyttö huusi: »Mitä sie siellä teet?» katosi nainen, eikä tullut esiin, vaikka tyttö olisi kuinka huikaillut.

Maahiaisten majoihin joutui aikoinaan Reeta Heljukin, Pekka Koskenniskan ämmi Kittilän Tepastolta. Oli Reeta nuorena ollessaan lehmän ajossa Tepaston takana Ritalaksossa ja rupesi siellä männystä karistamaan käpyjä, kun yht'äkkiä maa löysäsi, ja hän humahti maan alle. Siellä oli komea talo ja muhkea emäntä heti vastassa hillaropeineen. Mutta Reeta ei huolinut hilloista, sanoi vain, ettei hän jouda syömään, sillä hänellä on kiire viemään lemmiä kotiin. Silloin tuli kamarista oikein kaunis tytär, teki suuren voileivän ja sanoi: »Ei se sulta, vanhalta ja rumalta, huoli. Mutta minä annan verestä ja hiiniä voileipää, koska olet eväättä joutunut matkalle.» Mutta ei Reeta huolinut voileivästäkään, sillä hän muisti äitinsä kertoneen, että jos maahiaisten luona hitusenkaan syö, niin ei enää koskaan pääse sieltä pois, vaan täytyy jäädä ikuisiksi ajoiksi maahiaistaloon ja muuttua itsekin maahiaiseksi. Ja maahiaisilla olikin tarkoituksena houkutella nuoria ihmisiä ja kylänlapsia luoksensa, ja syöttää heidät omikseen. Monet metsään eksyneet ja kadonneet lapset ovatkin joutuneet maahiaisten valtaan, elämään kotimetsiensä maahiaisina ja jatkamaan maahiais-sukua. Siksi vanhemmat aina olivatkin peloissaan metsiä juoksentelevista sikiöistään ja varoittivat heitä, ettei suinkaan pidä, jos maahiaistaloon joutuu, ottaa siellä mitään suuhunsa. Koskaman tyttöä maahiaiset eivät uskaltaneet ruveta syöttämään, koska hän oli tietäjämuorien lapsia, sillä väkevällä tietäjällä on valta maahiaisenkin ylitse. Mutta Heljun Reetaa ne oikein kiusasivat, näyttelivät suuria komeita lemmiään, lypsivät niistä suuret saavilliset maitoa ja sitten houkuttelivat:

— Saat tästä lehmän karjaasi, kun lähet kotiin. Mutta käyhän nyt ensin haukkaamassa vähän voileipää, että jaksat mennä.

Mielellään olisi Reeta ottanut komean lypsykin ja nälissään syönytkin »hiiniä» voileipää, mutta ei uskaltanut, koska ei halunnut tulla maahiaiseksi. Surullisena hankkiusi hän vain lähtemään pois. Mutta ystävällinen maahiaismuori lupasi kuitenkin vieraalleen lehmän, neuvoipa vielä keinonkin, miten lehmän saa pidätetyksi, vieläpä hyvästellessään ohjaili:

— Saat nähä, kuinka paljon siitä tulee maitoa! Mutta et saa lypsää kaikkia maitoa, sillä se ehtyy, tulee huonoksi, jos vain lyp-

sät maitoperäksi. Silloin minä otan lehmäni pois ja haukun sinua ylimääräisestä lypsystä. Ja nyt saat lähteä, koska et saattanut syyä hiiniä voileipäkään.

Reeta Helju astui ulos komeasta maahiaistalosta, rapsautti oven kiinni ja sa-

*Hiekkatievamaata Peltovuoman ja Nunnasen välillä.
Enontekiö.*

massa huomasi olevansa Ritalakson männyn alla.

Toisena päivänä ilmestyikin Heljun karjaan vieras komea lehmä. Reeta naaki heti lähelle, kiskalsi huivin päästään niskan kautta ja heitti sen lehmän selän ylitse, ja elukka rupesi seuraamaan karjaa. Suuren saavillisen sai Reeta lehmästä maitoa, mutta ei malttanutkaan heittää siihen, vaan keräsi kaikki astiat, mitä vain oli ja nilkoi nekin täyteen. Mutta kun Reeta sitten saatteli karjaansa laitumelle, istuikin maahiaismuori metsässä kivellä, huusi hänet luokseen ja torui:

— Eppä sie malttanukkaa olla lypsämättä ylimääräisesti, vaikka mie kielsin! Sie, hävitön, kehtasit kiskoa lehmältäni maitosonet rikki! Mie otan lehmäni sulta pois!

Ja lehmä katosikin heti Reeta Heljun karjasta.

Maahiaiset ovatkin oikeata karjakansaa, ahkeraa ja taitavaa. Heidän karjansa on komeaa joukkoa, ja mahtava näky on kun se liikkuu maan päällisillä laiturilla. Lehmät ovat suuria ja lihavia, punaisen ja mustan taikka valkeankirjavia; komeasti keikkuvat niiden leveät sarvet, ja täyteläiset suuret tuumet heiluvat kuin ämpärit ja miltei maata laahaavat, kun lehmät astua keikuttelevat. Hyvin useasti onkin nähty maahiaiskarjaa maalaitumilla. Enontekiön erämaissa nähdään niitä monesti. Niinpä Vuontisjärven lompolon lanttoon ilmestyy miltei joka kesä kokonainen karja rantavesakkoon ahmimaan. Mutta kun lehmiä vain jokuksaan lähestyy, katoavat ne heti maan alle. Peltovuoman takana, Nunnasen tiennoillakin, on joskus nähty jokunen lehmä, ja Koutokeinon Aitjärvellä on Aitjärven äijä useat kerrat keksinyt maahiaiskarjan vaeltavan Alattionjoen rantatievoja myöten pohjoista kohden. Kerran ilmestyi Kittilän Tepastolla Keskitalon vainiolle suuri komea karja, mutta kun sitä ruvettiin pyytämään kiinni, hävisi se kerrassaan näkymättömiin.

Useasti on sentään maahiaisen lehmä saatu pyydetyksikin, mutta tietoa ja taitoa on siinä tarvittu: on pitänyt silmää räpäyttämättä hiljaa hiipiä lähelle ja sitten äkkiä viskata oikean olkapään kautta lehmän ylitse puukko tai tulirauta, silmätön neula, kannaton nappi taikka vain lakki, huivi tai joku muu vaatekappale, heti tarttua lehmään ja taluttaa se kotiinsa. Monesti kyllä on lehmän emäntä juossut jälkeen ja pyydellyt: »Voi, voi, älä vie minun lehmääni!» Joskus taas on kuultu maahiaismuorin illalla huhuvan kadonnutta maitomuoriansa:

— Tpry-tpry, Kirjo,
tpry-tpry, Karjo,
tpry, haikea Haluna!

Maahiaiselta saadut lehmät ovat erinomaisia lypsämään. Mutta pitää vain varoa, ettei kisko maitoa loppuun asti. Jotkut maahiaislehmät ovat niin arkoja, etteivät anna maitoaan muuta kuin saumattomaan astiaan, pahkamaljaan taikka pataan. Saumalliseen uurreastiaan jos rupeaa lypsämään, laskeekin lehmä veren.

On maahiaisilla lampaitakin, vaikka niitä on vain harvoin nähty. Ketomellan Jussa keksi kerran ollessaan juhannuksen

aikana Ounastunturin Rautuvaarassa poroja paimentamassa maahiaisen lampaan. Musta elukka juoksenteli kuin ahma porotokassa, jolloin äijä laukkasi katsomaan. »Ka, lammas se onkin!» älysi ukko, sieppasi hattunsa ja heitti yli olkansa lampaan ylitse, otti kiinni, sitoi peskiinsä ja kantoi selässään kotiin. Lammasta hoidettiin navetassa, eikä se syönyt muuta kuin hillanlehtiä, eikä juonut muuta kuin hetevettä. Ei se viihtynyt toisten lampaiden joukossa eikä osannut samalla tavalla määkiäkään, ikisi vain: »ii-ii-i»; sen villa oli kuin koiran karvaa. Koko kesä ja syksy elätettiin lammasta,

Näkkälän tunturiseutua. Enontekiö.

mutta sitten joulun aikana lehmä puski sen kuoliaaksi.

Poroja hoitavat rikkaat maahiaiset kuten maanpäällisetkin, ja komeasti, niin että kellot paukkuvat, ne väliin ajavat pitkin vuomia ja tuntureita. Mutta niitä ei silti useastikaan saada nähdä, etempää vain kuullaan kova meno ja pauke. Seyrisvaarassa, Norjan rajoilla, näki Näkkälän Salkko ker-

ran tullessaan pohjoiskyliltä kaksi kotakuntaa majailevan. Ihmisiä hääri kotapaikalla poroineen, ja kota tuprutteli huipustaan savua. Salkko luuli Pöyrisjärven lappalaisten siellä majailevan, käänsi härkensä ja ajaa kahautti sijtaan. Mutta samassa kodat ja kaikki elävät olennot hävisivät, ei löytynyt edes jälkiä lumihangesta.

Muutenkin on maahiaissuku paljon rikkaampaa kuin maanpäällinen kansa. Heillä on komeat talot, koreat vaatteet sekä paljon rahaa, kultaa ja hopeaa, sillä kaikki se suuri rikkaus, minkä maa kätkee sisäänsä, on heidän hallussaan. Sitäpaitsi ovat maahiaiset ottaneet hoitoonsa kaikki ne lukemattomat aarteet, joita ihmiset aikojen kuluessa ovat panneet maahan piiloon. Eivätkä he anna niitä pois, vaikka joskus satuttaisiin löytämäänkin, mutta

jos poika keksii isänsä taikka esi-isänsä kätkemän aarteen, niin se täytyy luovuttaa. Kaikki, mikä on maanalaista, on maahiaisten hoitoon kuuluvaa. Karhukin, joka talvella nukkuu maakomiskossaan, saa heiltä silloin hyvän hoidon. Maahiaiset ruokkivat sitä, vaikka ei karhun vatsaan näytä mitään karttuvankaan.

Maanpäällisiä veljiään ja sisariaan kohtaan ovat maanalaiset Aatamin lapset yleensä suopeita, jos vain nämä ylemmät vapaan ilman asukkaat antavat maanalaisille sukulaisilleen rauhan. Ja se niille tavallisesti annetaankin. Mutta hyvin useasti sattuu niin onnettomasti, että maanpäällinen eläjä on pystyttänyt talonsa maanalaisen

asunnon kohdalle, sillä harva ymmärtää etukäteen ottaa selvää, millä kohdalla maahiaisperhe majoilee, vaikka sen kyllä huomaa, kun vain tarkastelee maanpintaa: siinä kohdassa, missä on

Vanha talo Kittilän Pyhäjärveltä. Takana Pyhätunturi.

maahiasasunto, nousee maasta hailleata savua niin-

kuin hienoa höyryä. Myöskin niillä mailla, missä nähdään maahiaisia taikka niiden karjaa liikkuvan, on maahiaistalo lähellä, ja sellaisilta paikoilta on paras pysyä ulompana. Maahiaainen ei näet pidä siitä, että kukaan asettuu rehkimään hänen pänsä päälle ja häiritsee häntä. Hän tahtoo elää rauhassa omassa maanalaisessa valtakunnassaan, koska hänet kerran on tuomittu siellä ikuisesti olemaan. Varsinkin siitä maahiaainen sydäntyy, että rakennetaan navetta hänen talonsa kohdalle, niinkuin monesti on sattunut. Silloin ei onni pysy talossa eikä menestys asu navetassa: lehmä toisensa perästä joutuu turmioon milloin milläkin tavalla, katkoo koipiänsä, puskee toisensa kuoliaiksi, sortuu itsestään parren perään ja katoaa metsään. Lopulta, ellei näistä jo ymmärretä muuttaa navettaa toiseen paikkaan, ilmestyy maahiais-

muori taikka -äijä ankarana ja käskee heti muuttaa navetan pois, muuten seuraa vielä pahempaa.

». . . koska olet rakentanut navetan mejän pirtin päälle, niin että kaikki lanta ja likavesi tippuu pöyälle ja maitopunkkeihin.» Näin maahiainen ankarana uhkaa ja toruu.

Sellaiselle onnettomalle paikalle oli ennen sattunut Palon navetta Enontekiön Vuontisjärvellä sekä Ketomellan navetta Ounasjoen latvoilla. Eivät saaneet elukat rauhaa, vaan joka vuosi tuli aina joku lehmä turmioon. Mutta kun navetta siirrettiin toiselle sijalle, katosi kova onni.

Eivät pidä maahiaiset myöskään siitä, että epämieluiset, ki-roilijat taikka muuten huonot ihmiset asettuvat yönuotiolle heidän asuntonsa kohdalle. Keskitalon Tuomaankin, joka Ullatievaan yöpyi, ajoi maahiaisukko pois ja kiskoi hänen poronsa hihnoista puuhun, niin että takajalat vain maata tapailivat. Samoin kävi Ajangan Antille Turtolassa. Tuli äijä nuotiolle ja ärjäisi:

— Mene pois siitä heti! Häirittet mejän juhlanpitoa, koska olet ollut menheenä yönä tyttärissä.

Toisinaan taas ilmestyvät kauniit maahiaistyttäret metsämiesten yönuotiolle, laulavat ja joikaavat heleästi ja houkuttelevat miehiä sulhasikseen. Näkkälän Hukka-Salkkokin on monet kerrat Norjan rajoilla, Paalloivissa, yöpyessään nähnyt maahiaistyttäriä. Joskus vanhat maahiaismuoritkin tulevat ilkkureissaan kiusoittelemaan nuotiolla nukkujaa. Vasaran Anttikin kerran Haisujupukassa yöhonkaa hakatessaan kuuli toisenkin hakkauksen etempää vuoman takaa sekä huudon: »Tule yhdelle yösijalle!» Antti ei kuitenkaan mennyt, vaan hakkasi oman honkansa ja asettui sen viereen nukkumaan. Mutta pian ilmestyi vanha muori toiselle puolelle nuotiopuuta maata reiskottelemaan, eikä lähtenyt pois, vaikka Antti monet kerrat karjaisi: »Mene pois siitä!» Muori irvisteli vain ilkeästi, iski silmää ja maata rengotti. Viimein sieppasi Antti suuren peurapyssynsä ja pamautti akkaa, niin että »astia» põlähti. Kiljaisi muori vain ja laukkasi vaaraan. Mutta pian tuli ukollekin lähtö. Alkoi näet kuulua vaarasta kauhea elämä, ja koko maahiaiskansa tuli sieltä, niin että kova tohina vain kuului. Antti otti jalat alleen ja alkoi päästellä kuin peto pitkin öisiä erämaita. Suuraa päätät paukaisi hän Kerpuajokeenkin, ja siinä jo muuan takaa-

ajaja tapasi takinkauluksesta, mutta Antti purautti takin selästään ja itse roikaisi toiselle rannalle, niin päästen vainoojistaan.

Mutta siivoille erämiehille antaa maahiainen rauhan, vieläpä heitä avustaakin metsänkäynnissä ja porojen paimentamisessa, antaen merkkejä ja varoituksia, jos vain vaara on uhkaamassa. Ja vielä avuliaampi ja suopeampi on maahiainen niille ukoille, jotka muistavat yönuotiolle asettuessaan vanhojen tavalla pyytää:

— Maahiainen, maanalainen,
maata pyyän maatakseni,
mutta en iäkseni.

Niin Turtolan Matinlompolonkin Pekka-vaaria, joka Apina-vaaran vanhassa kodassa vietti yötä, käyttivät maahiaiset kotonaan, jossa juuri vietettiin vanhan elatusmuorin kraviaisia.

Maahiaiset ovat näet kuoleman vallan alaisia niinkuin muutkin Aatamin jälkeläiset, ja samoin he myöskin vaimosta syntyvät, kasvavat ja varttuvat maahiaiskansalaisiksi. Lapsensakin he kastavat, mutta eivät tee pyhää ristinmerkkiä heidän rintaansa. He viettävät keskenään häitä, peijaisia ja muita pitoja niinkuin maanpäällisetkin. Mutta ylälmaisten serkkujensa kanssa he eivät monesti seurustele.

Mutta on joskus tapahtunut, että maan päältä on etsitty apua lapsivuoteessa olevalle maahiaisvaimolle. Turtolan Matinlomploon tulla touhotti kerran maahiaisukko kovalla kiireellä ja huusi muorille:

- Tule sie auttamaan! Akka on lapsia saamassa.
- Mistä sie olet, kun en mie tunne? muori kysyi.
- Ei kaukaa, ei kaukaa, tuosta vain navetan takaa pellolta.

Ja ukko vei emännän kotiinsa, jossa oli akka lapsenteossa. Muori auttoi lapsivaimoa, eikä ottanut mitään maksua vaivoistaan. Mutta myöhemmin maahiaisukko lähetti hänelle komean hopealusikan.

Onpa niinkin sattunut joskus, että maanpäällinen poika on lähtenyt maahiaisista naimaan. Mannun tyttäret kyllä ovatkin naitavia: kauniita, valkoihoisia ja punaverisiä sekä suuren myötäjaiskarjan omistajia. Niinpä Enontekiössä muuan poika käväisi

eukon alakerran tyttäristä. Kohtasi tytön ensin metsässä paime-
nessa, haasteli hänen kanssaan, ja komea tytär mielistyi yläl-
mojen mieheen niin, että houkutteli hänet kotiinsa kosioretkelle.
Siellä kosiomiehelle tarjottiin vaikka mitä hyvyyttä, mutta tytön
neuvon mukaan ei poika huolinut mistään, tytärtä vain kätti
eukokseen. Ja saikin. Pidettiin maahiaishäät, ja tyhjin käsin
lähtivät nuoret matkalle maanpäälliseen miehelään. Mutta tytär

Matinlompolon Pekka. Turtola.

kielsi poikaa katsomasta taakseen
kertaakaan koko kotimatalla. Jäl-
jestä kyllä kuului aikamoinen meno:
koirat haukkuivat, kellot paukkui-
vat, lehmät ynisivät ja ammuivat,
ja ihmiset huusivat ja elämöivät
niinkuin lapinkodalla, kun siellä aher-
retaan porokarjan kanssa. Niin men-
tiin hääsaatossa kotia kohden. Mutta
kotiportailla jo ylkämies vilkaisikin
olkansa ylitse, kun jälkipuolen elä-
möiminen paisui yhä suuremmaksi.
Mahtava joukko komeaa karjaa oli pai-
menien ja koirien ajamana seurannut
nuoren-parin kintereillä; siinä oli suu-
rituumisia lypsäviä, tuntuvia nuoru-
kaisia, lihavia vasikoita ja mahtavia
sonneja sekä vielä iso lauma lampaita.
Lähes puoli karjaa oli jo ennättänyt
pihaan, mutta vielä suurempi puoli oli
tulemassa portin ulkopuolella. Ja se

osa kätosi paikalla, kun sulhasmiestä katsahti taakseen; karja-
lauma katkesi kuin puukolla leikaten. Maahiaisnuorikko kyllä
torui siitä miestänsä, kun menetti parhaan osan hänen myötäjais-
karjastaan, mutta sille ei enää mahdettu mitään, vaan sai maahai-
sminiä tyytyä siihen, mikä oli jäänyt pihaan.

Harvat tämänilmaiset eläjät ovat vierailleet maahiaisten luona,
paitsi mitä ovat tahtomattaan joutuneet siellä käymään. Jotkut
lappalaiset kyllä ovat joskus käväisseet maahiaisten kosteissa,
nauttineet heidän hyvyyttään, eivätkä silti ole tulleet maahiai-
siksi. Mutta lappalaisilla on omat keinonsa, joilla varaavat itsensä,

niin ettei maahiaisten valta heihin pysty. He saattavat vaikkapa kynsäistä ihoaan, niin että veri tipahtaa, ja sitten kyllä uskaltavat ottaa maahiaisruokaa suuhunsa. Tätä taikaa ei kyllä tietänyt Ketomellan Martti-äijä kerran joutuessaan maahiaistaloon, missä kaksi vanhaa muoria asusti ja hänet ystävällisesti otti väärtikseen. Toinen muori vaaksoi sormillaan vaatetta, ja toinen rupesi tyrkyttämään ukolle syötävää. Mutta äijä ei ottanut, kielsi, hylkäsi, viimein suuttui ja lennätti muorin viilipunkin nurkkaan — ja samassa löysi itsensä rähmällään keskeltä porokaarrettaan Ounas-tunturilla. Siitä päivästä ruveten alkoi ukko köyhtyä, menettää porojansa, ja viimein hän itse porometsässä ollessaan sortui puun alle ja kuoli, sillä hän viskasi samalla onnensa menemään, kun ylpeyksissään vatkasi pois maahiaisen viilipunkin. Se toinen muori nimittäin parhaillaan vaaksoi hänelle onnea.

Mutta niin taitamattomasti ei menetellyt Inarin Elli, vanha Koutokeinon lappalaismuori. Hän oli oikein väärti maahiaisten kanssa. Monet vuodet aina kerran kesässä hän kävi maahiais-asunnoilla vierailemassa. Kun tuli juhannuksen aika ja Lapin päivä oli korkeimmillaan, hääri muori hyväntuulisena, kolme vuorokautta pesi ja oornaili itseään, puhdisteli ja koristeli vaatteitaan ja pani kaikkein parhainta päälleen, ja sitten, kun päivä paistoi pohjoiselta ja kaikki oli vaiennut, lähti ketterästi koira perässään kepsuttelemaan hiljaiseen tunturiin ja sinne katosi. Eikä nähty, vaikka etsittiin kaikki lähitunturit, muoria vilaukseltakaan koko kesänä, ennenkuin hän vasta syksyllä Mikkelin alla taas ilmestyi kylille. Samat puhtaat ehyet vaatteet oli muorilla päällään, vuotakengätkin samassa voiteessa kuin lähtiessä, ja muori itse oli lihava, komea ja pulskistunut, ketterä ja iloinen; koirakin oli lihava ja hypähteli iloisesti. Koko kylä tuli ihmeissään Elliltä utelemaan, missä kummassa hän oli ollut, mutta muori ei sanallakaan muistellut retkiään kenellekään.

Samalla tavalla katosi Elli-muori taas seuraavana kesänä, ja niin edelleen joka kesä juhannuksen tienoissa ja saapui kotiin vasta Mikkeliksi. Kerran sitten pidettiin muoria silmällä, hiivittiin perässä tunturiin ja huomattiin, että eukko pujahti maan alle maahiaisten luokse.

Mutta tämä oli mummu-rukalle onnettomuudeksi. Viipyi hän kyllä taaskin koko kesäkauden väärtipaikassaan, mutta kun

hän syksyllä palasi, tuli hän kurjannäköisenä, vanhana ja laihana, laahustaen kepin varassa, vaatteetkin kuluneina ja rääsyisinä. Ja laiha nälkäinen koira liikkasi takkuisena perässä.

Ei muori nytkään muistellut, missä oli ollut, eikä puhellut paljon muutakaan. Itsekseen vain juroili.

Mutta seuraavana kesänä ei muori enää kadonnut tunturiin.

Lapinukon luupitirros.

S.P. Walkeajärvi
Heran ja Muonion välillä. Lapin kesäyössä.

SAIWO JA KALTIO

14

htä ihmeellinen kuin on Lapin maakamara sala-peräisine maahiaisineen ja Stalloseen, pelottavine tunturihaltijoineen ja haltijatievoineen, monine seitapaikkoineen ja kummittelevine aarrekätköineen, yhtä ihmeellisiä ovat Lapin lukuisat vedet, järvet, lompot ja kaltiot. Niissäkin asustaa vielä vanhalappi.

Kaikkein merkillisimpiä Lapin vesistä ovat saivot ja saivojärvet, sellaiset ihmeelliset järvet, joita saattaa olla ainoastaan Lapissa, ihmeitten maassa.

Oikeita täydellisiä saivoja ovat semmoiset umpinaiset tunturi- ja vuomajärvet, joista ei johdu minkäänlaista jokea ulos, ja joihin ei laske mitään jokea. Maan uumenista vain kumpuaa niihin alituisesti maanalainen vesi, virraten taas toisia teitä pois maan alaisin puolin. Ne ovat tavattoman syviä ja kirkasvetisiä, sillä vaikka saivovesi työntyykin maan mustista pimennoista ja syvänteistä, on sillä kuitenkin ihmeellinen kuulakka kirkkaus, kun se nousee

maanpäällisiin valoihin, eikä siinä ole minkäänlaista maavesien sekoitusta eikä pilausta. Useasti on saivossa hyvin korkeat ja jyrkät rannat, niinkuin Rumassajärvessä, Salmijärven seuduilla Muoniossa. Rumajärvi onkin merkellisimpiä saivoja: toisinaan on siinä vettä monta sylvä, mutta toisinaan taas vesi katoaa, niin että paikoin pohja näkyy. Mutta pohjoispää on niin syvä, että lieneekö siinä pohjaa ollenkaan.

Saivoiksi sanotaan myöskin pieniä, kirkasvetisiä, jyrkkärantaisia tunturi- ja vaarajärviä, joita kapeat salmet taikka pikku

Rumajärvi Muonion Salmijärven seuduilla.

joet yhdistävät muuhun vesistöön. Niitä on Lapissa kaikkialla. Pöyrisjärven pohjoisrannalla on pari pientä saivoa, Mustasaivo ja Palosaivo, sekä Törmisvaaran seuduissa Norjan rajoilla Kaamuksen saivo ja Surkimo; Sitshajaurin tienoilla on Kuossa saivo. Ylimuonion takamailla Kajan-

kitievoilla, Taapurivuoren vierellä, on korkearantainen saivo, Muoriksi sanottu, ja siitä laskee pikku puronen Akkaan, josta lähtee isompi joki. Kaikkein komeimpia on pieni Pakasaivo Pakajärven eteläpuolella Muoniossa. Kymmeniin metreihin kohoavat pahtaseinät ympäröivät saivon pohjukkaa ja korkeiden hiekkatievojen välitse se kapeana yhtyy Pakajokeen. Mutta tätäkin mahtavampi on Äkäsjoen saivo, Äkäsjoen juoksulla yläpuolella Äkäslompola. Se on semmoinen vesi, etteivät kaikki uskalla mennä sitä katsomaankaan, eivät heikkoveriset ainakaan: siinä ovat näet niin kauhistavat pahtaseinät. Toisella puolella on korkea Kirkkopahta, toisella hirveä Hammaspahta, ja ylpeiden kallioseimien välitse juoksee saivosta kapea väylä Äkäsjokeen. Niin kirkas on saivon vesi, että kalatkin näkyvät niin syvältä,

ettei niitä ylettyisi iskemään, vaikka olisi kuinka pitkä arina. Saivon syvyyttä ei tiedä kukaan, eikä sitä uskalla ruveta mittaamaankaan. Äkäslompolon Heikki-vainaja kerran yritti mitata laskien nuoraa monta sylvä, eikä tavannut pohjaa. Mutta silloin tuli haltija sanomaan Heikille:

— Jos vielä toisen kerran tulet mittaamaan, niin tulet itse perässä.

Kaloilla on saivoissa hyvä elämä, niissä kun on niin hohtavan puhdas vesi ja suotuisa pohja. Tunturiseutujen saivoissa ovat kalat niin lihavia ja rasvaisia, ettei missään maavesissä ole sellaista viljaa; siiatkin ovat niin suuria kuin taimenet, ja Pakasaivossa elää rautukin.

Entisaikaan oli joka lappalaisella oma saivonsa, josta hän kävi kalaa pyytämässä, ja saivon rannalla seisoi useinkin palvoskivi. Niin oli Prokseilla pikku saivo asuntopaikkansa kohdalla Pöyrisjoen itäpuolella; Pöyrisjärven Mustasaivo ja Palosaivo palvoskivineen olivat taas Pöyrisjärven lappalaisten omia. Proksin saivo oli niin haltiakas, ettei se antanut kaloja kelle tahansa. Oli vain yksi mies, joka siitä osasi ottaa viljan. Pakasaivo taas oli Suikkien oma, ja sitä sanottiinkin »Suikkilaisten helvetiksi».

Pakasaivo Pakajärven vierellä Muoniassa.

Sitten on Lapissa vielä saivojärviäkin, suuriakin tunturien piirittämiä järviä, joiden vesi on niin kirkasta, että pohja näkyy monen sylen syvyydestä. Nekin saavat suuren kirkkautensa maanalaisista hetteistä ja pohjakaltioista, joista saivovesi kohoaa. Saivojärvet ovatkin usein »kaksipohjaisia». Itse järvi on jo kymmenien sylien syvyinen, eikä alahaisen pimentopohjan syvyyttä ole kukaan kuolevainen voinut mitata. Kukaan ei tiedä, mihin maanalaiset saivovedet johtavat juoksunsa.

Tällaisia kirkkaita salaperäisiä saivojärviä on Lapin tunturi-
maissa paljon. Kilpisjauri ja suuri Pöyrisjärvi ovat saivojärviä,
samoin lukematon joukko muita vesiä. Pieni, kaunis jumalten järvi,
Levi- ja Kätäkätunturien kurussa Kittilässä oleva Immeljärvikin
on kaksipohjainen saivojärvi. Niinkuin saivot ovat saivojärvetkin
hyvin kalaisia. Niissä on kalaa väliin ihan puurona, mutta sitten
taas, kun mennään nuottaa vetämään, ovat kaikki kalat kadonneet.
Suuren silmäntein kautta, joka järven pohjasta avautuu alas, on
vilja paennut alempiin saivovesiin. Toisinaan saadaan vain nähdä,

Muorisaivo Taapurivuorelta katsottuna. Muonio.

kun kalat suurin
laumoin kiertävät
haudassaan ja sit-
ten parvittain pe-
räsukaa painuvat
pimeyteensä, niin
että pyrstöt vain
vilkkuvat.

Saivojärvissä
elää suuri kalojen
isäntäkin, Kalo-
jensampi eli Kalo-
lojenvanhin, mah-
tava jättikala,
joka toisinaan on
nähtykin. Nulus-

järvessäkkin Ylimuoniossa nähtiin kerran niin tavaton kala-
äijä, että se kellätteli vedessä niinkuin vene kumollaan ulottuen
poikki järven. Ja eräänä kesänä sai koko Muotkajärven kylä
keskellä jumalan kirkasta päivää Juunaan talon pihamaalta kat-
sella kokonaista neljä tuntia ainakin viittä syltä pitkää kalan-
vönkälettä, joka keskellä järveä vain makaili, kunnes taas äkkiä
roiskahti veden alle. Kelontekemäjärvessäkkin on nähty Kalojen-
vanhin monet kerrat. Joskus on kalamiehen vene keskellä syvää
järveä karahtanut niinkuin karikkoon ja noussut kokka ylös niin-
kuin olisi rantaan töölännyt; sitten on joku näkymätön veurahtanut
veneeseen alla, ja alus päässyt jälleen liikkumaan. Kerran Koskaman
muori ja Antti sekä Takalon äijä, »Jans-Päkki», näkivät, kuinka
järvellä, niemen takana, makasi kalakummitus niinkuin kaksi

nuottavenettä olisi ollut vastakkain. Takalon äijä, joka oli monet kesät kulkenut Ruijanmerellä, ollen höösmanninakin, ja siellä nähnyt vaikka mitä kummia, lähti soutamaan lähemmäksi. Kummitus katosi, mutta nousi taas uudelleen ylös, ja kun Jans-Päkki pääsi lähelle, veurahti se veteen sellaisella tohauksella, että äijän vene tuli puolilleen vettä, ja äijäkin kastui läpimäräksi. Peirajärvessä, Enontekiön luoteisessa tunturimaassa, on joskus nähty tavattoman kalanvönkäleen niinkuin itse irtopirun viilettävän pitkin vedenpintaa, niin että muuten tyyni järvi on koskena kohissut.

Kaikissa saivojärvissä asustaa vesikansaa, veden haltijaväkeä, joka näkymätönnä elää järvessä, mutta useasti kyllä näyttäytyykin maan ihmisille. Menee vain keväällä heti jäiden lähdettyä sulan veden rannalle, tömistää jaloillaan maata ja huutaa: »Onko isäntä kotona?» Kyllä silloin kohta näytetään, millainen isäntä on järvessä.

Mutta näyttäytyy järven isäntä ja haltijakansa monesti kutsu-mattakin ja kysymättä. Niinkuin Liepimäjärvelläkin Muoniossa, Ylimuonion takalistoilla. Siellä jäkälänpanijat kerran keksivät ison mustapukuisen äijänrumilaan kahlaavan syvässä vedessä vyötäisiään myöten. Miehet kummissaan meloivat lähemmäksi katsomaan ja sanoivat: »Kuka tuo köriläs on? Souvetaan nokka halki!» Mutta äijä kääntyi päin ja katsella mällötti venemiehiä suurilla silmillään, jotka olivat kuin vanhanaikaiset »plakkari-kellot». Siitä miehet ja naiset säikähtivät niin kolosti, että kiireesti pyöräyttivät veneensä ympäri ja soutivat pois, jättäen järven äijän rauhassa kahlomaan. Tämä tosiasia on tapahtunut vasta kymmenen vuotta sitten.

Oostajärvelläkin, joka on kaksipohjainen saivojärvi Muonion kirkonkylän lähimailla, on monet kerrat nähty vesikansaa. Ker-rankin kun poikaset siellä »pulimassa» ollessaan oikein ilvehtivät ja ylpeilivät, ilmestyi rannalle kuusien pituinen, rääsyinen, ontuva akka ja pelotti uimamiehet pois. Kerran taas samalla järvellä nähtiin akan pieni tytär, ja jopa sitten ilmestyi itse järven isäntä, iso mies ketunnahkaisissa vaatteissa. Mutta ketunnahka-ukko oli hyvännäköinen äijä, joka ei herättänyt ollenkaan kammaa, sillä haltijaväessä on asia samoin kuin ihmiskunnassakin: toiset ovat tylyjä ja kolonnäköisiä ja kammottavat, mutta toiset ovat

hyvännäköisiä ja rauhallisia ja rakkaampia, eivätkä ensinkään anna kammoa, eivätkä ketään vistota. Haltijat eivät kyllä kaikille näyttäydy. Tavallinen jokapäiväinen ihminen, joka mistään välittämättä vain olla välittöitä, ei näe niitä koskaan. Mutta rupeaapa vain saivojärvellä ilvehtimään ja ylpeilemään, niin saa pian kostonsa. Ooštajärvellä saivat kalamiehet kerran reivillä kahta vaille kahdeksankymmentä haukeaa samalla kertaa. Siitä ylpistyivät miehet, menivät taas, heittivät reivinsä ja röyhkeilivät:

— Nyt me otammekin koko koranuksesta kaikki kalat!

Mutta eivät saaneet kalansukuakaan, ei yhtä päätä.

Eivät uskaltaneet Muonion miehet tehdä sentään sillä tavalla kuin Kittilässä Karhulan Murri-Pekka, joka muorineen oli kalaa pyytämässä Ahvenjärvestä Paanosenjoen latvoilta. Kun järvi ei antanut mitään, vaikka he kävivät palvoskiveänsäkin puhuttelemassa, suuttuivat he, kapusivat korkealle rantatörmälle ja rupesivat vierittämään kiviä järveen. Suuren lohikareen jo laskivat pahlalta kierimään ja mielissään katselivat, kun se poukkoili pensaasta toiseen. Mutta silloin nousi järvestä lappalaisäijä polvilleen veden pinnalle ja avossa sylin odotteli ja siirrätteli aina sitä mukaa kuin kivi kiepsahteli syrjään. Kun kivi putosi alas, otti äijä sen syliinsä ja laski sievästi veteen. Kauhuissaan pakenivat kalamiehet pois koko järveltä.

Mutta niille kalamiehille, jotka pyhittävät ja siunaavat veden, eivät koskaan kolonnäköiset vedenhaltijat näytäydy eivätkä tee mitään poikkipuoleista. Heille esiintyy haltija vain ystävällisenä ja hyvännäköisenä. Vesi onkin aina pidettävä pyhänä ja oikeassa arvossa; sitä ei saa kirotta eikä sen kanssa pitää mitään ilvettä; vesillä ollessa ei liioin saa vihellellä. Tuulta kyllä saa vesillä liikkuessaan loitsia ja viheltää, jos tietää itsensä taitavaksi veneenhoitajaksi. Silloin saattaa sanoa:

— Tuuli, nouse tuulemahan,
mailmanranta, riehumahan!
Meren Musti, tsöhl!

Ja sitten viheltää, niin kyllä haltija nostaa vihurin.

Toisissa saivojärvissä on niin arat haltijat, etteivät ne kärsi puhetta eivätkä minkään korttoelävän nimeä. Sellainen arka

vesi on Vuontissaivo Enontekiöllä, Lätäsenon päällä, Saimatunturin juurella, jossa on koko joukko muitakin saivoja. Vuontissaivolla kun ollaan nuottaa vetämässä, ei saa puhua mitään, ei mainita korttoa eikä mitään saastaista elukkaa, ei petoeläintä eikä kissaakaan. Muuten ei saivo anna kaloja. Vieläpä vaatii vesi tupakkaa uhriksi, että antaisi paremmin. Samanlainen arka haltija on Matilaisensaivossakin Ounasjärven alapäässä. Sekään ei suvaitse minäkäänlaista puhetta eikä kolinaa. Vanha kirkkoväärti, Juhani Hettavainajakin, oli siellä kerran nuotalla, ja nuotta oli kaloineen jo aivan apajalle tulossa. Mutta silloin karjaisi puitio: »Jo näkyy kaloja!» Siitä heti kaikki kalat paineutuivat kuolleiksi, löivät kyljellensä ja menivät yli paulan. Eikä saatu yhtään kalaa.

Monet saivojärvien haltijat ovat lapinpahnaa.

Kittilän Paarnajärvelläkin oli kerran Tepsan vanha äijä nähnyt peskipukuisen lapinämmän juoksevan rannalla nuottatauvot kainalossa ja kuullut sen huutelevan:

— Paarneh vuolkin kainutta,
paarnai vuolkam kainukoita!*)

Paarnajärven vanhat haltijat olivat parhailaan kalastushommissa, sillä vesikansa käy kalassa niinkuin maanasuvaisetkin, pyydellen omassa kotijärvessään. Koutokeinon Pajasjaurilla, joka on suuri järvi Suomen rajamailla, näki Aitjärven ukko kerran, ajaessaan talvella porolla verkkopyyntiin, koko lappalaisjoukon kalahommissa. Poroineen olivat kalamiehet järvellä ja kovalla

Kalamiehiä Enontekiön Näkkätäjärvellä.

*) Pojat menivät tauvoitta, pojille vien taukoja. (Kittilän ukon lappia.)

kiireellä sysivät verkkoja jään alle. Mutta sitä mukaa kuin ukko ajoi lähemmäksi, siirtyivät verkkomiehet yhä edellä pohjoista kohden, tullen aina pienemmiksi ja pienemmiksi, viimein kuin koiriksi ja sitten kaikki kadoten.

Vesikansa hoitaa karjaakin samoin kuin maahiaisväki sekä maan päällä asuvaiset. Monesti nousee vedenkarja järven rantaruohikkoon syömään, painuen sitten taas järveen, ja joskus käyvät vedenmuorit itse karjaansa maalla paimentamassa. Kelontekemän Koskaman Kaisakin sai kerran nähdä, kun vanha lapinmuori nousi järvestä lehmäkarja perässään ja lähti astelemaan metsää kohden. Metsästä käsin tuli toinen muori, pitkä ja laiha, kumarteli järvenmuoria ja sanoi: »Täälläkö tekin olette?» Toinen selitti: »Mie tehen lehmille uutta tietä, kun vanha tie on koskettu ja pilattu.» Ja järvenmuori selitti metsänmuorille, kuinka Koskaman asukkaat ovat vainioillaan ja pelloillaan sotkeneet hänen karjapolkunsaa. Haastellen astelivat muorit karjan edellä ja painuivat metsään.

Vesikansan karjaa saattaa vallata samalla tavalla kuin maahiaisinkin karjaa. Rikinä-muorikin meni kerran Tepsassa tulukset kourassa vahtimaan vesikarjan laidunpolulle, ja kun karja tuli lähelle, lennätti hän tuluksensa yhden lehmän ylitse, juoksi kellonriesimeen ja talutti elukan kotiinsa. Navetan edessä heitti muori hameensa lehmän päähän, pyöräytti elukan kolme kertaa ympäriinsä, ennenkuin vei navettaan. Ja sitten lehmä kyllä pysyi talossa, lypsi paljon ja teki vasikoita. Rikinä-muori jätti talonsa ja karjansa Kaija-tyttärelleen, ja Kaijan poika, Jussa-äijä, sai sen jälkeen periä maat ja karjat; sitten tuli perilliseksi Jussan poika, Lassi, joka kuoli viisi, kuusi vuotta takaperin. Talossa on vieläkin samaa vedenlehmän sukua, mustankirjavaa rotua, sellaista lyhytjalkaista, lyhytraatoista, pyöreää lajia. Samaa mainiota vesirotua on sieltä sitten saatu muuallekin. Jussa-äijä antoi kumminlahjana nuorukaisvasikan Alatepsan Jussalle, joka oli Koskaman muorin veljenpoika, ja Alatepsasta taas Koskaman muori hankki alun komeaan vedenlehmän-lähtöiseen karjaansa.

Ihmeellisiä vesiä ovat myöskin Lapin kaltiot, pienet kuohuvat hetteet ja lähteet tunturien ja tievojen juurilla. Niissäkin on kirkas ja hohtava saivovesi, elävä vesi, joka iänkaiken kuin aina uudesta syntyneenä iloisesti pulpahtelee maanalaisista pimennoista

ylös kirkkaaseen päivään, kohahdellen kuin ikuisesti nuori veri ihmissydämessä. Maanalaisista elämänlähteistä nouseekin saivovesi puhdistuneena tunturinjuuriseen pikku kaltioon, ja imee siellä itseensä maan salaisia väkeviä voimia, niin että kaltioiden saivovesi on kaikkia muita maanvesiä merkillisempää ja voimallisempaa.

Lapin erämaita kiertävä ja erämaissa asustava kansa, alituisesti luonnon kanssa kosketuksissa ollen, onkin oppinut ymmärtämään kuohuvien kaltioittensa ihmeellisen voiman ja käyttämään sitä hyväkseen.

Lapissa on paljon kuohuvia kaltioita, joissa tunturien alta hersyvät vedet kumpuavat ilmoille. Mutta vain harvat ovat tulleet huomatuiksi ja saaneet merkkilähteen maineen, lukemattomien muiden saivovesien jäädessä erämaihinsa vain omiksi iloihseen pulppuilemaan.

Sellaisia ihmelähteitä on Santsinlähde Enontekiön Peltovuoman lähimailla, neljännek-

Koskaman emäntä karjoineen. Karja on vedenlehmän rotua. Kittilä.

sen matkan kylästä pohjoiseen. Kaltio on koko seutulaisten parannuspaikka, Betesda, johon paikkakunnan sairaita saatellaan saamaan parannustaan. Varsinkin kaikenlaisiin tarttumuksiin, rupiin ja vammoihin sekä maasta että vedestä hinkautuneisiin rohtumiin on lähteen vedessä parantava voima. Pitää vain pistäytyä kolme kertaa kaltiossa, peseytyä siinä ja joka kerta kyykistyä umpisukkeloon. Mutta ilmaiseksi ei saivoveden haltijoilta saa pyytää veden voimaa, vaan lopuksi on heitettävä lähteeseen joku rahalantti, nappi taikka muu pikku esine uhriksi ja korvaukseksi sekä sanottava:

— Ve'en uhri
ja sairaan terveys!

Siitä vasta antaa kaltion vesi parantavan voimansa. Maitoruvessa käytetään lasta lähteessä, piirrellään neulalla ja neula heitetään veteen ja sanotaan:

— Menköön neulan matkassa tauti sinne!

Lakson Mikko, paikkakunnan paras parantelija ja vanmojen sekä maan pyörryttäjä, oli aikoinaan kuin Santsin yllilääkäri. Hän käytti aina potilaansa kaltiolla, kolmesti ne siellä valoi ja painoi sukelluksiin, niin etteivät hiuksetkaan näkyneet, ja heitti heidän puolestaan uhrin veteen.

Samanlainen parantava uhrikaltio on myöskin Poikkijärven eli Mojotien kaltio, kaunis, kolmi-, nelimetrinen maansilmä Ounas-

Mojotien kaltio. Hetta. Taustalla Ounasjärvi ja Jyppyrävaara.

tunturin juurella, Ounasjärven etelärannalla, vastapäätä Hetan kirkonkylää. Sinne hettalaiset saattelevat tarttumatautisiaan, pesevät ja käyttävät upposalla ja heittävät maksuksi neulan sekä uskovat, että neulanen lähteessä pistelee tautia, jolloin sen pakostakin on poistuttava sairaasta.

Kuttaisen kylällä, joka on korkealla Muonionjoen päällä Palojoensuusta pari penikulmaa ylöskä-

sin, on Kurkionniskan lähellä, joen pohjoisrannalla, niinikään oma Betesdan lammikkonsa, Rovannenän alustakaltio. Lähdeettä sanotaan myös Noitakaltioksi, ja on se kymmenkunta metriä leveä, kirkas, ruostevesinen hete korkean, jokea kohden juoksevan hiekkatievan päättymillä. Keskellä kaltiota on sammaltunut pikku saari, johon rannalta vie porraspuu. Sitä myöten astuvat tietäjät potilaineen saarelle parantamistyötänsä toimittamaan. Kuttaisen Noitakaltio on huomattu hyvin terveelliseksi; jo vanhat ihmiset ovat tutkineet sen lääkekaltioksi, kun siitä vielä ojakin virtaa länttä kohden. Lähteellä käyvät suomalaiset, Ruotsin Kuttaisen kylä, lappalaiset ja kaikki lähimailla asuvaiset. Sinne saatellaan silmäkipeitä, vamman saaneita, rokko- ja rupitautisia, pitaalisia ja kaikkia, joita ahdistaa mikä tahansa ulkonainen tuska. Kaltiossa sairas

pestään, upotetaan hänet siihen, painellaan sammalilla ja luetaan parannussanoja. Lopuksi heitetään veteen rahaa taikka muuta »rauvanpuolta», sillä jos ei sitä tee, eivät luvut eivätkä välikappalet autu mitään. Mutta jos kaikki toimitetaan niinkuin asia vaatii, lähtee kaltiosta varma apu. Iskon Fiinakin Kuttaisesta, joka oli pureskellut putkentyyveä ja saanut siitä maan tartunnan suuhunsa, niin että löi lopulta koko naamankin rupeen, meni Noitakaltiolle, pesi ja pyyhki sammalilla kasvonsa ja ruumiinsa sekä antoi kaltionhaltijalle uhrin. Hetipä myös rupesi maantartunta pyörämään ja tuskat loppuivat.

Samoilla tunturi-
mailla, Ruotsin puo-
lolla, Kaaressuvannon
kirkonkylän vierellä,
on seutukunnan kuulu
Hilkukaltio, kuohuva
lähde, jonka pohjasta
alituisesti kylmä vesi
kumpuaa. Tämä hete
on etupäässä silmä-
tautisten parannus-
paikka. Sen viileällä
vedellä on tunturien
savuisten kotien kansa

Kuttaisen Noitakaltio. Enontekiö.

jo vanhastaan käynyt kipeitä, vettävaluvia silmiään huuhtelemassa, ja yhtä ahkerasti Hilkulla vieläkin käydään. Muuankin lapinäijä pystytti kotansa kaltion äärelle, asusti siinä koko kesän, käyden joka päivä parannuspesulla ja antaen uhrinsa vedenisännälle. — Samanlainen parannuskaltio on Luspavaaralla Nunas-tunturin nenällä, yläpuolella kaunista Kelottijärveä, Kelottijärven talon tienoilla. Siitäkin etsitään apua maan aiheuttamille ruville, ja kolme kertaa pitää siinäkin käydä umpisukkelossa ja sitten heittää uhrin sijaan.

Yhä vieläkin korkeammalla tunturimaissa, jo Könkämäenon päällä, vielä Vittangista pohjoiseen, on Suppimuotkan kaltio. Se on lähellä Suppjärveä, Suppivaaran juurella, vain pieni kirkas silmä, ympyräinen kuin muuripata. Tämä aution puuttoman erämaan kirkas saivosilmä on havaittu erinomaiseksi parannuskaltioksi. Läh-

teen pohjaan, jonka hiekkakin on kirkasta kuin kristalli, on pudotettu valkea kivi paikan merkiksi, ja kaltion äärellä on kivipaasia kuin vartavastisina istuimina. Vieritse kulkeekin seudun kalamiesten polku, ja retkillään istahtavat kalanpyytäjät kaltion kiville levähtämään ja ryyppimään kirkasta saivovettä. Suppimuotkan kaltion vettä ei näet käytetä ulkonaisiin pesuihin, eikä siihen potilaita paineta upposalle, vaan vettä juodaan, joten sen voima vaikuttaa sisällisesti.

Ja se vaikuttaakin. Kun Siikavuopion Johan-Petteri ukkokin kulautteli sitä sairauteensa, tuli hän pian terveeksi; samoin sai myös Matias-vainaja, Johan Petterin isä, sen voimalla terveytensä takaisin. Kaltion vesi onkin niin parantavaa ja niin terveellistä, että kaikista viisaimmankin tohtorin kuulemma häätyy tunnustaa se mahdottoman voimalliseksi. Puoli tuntia sitä nautittua sen merkillinen vaikutus jo alkaa tuntua.

Maasta saa tämänkin vesi ihmeellisen voimansa ja väkevyytensä sekä puhtaan kirkkautensa, sillä maasta löytyvät kaikki väkevätkin aineet ja välikapaleet sekä merkilliset voimat, mitä näin luonnosta on saatavana.

Ihmeellisimpänä esiintyy se Lapin saivoissa ja saivovesissä.

Tuohilippi Kittilästä.

Pallasjärvi ja Pallasstunturi. J. Aholan valokuvan mukaan.

TAIWAANWALKIAT

uli-Lapin komeimpia näkyjä ovat taivaanvalkiat, revontulet, jotka mahtavina loimuavat talven yössä.

Nekin ovat Lapin suuria kummia, Pohjan talvisen taivaan ihmeitä, joista etäinen Etelä ei tiedä juuri mitään, saaden vain joskus nähdä pohjan ääriellä himmeähkön valokaaren kuin kaukaisen valkianvaaran kajastuksen; vain heikon aavistuksen se kuitenkin antaa heille Pohjan perän suuresta roihusta.

Kesäkautensa elää Lappi kyllä valossa ja paistattaa päivää kuu-kausittain yhtä päätä, mutta talvella se on unohdettu pitkään pimey- teensä ja niin kokonaan hylätty, ettei Etelän päivä ennätä pitkään aikaan edes pikimmältäänkään katsahtamaan tunturien takaisen maailman autioita lumikenttiä. Kalpealle kylmälle kuulle ja tai- vaan tähdille on aurinko jättänyt koko Lapin talvisen valohoidon.

Mutta vanha kuulu noitien Pohja pitää itse huolen, että Lapin yössäkin on valo. Se iskee tulen omiin tauloihinsa taikka hieraisee kuin kansanrunojen Ilman Ukko tai vanhankansan suurtietäjä

kipinät omista kouristaan ja puhaltaa ne valtavaksi pohjaisen paloksi, joka roihuaa yli koko Lapin maan.

Heti kun Etelä rupeaa jakamaan kallista valoansa kovin säästellen, kun yönpimittäjät käyvät äänettöminä lentelemään kuin salaperäiset tuliset noidannuolet syksyöisellä taivaalla, ja Lapin koivut muuttuvat kalmankeltaisiksi, sytyttää Pohja soihtunsa. Jo syyskuun ja lokakuun pitkinä pimeinä rupeavat ruijat palamaan ja valaisemaan Lapin syksyisiä kenttiä. Mutta vasta talvella, kun pimeys ja pakkanen pääsevät oikein täyteen valtaansa, joulun kaamosaikana, kun ei päivää enää viikkomääriin ole jaksanut kohota eteläisten jänkienkään takaisilta ääriältä edes tunturien

Sydänyön aurinko. Kittilän Ounasjoki.

huippuja punertamaan, jolloin on vain pimeä pimeässä kiinni ja pakkanen painuu kolmeen-, neljäänkymmeneen, silloin puhaltaa pohjoinenkin palonsa täyteen loimoonsa.

Ja se palo on mahtava.

Silloin on Lapinkorvessa komea yönuotio, kun koko pohjoinen taivas leimuaa kuin valtava noitavalkea. Jossakin kaukana tunturien takaisilla pimeillä perillä on ensin vain kuin aarnihaudan virvatuli liehunut ja värähdellyt — mitkä lienevät näkymättömät voimat siellä kiernanneet, niin että on ottanut ilmivalkean, ehkäpä jonkun mahtavan lapinnoidan ärsytyksestä — ja niin on viimein koko avaruus leiskahtanut liekkeihin.

Toisinaan leimuavat taivaanvalkiat aivan kauheasti. Ne kärhähtävät ylös taivaanlaelle ja tapailevat linnunrataa sekä taivaan napaa, niin että loimotuksen raja käy yli taivaan »kahtaalle kuutta», aamukuudesta iltakuuteen. Lehahtavatpa liekit vielä siitäkin ylitse, linnunradan poikki ja riehahtavat Seulasiin, jopa joskus Kallanpoikiin asti. Ja silloin ne oikein liehuvat ja lieputtavat punaisina, sinisinä, vihreinä ja vaikka minkä värisinä. Taivaalla on niin mahtava kirkkaus, että sen loiste käy yli koko Lapinmaan, tunturit hohtavat

Näkkälän Salkon tähtikartta.

melkein kuin päivällä, ja kuvahainenkin näkyy hangella. Mutta salaperäisen äänettöminä liekit vain hulmuavat, juoksevat, tempautuvat takaisin, sitten uudelleen juoksevat ja taas tempautuvat takaisin. Mutta sitten, kuin olisi joku tulenlumooja noita ollut siellä kiernaamassa ja lopettanut leikkinsä, loimot vähitellen kuin väsähtäneinä vaipuvat, painuvat pohjoiselle ja raukeavat. Huoah-taminen ei kyllä kestä kauan. Pohjan peikko rojauttaa uutta honkaa yönuotioonsa, ja kohta taas roihuaa avaruus entistä komeammin. On kuin koko Manalan valkiolla vaatetettu kansa ja kaikki Lapinmaan kyöpelit tulisina keijuisivat ja suihkaisivat ilmassa.

Mutta aivan eteläiselle taivaalle eivät liekit saata suihkata, sillä siellä on liian lämmin pakkasen maan palolle. Ne leimuavat vain omalla kylmällä puolellaan ja torailevat pakkasen kanssa.

Niin valtava on taivaanvalkioiden voima, että ne saattavat masentaa kovimmankin pakkasen. Kun ne iltapuhteen saavat avaruudella omissa valloissaan oikein riehua, on pakkaselta pian mahti pois. Muutamia vihaisia paukauksia ja rysäyksiä vain, ja kohta on sää muuttunut. Tulee lauhempi ilma, jopa vielä perässä ankarat tuiskut ja purkusäät. Sen tietää kyllä vanha tunturien vaeltajakin, joka pohjoisen loimutessa joikailee:

— Taivaanvalkiat valaisevat maailman,
 ja silloin valkenee ilma.
 Kohta kovat tuiskut tulevat,
 ja pitää neuvonsa korjata
 tuiskun jaloista pois.
 Ja pyytää itsekin, jos on matkalla,
 hopusti pois,
 kun yön aikana
 oikein on valoisa.

Mutta ei aina sentään pohjoisenpalo jaksa nousta niin suureen loimoon, että saisi aikaan säännuutoksen. Toisinaan taivaanvalkiat jurovat vain tunturien takana taikka kumottavat pohjoisen

Pakkaspäivä Lapin kotakoivikossa. Enontekiö.

äärillä suurena valokaarena. Silloin pakkanen hyvillään hihkaisee, lisää voimaansa ja puristaa, niin ettei tahdo henki kulkea. Mutta kun pakkanen on oikein ylpistynyt ja rehentelee koko Lapinmaan isäntänä, leiskahtaakin yht'äkkiä koko pohjoinen taivas ilmiliikkeihin. Ja kohta on isännältä otettu valta pois.

Monet tunturiäijät ja erämaan ukot ovat tutkineet ihmeellisten taivaanvalkioiden lähtöä ja syntyperää, ja tulleet siihen käsitykseen, että ne saavat alkunsa Ruijanmerestä. Mailleen mennyt päivä kun paistaa meuruavaan suolaiseen mereen, ja siellä jumalanilmassa suuret jäävuoret heittelevät ja välkehtivät, ja vaahto-

päiset aallot räiskyvät jäävuoria ja korkeita rantapahtoja vasten, niin siitä heitty hohde, kuvastus ja liehuminen taivaallekin, sitä komeampi, mitä kovemmin Jäämeri läikkyy. Ja samalla tavalla kuin lainehtii ja läikkyy Ruijanmeri, aaltoilee ja päilyy sitten taivaan avaruuskin.

Mutta taivaanvalkiat eivät kuitenkaan ole Ruijanmeren meuraamista eikä sen kuvastelua, vaikka se siltä näyttääkin. Kyllä vanhimmat ja viisaimmat tunturimaiden äijät sen tietävät, ja tietävät senkin, että ne eivät ole tavallisia tulenliekkejäkään, vaan suuria salaperäisiä paloja, joita näkymättömät voimat pimeässä pohjassa synnyttävät. Ne salaiset voimat ja niiden henget liehuvat itse liekeissään. Senkin ovat tunturimaiden asukkaat monet kerrat tulleet kokemaan.

Ruijantulien haltijat ovat äkäisiä olentoja, jotka tahtovat rauhassa polttaa taivaallisia roihujaan ja kisailla avaruuden korkeilla öisillä tanhuvilla. Ne eivät pidä siitä, että matalan maan vaivaiset asukkaat puuttuvat heidän ylhäisiin menoihinsa. Siksi ruijantulien oikein roihutessa onkin viisainta olla kiroilematta ja pitämättä pahaa menoa. Se pitää järjellisten ihmisten ymmärtää, koska järjettömät luontokappaleetkin sen käsittävät. Porotkin säikkyvät suuria paloja, pysyen silloin paremmin yhdessä koossa, ja ovat niin valppaina, ettei ihminenkään tahdo päästä lähelle. Ja tunturien nälkäiset sudet pysyvät silloin arkoina pilloissaan.

Taivaanvalkioiden haltijoita kiusaa varsinkin kaikki maanpäällinen kihnutus, kitinä ja kiernaaminen. Kun ruijantulet ovat oikein valloissaan, ei tarvitse muuta kuin kantapäällään vain kiernaista lumitannerta, niin siitä ne jo yltyvät sähkötelemään. Taikka jos kitkuttaa vanhaa kopparajaa tai pitää muuta kitinää tai helistelee rautaista kattilaa, niin sekin jo ärsyttää. Uimaniemen äijäkin muuanna iltana ajella kihnutti Alakylästä Molkojärvelle taivaanvalkioiden roihutessa. Äijän aisoissa vitsasaverikot kiernasivat ja ritkuttivat niin ilkeästi, että liekit rupesivat kärhättelelemään alas ja sattumaan ajajaan, niin että korvat kuumenivat. Äijän täytyi pysäyttää hevosensa, kiskaista vitsat pois ja sonustaa saverikot nuorasta. Muuten olisivat liekit korventaneet ukon siihen paikkaan, vaikka hän ei tahallaan ritkuttanutkaan.

Tahallisesta härnäyksestä ruijantulet ovatkin vielä äkäisempiä. Varsinkin jos rautakangella kiernottaa kovaa lumitannerta,

jotta se oikein pahasti kitisee, ne miltei sähähtävät kimppuun, sillä tämä vihlaisee pahasti liekkien henkiin. Ja jos vielä uskaltaa puhaltaa päälle pitkän vihellyksen, tulevat tulet yhä hullummiksi, kähisten ja kärhähdellen oikein jalkoihin saakka, niin että pitää olla hyvin jalo, ellei jo rupea vistottamaan. Sellaisia kyllä ei ole monta; vain suuret tietäjät, joilla on kaikki voimat vallassaan, rohkenevat näin pelehtiä.

Monet ikänsä tunturien tulen alla eläneet lapinäijät tuntevat kyllä taivaanvalkioiden voiman ja tietävät, miten paljon ne sievät. Muutamilla on semmoinen mahti, että he saattavat loitsia ruijantulet aivan aluttomasta mustaan yöhönkin, taivaltaessaan pimeässä tuntureilla. Niinpä Ketomellan Jussa-äijälläkin oli sellainen voima, ettei hänen tarvinnut muuta kuin vain sormellaan tuikkia taivaalle ja hokea:

— Ruonu, raanu, hut, hut, hut!
Ruonu, raanu, hut, hut, hut!

Ja pian leimahtivat liekit mustan tunturin takaa. Mutta sen enempää ei äijä niitä ärsytellyt, ajeli vain tyytyväisenä valossa värjyviä kenttiä pitkin. Eivätkä taivaanvalkiatkaan ahdistelleet, leimusivat vain avaruudessa ja antoivat ukon ajella. Yhtä suuri mahti on vieläkin Näkkälän Salkolla, Enontekiön vanhalla tunturienkiertäjällä. Hänkin saattaa, milloin vain tahtoo, loitsia taivaanpalon pilkkopimeästä. Ja se on lappalaiselle mahdottoman hyvä mahti, sillä silloinhan ei hänen tarvitse suurilla jängillään eikä vaarallisilla tuntureillaan pimeässä harhailla. Salkko manaa ruijat esiin härsyttämällä:

— Ippu, paiska, buolle daal,
gal lee heitto, ko i buolle!*)

Sen enempää ei tulenhaltija siedä kuulla Salkon suusta, kun jo läväyttää liekkinsä avaruuteen, eikä vanha viisas lapinäijäkään enempää kiusaa, sillä hän tietää, että jos vielä jatkaisi joikuaan, sähähtäisivät tulet alas ja polttaisivat hänet poroksi.

*) Etpä, p-a, pala nyt, kyllä olet huono, kun et pala!

Vanha Muonion ukko, Liikavainion äijäkin, mahtoi loitsia taivaanvalkiat esiin. Hän usutteli:

— Vuohkuta, vuohkuta, vuohkuta,
lurkuta, lurkuta, lurkuta!

Sitten vielä vihelsi päälle, ja pian loimottivat taivaan tulet. Kun äijä vielä toisen kerran lausui yllytysanansa ja vihelsi, puhaltuivat liekit lumihangelle, kähisivät ja kärhätelivät siinä sekä säväyttelivät äijän jalkoihin. Mutta ukko olikin suuri tietäjä, joten äkäisimmätkään tulet eivät voineet hänelle sen enmpää.

»Vanha-Vasara», Muonion pieni lappalaisäijä, ajeli taivaanvalkiain leimutessa ja joikaili hiljalleen:

— Jumala, jumala, jumala,
voia voia, voia nanaa!

Lapinukon luupiiirros.

Lätäsenon entinen kirkkokumpu
Geiliniemestä katsottuna.

WANHAN LAPINKIRKON TARINA

Hauan sai Lapinkorven nahkapukuinen kiertäjäkansa elää häiritsemättä omassa uskossaan, palvoa omia metsäjumaliaan, pärryttää noitarumpua ja luottaa kotoisten tietomiestensä isiltä perittyihin oppeihin, satoja vuosia vielä senkin jälkeen kun muut kansat jo olivat omistaneet uuden uskon. Etelässä kirkkokellot kaikottelivat erämaista entisiä peikkoja ja kastevesi pesi pois kansan vanhaa uskoa, mutta tunturien maata ei malmin helinä häirinyt, eikä poroja paimentavaa metsäläistä pyritty huuhtelemaan siunatuilla vesillä. Porokellot vain poukkuivat Lapinkorvessa, kumisi tietäjän kannus, ja pyhinä vesinä olivat kirkkaat tunturien saivot sekä tietomiesten taikapesut. Tehtiin kyllä jo puolivälissä 1200-lukua Lapin erämaihin muuan ristiretki ja väkipakolla työnnettiin kasteveteen kymmenkunta metsäläistä, mutta kastetut lappalaiset riensivät ristiherrain lähdettyä heti omille kaltioilleen ja huuhtoivat elävillä saivovesillään pois heidän saastutuksensa. Kovin vähäisiksi ja tuloksettomiksi jäivät nekin yritykset, joita

1300—1400-luvuilla tehtiin lappalaisten käännättämiseksi. Piispa Hemmingin mainitaan Torniossa 1340-50:n vaiheilla kastaneen parikymmentä pakanaa, ja kuningatar Margareetan hallitessa, 1300-luvun lopulla, saarnaili uutta ihmeellistä oppia erämaiden sijtapaikeissa kristinuskoon kääntynyt lappalaiseukko, Margareeta; seuraavan sataluvun alussa lähetettiin kotakansan luokse Toste-niminen pappi. Mutta vasta 1500-luvulla aloitettiin Kustaa Vaasan toimesta ankarampi hyökkäys Lapinkorven erämaahan. Lähetti kuningas silloin muutamia pappeja sekä luostareista karkoitettuja munkkeja saarnaamaan peskipukuiselle kansalle pelastusta, hävittämään heidän pyhiä paikkojaan ja kastamaan metsäjumalien palvojia uuden opin tunnustajiksi.

Näiltä ajoilta alkuisin on Enontekiön Lapin ensimmäinen kirkko, Rounalan kirkko*), joka jo 1500-luvun puolivälissä rakennettiin Rounalan jutamakunnan alueelle, mikä siihen aikaan käsitti nykyisen Ruotsin-Lapin pohjoisimman osan, lisäksi vielä Koutokeinon sekä Enontekiön aina Muonion seutuja myöten.

Jylhässä erämaassa sai kaukaisen Lapin ensimmäinen kirkko paikkansa, jopa aivan »villitunturissa», jossa vielä siihen aikaan Stallot, maahaiset ja saivojen kansa sekä lappalaisseidat hallitsivat. Korkealla Könkämäenon päällä, vain kolmisen penikulmaa Kilpisjärvestä alaskäsin, Ruotsin puolella väylää, on nykyään Vittangin talo. Talosta neljä, viisi kilometriä länteen, suurien tunturien ja paljakkain, Kirkkovaaran, Sapihoivin ja Toolisoivin lomassa, Veivijärven, Kirkkojärven ja Sudijoen seutuvilla, on vieläkin aukea tasainen siljo, joka lienee jo ikivanhoista ajoista ollut lappalaisten talvisena kokous- ja markkinakenttänä sekä pyhänä palvontapaikkana. Tänne kohotettiin erämaan esikoistempeli. Vanhojen muistelusten mukaan rakensi sen kolme uuteen uskoon kääntynyttä lappalaisveljestä. Penikulmien päästä, tunturien takaa, Norjanmeren rannalta, vedättivät veljekset hirsii puuttomaan tunturiseutuun ja tekaisivat temppelin lapinkoivikkoon, pienen Kirkkojärven länsirannalle, korkean, tunturimaisen Kirkkovaaran eteläiselle laidalle.

*) »Rounaja», sanovat nykyään monet rajaseutulaiset, kun taas toiset sanovat »Rounala». Kuulepa jonkun sanovan »Raunala», joka näistä lienee alkuperäisin muoto. Tässä muodossa on nimi A. G. Böhmin kartassa v:lta 1776, ja Tuneldin maatieteessä v:lta 1762 on kirjoitettu »Raunula».

Ei ollut erin suuri eikä komea tämä lapinveljesten laatima tunturikirkko, ollen vain harmaa, neliskulmainen, 12 kynnärää pitkä ja 9 leveä rakennus. Pari pientä ikkunaa oli, ja sisässä joitakuita penkkejä sekä alttari ja saarnatuoli. Eikä ollut kovin mahdava kellokaan, mikä sitten alkoi kirkolla helkyttää erämaalle uutta aikaa — olipahan vain kahdeksan naulan painoinen vaskikulkunen, kuin suuri aisakello. Mutta vaikka sen heikko ääni ei kantanutkaan kauas tunturien taakse, vierivät viestit siitä sekä uudesta merkillisestä lantalaisten jumalan palvospiirtistä sitä kauemmaksi. Kotakansasta oli hirsihuone kuin palatsi verrattuna heidän metsäjumaliensa asentosiioihin, ja porokellon helinään tottuneelle kivelionmiehelle soi ristinjumalan suuri kulkunen kuin tuomiokello. Loppua ja tuomiota se paukuttikin heidän vanhoille jumalilleen.

Kirkolle, vanhaan kokouspaikkaansa, kerääntyi kansa edelleenkin suurin joukoin, ja silloin sinne saapui etelästä pappikin julistamaan uutta oppia ja valamaan vedellä niitä, jotka tahtoivat luopua ísiensä uskosta. Saapui sinne vanhaan tapaansa myöskin etelän kauppasaksoja vaihtamaan rihkamaansa Lapin ukkojen tavaroihin. Niin muodostui Rounalan kirkolle suuri Lapin markkinapaikka, johon riensi väkeä sekä etelästä että pohjoisesta. Ilmestyipä markkinapaikalle kuninkaan veronkantajakin vaatimaan lappalaisilta veronahkoja, tuli tuomarikin apumiehiineen tunturikansan riitoja käsittelemään. Kirkon lähelle kohosi pian kauppiaiden pikkupirttejä, sekä tupanen, jossa pappi saattoi saarnamatkallaan majailla.

Oli tänne etelän matkamiehillä taipaleet kuljettavina, monien tunturien yli he saivat ajella, ja olla vaarassa jos toisessakin. Pitkänä jonona juoksevan Rostojaurin ohitse Kummaenoon asti ulottuvan Rostotunturinkin Kalmuskursuun vierähti kerran Rounalan matkalla tuomarin tulkki, ja päätönnä löydettiin mies kursun pohjalta.

Markkina-aikoina oli kirkkokentällä tunturilaaksossa elämää ja menoa. Mutta sitten taas jäivät kirkko ja tyhjät markkinatuvat pitkäksi aikaa ypöyksinään tunturien turviin. Vain silloin tällöin joku erämaita kiertävä lappalainen juti suurine porokarjoineen ohitse. Arastellen ja äänetönnä kiersi erämaan mies aution pyhätön, sillä kirkonjumala oli pelottava olento, joka saattoi kostaa vielä ankarammin kuin tunturien jumalat, jos sen ohitse kulki meluten ja kelloja kilistellen.

Saatiin pikku kirkon hoiviin pieni hautausmaakin, nelikulmainen, 12 × 15-metrinen kenttä; sen siunattuun multa laskettiin erämaa-seurakunnan vainajat viimeistä tuomiota vartomaan. Vain nahkoihin taikka louteisiin kääräistyinä tai puukoperoon huollettuina kuopattiin sinne monet metsän lapset. Ensimmäisenä kerrotaan pyhään kenttään kätketyn kirkon rakentajaveljeksistä ensimmäisen peruskiven laskija, ja niin pääsi rakennusmies esi-koisena lepäämään oman pyhäkkönsä hoiviin.

Mutta kovin kaukana ja syrjäisessä erämaassa oli Rounalan kirkko ja markkinapaikka niiden lappalaisten — ja lantalaisten —

Könkämäenon ja Lätäsenon yhtymäkohta. Markkinasuvanto, ent. kirkkokumulta katsottuna. Oikealta työntyy Lätäseno, sen ja Markkinasuvannon väliin pistäytyy vasemmalle terävä Teiliniemi.

mielestä, jotka asustelivat jutama-alueen läntisillä ja pohjoisilla laitamilla, Suontavuomassa, Hetassa, Muonion seutuvilla, Peltöjärvellä, Koutokeinossa, Aviovaarassa ja Tenon varsilla. Niinpä aikojen vieressä tulikin kysymys uuden kirkon rakentamisesta jonnekin alemmaksi ja keskemälle seutukuntaa. Suontavuomalaiset Palojoen juoksulla rupesivat jo omalle kokoontumispaikalleen, pienelle Markkinajärvelle, pystyttämään temppeliä. Mutta siihen taas eivät toiset tyytyneet. Tehtiin silloin vanha taika: heitettiin Naakelissa, Rounalan kirkon tienoilla, hirsi Könkämäenon kuljettavaksi. Ja eno otti hirren huomaansa, kohisten heittelivät kosket sitä alemmaksi ja alemmaksi, ja viimein osui kohtalopuu rantaan Lätäsenon suuhun, kuusi, seitsemän penikulmaa alapuolelle Rounalan seutua.

Oikeaan paikkaan puu osuikin. Könkämäenon ja Lätäsenon yhtymillä on suuri jokisuvanto, Muonionjoen lähtökohta, ja su-

vannon pohjoisrannalla, pienen Kuonnajärven ja suvannon välissä, korkea komea kunnas, kuin ainakin aiottu merkkipaikaksi.

Ja siihen sitten kunnaan harjulle, uusi Lapin kirkko rakennettiinkin 1661.

Ei ollut tämäkään temppeli suuren suuri: 22 kyynärää pitkä, 12 leveä, ja korkeutta lattiasta katonreunaan 6 kyynärää 6 tuumaa. Mutta edeltäjäänsä, pikkuseen tunturitemppeliin verraten oli Lätäsenon kirkko jo aivan suurenmoinen. Ikkunoitakin oli seitsemän suurempaa ja pienempää lyijyristikkolasia — sivuseinillä viisi, 7 korttelia leveää, 10 korttelia korkeaa, kuorissa korkea kapea kaksiosainen ikkuna ja sitä vastapäätä lehterin yläpuolella 3 korttelia korkea, 7 leveä valoaukko. Ovia oli kaksi, ja länsipäädystä kohosi 6 kyynärää 6 tuumaa korkea nelikulmainen kello-torni. Sisustukseksi saatiin saarnatuolit, alttarit, nelisenkymmentä penkkiä, sitten parileiviskäinen messinkinen kynttiläkruunu, rautaisia ja tinaisia kynttiläjalkoja ja seinäpitimiä, jopa alttaritaulukin sekä muita kuvia seinille. Ja lopuksi, v. 1791, saatiin kirkkoon lehteri sekä pieni viisikyynäräinen sakastirakennus kirkon kylkeen, vieläpä viereen 6 × 7-kyynäräinen kaksiovinen »ullakko» ruumispaarien, jalkapuun ja multausojeiden säilytysuojaksi. Samoihin aikoihin lienee kirkko laudoitettukin ja maalattu sekä sisästä että ulkoa. Sisälaudoistus maalattiin valkeaksi, vasta tehty, komeasti leikattu saarnatuoli, samoin kuin alttaripöytä ja lehterikaiteet sekä ikkuna- ja ovipielet siveltiin sinisiksi, mutta lehterin kannatinpylväät ja monet muut koristeet vedettiin punaisella ja alttariaitus vihreällä, penkit keltaisella. Ulkopuolelta kirkko punattiin, ja paanukatto vetäistiin tervalla.

Rounalasta tuodulla, 8-naulaisella kellolla alussa kilkuteltiin, mutta sitten kun pikku rounalalainen särähti halki, hankitiin 1706 uusi, oikein puolineljättä leiviskää painava kello, vieläpä jonkun ajan päästä toinenkin, kolmileiviskäinen. Siitä lähtien Lapin kaukainen kulma kumahteli jo kahden malmikellon soinnista.*) Kum-

*) Edellisessä kellossa on kirjoitus: »Under konung Carl XII segersamma regering är denna klocka guten till Enotäkis församling i Torneå Lappmark med allmogens egen bekostnad annå 1706.» Ja jälkimmäisessä: »Kappalainen Henric Ganander ynnå emändäns Catrina Tornbergin ovat tämän Enontekemähän lahjoittaneet 1744» — »Math. 26: 41: Valvokat ja rukoilkat. — G. Meyer. T. E. C. Holmie.»

mastellen kuunteli tunturikansa suurien kellojen komeaa kumah-
telua, ja ihmeissään se astui ristinjumalan koreaväriiseen pirttiin.

Kirkon suojiin laitettiin täälläkin vainajainpelto. Hirsistä
salvetun, toista metriä korkean, laudoilla harjatun aitauksen sisään
suljettiin sekä kirkko että hautausmaa, 35 × 40-metrinen kenttä.
Ja niin kohosi temppelel kunnaallaan kuin mikäkin entisaikainen
puuvallituksilla ympäröity korpilinna.

Lätäsenon kirkkokumpu kehittyikin sitten koko seutukunnan
suureksi keskuspaikaksi ja sai nimekseen Enontekiö, joka tuli
koko pitäjänkin nimeksi.*) Etelämpänä Ruotsin-Lapin tunturi-
maissa olevaan

Jukkasjärven
emäseurakuntaan,
joka sai kirkkonsa
1680, kuului Enon-
tekiö alussa kap-
pelina, kunnes
1747 pääsi itsenäi-
seksi seurakun-
naksi.

Sorvaisentörmä, pappilan ensimmäinen paikka.

Rakennettiin
tänne erämaahan

pappilakin. Lätäsenon ja Könkämäenon väliselle niemekkeelle,
Markkinasuvannon länsirannalle, jyrkälle Sorvaisentörmälle, vasta-
päättä Ruotsin puolella olevaa Sotaniemä.***) Mutta kun suuri
tulva***) kerran ahdisteli papin asuntoa, siirrettiin se kirkko-
kummun laitamalle, satasen metriä kirkosta länteen. Komea oli
papintalo senaikaiseksi tunturipappilaksi, vaikkakin vain harmaa
hirsirakennus ja huoneet mataloita — 2,10—2,20 m korkeita —

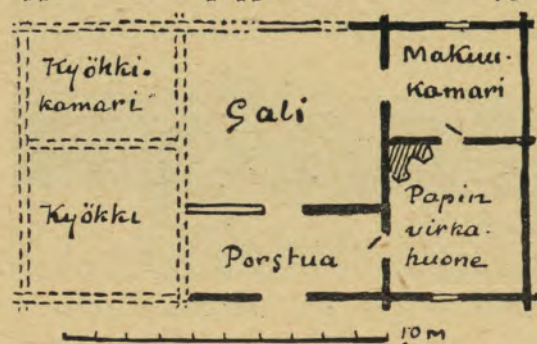
*) Vanhain muistelusten mukaan pitäisi kirkkokummulla, Kuonnajärven
rannalla, ennen olleen Enontekiä niminen talo, josta sitten kirkko ja markkina-
paikka sai nimensä.

**) Sotaniemellä kerrotaan ennen soditun. Vihavenäläisten pelosta raken-
nettiin pappilakin jokien väliselle niemekkeelle, johon ei leveiden suvantojen
ylitse mistään kohdasta päässyt kahlaamalla.

***) Kerrotaan olleen arkkiviisuissa laulettu suuri Tornionjoen tulva,
Keksin tulva», joka tapahtui keväällä 1677.

pieni-ikkunaisia. Portaat olivat etelää kohden, ja pitkästä kapeasta eteisestä päästiin suoraan isoon saliin. Vasemmalla oli keittiö nurkkakamareineen, oikealla papin pieni virkahuone, jonka kalkkilaastilla silatut seinät ja katto olivat noesta mustuneet, sekä vielä pienempi makuukomero. Päivätöntä pohjaista kohden avautuivat ikkunat, vain keittiön sekä virkahuoneen ainoa ikkuna katsoivat päivään päin.

Täällä äärettömien korpien helmoissa erämaan kansan sielunpaimenet elivät ja saarnasivat. Täällä Olaus Sirma, Enontekiön ensimmäinen kappalainen, lappalaissyntyinen ja Upsalassa oppinsa saanut pappi, kävi vuosina 1675—1719 ankaraa taistelua

Markkinakummun pappilan pohjapiirros.

heimolaistensa vanhaa uskoa vastaan, samoihin aikoihin kuin Gabriel Tuderus, toinen tuima hengen mies, sortti ja tuhosi Kemmlapin vanhoja pyhättöjä. Noituudesta Sirma monesti ahdisteli kansaansa, vaikka itsekin noitiin uskoi,*) huonosta elämästä

heitä haukkui, vaikka monta kertaa itsekin erehtyi juopotteluun ja tappeluun, jopa sai kerran maksaa sakkoakin vallesmannin, Maunu Martinpojan, pieksämisestä.***) Ankarana »Herr'-Vuolevina» jäikin Sirma elämäänsä kansan muisteluksissa. Täällä Jukkasjärven pappi, Johan Tornberg saarnaili Sirman jälkeen ja samoin Michael Wichman; turkulainen Henrik Ganander toimi vuosina 1730—1744 ja lahjoitti seurakunnalleen kirkonkellonkin sekä valatti

*) V:n 1681 käräjillä sakotettiin Sirmaa 6 mk. siitä, että oli syyttänyt erästä eukkoa, Elli Jaakontytärtä, noituudesta. Elli kun oli ollut avustamassa Sirman vaimoa, Kaarin Eerikintytärtä, synnytyksessä ja siinä noitakonsteillaan tuhonnut lapsen.

**) Käräjillä 1681 tuomittiin Sirma Maunu Martinpojan haukkumisesta ja pieksämisestä maksamaan sakkoa 18 markkaa »sölvermynttiä». 1682:n käräjillä riiteli Sirma saman nimismiehen kanssa niityistä.

uudestaan haljenneen Rounalan kellon;*) täällä myös Salomon Tornberg, vahva mies, joka saattoi veneenkin täysine väkineen vetäistä järvestä maalle, vaikutti Gananderin seuraajana, kunnes 1773 kuoli kuumeseen ja pistokseen; hänen sukuaan elää vieläkin Ruotsin-Lapin lantalaistaloissa. Eli täällä sen jälkeen armovuosien ja väliajan saarnaajana Daniel Engelmark;

Henricus Johannis Ganander
Conscriptus

Henrik Gananderin nimikirjoitus v:lta 1730.

Erik Grape raitioi tunturikansaa kolmattakymmentä vuotta (1787—1809)**). Kansanmuistelusten »Herr'-Erkki» oli toimekas järjestyksen mies, korjautti ja maalautti satavuotisen rappeutuneen kirkon, parannutti vanhan pappilankin, piti huolta kansan-

Johan Tornberg Pastor.

Johan Tornbergin nimikirjoitus v:lta 1714.

opetuksesta***) ja antoi ankaria määräyksiä vainajain hautaamisesta****) sekä kansan kirkossa käynnistä.

Kauniilla huolellisella käsialalla kirjoitti Grape kirkonkirjansa samoin kuin kaikki muutkin asiapaperinsa. Lappiin kuoli ja Lapissa sai »Herr'-Erkkikin» leposijansa, ja hänenkin sukuaan elää vielä Ruotsin ja Suomen-Lapissa sekä Länsipohjassa.

Ei liene sielunpaimenen elämä ollut näillä kaukaisilla perukoilla kovinkaan kadehdittavaa eikä suurellista. Yksitoikkoisia lapinpäiviä he saivat viettää, talvisin ajella porolla, kesäisin sau-

*) Rounalan kelloon valatti Ganander kirjoituksen: »Vanha Rounalan kello uudesti valautettu ja enätty H. Gananderin huolen pidolla 1744.» — Lapista muutti Ganander 1744 Siuntioon ja kuoli siellä 1752. G:lla oli tekeillä suuri hebreal.-ruotsal.-suomal.-lappalainen sanakirja sekä lapin kielioppi. Edellinen ei kyllä valmistunut, jälkimmäinen ilmestyi 1743.

**) Erik Grape oli Kōngäsen ruukin perustajan Arend G:n jälkeläisiä, synt. 1755, ja oli jo Upsalassa opiskelemassa ollessaan saanut 1777 stipendin lapinkielen oppimista varten.

***) Jo 1688 Sirma puuhasi koulua Rounalaan ja Enontekiöön. Grape piti erikoista huolta Lapin kouluista ja niiden opettajista, katekeetoista, toimitti m. m. sukulaisensa, Johan Arend G:n katekeetaksi.

****) Vainajain hautaamisesta määrättiin m. m., että ruumiit oli peitetävä ainakin kyynärää paksulla multakerroksella.

voa koskia, raivata ja raivauttaa niittyjä, tehdä heinää ja hoitaa lehmii sekä kalastella Lapin vesissä. Oli papeilla oikein omituisena kalavetenään Muonionjoen eteläpuolella Mannajärvi, johon

*Sal: Tornberg
Pse: J*

Salomon Tornbergin nimikirjoitus
v:lla 1772.

muut eivät saaneet mennä pyydystelemään.*) Papit kyllä saivat kalastella muissakin vesissä. »Herr'-Erkikin» kävi Lätäsenon varrella pienissä tunturijärvissä pyytämässä siikaa, ja joella, neljänneksen ylös Markkinasuvannosta, on vieläkin

kenttä, jota sanotaan »Herr'-Erkin valkamaksi». Kalaa ja poronlihaa olikin papeilla yltäkyllin, mutta pellonviljaa saivat lappalaiset noutaa sielunpaimenelleen Tornion asti, joko talvella jutaa pororaidoiltaan tai kesällä

sauvoa neljinkymmenin penikulmin ylös Tornion- ja Muonionjokien äkäisiä koskia. Mutta »Herr'-Vuolevin»

*Daniel Engelmark
Pastor Leci.*

Daniel Engelmarkin nimikirjoitus v:lla 1778.

palkkajyville kävi keväällä 1677 hullusti. Ne oli talletettu Kōngäsen pruukin patruunan Momman aittaan, kun suurtulva tempasikin aitan matkaansa, niinkuin Keksi laulaa:

— Puodin Mommalta pudisti,
Sijrman jyvät siirsi pois.
Sinne Sijrman jyvät jouduit
kahden puolen Karungia.

Alituisessa yksinäisyydessä saatiin erämaan pappilassa kestää niin ilon kuin murheenkin päivät. Pari neljännestä Kōnkämäenoa ylös oli lähin lantalaistalo Maunu, jossa Sirman aikana asusti »kuuluisa ja sangen ymmärtäväinen mies» Maunu Martinpoika; alaspäin enoa Kaaressuvannon lantalaisasutukselle oli viisi, kuusi neljännestä. »Villilappalaiset» vain syksy- ja kevättalvin

*) Mannajärvi on sitten vielä, ainakin L. L. Laestadiuksen aikana, ollut Kaaressuvannon pappien yksinoikeutettuna kalavetenä.

majailivat seutukunnalla jutaessaan Ruotsin-Lapin tunturimaiden ja Ruijanrannan väliä.

Kirkkokunnan pieneen kalmistoon, pikku koivujen suojaan, täytyi joskus kätkeä joku rakas omainen, ja sinne päättyi lopulta omakin erämaan taivallus. Kolme pappia kerrotaan haudatun kirkon multiin, itse temppelin sillan alle. Viimeksi joutui sinne »Herr'-Erkkikin». Kalmistossa lepää myös hänen pieni tyttärensä, joka hukkuu Markkinasuvantoon. Niin kaipasi isä pikku tyttöään, että veisti siivekkään enkelinpään ja asetti sen kirkonseinälle; suvannon rannalle puuhun hän naulasi kuparilevyn, johon oli kai-verrettu tytön nimi, ikä sekä kuolinpäivä.*)

Markkinakunnan vanha kalmistokoivikko ja entinen kirkkopaikka.

Mutta »Herr'-Vuolevi», lapin-synty, Enontekiön esikoispappi, haudattiin Rounalaan.

Hän halusi sinne, Lapin ensimmäisen temppelin siunattuun kalmistoon, oman heimonsa seuraan, ollakseen ylösnosemuksessa ja viimeisellä tuomiolla joukkonsa johtomiehenä.***) Rounalan tunturikirkko olikin tunturikodassa syntyneen Sirman mielipaikka. Sinne hän tuon tuostakin teki saarna-

*Jer 3 v 12: Mä en ja saarna nämet Lauat pögia min, ja sano
Käännä sinuas sinä vassa ha cinen Israel sano Herran
nin en minä Käännä Casvornni teistijsoies. Jilla
mina olen Laupias sano Herrasia en vifa stu
jancai Rifest.*

Olaus Sirman käsialaa v:lla 1706.

*) Sama enkelinpää on nykyään Enontekiön kirkossa sakastin oven yläpuolella. Kuparilevyn sanotaan olevan Kaaressuvannossa »Koulun Ingeborgilla». Hukkunut tyttö lienee ollut Grapen vanhin tytär, Gretha Stina, joka oli syntynyt 1788 ja kuoli 1797.

***) Sirman leski, Kaarin Eerikintytär, kuoli 90 v. ikäisenä 1734 ja haudattiin Enontekiön kirkkokumpuun.

matkoja, jopa niin ahkerasti, että häntä lopuksi varoitettiin ainakin rukous- ja juhlapäivinä pysymään pääkirkolla. Ja kun jo 1600-luvun lopulla oli kysymyksessä Rounalan kirkon purkaminen, pyytää Sirma, että kirkko saisi seisoa paikallaan, jotteivät sen seudun lappalaiset pitkän matkan takia jäisi pois kirkosta. Oma heimo olikin Olaus-papille muita rakkaampi. Lapiksi hän sille puhui, matkusti kesäisin kymmenin penikulmin meren rannalle kansalleen saarnaamaan, käänsipä lapiksi aapiskirjan, Gezeliuksen kat-

*Uhriaihi Markkinakummun
kalmistosta.*

kismuksen sekä muutamia salmeja, vaikka ei saanutkaan niitä painatetuksi. Lapiksi oli »Herr'-Vuolevi» ahkera pauhaamaan, niin että täytyi antaa hänelle määräys saarnata vuoroin suomeksi, vuoroin lapiksi.

Jumalan suuri luonto, Lapin rannaton äänetön erämaa, mikä kirkkokummulle niin suurenmoisena avautui, oli korven sielunpaimenella aina ihailtavana. Mahtavia tuntureita näki hän kaikkialla, katsoi minne tahansa, ja aavoja jänkiä ja vuomia oli silmäin edessä mittaamattomat matkat. Kirkkokummun alla aukeni laaja lehtorantainen Markkinasuvanto, johon lännestä

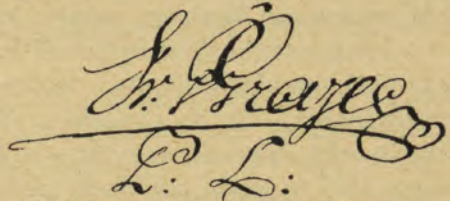
työntyi komea Kõnkämäeno, luonteisesta taas pujottelihe koukerrel-
len Lätäseno Vakkovalta-, Seitavuopio- ja Kuonnajärvien lomitse.

Niinkuin Lapin suuri koskematon luonto pohjattomine jänki-
neen, rannattomine aapoineen ja autioine tuntureineen oli säily-
nyt alkuperäisessä tilassaan, melkein yhtä alkuperäisenä luonnon-
lapsena vaelteli se kansakin, jota nämä sielunpaimenet olivat tul-
leet kutsumaan Herran kansaksi. Kirkon jumalan palvelijoiksi
olivat kyllä useimmat kastetut, toiset väkipakollakin. Ja lähi-
mailla raitioidessaan kävivät monet Herran temppelissä »papan
pauhaamista» kuulemassa sekä kirkon peräisen komean pöydän
edessä polvistuen saamassa papin kädestä »poramust ja juhkemust».

Mutta kirkosta päästyään monet taas tuntureillaan hiipivät vanhojen jumaliensa luokse uhraamaan ja lukemaan isiltä opittuja rukouksia. Käväisivätpä muutamat jo salaisin puolin kalmismaallakin uhritoimituksilla. Siellä seisoi kaakkoisnurkalla vanha petäjärutimo, paksutyvinen uhriaihki, jonka rosoiseen tyvikoloon uhrianti pistettiin. Kuolleilta ja hautausmaan haltijoilta toivoivat uhraajat poro-onnea taikka apua sairauteensa, sisusvikoihin, silmäkipuihin taikka muihin tauteihin.

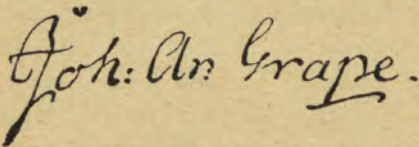
Pitkä oli näiden harvaan asuttujen erämaiden eläjien kirkkomatka, kymmeneen penikulmin laidimmista kivieliön päivipaikoista. Varsinkin kesäisin oli tietömien taipaleiden kulku hankalaa, eikä metsien

kansa tuntenut kovinkaan suurta kutsumusta vaivalloisiin kirkkomatkoihinsa. Mutta kun »Herr'-Erkki», toimen mies, tuli papiksi, piti hän huolen, ettei kirkko jäänyt tyhjäksi. Tunturi-seurakuntaansa päästyään hän jo marraskuussa 1788 kutsui koolle

Erik Grapen nimikirjoitus v:lta 1790.

kirkonkokouksen, jossa hänen johdollaan määrättiin, että suuren pitäjän kaukaisimmankin kolkan oli saatuttava sanaa kuulemaan. Niinpä piti Maunusta ja Gunnarista, jotka oivat parin

Katekeetta J. A. Grapen nimikirjoitus v:lta 1805.

neljänneksen päässä kirkolta, samoin Kaaressuvannosta, johon oli toista penikulmaa, tulla kirkkoon joka sunnuntai. Idivuomasta, parin penikulman päästä, ja Kuttaisesta, kolmen penikulman matkalta, piti joutua joka toinen pyhä, ellei sattunut olemaan keli-rikon aika. Palojoensuulaisten, viiden, kuuden penikulman päästä piti työntyä kirkkoon talvella joka kolmas sunnuntai, ja kesällä juhannuksena sekä Jaakon messuna. Kaikkein syrjäisimmät perukat, Hetta ja Peltovuoma, määrättiin taivaltamaan kymmen-, neljätoista-penikulmainen erämaansa kuusi kertaa vuodessa: neljänä suurena katumus- ja rukouspäivänä sekä jouluna ja pääsiäisenä. Ja tähän oli kansan tyydyttävä, painuttava kirkkomat-

kalle ainakin jonkun hengen joka talosta määräyksen mukaan. Palojoensuun Henrik Ohlsson Baas vain pani vastaan ja valitteli kesämatkojen vaivalloisuutta kovin koskisessa Muonionjoessa ja sanoi, että talvella hän kyllä rukattaa vaikka useamminkin. Mutta »Herr'-Erkki» arveli, että se joka rakastaa Herraa ja hänen pyhää sanaansa, tulee vapaaehtoisesti ja ahkerasti Herran huoneeseenkin. Samaa mieltä olivat muutkin Palojoensuun miehet. Niin piti Henrik Ohlssoninkin juhannuksena ja Jaakon messuna lähteä sauvomaan Muonion ankaria koskia Lätäsenon suulle.

Lätäsenon kirkkokumpu tuli Rounalan sijaan Lapin perukan suureksi markkinapaikaksi. Monia kymmeniä pikkuisia, neli- ja viisiseinäisiä — n. 4×4 m sekä 4×8 m — kauppiasten »markkinatupia» sekä lappalaisten tavara-aittoja kohosi sikin sokin kummun joen- sekä pappilan puoleiselle rinteelle. Oli joukossa Nenättömän Heikinkin, lapinnoidan, kömmänä,*) ja pappilan vieressä oli »prikitupa», missä pappi keitätti viinaa. Tuomarinkummulla, pappilan ja kirkon välillä, oli »tuomarintupa» sekä siitä hiukan pohjoiseen, Kuonnajärven rannalla, nimismiehen asunto. Koko kumpu oli kuin pieni hökkelikaupunki keskellä Lapin erämaata. Ylinnä kohosi kuin kaupunkia valvoen komea Herran temppeli, alapuolella taas piti vartiota muita asumuksia muhkeampi papintalo.

Markkinakummulle saapui helmi- ja maaliskuun vaiheilla koko pohjoinen maailma. Sinne nousivat Tornion kauppasaksat satoine tavarakuormineen, sinne Karjalan kupetsit riensivät lapin komeita turkiksia ostamaan, ja pitkinä raitoina, huutaen ja porokelloja kilkatellen, juti sinne loistavapukuinen Lappi Ruijantantoja myöten, ahkiot täynnään lapintavaraa, poronlihaa, nahkoja ja turkiksia. Pyrki Lapin markkinoille kerran ruttokin, piiloutui torniolaisen hamppukuormaan ja pääsi nousemaan lähelle Lätäsenoa, Mannakoskelle asti. Mutta siellä sattui suuri lapinnoita vastaan, keksi heti, mikä kauhistus juroi ahkiassa — se kun aina lämpöisenä höyrysi ja sulatti lumen peitoltaan — ja määräsi koko ahkion upotettavaksi Mannasuvantoon. Sinne turmionkuorma heti työnnettiinkin, ja hirveästi parkaisten painui rutto jään alle. Etelän rihkamaa ja helyjä, kotavaatetta ja koreita ver-

*) »Nenättömän Heikin apaja» on vieläkin Kõnkämäenossa Markkinasuvannon ja Maunun välissä.

koja, rautakaluja sekä hamppua ja viinaakin vedättivät Lappiin Tornion miehet. Joskus sattui Tornion kauppasaksalta tavara loppumaan kesken markkinamenojen. Silloin täytyi turvautua Nenättömän Heikin apuun. Niinpä kerrankin nouti Heikki Torniosta kauppiaalle keittokattiloita. Meni äijä illalla vain törmän alle, laulautui loveen ja aamulla jo tulla tomautti kauppiaan tuvan eteen ahkio täynnään kattiloita. Se ei ollut mitään ihmettä sellaisen suurnoidan yötyöksi, sillä hän saattoi ilmi päivälläkin päästellä porottomalla ahkiolla pitkin jäätynyttä jokiväylää, niin että rannat vain vilisivät.

Markkina-aikana oli talvisen erämaan kummulla vilkasta menoa; monenkirjavana se kiehui ja kuhisi kuin valtava muura-haiskeko. Ajeltiin poroilla sinne ja tänne ja tehtiin kauppoja. Lappalaisten ahkiosta siirtyivät tavarat Tornion miesten kuormiin ja torniolaisten tuomiset nuoritettiin tunturimaiden raitoihin. Kumpaisetkin olivat tyytyväisiä vaihtokauppaansa. Torniolais-ten viina teki parhaat kaupat; joskus papinrouvakin laittoi prykitupansa käyntiin, ja sitä mukaa kuin viina tippui torvista, kulah- teli se markkinamiesten pulloihin ja kurkkuun. Ja sitä mukaa ko- hosi elämäkin erämaassa. Lannanmiehet lauloivat ja hoilasivat, rähisivät ja tappelivat, mutta lappalaiset vain hihkuivat ilosta, ajelivat joiaten poroilla ja kokoontuivat väliin sylikkäin yhteen ilokasaan koko peskiparttiossa joikaamaan ja hyppiä ressuttamaan.

Markkinapäivinä saarnattiin markkinarahvaalle kirkossa evan- keliumia ja jaettiin ehtoollista. Tuomarintuvassa istui lainmies selvittelemässä tunturimaailman eripuraisuuksia. Monet markki- narötökset joutuivat heti verekseltään lain kouriin. Ruttoahkion ajajankin vei hamppukuorman omistaja heti tuomarintupaan ja vaati korvausta tavarastaan, mutta kun todettiin asian laatu, vapautettiin mies kaikesta edesvästuusta. Sattui tuomarille jos- kus suurempikin juttu käsiteltäväksi, kuten esim. Uijajärven isänmurhakin: Uija-ukon poika oli surmannut isänsä kalaretkellä ja upottanut pata kaulassa Uijajärveen. Poika oli äkämystynyt siitä, että isä aina ensimmäisenä oli ennättänyt hotaisemaan kala- keitosta parhaat palat, siian korvamurun eli vietnarastiljan, sekä lihakeitosta etukäteen peuran kaulassa olevan kiiremurun. Pojan rikos katsottiin kuitenkin kuolemansyyniksi, sitäkin suuremmalla syyllä kun huomattiin, että murhamies oli kaksineuvoinen; hänet

mestattiin ja teilattiin Teiliniemellä, Lätäsenon suussa, vastapäätä Markkinakumpua.

Kun kirkkokummun luona tapahtui tällaisia kauheuksia ja vielä sen rinteillä, ihan vainajain leposijan vieressä, pidettiin niin hurjaa markkinamenoa, ei ole ihme, että paikalla kovin paljon kummitteli. Nähtiin monet kerrat harmaita äijänhaamuja ja monia muita kummajaisia liikkeellä. Tuomarintuvassakin, jossa markkinapäivinä miltei myötäänsä juotiin ja meluttiin, jatkoivat näkymättömät henget samaa elämöimistä ja möykkäämistä, kun tupa oli jäänyt autioksi. Ovikin monet kerrat ihan itsestään paukautettiin auki.

Mutta Rounalan vanha pieni tunturitemppeli jäi melkein kokonaan unohduksiin. Silloin tällöin vain Jukkasjärven taikka Lätäsenon pappi kävi siellä saarnaamassa, kun porolappalaiset sillä kulmalla karjoineen kotailivat. Olipa kerran autioon temppeliin astunut joukko lappalaispoikia muka kirkonmenoa pitämään: toiset olivat istuneet penkkeihin sanankuulijoiksi, ja muuan pojista, Pieti Nutti, oli astunut saarnatuoliin, saarnaamaan muka hänkin.

— Dast lee Herr'-Vuolev paafitam, dast aikom munki . . .*) oli saarnamies aloittanut.

Mutta silloin oli kirkon sillan alle haudattu Vuolevi-äijä nousut esiin, lähtenyt astumaan poikia kohden, ja kirkkomiehelle oli tullut äkkilähtö.

— Ällit muu guoddeh don pargalas halddui!***) oli saarnamies kauhuissaan parkaissut, lähtenyt laukkaamaan toisten jälkeen ja ollut ulkona ennemmin kuin hänen sanankuulijansa.

Hoidotta sai hylätty lappalaiskirkko rappeutua. V. 1794 ilmoittaa pastori Grape Hernösandin konsistorion tiedusteluun, että kirkon perushirret ja lattiapalkit ovat kovin lahoneet, välikatto rappiolla, saarnatuolista ja alttarista vain palasia jäljellä; samoin oli jäljellä muutamia penkkejä. Niin päättikin sitten mainittu konsistorio myydä vanhan temppelin neljästä, viidestä riikintaalarista Tornion kauppiaille. Kauppa kai sitten tehtiinkin, ja pikku

*) Tässä on Herr'-Vuolevi saarnannut, tässä aion minäkin . . . (saarnata).

***) Älkää minua jättäkö tuon p—een haltuun.

kirkko muutettiin Jyygeän markkinamatkojen majataloksi Kõnkämäen rannalle. Siellä, markkinamiesten pauhaamisia kuullen, lienee villitunturien temppeli viimein vaipunut maahan.

Kirkkovaarassa, Rounalan kirkon entisellä paikalla, on nyt enää vain vanha kenttä kauniissa pikku koivikossa. Näkyy siljolla vielä kirkon muinainen sija, näkyy vanha hautausmaakin, ja kirkon sijalle on pystytetty muistokivi kirjoituksineen.

Näin kävi vanhan Rounalan kirkon ja markkinapaikan, ja niin tuli vuorostaan käymään Lätäsenon mahtavammalle kirkkokummulle ja markkinakentälle. Senkin vuoro tuli joutua hylätyksi ja unohdetuksi. Pohjoisäärillä oleva Koutokeino sai oman pappinsa jo 1674 sekä kirkon 1701, Utsjoki sai kirkkonsa 1700, ja 1741 erotettiin koko Koutokeino, Karasjoki ja Aviovaara Ruotsista ja yhdistettiin Norjaan.

Sitten tuli »riikinjako» 1809, Suomi erotettiin Ruotsista, Muonionjoki ja Kõnkämäeno joutuivat rajajoiksi, ja iso joukko Enontekiön sieluja jäi Ruotsin puolelle. Niin joutui Lätäsenon kirkko kovin seurakuntansa alueen syrjään.

Ja taas tapahtui lapinkirkon muutto. Kesällä 1826 jaotettiin vanha temppeli maahan, iskettiin seinähirret ja lattiaparrut lautaksi, kasattiin lautalle kaikki muu tavara ja kirkon omaisuus ja ruvettiin laskemaan Muonionjokea alas. Mutta pyhä lautta ei ottanutkaan lähteäkseen lähes parisatavuotisen kotikumpunsa rannasta, vaikka vahva virtakin koetti sitä työntää ulommaksi. Vasta sitten kun lauttamies heläytti vanhalla Rounalan kellolla, alkoi kirkkolaiva työntyä virtaan. Niin päästettiin Muonion myötälettä alas, monet kymmenet kosket, nivat ja kurkkiot, ohi Kaarressuvannon ja Kuttaisen ja ohjattiin Palojoensuun kylän rantaan, yli kuusi penikulmaa alapuolelle Markkinasuvantoa.

Palojoen ja Muonionjoen väliselle niemekkeelle, Muonion länsirannalle, kirkko taas pystytettiin. Niin tuli Palojoensuun pahainen kylä kirkonkyläksi ja pitäjän keskukseksi, vaikka olikin melkein seudun eteläisillä äärillä. Mutta vanha pappila jäi erämaahan autiona rappeutumaan, joutui markkinamiesten ja muiden matkalaisten majataloksi, jopa lopulta jo hevostalliksikin. Eikä Palojoensuun kirkkokylä saanut uutta pappilaa, sillä Enontekiön vähäväkinen tunturiseurakunta yhdistettiin jo »riikinjaossa» kappelina Muonioon, jonka papit sitten hoitivat koko tunturipe-

rukkaa ja kävivät silloin tällöin Palojoensuun kirkossakin pauhaamassa, majailleen silloin Baasin pienen pirttirakennuksen peräkamarissa. Oli sitten muutamia vuosikymmeniä Enontekiöllä Muonion kanssa yhteinen »koulupappi», papiksi vihitty katekeetta, joka sekä koulasi että saarnasi, mutta hänkin asui Muoniossa.*) Enontekiön uusi kalmisto sijoitettiin Palojoen suun itärannan törmälle.

Mutta ei kauankaan saanut olla Palojoensuun kylä, niin väylän varrella kuin olikin, kirkonkylänä, eikä tunturimaista tuotu vanha temppeli jumalansanan julistushuoneena. Kovin se jo oli-

Nykyistä Palojoensuun kylää Muonionjoen rannalla. Taustalla Ruotsin puoli.

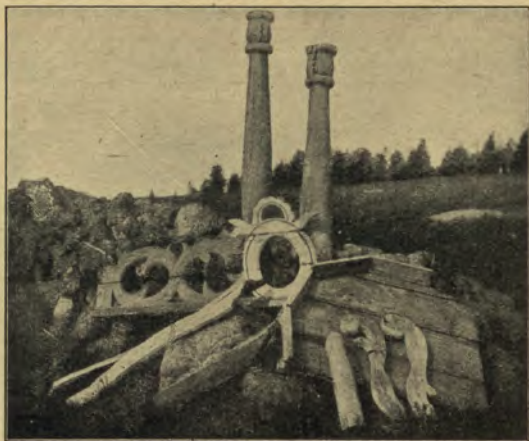
kin vanhuuttaan raihnaantunut ja lisäksi vielä kolhiintunut pitkällä koskisella lauttausmatkallaan. Niinpä jo v:n 1838 kalustotarkastuksessa huomattiin, että kirkko oli kovin korjauksen tarpeessa: lattia vaati laittamista, katot paikkaamista ja tervausta, ulkolaudoitus oli huono, kellotornin luukut olivat pudonneet taikka rempottivat vitsasaranoissa, ovista ja ikkunoista puuttui ulkopuolisia kehyslautoja, ikkunoita oli rikki, sisäpuolinen maalaus oli rapistunut, tuntilasi epäkunnossa, kynttiläkruunusta oli 8:s haara poikki, sakastissa ei ollut viinikellaria eikä uunia, ullakko oli aivan rappiolla, ruumisparit huonot, vain jalkapuu oli käytettävässä kunnossa. Kelpasi kirkko kuitenkin vielä pari-, kolmekymmentä vuotta erämaan kansalle, mutta sitten sekin vuoros-

*) »Koulupappeina» olivat: M. A. Kolström 1826—34, Emanuel Kolström 1834—49, H. Krank 1850—52. — »Manne Kolström oli kova saarnamies, ja kyllä se koulasiakin.»

taan tuli hylätyksi, kun Hetan kylään Ounasjärven pohjoisrannalle 1864 rakennettiin Enontekiön nykyinen kirkko. Viimeisen saarnan piti kirkossa B. F. Cajanus, joka asusti viimeiset vuotensa Hetan kirkolla Pekkalassa, kuollen siellä 1868; hänet haudattiin Palojoensuun kalmistoon. Hänen saarnansa tuli parisatavuotisen tunturitemppelin jäähyväissaarnaksi.

Vanhat Lätäsenon ja Rounalan aikaiset taulut, kuvat, kynttiläkruunut, kellot ja kaapit riistettiin entisiltä sijoiltaan ja vietiin uuteen paikkaansa Hetan kirkkoon, joka komeana ja uudenaikaisena kohosi Ounasjärven rantajyppyrällä, mistä entisaikaan jo lapinakka oli ennustanut, että siinä vielä kirkkokin seisoo.

Mutta ikänsä palvelut, autioksi riistetty kirkkovanhus myytiin 1870 huutokaupalla: Muonion nimismies Nikander oli myyjänä ja ylimuoniolainen isäntä, Muotkan Salkko, huusi sen 50 ruplasta. Sitten sekä

Enontekiön vanhan kirkon jäännöksiä kivirauniossa Ylimuonion Muotkassa.

myyjä että ostaja yhtiössä kukistivat temppelin, raastaen sen maahan kivijalkaa myöten ja rötistäen suureksi lautaksi seinät, katot ja lattiat, ikkunat, ovet, penkit, saarnatuolit, alttarit ja lehterit, vanhat numerotaulutkin ja kaikki koristeleikkaukset sekä koristellut patsaat, sakastit ja ullakot. Ja taas toistamiseen sai kovia kokenut kirkko lähteä pitkälle vesimatkalle yhä alaspäin pitkin vuolasta Muoniota, surulliselle viimeretkelleen.

Lautan hirsistä ei näet enää rakennettu pyhää temppeliä, saarnatuolia ei enää pystytetty papin pauhaamispaikaksi, eikä penkkejä asetettu sanankuulijain istuinsijoiksi. Ylimuonion rannassa jakoivat saamamiehet saaliinsa ja käyttivät tavarat talonsa tarpeisiin. Seinähirsistä, kattolaudoista ja lattiaparsista rakennettiin heinälatoja ja muita ulkohuoneita, joiden oviksi käytettiin

kirjon ja sakastin ovia; alttarin, lehterin ja penkkien maalatut aitauslaudat laitettiin aittoihin viljalaarien seiniksi, ja saarna- tuolin pystytti nimismies Nikander puutarhansa porttipylvääksi. Mutta monet koristelaudat ja pylväät, numerotaulut, multakaa- rat, ja sen semmoiset, joita ei voitu mihinkään käyttää, heitettiin talon romukasaan. Sakasti ja ullakko pystytettiin semmoisinaan niitylle ja ovat vieläkin siellä »Sakasti»- ja »Ullakkolatoina».

Se oli Lapin erämaiden kirkon surullinen loppu.

Mutta vanhan pyhätön raastaminen ja rikkominen ei mennyt mainioittaan, sillä temppeli kukistettiin vasten kirkonväen ja

haltijoiden tahtoa, ja saatettiin vielä toistamiseen ve- dendväen kanssa kosketuksiin. Sik- sipä jo alas lasket- taessa Nikanderin kirkkolautta yritti Akamellan ikivan- han hautausmaan kohdalla väkisin painua kalmiston kosteeseen: kir- konjäännöksissä piilevä väki veti

Enontekiön vanha pappila Lätäsenon Markkinakum- mulla. Ikkuna on papiin entisen virkahuoneen ikkuna.

sitä sinne siunatun mullan ja kalmanväen seuraan, ja samoin taas puolestaan »Akamellan äijät» sitä kiskoivat luokseen. Kirkon- väki ja kova kostava voima kulki tavaraain mukana taloonkin ja tuotti paljon onnettomuutta. Muotkan talon navetta paloi, ja lehmiä sekä hevosia meni mukana, isäntä itse saatiin puoshaalla vetäistyksi pois palavasta rakennuksesta, ennenkuin katto romahti alas. Sitten alkoi surma vaatia ihmisiä, ja melkein peräperää kuoli talosta kuusi, seitsemän henkeä. Vieläpä rupesi talossa näkymä- tön pitämään möykettä, jopa joutui talo viimein niin »piruitten keskeen», että täytyi heittää kylmille ja muuttaa siitä pois. Viisi- kolmatta vuotta oli asumus möykkääjain hallussa, ennenkuin sii- hen taas uskallettiin palata. Ja silloin oli jo näkymättömän väen valta vaipunut.

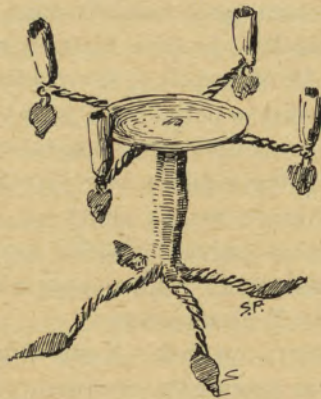
Vaipunut on vanhanväen voima entiseltä Lätäsenon kirkkokummultakin, jossa ennen myös paljon näkymättömät voimat liikkuiivat.

Tyhjänä ja autiona on nyt Lätäsenon muinainen markkina- ja kirkkopaikka. Monilukuiset markkinatuvat, aitat ja tuomarintuvat ovat jo aikoja hävinneet. Sijat enää vain tuntuvat.

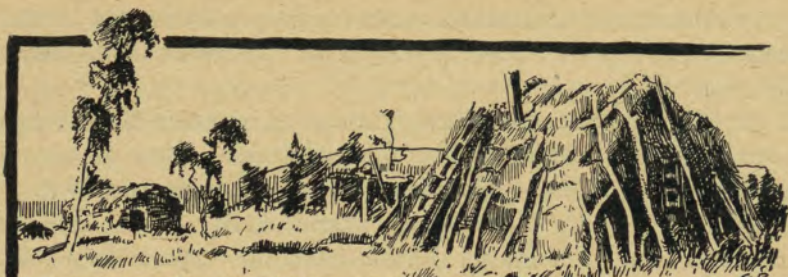
Mutta vanhalle lapinkansan kalmismaalle, jonka entisestä hirsiaitauksesta samoin kuin kirkonsijastakin vielä näkyy jäännöksiä, on kymmenien hautakuoppien ympärille kohonnut pieni komea koivikko. Seisoo siellä kaakkoisnurkalla vielä vanha uhripetäjäkin, ryhmyinen aihki, kuin harmaa tunturiäijä nuoren väen vartijana. Aihkin uhrikoloon vieläkin vanhaan tapaan tunturin-kiertäjät vievät antimiansa.

Kummun laidalla kyhjäyttää Enontekiön vanha pappila, surullisen näköinen, ränsistynyt rakennus, josta jo koko länsipuoli on raastettu maahan. Vain yksi suoja, entinen papin virkakamari, on enää asuttavassa kunnossa. Siinä mustassa, matalassa, yksiikkunaisessa komerossa on toimelias »Herr'-Erkkikin» aikoinaan pitkiä yksinäisiä päiviään istuskellut ja pienestä ikkunastaan katellut päivänmaita kohden.

Mutta kaukaiset Ruotsin-Lapin tunturit ovat häneltä sulke-
neet eteläisen näköpiirin.

Rautainen kynttiläjalka Enontekiön entisestä kirkosta.

Lapin väkän turvemökki, „koijutalo”, Koutokeinon polun varrella. S.P.

KOUTOKEINO

↑ unturien tuolla puolen, jo Ruijanmereen kallistuvalla tunturien vietteellä, on Koutokeino, syvimmän sydän-Lapin vanha kirkonkylä ja muinainen markkinapaikka. Se on aito lappalainen eräamaakylä syvässä Alattiojoen kurulaaksossa, satojen tunturien joka puolelta saartama pikku maailma, mikä vasta viimeisen paljakan laelta avautuu tunturien kiertäjän eteen: kymmenien pienien hökkelien rykelmä kuin vaaksiaisen pesä monilukuisine koperoineen.

Tuntureita kaikkialla. Jo heti Alattion rannat nousevat jyrkiksi hiekkatievoiksi ja marastoiksi, sitten etempänä kohoavat Jukemattomiksi tuntureiksi ja paljakoiksi, joita suuret jängät ja vuomat tai jyrkät autsit erottavat toisistaan; tai on niiden välillä määrätön luku vesiä: suljettuja pikku saivoja sekä suuria kirkasvetisiä saivojärviä. Jäämeren mailta siintävät keilamaiset lumikattoiset Ruijantunturit ja päivän puolella kumottavat laakeaharjaiset vedenjakaja-selänteet, joiden pohjoisilta juurilta hersyvät vedet Alattio vie Ruijanmereen.

Metsätöntä lakeutta on koko Koutokeinon tunturimaailma. Petäjäkin on jäänyt jo maanselän tunturien päiväpuolelle ja kuusi sitäkin kauemmaksi. Vain koivu on uskaltanut asettua lappalaisen toveriksi, mutta matalana käyränä turrikkana kuin lapin-

äijä se kipuaa tunturinrinteitä, vain notkelmissa ja vesien varsilla suoristaen valkean vartensa ja nostaen vihannan latvansa korkeammalle.

Seitsemän-, kahdeksantoista penikulmaa on täältä Ruijanrannalle Possokoppaan, Alattioon, välillä vain Autsin nelitaloinen kylä sekä Maasin vanha kirkkopaikka ja kymmenkunta talopaista. Suomen puolelle, Hiettaan, on yli kymmenen penikulmaa kierrätellen muutamien lapintalojen kautta. Eikä ole minkäänlaisia kesäteitä, lappalaisten pahoja palkaita vain silloin tällöin, ja taas keinottomia jänkiä ja tuntureita. Mutta talvella vie vahva

Koutokeinon kirkonkylää. Vasemmalla nimismiehen talo, sitten pappila ja Erikseenin „hutelli“, jonka takaa joen toiselta puolen näkyy „internaatti“.

tikoitettu porotie Hetasta Koutokeinon kautta Alattioon, mikä on vanha lannanpuolen kulkusuunta Ruijanmerelle.

Sillä jo muinaisina aikoina lapintunturien eteläpuolella asuvat kansat kulkivat näitä maita tuolle puolen tuntureita sekä Ruijanmeren rannoille. Näitä väyliä lienevät jo esihistoriallisina aikoina Pohjanlahden ja Tornionlaakson jatulintarhain rakennusmestarit matkanneet Ruijanrannoillekin latomaan merkittäviä kivikiekeröitä; näitä maita pirkkalaiset veronnylkijätkin samoilivat perimmäiseen Lappiin asti, ja näitä keinoja kulkivat entisaikoina pirkkalaisten jälkimiehet, Tornion kauppasaksat, joilla oli yksinoikeutettuna markkinakenttänään koko laaja Tornion-Lappi vanhasta Rounalasta ja Jukkasjärvestä Utsjokeen saakka. Näitä laajoja erämaita tunturien porolappalainen jo vanhoista ajoista asti oli tottunut jutamaan syksyyn ja kevään edestakaisin eteläisten tunturien ja outaseutujen sekä Jäämeren rannan

väliä, kunnes 1852 pantiin toimeen rajasulku, niin etteivät Norjan lappalaiset enää voineet juttaa Suomen puolelle eivätkä Suomen lappalaisetkaan Norjan rannoille. Ja näitä maita nousi sitten lantalaistasutus tunturijärville ja painui Jäämeren lappalaismaille.

Tunturien päivän puolen alkulähtöä onkin kaikki tunturientakainen kansa — päivän puolen mailla on lapinsukukin viettänyt lapsuutensa, vaikka se sitten melkein kokonaan onkin sortunut yöpuolen erämaihin.

Niin on Koutokeinonkin kansa, sekä lappi että lannansuku, järjestään Suomen puolen pahnaa, Hetasta, Kittilästä, Muoniosta,

Mikkel Pongun talo Koutokeinosta.

jopa aina Tornioista ja Kemistäkin saatua alkujuurta. Lapin tunturimaa on muokannut kaikki sekä lantalaiset että lappalaiset samankaltaisiksi erämaan eläjiksi, se on vatkanut yhteen sekä lappin että lannan pahan, sekoittanut molemmat veret, niin etteipä saata äkik-

seltä sanoa, mikä on lappia mikä lannan juurta. Koko kylässä »ei ole kun kaksi lappalaista, jock' on äkti lappalaisia». Lannanmiehen jälkeläisistä on tullut täysiä tunturienkiertäjiä, kotalappalaisia, ja lappalaisesta kietkamesta on kasvanut hirsimökkien asukkaita, sarvikarjan ja perunapellon hoitajia. Tunturien porokarja on pukeutunut kaikki samanlaisiin nahkoihin, ja vanha »saamekieli» on koko tunturimaan kielenä. Lappia on puku, lappia kieli, lappia kaikki elämäntavatkin, oli sitten alkulähtö mitä pahnaa tahansa.

Jo koutokeinolaisten huutonimetkin viittaavat Suomeen. Niin on Kemi-nimisiä lappeja koko suku aina Karasjokea myöten, toisilla kotina koko tunturimaa, joillakuilla pikkuinen hirsimökki. Tämän suvun tyvipuoli on Kemissä. Sieltä aikoinaan muuan poika ja tyttö pääsivät vihavenäläisten käsistä karkuun ja pakenivat

pohjoisiin tunturimaihin sekä joutuivat viimein Koutokeinon papille, Tornensikselle, palvelijoiksi. Aikuisiksi tultuaan menivät kemiläiset keskenään naimisiin, ja siitä lähti Kemín suku tuntureita kiertämään. Toinen etelänlähtöinen lapinjoukko on suuri Tornion suku eli Tornensis, joka pohjautuu Tornionista ja on perimiltään oikein papillista panna. Anders Tornensis, Koutokeinon kolmas pappi, vaikutti tunturien takaisessa Lapissa 35 vuotta, kunnes sinne kuolikin 1705 ja haudattiin kirkon lattian alle.*) Ja tämän sielunpaimenen jälkeläisistä sukeutui poroja paimentava lapinsuku, joka vieläkin kiertelee Koutokeinon ja Hetan erämaita. Toiset Tornensikset taas elävät taloissa ja talojen emäntinä, niinkuin Oskalon ja Alatalon muorit ja »Birit Mikkelsdotter Tornensis»**). Kittilän lähtöä ovat Puljut, jotka Enontekiön Vuontisjärven kautta vähitellen joutuivat tunturien takaisiksi poropaimeniksi, ja Muoniosta on matkannut Nilimaa. Mutta Enontekiöstä, tunturien eteläpuolisilta kalteilta, on saapunut Koutokeinon perusväki. Niinpä on Hettojen monimiehinen joukko saanut lähtönsä Enontekiön Hetasta ja hajonnut ympäri erämaita kotakansaksi taikka asettunut kirkonkylä-kentälle pirttien asukkaiksi. Kirkolla onkin Hettaa taikka Hetan sukua miltei joka kömmänässä. Sitten on koko suku Speinejä sekä kotalappalaisina että taloneläjinä, jopa joku kauppamiehenäkin, sitten Eiraa, Siiriä, Pääriä, Kauppia, Sieppiä, Penttaa ja Ponkua, Rist'ia, Vars'ia, Maggaa, Orpusta, Suoroa ja Marakattia***), joista useimmat elävät iänkaiken savuisen kodan asukkaina erämaassa. Rikas Näkkäläkin on Enontekiön miehiä, samoin kuin talossa asustava Palojärvi.

Entisaikaan ei Koutokeinon kirkolla ollut hirsitaloja ensinkään, joitakuuta lappalaisten turvekotia vain sekä kauppiasten markkinatupia. Mutta sitten rakennettiin papille talo, ja siitä saivat kotaeläjätkin oppia. Kemín Mikkelä ensimmäisenä juti hir-

*) Koutokeinon ensimmäinen pappi oli Anund Curtilius (1674—1675), joka asusti Maasissa, sitten oli Johan Tornberg vanhempi (1676—1681), asui alussa myös Maasissa, myöhemmin Koutokeinossa. Muutti täältä Jukkasjärvelle. Tornbergin jälkeen tuli Anders Tornensis.

***) Lappalainen Anders Tornensis esiintyy Enontekiön Palojärvellä 1750-luvulla.

****) Useimmat näistä suvuista esiintyivät Enontekiön vanhimmissa kirkonkirjoissa, jo 1700-luvun alussa.

ret Hetasta — metsätön Koutokeino saa ajaa kaikki rakennuspuunsa aina kymmenen penikulman päästä yli tunturien — ja kyhäsi mökin. Saivat sitten vähitellen muutkin pikku hirsitupia, Hetat, Tornensikset, jopa joku maailmaa kiertävä porolappalainenkin teki pöksän, jossa saattoi markkinoilla ollessaan asustella. Kymmenittäin onkin jo kohonnut joen kahta puolta rantatievojen juurelle mökkejä kaikennäköisiä, enimmäkseen pieniä härmaitä turvekattoisia tupia, vain joku parempi rakennus ja »maali-talo» joukossa, pappila, nimismiehen asunto, Eriksenin »hutelli», Speinin talo, »Vuollon Heikki» ja »Vuollon Isko». Seitsemän, kah-

Lappalaisten tavara-aittoja Koutokeinosta.

deksan kotalappalaisen pirttiä seisoo joukossa sekä kymmenlukuisin heidän pieniä tavara-aittojaan, useasti pitkässä rivissä pitkin rantaa.

Ja kylän laidassa, korkealla koivikkokummulla, kohoaa pieni punainen kirkko

kalmistoineen, sekä alhaalla jokisuvannon laakealla rannalla komea »internaatti», kansakoulu, missä tunturikansan lapsia, pehmeää saamekieltä haastavia nahkapukuisia pikku pentuja pakotetaan solkkaamaan kovaa ruijankieltä, sekä heidän joikauksen nunnutukseen tottuneita äänielimiään yrittelemään: »Ja vi elsker dette landet».

Saattavat lapinlapset sitä kyllä laulaakin ja oppia jotakuinkin sen pykeet ja venytykset, vaikkeivät käsitäkään koko »ja vi elskeristä» sen enempää. Mutta omaa suurta tunturimaatansa he rakastavat ilman internaatin opetuksiakin; he rakastavat jylhää erämaata, jossa heillä on koti ja kotipiha kaikkialla, mihin vain mustan kotansa pystyttävät. Siellä liikkuu ja lainehtii heidän valtava elonsa, siellä piilevät vielä heidän muinaiset jumalansa ja kirkkaat pyhät saivonsa, ja joka tunturi, tieva ja marasto, jänkä, järvi, ja

autsi, on heille jo lapsuudesta tuttu, samoin kuin sadat tunturitarinatkin sekä tarinain pyhittämät merkki paikat.

Enin osa Koutokeinon kansasta asuukin enimmänsä osan elämästään erämaissa, vain talven suurina kirkkopyhinä kokoontuen vanhaan yhteiseen keskukseensa, Koutokeinon kirkkolaaksoon. Silloin on erämaan kirkolla lappi liikkeellä. Muutenkin on talvi tunturikylän elämänaikaa. Koko Länsi-Lappi jutaa silloin Alattionlaaksoa edestakaisin; milloin ajetaan Alattioon markkinoille, milloin taas men-

nään sieltä elintarpeita hakemaan. Leivätön-Lappi noutaa suuruksensa Jäämeren rannalta, ja talvi on ainoa aika, jolloin kau-

kaisimmastakin lapinkorvesta päästään leipämaiden äärille. Kesällä tuleentuu lappalaisen tunturielo, talvella »leikkaa» hän elonsa ja vaihtaa sillä Ruijan-

nalta leipämaiden viljaa kesänvaroiksikin.

Mutta kesällä on Koutokeino vain syrjäinen yksinäinen tunturikylä, johon harvoin kukaan vieras kulkija pohjaksuu. Aivan hiljaista on elämä kylän kentällä, samaa tuttua väkeä nähdään siinä vain liikkuvan, samat lapset taajovan ja samat ukot ja akat ovat kyökyttämässä, 90-vuotias Jussan Jussakin kinnipeskeissään, ja vanha joikuseppä, Maaretan Mikko, mökkinsä vieressä. Ilman vain omia aikojaan paistatellaan pitkää parikuukautista kesäpäivää. Porolappi asuu tunturissa, vain talonomistajat ja »maanviljelijät» elävät kömmänöissään, hoitavat pikkuisia »putaatti»-tilkkujaan, kalastelevat joessa ja tunturijärvissä sekä tekevät heinää muuta-

Nousevaa koutokeinoa Maaretan Mikon pirtin rappusilla.

mille lehmilleen ja lampailleen.*) Vanhat noitamuorit hiiviskelevät salapuolisin kirkon alapuolella joen töyräessä olevalle Jabme miellalle, muinaiselle hautausmaalle, ja etsivät sieltä vierennän paljastamia ruumiinluita ja pääkalloja, joista kopistelevat multia pulloonsa.

Sillä Koutokeinossa on vielä muoreja, jotka keräävät kalmanmultia talteensa ja saavat siten kalmanväen avustamaan tavaran ja maallisen hyvyyden kokoamisessa. Mutta voimakas kalman-

Vanha muori Koutokeinosta.

väki ei saa tyydytystään pelkästä tavarain haalimisesta, vaan se tarvitsee aika-ajoin suurempiakin tehtäviä: vaatii jonkun ihmisen kidutettavakseen. Ellei kalmanväen hoitaja sitä hanki, käy väki isäntänsä kimppuun ja kiduttaa hänet hengiltä. Siksi kalmanväen omistajamuorien pitääkin aina silloin tällöin antaa väkiaineitään jollekulle vieraalle, juottaa kahvissa taikka syöttää ruoan mukana ainakin kerran vuodessa seitsemän vuoden aikana. Siitä kasvaa sisuksiin »trolli», joka rupeaa ihmistä kiduttamaan, tekee hänet hulluksi, jopa lopuksi surmaakin, ellei saada apua toiselta,

väkevämmältä tietäjältä. Moni tunturien asukas on tietämättään saanut ruumiinmullat sisuksiinsa, tullut hulluksi ja joutunut kituen kuolemaan. Eivät ole niitä saadessaan edes sattuneet muistamaan olla varoillaan, sillä jos kalmanmultia saadessaan muistaa, että tässä niitä saattaa olla, niin silloin ne eivät teho. Niin sai Orpuksen Aslakin Birit kalman sisuksiinsa, kun joi sellaiselta muorilta maitoa, kitui ja kuoli; samoin Pierran Henrikin Maarit, nuori lapinvaimo, sai samalta muorilta roskat sisäänsä ja tuli niin hulluksi, että pelkäsi kaikkia, taajoi väliin aivan mieletönnä, kitui

*) Hevosia oli Koutokeinossa takavuosina vain kolme, nyt lienee jo kymmenkunta.

koko kesän ja syksyllä kuoli. Mutta Juhanaksen Jussalle, joka sai trollin vatsaansa muorin lihakiisselissä ja tuli niin raivopäiseksi, että yritteli lentää, oudon puheen ja mölinän vain kuuluessa mahasta, antoi kylän oppinut kättilö heti lääkeettä, ja paikalla ajautui trolli ulos. Ja se trolli oli kuin sormenpituinen elävä, jolla oli silmätkin kuin pirulla. Kaikkein kamalimmin kävi Oulan Iskolle, joka muorien oppeja kokeillen meni kalmatievälle ja otti multia pulloonsa. Mutta pullon sai joku ilkiö varastaa, ennenkuin hän ehti siitä vielä kenellekään antaa. Silloin kalmanväki kävi Iskon kimp-puun ja ahdisti häntä niin, että ukko hulluna työntyi ulos, sivakoi läpi marastopensaikkojen tunturiin, riisti kaikki vaatteet päältään, heitteli ne yksitellen tiepuoleen ja viimein alastonna lasketti alas jängälle ja paleltui sinne. Mutta kalmanväki ei vielä siihen tyyty-nyt, vaan ajautui Iskon lapseen ja pani sen niin kovaan tuskaan, ettei se muuta kuin keturoi vain ja parkui myötäänsä. Haettiin Mavukan Aslak, suuri tietäjä, ja kun hän vähän aikaa siveli lasta, niin se heti asettui. Mutta silloin Iskon koira, joka sattui olemaan lähellä, kiljahti kuin olisi puukolla söhäisty, tormasi ulvoen ulos ja lähti kamalasti ulisten laukkaamaan etelään päin, mutta pyö-räytti pian mutkan, kapaisi saman tien takaisin, painui pimeään pohjoiseen ja sinne hävisi.

Vanha usko onkin täällä sydän-Lapissa säilynyt kauimmin. Ei ole monta vuosikymmentä kulunut siitä, kun Koutokeinossa vielä eli vanhojen jumalien palvoja ja suurten palvoselöjen hoita-jia, Korran Pietit ja Mahtin Aslakat. Saattaa vielä nytkin joku la-pinäijä tuntureita samoillessaan astua salaiseen paikkaansa vanhan jumalansa juureen. Harmaan seitakiven haltija, jota isätkin ovat palvoneet ja saaneet menestystä, voi hyvinkin olla yhtä voimakas kuin näkymätön kirkon jumalakin.

Vanhaa rakasta jumalaa on kovin vaikea hylätä, tuntuu kuin se yksinäisyyttään valittaen kutsuisi luokseen hiljaiseen erämaahan. Ja vaikeata on luopua lapsuuden ajan uskostakin. Eikä isiensä uskon hylkääjä tahdo enää saavuttaa rauhaa, tukala on hänen omis-taa uutta uskoa ja sille kokonaan antautua, sillä isien oppi ja van-hat jumalat kuitenkin elävät hänen veressään.

Laestadiuksen opin tunnustajia ovat kyllä kaikki tunturimaan asukkaat. Varsinkin viime kamalat sotavuodet, ankarat nälkä-ajat sekä »espaanin»-taudit ovat pelästyttäneet ihmiskansaa,

niin että melkein kaikki ovat kauhtuneet elämäänsä, tunnustaneet syntinsä, saaneet todistuksen toisilta uskovaisilta ja tulleet kristityiksi. Koko kylässä ei ole enää »jumalattomia» muita kuin herrat, pappi ensimmäisenä ja muut perässä. Mutta lukkari on kristitty. Niin koko Koutokeino, pappia ja muita herroja lukuunottamatta, saattaa luottamuksella katsella taivasta, joka mahtavien tunturien yllä kaartuu korkeana, vaikkakin se samalla kertaa

pelonsekaisella kunnioituksella kulkee vanhojen tunturi-pyhättöjensä ohitse.

Mutta Koutokeinon ensimmäinen uskonheräys oli kamala, niin että sitä vieläkin jälkimaailma kammolla muistelee.

Se tapahtui niihin aikoihin, jolloin Laestadius alkoi suuren herätystyönsä synkässä Lapissa ja hirveillä manauksillaan sekä jyrisevillä lakisaarnoillaan sai erämaan ihmisen kauhistumaan, ja taas toiselta puolen ihanilla kuvauksillaan jumalanlasten tulevasta elämästä nosti tunturikansan ihan haltioihinsa.

Metsien kansa on herkkää, varsinkin lapinkorpien väki, joka saa enimmän osan elämästään viettää erämaan yksinäisyydessä,

tovereinaan vain maahiaiset ja saivojärvien asukkaat sekä tunturien Stallot, ympärillään toisinaan talven pitkä pimeys, jolloin kaikenlaiset näkymättömät peikot, kummitukset ja voimat ihan lentävät ilmassa sekä sadat tuhannet ihmeelliset tarinat ja muistelukset kulkevat tunturista tunturiin ja kasvavat vielä ihmeellisemmiksi.

Helposti liikahtaa tämä herkkä kansa, saattaapa joutua kokonaan suunniltaakin. Laestadiusen voimakas pauhaaminenkin, jollaista ei oltu koskaan ennen kuultu, kokonaan järkytti tunturiin asukkaat. Päästyään synnintuskista ja helvetin kauhuista,

Jussan Jussa. Koutokeinon vanhin vaari.

he tulivat »liikutuksiin», hihkuivat ja hyppivät ilosta kun heidät, metsien lapset, oli todistettu pelättävän taivaan Jumalan lapsiksi sekä Kristuksen veljiksi, sisariksi ja morsiamiksi. Mutta kaukais-
ten tunturien yksinäisille poropaimenille, joille ennen oli vain pau-
hattu synnistä ja parannuksenteosta, jumalanpalvelusta ja vaike-
asta laintäyttämisestä, oli tällainen ylenpalttinen hyvyys jo liikaa.
»Usko oli killa hiva, mutta selitus tuli villiksi». Kun tunturilaisille
kerran oli todistettu synnit anteeksi, ja he liikutuksien kautta
olivat saaneet itse Pyhän Hengen, olivat he silloin synnittömiä,
pyhiä ja puhtaita kuin enkelit. Eivät he tarvinneet uskottomia
pappeja, joiden oppi oli perkeleestä, sillä he olivat itse jumalan
pappeja ja uskonjulistajia: raamattunsakin he vatkasivat tuleen,
taikka tallasivat jalkojensa alle, koska heissä itsessä oli jumalan-
henki, joka valaisi paremmin kuin kuollut kirja vaikeasti ymmär-
rettävine mustine koukeroineen. He olivat itse raamattu ja uusi
testamentti, Siinäi ja laki, joka tuomitsee jumalattoman maailman
ja perkeleen oppia pauhaavat papit. Jumalan jäsenenä tunsivat
jotkut itsensä kaikkietietävän vertaisiksi, jopa joku synnitön ja
Pyhästä Hengestä syntynyt uskoi olevansa itse Kristus, uusi Kris-
tus, sillä entinen oli kadottanut voimansa.

Ja niin uskoi tunturikansa, että Jumala oli astunut heidän erä-
maahansa entisten tunturijumalien sijaan, ja uusi maailman val-
keus oli koittanut Lapin autioilla tuntureilla, ja oli sieltä leviävä yli
koko maailman, Koutokeinon kautta Tornioon asti. Ja he, juma-
lanhengen saaneet tunturilaiset, olivat uuden uskon apostoleita.

Tuli suuri villitys Koutokeinon erämaahan. »Villiuskolaisia»
koetettiin saada järkiinsä, mutta siitä he vain yltyivät, jopa rupe-
sivat tekemään väkivaltaakin. Silloin joitakuita kiihkoilijoita
vangittiin, ja siitä kiihtyivät tunturilaiset vielä enemmän. Rau-
hallinen erämaan kansa oli todellakin villiintynyt väkeväksi voi-
maksiksi. Niinkuin suurta metsäjärveä patoavaan hiekkatievaan
kaivettu pikku puro yhtäkkiä paisuu suureksi väyläksi, jonka
kautta ennen tyyni järvi pauhaten murtautuu ja upottaa allensa
kaikki, niin mielettömään uskoonsa haltioituneet tunturilaisetkin
kuohahtivat. Pyhässä uskonkiihkossaan lähti koko tunturikansa
painumaan alamaita kohden, julistamaan heille ilmoitettua suurta
oppia ja rankaisemaan sen vastustajia, tuomaan sotaa maan päälle
niinkuin he sanoivat.

— Aaldagas dolla — ukkosen tuli — langetkoon alas ja hävitäköön kaikki jumalattomat! huusivat he.

Synkkänä syksyn aikana 1852 Mikkelin jälkeen, jolloin Lapin päivät jo lähenivät talven pimeää yötä, villiintynyt erämaa lähti »pyhään sotaan». Länsituntureilta tulvahti kansa lapintalolta ja kodalta toiselle Koutokeinoa kohden. Mutta ei ollut köyhillä tunturilaisilla sotavarustuksia. Koivunrisuilla he olivat tottuneet pitämään kurissa tottelemattomia lapsiansa, ja koivunrisukimput sekä vahvan uskonsa ja haltioituneen voimansa varasivat he matkaansa taisteluvälineikseen. Vahvat nuoret miehet, Aslak Hetta, »Ylpeä Aslak» ja Lars Hetta, Aslakan veli, sekä Maunus Sompio, »Aslakan Maunus», olivat joukon johtajia ja kiihkeimpiä uskonmiehiä.

Niinkuin tunturimyrsky tuli joukko lappalaisasunnoille, etsi ja poltti »pipelit», kirosi, syljeskeli ja pieksi vitsoilla miehet, naiset, lapset ja kaikki ihmiset, jotka eivät tahtoneet heidän uskoansa tunnustaa. Miehiä ja naisia pakottivat he kaikkien nähden harjoittamaan yhteyttä, ja siten todistamaan kääntymisensä ja uskonsa. Sen jälkeen heille puolestaan todistettiin, että he olivat nyt pyhiä niinkuin muutkin. Kaalaniityn Kainon Lasse, joka ei ruvennut taipumaan, köytettiin porohihnoilla ja vitsottiin. Mutta ukko pääsi karuun ja lennätti hätäviestin Koutokeinoon, jossa kuitenkin ei asiaa sen pahemmaksi uskottu, naurettiin vain »lappalaisten sodalle».

Mutta tunturiväki tulvahti Koutokeinon kirkolle ja riensi siellä talosta toiseen kiroten ja pieksäen jumalatonta kansaa ja »kääntäen» sitä uskoonsa. Johtajat toimittivat käännytystyötä, ja joukko huusi ja ulvoi ympärillä. Kestikievarin isäntä, Hetan Juhan-Matiaskin, sai omassa pirtissään vanhan lapinämmän kanssa toimittaa »pyhain yhteyteen» ottamisensa. Mutta kun ukko oli päässyt siitä vapaaksi, sylki ja kirosi hän koko pyhitystoimituksen ja lähti noituen noutamaan Autsista apuväkeä. Mutta villiintynyt joukko ryntäsi kauppias Ruthin taloon, hakkasi puukoillaan kauppiaan kuoliaaksi, ryösti tavarat ja pisti talon palamaan. Sitten syöksyi lauma nimismies Buchtin kimppuun ja surmasi hänetkin. Sen jälkeen rynnättiin pappilaan käännyttämään »helvetin apostolia» Hvoslevia, joka »oli musta kuin saatana». Uskonvimmasaan lapinakat ajoivat vitsomalla paholaisia pois pappilan naisväestä ja renkipojista, ja miehet räökkäsivät pappia, ollen jo vähällä hänet tappaakin.

Mutta silloin tuli Autsista apua. Pyhitystään kiroileva kesti-kievari toi vimmastuneena sieltä joukon raavaita miehiä, jotka kanget ja soikarat sojossa syöksyivät villiläisten kimppuun. Samaan joukkoon yhtyivät kyläläisetkin sekä kylään kaupparetkellään pysähtyneet kolarilaiset, Filpan ja Pääkkölän isännät ja Matin Jussa. Ja silloin vasta alkoi »sota». Pappilan takana kentällä, kirkkotievan juurella, tuli ankara yhteenotto. Matin Jussa huiteli aisalla kahtapuolta, niin että akkain komsiot lentelivät, Pääkö ja Filppa heittelivät peskiukkoja kuin kintaita, ja autsilainen Tuuri

teki kanki kourassa luokoa. Lukkari Klemettikin joutui pyssyineen sotakentälle ja pamautteli tyhjiä ruutipanoksia. Pian oli tunturien risukimppuinen sotajoukko kolhittu kenttään, sidottu köysiin ja teljetty aittoihin, eikä ollut tullut

Koutokeinon kirkko ja hautausmaa.

hengensurmaa enempää kuin yhdestä lapinakasta, joka rytäkässä sotkeutui jalkoihin ja tallattiin kuoliaaksi. Mutta akan komsiolapsi pelastui ja tuli sitten aikuisena Lassin Pieran eukoksi.

Sitten lähdettiin sortunutta sotajoukkoa Lassin Niilan johdolla viemään pitkässä raidossa Possokoppaan. Neljäntäkymmentä miestä istutettiin ahkioihin, ja ranteet puukapuloihin sidottuina saivat vapaan tunturin isot lapset, jotka tahtoivat koko maailman tehdä Jumalan kansaksi, vaeltaa Jäämeren rannan kolkkoon vankilaan. Mutta matkalla vielä muuan ponnistelihe irti ja rupesi toisiakin vapauttamaan. Ajomies ehti kuitenkin hätään, iski häneltä leukapielen poikki, ja mies kuoli sitten Alattion vankilassa.

Surullinen oli näiden uskontaistelijain kohtalo: monet jouduivat eliniäkseen vankeuteen, toisten päästessä vähemmällä. Mutta joukon johtajat, viisi miestä, tuomittiin kuolemaan. Kolme

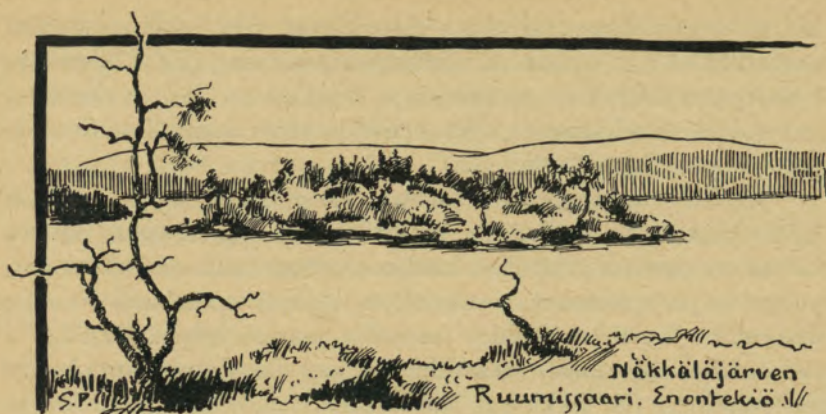
heistä sitten armahdettiin elinkautisiksi, mutta Aslak Hetta ja Maunus Sompio mestattiin Alattiossa lokakuussa 1854. He eivät ensinkään katuneet tekoansa, vaan uskoivat ja väittivät edelleenkin, että heitä oli itse Jumala johdattanut taisteluun jumalatonta maailmaa vastaan. »Ylpeä Aslak» varsinkin oli kovana ja uskoi, ettei »peevelin» kirves pysty häneen, jossa oli jumalanhenki. Niin uskoi Maunuskin. Mutta kun Maunus näki, kuinka Aslakan pää vierähti alas, ja kieli vielä lipisi suussa, pelästyi hän niin, että oli jo aivan kuin luollut, kun hänen vuoronsa tuli.

Mutta muuan johtomiehistä ja kuolemaan tuomituista, nuori Lars Hetta, joutui vankilassa ollessaan hyväpäisenä miehenä professori Friisin kielimestariksi, kun tämä käänsi Uutta Testamenttia lapiksi, ja myöhemmin koko lappalaisraamatun kielimestariksi. Siivona miehenä pääsi Lars Hetta vapaaksi 12 vuotta istuttuaan, tuli kotituntureilleen ja meni naimisiin entisen »villiuskolais»-toverinsa kanssa. Heidän jälkeläisiään elää vielä Koutokeinon tuntureilla.

Tällainen oli Koutokeinon tunturimaissa tapahtunut uskonherätys. Viestit siitä vierähtivät yli Lapin ja koko maan. Kamalia asioita kerrottiin tunturien »villiuskolaisista», Koutokeinon »lakisheräyksestä» ja »lappalaisten kurikkasodasta». Jopa aina Kittilässä ja Kolarissa asti pelättiin, että villiuskon levittäjät sotajoukkoineen ryntäävät surmaretkelleen alamaihin. Koko Koutokeino sai pelottavan maineen. Samoin Laestadiuksen opin saarnamiehiä alkuaikoina kovin pelättiin, ja »villiläisinä» heidät karkoitettiin monta kertaa pois koko kylästä.

Hautaristin yläpää Koutokeinon kirkkomaalta.

AKAMELLA JA KURJENPOLWI

apinkorpi antoi kansalleen turvan ja toimeentulon ja soi viimeisenkin turvapaikan sittenkun korvenkiertäjän päivät päättyivät.

Pitkin Lapin erämaita näkee vieläkin monissa paikoin korven vanhimpain leposijoja: »Manalais-saajoja» jänkien keskellä. »Manalais»-taikka »Ruumissaaria» järvissä, »Haltijatievoja» järvien taikka jokien ja jänkien rannoilla. Niiden harjuilla on pitkäkkäitä, maahan painuneita kuoppia, monesti useampiakin vierekkäin, ja niitä sanotaan »Lapinhaudoiksi», joskus »Stallojen haudoiksi», Lapin korven ensimmäisten raivaajain, jylhien Stallo-peikkojen leposijoiksi. Sanotaan näitä kalmakenttiä useasti myös »ristimättömän kansan kalmistoiksi», sillä näitä hautoja ei ole ristillä siunattu, eikä näistä viimeisellä tuomiolla nousta Ihmisenpojan eteen. Nämä leposijat on siunattu lapintietäjien sanoilla, niihin on saatettu vainajat kaikki varustukset matkassaan, ja niistä he ovat nousseet ennen menneitten isiensä seuraan pyhälle vuorelle, pyhiin tievoi-

hin, tai ovat päässeet saivokansan joukkoon. Siellä elää muinainen tunturikansa edelleenkin ja, niinkuin ennen maan päällä ollessaan, hoitelee porokarjaansa, metsästää ja käy kalassa. Mutta elämä on vain paljoa onnellisempaa, sillä metsät ja vedet ovat viljaa täynnä, porot suuria ja komeita.

Pyhiltä asunnoiltaan saattaa edesmennyt lappi vieläkin lähteä liikkumaan muinaisille kotipaikoilleen lapinkörpiin. Monta kertaa on suurissa erämaissa kuultu — yönuotiolla makaavat erämiehet ja poropaimenet ovat kuulleet —, kun vanhalappi on ollut liikkeellä. Varsinkin jänkien rannoilla, marastoissa ja jäkäläisillä tievamailla, saa erämies useasti kuulla, kun näkymätön lappi laskee pororaitoineen ja tokkineen halki erämaiden, niin että helinä ja poronsorkkien napsahtelu vain kuuluu, tai taas sivakkamiehet »tyyräävät» yhtenä suhinana pitkin myötäileitä. Arkoja erämiehiä tämä entiskansan meno kyllä kammottaa, mutta kun heittäytyy siunaten yönuotiolle taikka asettaa sijansa jängän keskelle saajoon, niin saa olla vanhaltaväeltä rauhassa.

Mutta sitten kun tunturikansa oli valettu kastevesillä, piti sen vainajatkin saatella siunattuihin multiin. Kirkko piti kiinni kastetusta kansastaan ja kielsi ankarasti, ettei »Herrassa nukkuneiden vainajien ruumiita, jotka ovat olleet Pyhän Hengen asuntoja, saa halpamaisesti pois nakata eikä haudata sinne tänne metsiin», vaan on kaikki vainajat haudattava yhteiseen hautausmaahan, jonka ympärille on rakennettava aita, »etteivät karhut, sudet, ahmat, ketut ja koirat voisi kaivaa niitä ylös ja syödä suuhunsa, ja antakoot sitten papin lukea käsikirjasta määrättyt rukoukset.» Niin erotettiin erämaan kiertäjät edesmenneestä heimostaan; kastevesi jo riisti heidät kastamattomasta kansastaan sekä tutuista tunturijumalista ja siunattu multa katkaisi lopunkin. Ei saanut tunturin asukas enää toivoa pääsevänsä isien seuraan saivoon ja passevaaraan, vaan hänen piti muun ristikansan mukana nousta tuntumattoman jumalan eteen tekemään tiliä korpivaelluksestaan.

Pitkä matka oli kaukaisten tunturien vainajilla siunattuun maahan, joka tavallisesti oli seutukunnan keskuksessa papin ja kirkon hoivissa. Rounalankin esikoiskalmistoon, Vittangin villitunturissa, kerääntyi koko pohjoinen, ristin turvissa kuollut Tornion-Lappi, samoin sitten myöhemmin Lätäsenon korkeaan kirkkokumpuun. Mutta Muonion seutujen asukkailla oli siunattu maansa

Akamellassa, Muonionjoella, ja Kittilän erämaiden kiertäjillä oli pyhitetty kumpunsa Kurjenpolvessa, Ounasjoen rannalla. Akamalla ja Kurjenpolvi ovatkin Rounalan ja Lätäsenon kalmistojen kanssa Länsi-Lapin vanhimmat ristityn kansan kalmakummut, siunatut jo niinä aikoina, jolloin kirkonkellot ensimmäisiä kertojaan kajahtelivat Lapin kaukaisissa erämaissa. Hylättyjä ja unohtettuja ovat jo kaikki. Ei tarvita enää Akamellaakaan, vaikka siihen vielä viime vuosisadalla on joku vainaja haudattu, ja Kurjenpolven kalmistosta tietävät vain tarinat kertoa.

Kurjenpolven

kummun valitsi vainaja itse lepopaikakseen. Se tapahtui jo entisinä aikoina, kun Kittilässä ei vielä ollut kirkkoa eikä pappiaakaan. Lähdettiin Kaukosesta viemään vainajaa maahan ja sauvottiin jokea ylös, epätietoisina, mistä löydettäisiin sovelias paikka. Torkahti soutaja veneessä, ja silloin sanoi kuollut hänelle:

Kurjenpolven kalmistometsikkö Ounasjoen rannalla Kittilässä.

— Missä kurki hyppää ja lähtee lentämään, siihen hautaa!

Ja mies sai soutaa sekä sauvoa vielä neljänneksen ylöspäin Kittilän nykyisestä kirkonkylästäkin. Siellä vasta näki kurjen, joka eräältä itärannan kummulta lähti lentoon. Ja kummulle, niittyjen ja jänkien laitaan, hautasi soutaja vainajansa.

Kumpu sai Kurjenpolven nimen, ja siitä tuli Kittilän lappalaisten hautapaikka, joka myöhemmin siunattiin ja aidattiin kastetun kansan kalmistoksi, ehkä noin 1600-luvulla.

Sadat Lapinkorven vainajat saivat jokirannan kummussa leponsa. Ikivanhaan tapaan kaivettiin suurehkoja salvoshautoja, joihin voitiin laskea useampiakin vainajia. Hautain seinät kehystettiin hirsisalvoksella, katoksikin ladottiin hirssiä ja peitoksi luotiin vain ohut multakerros. Tällaisia manalankammioita rakennettiin

entisiin aikoihin lapin-kalmistoihin ja Kurjenpolvenkin kumpu niistä täyttyi. Mutta aikojen kuluessa, kun hautausmaa hylättynä jäi omiin hoitoihinsa, ja vainajat arkkuiheen maatuivat, märkänivät ja luhistuivat hautojen kattoparretkin, ja suuret kuopat täyttivät koko kalmiston. Niin onkin Lapin vanhoissa kalmakummuissa kaikenkokoisia kuoppia miltei vierä vieressä; Lätäsenonkin kirkkokummussa on niitä 30—40, ja Kurjenpolven tiheässä kuusikossa ovat vieläkin monet suuret maakuopat hahmollaan.

Vielä hyvin myöhäisinäkin aikoina laitettiin Lapissa salvos-hautoja. Niiden syviä suuria kuopanteita näkee vielä Kittilän

Kurjenpolven kalmistoa.

Kariniemen kalmistomännikössäkin, johon Kurjenpolven jälkeen ruvettiin vainajia hautaamaan, kun 1778 saatiin Kittilään pieni kirkkotupa Kariniemen pellolle.

Nyt on Kurjenpolven lappalaiskalmisto jo kokonaan joutunut luonnon hoitoon.

Kuusi- ja koivumetsä täyttää koko kummun, ja moneen hautakuoppaankin on suuri puu työntänyt tyvensä. Aita on jo aikoja kaatunut ja lahonut. Ei kukaan enää huolehdi vanhan lapinkansan leposijasta. Mutta vanhaväki, mikä siellä asustaa, hoitelee sitä parhaansa mukaan. Tuhosi kerran tulipalo koko metsän ja jängän kalmiston ympäriltä, mutta niin varjeli Kurjenpolven kansa lepometsikkönsä, ettei tuli koskenut edes aitaankaan, sati sitten pyhään metsikköön. Ympäritse vain karpesi ja kaikki kärvensi, mutta vainajain kummun jätti rauhaan.

Vähän alapuolella Ylimuonion kylää, Muonionjoen länsirannalla, on vanha Akamella, joka on kuin luotu erämaan kansan kalmistoksi. Se on syrjäisen seudun yksinäinen korkea jyyppyrä,

joka jyrkästi kohoaa suvannon rannasta. Kummun alla leviää laaja saarekas jokiväylä, jonka takaa monet vaarat ja tunturit näkyvät, ja ympärillä on äänetön metsä. Maanpuolella, vähän matkaa lounaiseen päin, on pieni kalainen Mellasaivo. Akamella on, samoin kuin Kurjenpolvikin, vainajan itsensä valitsema. Haudattiin näet muuan lapinakka samalle rannalle ylempänä olevaan tievaan, mutta ei saanutkaan siinä rauhaa, vaan tuli sanomaan:

— Ei tähän tievaan, mutta siihen toiseen, joka on alempana.

Siihen täytyi vainaja siirtää, ja siinä hän sai levon. Jokisu-
vannon mutkassa, suojaa antavan suuren saaren kosteessa, oli vainajalla mieluisa paikka.

Akamellaan, lapinakan rauhalliseen hautamallaan, ruvettiin sitten saattamaan muitakin kuolleita, ja viimein tuli tievästä koko seutukunnan siunattu kalmakumpu. Siihen tuotiin sekä erämaan lappalaiset että myöskin paikkakun-

Kariniemen kalmisto Kittilässä.

nalle asettuneet lantalaiset. Monet tunturien äijät, parhaisiin talvitamineisiinsa puettuina, ajettiin sinne ahkioissaan ja kätkettiin semmoisinaan ajoneuvoineen kumpuun, niin että ukko oli valmiina tuolla ilmalla jatkamaan keskeytynyttä matkaansa. Pienet lapset peitettiin komsioineen mullan alle. Samoin kuin Kurjenpolessa ja muissa Lapin vanhoissa kalmistoissa haudattiin monet Akamellankin vainajat suuriin hirsillä kehystettyihin salvoshautoihin. Samaan kammioon saatettiin sitten taas helposti haudata muitakin saman suvun jäseniä tai sivullisiakin, sillä eihän tarvinnut muuta kuin avata katto ja laskea vainaja toisen toveriksi. Sellaisia, isojakin »sukuhautoja», oli monilla lantalaisillakin.

Korkealla, hirsistä salvetulla aidalla ympäröitiin koko kumpu, 20—30 metriä ristiinsä, ja aitaan oli määräysten mukaan jokaisen erämaan isännän salvettava osansa, kolme, neljä sylvä pitkä hirsileippo poikittaisine sidehirsineen. Vahva portti oli virran yläjuok-

sulle, sillä sinne käsin, vastavirran puolelle, eivät manalaiset niinkään seuranneet kalmistossa kävijää.

Aikojen kuluessa karttui pieni kalmisto täyteen hautoja ja hautapatsaita. Monella haudalla seiso i raudasta taottu, parin, kolmen korttelin pituinen, puupatsaan nenään isketty risti, jonka kourissa riippui isoja ja pieniä rautarenkaita; useasti oli nokassa vielä rautainen tuuliviiri. Ylitalon Kusto-vainaalla oli valkoiseksi maalattu pyöreä taulu. Mutta Olli Purasella, joka Pellon Purasesta viisi miespolvea takaperin oli tullut Ylimuonion ensimmäiseksi Puraseksi, oli itse laatimansa komea risti. Se oli neljä kyynärää

Akamellan hautausmaa Muonionjoen varrella.

korkea nelikulmainen pylväs, johon neljälle tuulelle oli isketty rautakourat, ja joka kouraan ripustettu kolmikorttelinen lauta. Lautoihin oli ukko itse »puukkotyylillä» kaivertanut »koko elämäkertansa». Oli pylväässä vielä »uskonsilmäkin», pieni pyöreä, ke-

hystetty lasilevy, joka katsoi länttä kohden. Tuuli kun oikein puhalsi korkean tievan ylitse, helisivät ristien lukemattomat renkaat, ja viirit kilvan kitkuttivat, niin että kalmistosta kuului sekä iloinen helähtely että surkea voi hke ja valitus joen toiselle rannalle asti. Mutta Olli Purasen elämäkertalaudat lapattivat ja heilahtelivat vain verkalleen, vakaisena katseli uskonsilmä, ja Ylitalon Kuston pyöreä taulu kumotti yli aidan kuin vainajan valkoisen lakki.

Vierekkäin joutuivat tievan multiin odottamaan Herransa tuloa sekä lappi että lanta. Joutui sinne suuri tietäjä ja Lapin kirkkojen rakennusmestari Vuopiokin ja moni muukin lapintietäjä; joutuipa Parkajoen muorikin, joka ei Akamellassa saanutkaan lepoa. Kotoiset huolet ahdistelivat muori rukkaa, niin että hänen

täytyi heti nousta ylös ja köppäistä kotipihoilleen. Ajettiin muori kyllä säälimättä takaisin hautaan ja laitettiin arkunkansi lujilla rautakrookeilla kiinni, mutta muori tuli vielä sittenkin monet kerat kotiinsa kummittelemaan. Vasta kun muuan raaka äijä meni ja manaten pyöräytti arkun vainajineen kumoon, ei muori parka päässyt enää pois haudastaan.

Parkajoen muori ei kyllä ollut ainoa Akamellan asukas, jolle ei hauta suonut lepoa. Sinne joutui kaikenlaista »Herrassa nukkunnutta» kansaa, epäuskoisia äijä, poronvarkaita ja suuria, väkeviä lovinoitiakin, ja niiden rauhattomat ja mahtavat henget eivät mahtuneet ahtaassa maakomerossa asumaan, vaan niiden täytyi päästä edelleenkin liikkumaan ja toimimaan. Akamella olikin pelottava paikka, niinkuin ainakin suuret kalmankentät, joihin kaikki kansakunnan sekä mahti että kurjuus lopuksi kootaan.

Vielä pelottavammaksi tuli Akamella, kun uusien Manan matkamiesten saapuessa pieni Manala kävi niin ahtaaksi, että täytyi entisiä asukkaita karkoittaa pois. Vanhat puoleksi lahonneet arkut raastettiin luukasoineen, kaikkineen lepokammioistaan ja heitettiin aidan taakse kankaalle, ja toinen vainaja laskettiin sijaan. Joskus riistettiin jotenkuten säilynyt arkku entiseltä omistajaltaan ja annettiin se jollekin köyhälle kulkurille taikka lapin-äijälle makuusuojaksi. Suuret röykkiöt luita, arkunraakkeja ja ahkiorajoja sekä rikkoutuneita hautaristejä kasautui kalmismaan vierelle. Koirat ja korpit sekä muut riettaeläimet raastoivat ja lennättelivät luita ympäri metsiä, ja niiden mukana taas joutui kalmanväkikin liikkeelle ja teki paikan rauhattomaksi.

Mutta sitten Akamella vasta oikein kolonnäköiseksi tuli, kun Muonio sekä Ruotsin puolen Muonionalusta, jotka ennen yhdessä saapuivat Akamellaan levolle, saivat kumpikin oman uuden hautausmaansa, ja vanha Akamella hylättynä jäi kokonaan hoidotta. Kammiohautojen kattolankut lahoivat ja putosivat alas, ja niin viimein kaikki haudat aukenivat kuin tuomiopäivän tullessa. Sieltä kattoparsien välistä, lahoneista arkuista, irvistelivät kolkot luurangot, siellä lapin-äijät peskeissään, vanttut käsissä ja poronkoipikengät jaloissa kellettivät ahkioissaan, siellä pienet lapsen luurangot makasivat komsioissa, siellä Vuopion tietäjänkin haamu täysissä vaatteissaan lepäsi. Ja hautausmaalla oli kaikkialla luita

ja luukappaleita, pääkalloja, leukaluita, sääriluita, reisikontteja sekä ulkopuolella kalmistoa kasoittain vainajain jäännöksiä ja arkkujen jätteitä.

Akamella oli todellakin kamala kuolemankumpu.

Vanha tunturien kiertäjä lappi, joka oli erämaistaan ajettu tänne siunatun mullan lepoon, olikin häpeällisesti karkoitettu leposijastaan ja annettu riettaeläinten raastettavaksi. Eikä sillä, kastevesillä valettuna, ollut enää sijaa oman heimonkaan pyhällävuoarella. Niin joutuivat erämaan kiertäjät vielä kuolemansakin jälkeen kulkemaan kodittomina.

Ja Akamella tuli yhä kammottavammaksi. Sen ympärillä liikkui häväisty vanhalappi ja kaikki levostaan häiritty kalmanjoukko, niin ettei kristikansakaan koskaan tahtonut päästä rauhassa kulkemaan ohitse. Syksyöisin näkymättömät henget ahdistelivat soutajaa joella, ja talvisin taas oli moni ajomies aivan pääsemättömissä niiden kanssa. Joskus asettui rekeen niin paljon näkymätöntä väkeä, että hevonen sai höyryten kiskoa, ja joskus ruvettiin miestä väkisin viemään kalmistoon. Väliin puuttui reki niin jyrkäksi, ettei liikkunut ensinkään. Silloin täytyi riisua hevonen valjaista, katsoa längistä lävitse, pyyhkiä kuorma puhtaaksi ja ankarasti ärjäistä:

— Pois kaikki liika väki minun reestäni!

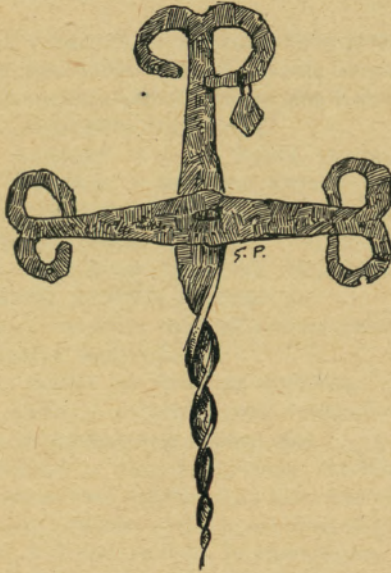
Siitä vasta lähti reki liikkeelle.

Pitkät ajat oli Akamella koko paikkakunnan kammona. Tunturikansan haltijat liikkuivat kuin kostonhengessä. Viimein kuitenkin Muonionalustan kauppamies Kusto Forsström laitatti kalmiston kuntoon. Hän sai Saaren Tanelin, Jierisjärven miehen, hautaamaan luut kuoppiinsa ja polttamaan kaikki arkkujen ja ristien jätteet, maksoi miehelle hyvästi ja juotti hänelle viinaa. Luurangot kyllä sai Taneli kuopatuiksi, ja paukkuen paloivat kalmanvoimaa saaneet kappaleet, mutta ukkoon itseensä tarttui kalmanväki, niin ettei hän sen erän perästä enää ollut ennallaan, eikä tahtonut saada rauhaa missään. Viimein sama väki kävi Tanelin kimppuun Jierisjärvellä, väänsi niskat nurin ja ajoi kuoleena veneessä rantaan.

Vähitellen sitten Akamellan väki asettui. Kun luurangot ja muut kalmankappaleet pääsivät jälleen mullan alle rauhaan ja

sinne viimein lahoivat, uupui kalmiston väkikin ja vaipui maahan, eikä sillä ollut enää voimaa lähteä liikkeelle.

Niin pääsi Akamellan siunattuihin multiin kätketty, monia kovia kokenut, aina vainottu, vielä haudassakin halveksittu tunturien kiertäjäkansa vihdoinkin lepoonsa.

Rautaristi Akamellan kalmistosta.

SANA- JA ASIASELITYKSIÄ.

Siv.

5. juovattaa, lapin tshuövvot = seurata jonkun perässä, noudattaa jälkiä.
- „ »Lapinkorveksi» nimitettiin entisinä aikoina lappalaisten koko asuma-
aluetta, joka muinoin ulottui etelässä aina Kokemäenjoen ja Laatokan
pohjoisten rantamaiden takalistoille.
- „ muistella, lap. muhtalet = kertoa asioita, tapahtumia, tarinoita.
- „ muistelus, lap. muhtalus = kertomus, tarina.
- „ äijiksi ja ämmiksi nimitetään Peräpohjassa ja Lapissa myös isoisää ja -äitiä.
6. palas, lap. palkes = polku.
7. asentokuusi = erämiesten tilapäinen oleskelupaikka, »asentopaikka».
Kuusen juurella nuotiolla vietetään yö.
- „ »Kainuunmerekksi» sanottiin entisinä aikoina Pohjanlahden pohjoisosaa.
8. kivieliö = asumaton suuri erämaa.
9. Hämeenkuotko, kuotko = rämeinen notkelma.
- „ Hämeenlantto, lantto = notkelma, pieni vesilampi (Kolari).
10. kaira = jokien tai jokihaarojen välinen alue.
11. lompolo, lap. luöbbal = pieni järvi, lampi, useinkin jokilaajentuma.
- „ kalakenttä = kalamiehen asentopaikka kalaveden äärellä.
- „ Kõngäsen kalmisto. Pajalan kirkko ja kalmisto oli ennen, vielä Laestadiuk-
sen aikana, 2—3 km Tornion- ja Muonionjoen yhtymäpaikasta ylös-
käsien, Tornionjoen etelärannalla, lähellä Kõngäsen kuulua rautaruukkia.
Kirkko on sittemmin muutettu 6—7 km ylemmäksi Pajalaan.
13. kurujärvi, kuru = tunturien taikka tievojen välinen notko, tuntureissa
useinkin jyrkkäseinäinen.
- „ Halingonkoste, koste = aivan tyyni suvantopaikka, useinkin kosken ala-
puolella.
- „ lantalainen, lap. laddelas = talossa asuva, myös: yleensä suomalainen.
14. Porokodanmella, mella, lap. mielle = hiekkakumpu, tav. vesien rannoilla.
»Semmoinen tuhkaipaikka» (Kolari).
- „ kueri = taimen.
- „ Niesakero, kero = pyöreäpäinen tunturilaki.
- „ »risukalaksi» Lapissa ja Peräpohjassa sanotaan särkeä ahventa, jopa hau-
keakin. Siika, taimen, lohi, rautu ja harri ovat vain »kalaa». »Siika-
kalaa» enimmin pyydetään ja saadaan Lapin järvistä.
15. Tiukupulju, pulju = pyöreälakinen hiekkakumpu (käytetään varsinkin
Kittilässä).

Siv.

15. Kontiolaki, laki = paljas tasainen vaaran huippu, isompi kuin kero. Myös tunturissa on laki.
 „ Nilipäät, »pää» merkitsee myöskin jo paljasta tunturimaista korkeutta.
16. lapinkenttä = lappalaisten muinainen oleskelupaikka.
18. vuoma, murteellisesti »uoma», lap. vuobmi = suuri puuton suo, etelämpänä saattaa kasvaa vähän pikku karhakkaa.
 „ jänkä, myös jänkkä, lap. jiegge = räme, suo, mutta ei niin suuri kuin vuoma.
 „ tammi = jokeen rakennettu pato.
 „ ruotukka = viinimarjapensas (Ribes rubrum L.).
 „ haleva = halava. »Raitaa ne kuttuvat halevaksi» (Kolari).
19. ajaa niittyä = raivata rantamaata niityksi.
 „ majavanhoito = majavanhavukset. »Hoiolla» tarkoitetaan kyllä yleensä muitakin tavaroita ja työkaluja. Myös »navettahoito» = navettarakennus kaikkineen.
21. Morottajan murhajuttu Kittilästä sekä Sodankylän Rovasesta.
 „ Koverijyrhämä, jyrhämä = syvä ja leveä suvantopaikka kosken alapuolella.
 „ takkahärkä = porohärkä, jonka selässä kannatetaan tavaratakkaa, kun ei voi ahkiolla ajaa.
 „ naakia, lap. njahkat = hiipiä väijyen lähelle.
22. outaseutu, lap. vuövte = metsäseutu.
 „ tieva, lap. tievva = hiekkakumpu t. -mäki. »Semmoinen töyrypaikka hiekkamaata» (Kolari).
 „ Saukkoriipi, riipi = pieni järvi, lampi (Turtola).
23. rannio = kankaita kiertelevä porojen (ja ennen peurojen) talvipolku.
 „ raismeita = jäännöksiä, jätteitä.
 „ aamukahdeksan aika = suunta, jossa aurinko on aamulla 8:n aikana.
24. luova, lap. luövve = kasvien puiden ja korvakkojen varaan rakennettu katos ja telineistö tavarain säilyttämistä varten. Ks. siv. 105.
 „ lauttanen = yhden t. useamman patsaan päähän laudoista rakennettu lava, johon havuilla peitetään metsänsaalis t. muuta tavaraa.
 „ nili, lap. njalla = pitkän kannon (joskus kahdenkin) nenään laudoista t. pienistä hirsistä kyhätty pikku aittanen.
 „ »väkijö», saatu Kittilästä.
 „ veturi = pärelisteistä tehty kevyt suksimiehen ahkio, jonka jukkonuora vedettäessä heitetään yli hartioiden.
 „ tokka, lap. tohke = iso poro- t. peuralauma.
 „ suoravaranpuu, suovara l. suovero = suksisauvan rautapiikki.
 „ vitsajuku = vitsasta tehty suksen varpaallislänkki kannantakaisineen. Lap. juvsah.
25. parttio = tokkaa pienempi joukko poroja t. peuroja.
 „ seurapyynti saatu Kittilästä.
26. rakkainen = louhikkoinen, kivinen maa t. kallio.
 „ Vittakallonrova, rova, lap. rovve = harvametsäinen t. paljas kivikkoinen korkea maa.

Siv.

26. Suuresta porokaadosta, rutosta, kerrotaan Lapissa vielä kaikkialla. Tässä mainitut tiedot saatu Kittilästä Pokan Pekalta.
 „ Pokan Pekan peurakaato tapahtui »helmikuussa 1883».
 „ Savuaapa, aapa, lap. aahpe = suuri puuton suo, samoin kuin vuomakin.
27. peuraväljä = isoreikäinen suusta ladattava pyssy, jolla ennen peuroja sekä karhuja ammuttiin.
28. tuhkalappalainen, tavallinen nimitys Peräpohjassa, tarkoittaa aito lappalaista, joka asuu kodassa.
 „ »ristimätön kansa», myös hyvin tavallinen nimitys entiskansasta.
29. Päivä lienee ollut samaa lähtöä kuin kuulu Päiviökin.
 „ Pieska. Turtolassa vieläkin Pieska-nimisiä lantalaisia.
 „ Juncku-niminen lappalainen esiintyy Muonion kirkonkirjoissa 1800-luvun alussa.
30. Kaarkko (Kolarissa karkko) = karikko.
 „ ina = pieni nuotta, jolla järvenselällä sukkelasti soutaen kierretään kala-parvi. Sitten vedetään nuotta rantaan apajalle taikka nostetaan veneeseen. Vedetään inaa myös joessa myötävirtaan.
31. kojama = uroslohi.
 „ marras = tavaton taikka oudolla tavalla saatu kala, joka saajalleen ennustaa kuolemaa. »Marras» on myös iso metsä- t. vesilintu, kun se tulee lähelle kartanoa.
 „ Joukahaisvaara, joukhainen = joutsen.
32. Marjetta esiintyy lantalaisen sukunimenä Ylitorniolla.
 „ Korkealiete, liete = leveä matala hiekkaranta.
 „ syrjäkämmen = kämmenenleveys.
34. raito, lap. raido = useampia poroja valjastettu ja sonnustettu riviin peräkkäin.
35. vyölliskoukku = koristeltu messinkinen koukku, jonka renkaassa riippuu avaimia. Nähdään joskus vieläkin vanhan emännän vyössä.
40. Raappana-niminen vanha talo on Kemijoen varrella Rovaniemen Murolassa.
 „ korttoakos = pahuustako. Peräpohjol. kiroussana.
41. ohjakkeet = ohdakkeet.
42. vistottaa = pelottaa, kauhduttaa.
43. luhtaheinikko = saraheinikko.
44. houvi = vouti.
46. lihatontta = kivieliössä asuva, ihmisiä syövä tarinain jättiläinen.
47. »tuli tylsä eteen» = tuli neuvottomaksi. Tavall. peräpohjolainen sanontatapa.
48. niittykarkea = kuivanmaan niitty, kyntämättä heitetty pelto saanut ruveta itsestään heinää työntämään.
 „ Sieppijärvellä vieläkin kehuskellen kerrotaan Kurun emännän kesäpäivän töistä.

Siv.

48. Hukkuneeseen ei saa koskea eikä hänen kuultensa puhua hukkumisesta. Hukkunut kuulee sen ja pelästyy, eikä enää virkoa henkiin. Tavallinen kansan käsitys Peräpohjassa ja Lapissa.
50. maikkua = kalat hyppivät ja visehtivät veden pinnalla.
52. kesäkirkko = kesäinen pyhäpäivä, jolloin pitäjän kaukaisinkin perukka saapuu kirkolle. Kittilässä on kesäkirkko pari viikkoa ennen Jaakon päivää, heinäk. toisena sunnuntaina.
53. peräkana = veneen peräkärki, myös pohjapuun käyrä peräjatko. Samoin »keulakana».
- „ nuoskariepu, nuoska = huono vene. Kolarissa: luoska.
- „ muotkia = vetää vene maata myöten järvestä toiseen.
54. kalakosio = iso kalarove, kori. Lap. kuossi.
- „ Nostetun käärmeen lähettäminen nostajansa »kaulahuiviksi» on hyvin tavallinen tietäjän temppu.
55. Sauvon maa = Savo.
56. Rajakinastelujen muistona on Kelontekemäjärvestä vielä Rajakivenkari. Kiven sanotaan ennen olleen Lapin ja lannanmaan rajana, Lappi alkoi kivistä pohjoiseen.
57. Kalojensampi I. Kalojenvanhin = mahdollottoman suuri kala, on nähty useammassa muussakin Lapin järvestä. Kolarissa: Järvensampi.
59. Taalo = paikkakunnalla käytetty nimitys lappalaisten Stallosta.
60. Lappalaisen ja Stallon välinen ottelu hyvin tavallinen tarina-aihe Lapissa.
- „ yhtä kaikki = sama se. Tavallinen myöntämistapa näillä mailla.
61. polvipuoellensa = toiselle polvelle.
65. Tavaton lumen tuiskuaminen ahdisti Vuontisjärveltä pois toisenkin rohkean uudisasukkaan, Vuontis-Heikin, joka viime vuosisadalla siellä yritteli tulla toimeen.
- „ korvaninkin = korvanikin. Kittilässä tavall. taivutustapa. Niin esim. »kirjaninkin», »sauvaninkin».
66. korvalakki = lakki, jossa on alas käännettävät korvukset.
- „ kielo = vanha tavall. peräpohjolainen mitta.
- „ jokijärämä = syvä tyven jokilaajentuma kosken alla.
67. kuukkahainen, kuukkeli = kuusanka (Perisoreus infaustus).
- „ Anundi Sarre, rikas Muonion lappalainen, ks. siv. 72.
70. porokaarre, lap. karde = aitaus, jossa porojen erottaminen toimitetaan. Niiden johtoaidat, vuomenot, ovat useinkin hyvin pitkät.
71. jutama-alue = maa-ala, jota lappalainen (t. lappalaiset) protokkineen vuodet ympäriinsä kiertää, jutaa.
- „ jutaa, lap. jutat, ks. edell. Myös jalkaisin kulkijat, pitkämatkalaiset »jutavat». »Mitäs meillä hätää, mutta te, jotka olette jutamassa.»
- „ saivo, lap. saivva, ks. lukua »Saivo ja kaltio».
72. valkkopunainen = vaaleanverevä.
- „ puokkuaitta = pieni aitta kantojen nenässä (Muonio).

Siv.

72. Tuohikodat, riuvuista rakennetut, tuohella päällystetyt keilakodat olivat entisten raitiolappalaisten asuntoina.
 „ raitioida = paimentaa poroja.
 „ raitio, lap. raihte = poropaimen.
73. Ennen rajansulkemista 1852 saivat Suomen ja Norjan lappalaiset vapaasti juttaa laumoineen kahta puolta rajaa.
74. rahakiisa = raha-arkku, lipas, lap. kiisa. Lapinkodan kiisat ovat tavallisesti pyöreähköjä t. pyöreäkulmaisina, sivut tehty ohuesta lautalevystä taivuttamalla.
 „ porojen lypsinkaarteessa oli lappalaisilla erityiset vasakarsinat, joihin vasat lypsinajaksi suljettiin ja annettiin niille sinne koivunlehdeksiä syötäväksi.
75. väarti = tuttava, kestiystävä, hyvin tavall. vieläkin Lapissa.
 „ suivakka, lap. tshuöivak = vaalakka poro (Kolarissa suivakko).
 „ poronkopara = poronsorkka.
 „ pikkukynsi = sorkan takakynsi, jonka pientä luuta ennen vanhat ukot käyttivät piipunrassina.
 „ kortto = pilaus, paha silmäys. Käytetään myös kirosanana.
76. jalo = etevä, mainio. Hyvin tavall. Peräpohjan ja lantalais-Lapin sana.
 „ näökäs = hyvännäköinen, komea.
 „ kälmi = ovela, viekas, sukkela.
 „ ottinki = pitkäkäs, pyöreä, leilinkaltainen astia.
 „ rouvot, lap. rouhko = nahkavällyt.
77. valkko = valkoinen poro.
 „ »kristitty» = laestadiolaisen uskonsuunnan tunnustaja. He nimittävät itseään kristityiksi ja uskovaisiksi, muita suruttomiksi, uskottomiksi.
78. suota = joukko. Kolarissa: »Iso suota hevosia.» Porojoukkoa ei sanota suodaksi.
 „ väylä = pääjoki. Tornion—Muonion jokivarsien asukkaat nimittävät tavallisesti näitä jokia vain »väyläksi».
79. liikutuksissa oleminen = uskonnollinen hurmiotila, aivan tavallinen laestadiolaisessa uskonsuunnassa.
80. »Valkoinen-Isä», ks. siv. 152.
 „ kalakaara, lap. kaare = nelikulmainen matala kalakaukalo.
81. kiva = kova, tiukka. Tässä: kimakka.
 „ paahkilas, myös: paahalas = paholainen. Lappal. kiroussana.
 „ »Suikkien palas» = jutama-alue, palkinen, jota Suikit poroineen kiersivät, ja porot saivat palkia.
 „ juonto = jono.
 „ räkkä, ks. siv. 98—99.
 „ rykimäaika, lap. rahkat-aike = porojen kiima-aika, tapahtuu Mikkelin aikoina ja kestää parisen viikkoa.
82. Marakatt-nimisiä lappalaisia esiintyy Enontekiön kirkonkirjoissa 1700:n vaiheilla, samoin Kitti-nimisiä.

Siv.

83. pirrikota = keilakota.
86. peurakorva = merkitsemätön vasa t. poro, jolla on ehyet korvat kuin villipeuralla.
- „ vaadin, lap. vaahtsham = täysikasvuinen naarasporo, porolehmä.
87. Lassi Koffelo eli 1760—1840. Jaukat elivät 1700-luvun lopulla. Olli Kurvander eli 1779—1846.
88. kuopa = lyhytvartinen sukka.
- „ poron vatsalaukku, oikeast. kuninkaankypäri, »tshalmas», jossa maito juoksetetaan ja sittenkuin hera on kaadettu pois, kuivataan.
- „ juomukaali, lap. juöbmo = suolaheinä (Rumex).
- „ Porojen lukumäärä merkittiin »pykälyspuihin», nelikulmisiin palikkoihin, joissa oli sekä omistajan että raition puumerkki ja vuosiluku. Härät merkittiin reunasta toiseen ulottuvalla pykälällä, »kisuraporot» (naaraat ja nuoret porot) puolipykälällä sekä vasat pisteillä reunapuoleen.
89. lahtiruno, runo, lap. rodno = vaadin, joka ei joka vuosi tee vasaa.
- „ tolppa = 25 äyrin raha.
91. kietkam, lap. kiedkam = kätkyt, komsio.
93. pissihaukka = hiiripöllö. Saanut nimensä höyhenistönsä ruskeista ja valkeista täplistä, »pisseistä».
94. suommuorra l. suovvumuorra = savupuu, kodan pieljipuita ylhäällä yhdistävä puu; ulottuu räppänäukon poikitse. Ks. kuvaa sivulla 107; siinä näkyvät käyrät pieljipuut, niitä yhdistävä suommuorra sekä kotariuvut.
- „ ruijanraanu = paksu, musta- t. ruskearaitainen villainen raanu. Ruijan lappalaiset kutovat niitä varsin yksinkertaisissa raanupuissa ja myyvät Alattion markkinoilla. Raanuja nähdään alhaalla Kolarissa ja Kittilässä asti.
95. roukaskattila = kattila, jossa toimitetaan nuottien ja verkkojen värjäys, roukaus.
- „ kinnipeski = vanha peski, josta karva on nivonut pois.
- „ kantosatula = länkienkaltaiset ohuet koivukäyrät, joiden varaan ripustetaan poronselkään kannannainen.
97. hirvas, lap. sarves = kuohitsematon urosporo.
- „ ajohärkä = kuohittu poro, jota käytetään ajamiseen.
- „ urakka, lap. orehk = toisella vuodella oleva urosporo.
- „ vuonnilo, lap. vuönjal = toisella vuodella oleva naarasporo.
- „ vuorso, lap. vuövers = kolmannella vuodella oleva urosporo.
- „ Kotakentältä keksivät porot kotaväen vedenheittopaikkoja ja niitä ne nuoleksivat sekä jyrivät.
99. saulakantekijä, lap. saulaka = poron nenäsaivartaja.
- „ kurmuntekijä l. pottaposka, lap. kurbma = poron ihosaivartaja.
101. tolvata, lap. tolvastet = poro tolvaa, juoksee kovasti.
- „ nulkata, lap. njolkastet = poro nulkkaa, juoksee hiljalleen.
102. taurota = kala keittäessä kypsy komeaksi ja antaa paljon rasvaa.

Siv.

103. tauro = kalan makeus ja rasvaisuus. »Tauroa» keitetään niin, että kala paloitellaan kylmään veteen ja pannaan hiukan suolaa sekaan. Sitten keitetään hiljaisella tulella niin kauan, että kaikki vaahto katoaa. Rasva kuoritaan rautakauhaan ja käristetään tulella, ja siihen sitten syötäessä kastetaan tauronutta kalaa.
- „ Norjan-Lapissa kyllä näkee joissakuissa lappalaistaloissa »Nuortta-Nasten» (= Pohjantähti).
105. kollostaa = sonnustaa raitoporot peräkkäin toisiinsa kiinni. (Kolarissa: »lapinkollos» = porot peräkkäin sonnustettu kiinni samaan rihmaan.)
106. »parhaimmuksia» = parhaimpia. Peräpohjassa ja Lapissa kuulee monesti lantalaistenkin käyttävän laatusanojen superlatiivivia lappalaiseen tapaan, esim.: »suurimus», »pienimys», »nuorimus».
- „ varsinaappu, lap. nahppe, ks. siv. 113.
111. veiki, lap. vaike = iltapuhde, klo 4—5:stä 10—11:een illalla.
112. taajoa = leikkiä, telmätä.
- „ purkapeski = komea peski, tehty pehmeästä vasannahasta, jonka karva ei ole vielä ennättänyt kasvaa pitkäksi ja karkeaksi. Vastakohta »pöykkyri» = karkeakarvainen peski.
113. Nuorten poronvaihto on jo varma merkki naimiskaupan toteutumisesta. Tyttö ja poika vaihtavat keskenään ajokkaita ja sitten lähtevät ajelemaan.
116. sati = saati, saatikka.
- „ ruveta uskoa tunnustamaan = ruveta »kristityksi» ja ottaa uskonveljiltä synninpäästö.
117. porokiekerö = lumitanner, jonka porot jäkälää kaivaessaan ovat kokonaan sotkeneet ja tallanneet kovaksi.
119. äijältä otti jo seitsemänsataa (kruunua palkkioksi).
- „ Seitsemänsataa poroa selällään (oli teurastettuna).
- „ Onko näissä äijän taljoissa... = seteleissä.
- „ kalpinokka = pilkkanokka.
- „ juroa = pysyä liikkumatta, jurottaa. Myös poro juroo, heittäytyy maata eikä lähde liikkeelle millään.
122. Joikauksen selostelu saatu suureksi osaksi Enontekiöstä Salmo Näkkäläjärveltä, »Hukka-Salkolta», osa lantalaismieheltä Mikko Hetalta sekä yhdeltä ja toiselta lappalaiselta ja lannanmieheltä. Joikaukset sekä tässä luvussa että jo edellä olleet on saatu »Hukka-Salkolta», Lassi Ketomelalta, Mikko Hetalta y. m. Kaapin Jounin ja Jounin Niilan joiut ovat inarilaiselta Pikku-Hannun pojalta. Useat joikaukset joiattu suoraan suomeksi, toiset ensin lapiksi, mutta sitten joikaajat sanoneet sisällön suomeksi. Vanhan-Vasaran joikastukset Muoniosta ja Kolarista.
123. Ies-Pieti = Pietari Vasara, Kaaressuvannon lappalainen, Laestadiuksen aikaisia eteviä sananjulistajia, kulki ahkerasti saarnamatkoilla Lapissa ja Peräpohjassa; kuoli 80-vuotiaana viime vuosisadan lopulla.

Siv.

124. Jounia siinä joiataan. Joikaajan tavall. sanontatapa, tarkoittaa, että joiattavan koko persoona on joiattavana. Ihmistä voidaan jojata, samoinkuin rakastaa, haukkua, vihata.
 „ elämäkerta = oleminen, toiminta.
 „ sauva sauvostelevaan = kova menemään, sukkela hiihtämään.
125. raamikas nuotti = komea, uljas nuotti.
126. seppä = mestari, taitava.
127. Orjes-poika = Ruotsin lappalainen. Lap. orjes, oarjes = eteläinen.
128. suhka = suku.
 „ unipeski = laiska nukkuja.
129. palkistunturi = tunturi, jonka tienoilla porot liikkuvat jäkälämailla, palkivat.
 „ myötäle, vastale = myötämaa, vastamaa.
 „ Ounastunturin joikauksessa luetellaan tunturin lakeja sekä kuruja.
133. kolttahirvas = koltalta, Kuollan lappalaiselta saatu urosporo.
 „ servakka, lap. sarves = hirvas.
 „ nulppo, lap. nulhppo = sarveton poro.
 „ hirttyä = kuristua kuoliaaksi. Raitoporo helposti hirttyy, jos se toisten vetäessä kaatuneena laahautuu mukana.
134. lappalaista hoitoa = lappalaista sisältöä, käsityskantaa.
136. ummuksissa = tiedotonna, tainnoksissa.
137. ruukaltaa = kiirehtiä, mennä sukkelaan.
 „ Inarinmaa ja Kittilänmaa. Vanhoissa muisteluksissa mainitaan monesti Inaria ja Kittilää »Inarinmaaksi» ja »Kittilänmaaksi».
 „ stuorra = suuri.
 „ rukattaa, lap. ruohttat = laukata, hypätä.
138. Torajaisenuutto, auto = metsäinen notkelma, ojanne.
139. sivakkapuoli = yksi sivakka l. suksi. Peräpohjassa ja Lapissa sivakka = suksi.
 „ Kellostapuli on Lapissa usean korkean, äkkijyrkän vaaran t. tunturihuipun nimenä.
 „ puohkia = puhkia.
 „ sana-parilla = parilla sanalla. Tässä: sano vaikka pari tehoisaa sanaa.
140. peräkumppi oikeast. persekumppi = linnun selkäluu.
141. unimaksa = hauenmaksa, jonka alle Haikara oli henkensä kätkenyt (nimitys Kittilän Kelontekemästä).
 „ näkymätön kyyti = kulkenut näkymättömällä ajokkaalla t. itse näkymätönnä, milloin milläkin tavalla.
142. kitko = käärme. Ks. käärmeen syntyä siv. 157.
 „ Konttis-raukka, raukka = vainaja. »Raukaksi» sanotaan vain onnettoman lopun saanutta vainajaa, itsemurhan tehnyttä, tapaturmaisesti kuollutta, taikka murhattua; myös entisiä noitia sanotaan »raukoiksi». Mutta tavallisella lailla kuollutta, kunnan ihmistä ei saa sanoa »raukaksi».

Siv.

se loukkaa hänen kunniaansa. »Meri-raukkoja» ovat taas mereen huk-
kuneiden vainajain haamut, jotka toisinaan suurien myrskyjen edellä
näyttäytyvät.

142. Marjatta = Marketta.

143. »Mitäs mie, kun ei ole hammasta.» Väkevällä noidalla piti olla täydet
hampaat.

144. rytiä pieksävät = kaislaa syövät ja sotkevat.

145. keppoiset, lap. kiepes = keuhkot. Sisuskalujen elävältä ottaminen esiin-
tyy useasti Lapin muisteluksissa.

146. marasto = pientä metsää kasvava kivikkoinen pitkä rantatieva, harjanne.

147. Horkkus-pappi tarkoittanee Zacharias Forbusta, joka oli Kemin-Lapin
kirkkoherrana 1718—1734.

150. näverinkierrossa = kierukkana pyörien.

„ kyynäspäämutka = äkkimutka toiseen suuntaan.

151. Herra-Hannu = Hannu Herraniemi, ahkera metsämiestä ja karhunkaataja
Kittilässä.

152. viehtaripuksut = lammasnahkaiset housut, joiden villa on sisäänpäin.

154. männynlöyhänen = mäkimännyn nopeasti kasvanut pehmeä puuaines.

156. rookata = kohdata.

„ koinata = pistellä, sotkea.

„ manhonväki = mannunväki, manalaiset.

158. Selostus sanan ja välikappaleen voimasta sekä tietäjän mahdista koottu
usean vanhan ukon ja eukon lausumista käsityksistä.

160. pahtaseinä, lap. pahte = jyrkkä kallioseinä.

161. Kurkkionköngäs. »Kurkkio» on Lapissa monen jyrkän, ahtaan ja louhik-
koisen könkään nimenä.

„ karalatva = kuivalatva.

„ naamasarvi, naama, lap. naameh = poronsarvi, jota kasvuaikana keväällä
ja kesällä peittää karvainen nahka. Syksyllä ja talvella karisee nahka
pois, poro hankaa sarviaan puuta vasten jouduttaakseen puhdistu-
mista.

163. korttoelävä = petoeläin t. m. saastainen eläin.

„ jänkäpounu, lap. pouno = iso jänkämätäs.

165. silli = muikku. Kittilässä ja Muoniossa käytetty nimitys.

„ pounikko = suuri mättäikkö jängällä t. vuomalla.

166. eno, lap. äno = iso joki, esim. Könkämä-, Lätäs-, Toris-, Poro-, Romma-,
Kumma- ja Raisineno. Kaikki »Käsivarren» tunturistossa t. sen lähellä.

„ lapinrisku = lappalainen hopeasolki. Ks. siv. 173.

„ ortti = vanha kupariraha, skilling.

167. pailakkaporo, lap. spailek = nuori poro, jota ei ole vielä opetettu ajoon.

169. kutumarasto = rantamarasto, jonka lähimailloin kalat kutevat, Kivijärven
rannalla raudun kutumarasto.

„ palvoselo = seitoja palvomalla, seitojen avulla saatu poroelo.

170. autsi = syvä tunturikuru, kuilu.

Siv.

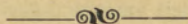
171. palvoskala = seittaa, palvoskiveä palvomalla saatu kalasaalis.
 „ puittiopoika, puittio = apulaispoika nuotanvedossa.
176. Lemminkorsa, korsa, lap. korso = syvä ahdas kuru.
 „ poronkuu = poronrasva.
177. vuottoraippa, lap. vuöhttaraihe = vetohihna, joka poron olkavyöstä t. längistä käy vatsan alitse ahkion keulaan.
180. lattiaparsi = lattialankku.
186. Laestadiuksen tietoja maahiaisista ks. esim. Uusi Postilla (Pori 1897) siv. 41, 278, 607 y. m.
 „ mustaraamattu ja Mooseksen kuudes kirja, luullaan yleisesti olevan kaikilla papeilla sekä salakättä joillakuilla suurilla tietäjillä.
 „ arinakivet = tulisijaa rajoittavat kivet permannolla.
 „ tuohiportta, lap. porthe = tuohirove.
187. hiiniä = fiiniä. Kittilässä aivan yleisesti h f:n (v:n) sijassa; niinpä: »hati» (fati), »hiiliä» (fiiliä), »haari» (faari).
189. tuumet = lehmän utaret.
192. Ullatieva Enontekiöllä Ounasjärven, Periläjärven ja Ounasjoen latvan etelärannalla, suuri tievamaa Ounastunturin takana. Nähdään monesti maahiaisia ja maanhaltioita.
 „ yöhonka = nuotiohonka, jonka tulenloisteessa yö vietetään.
193. Maahiainen, maanalainen j. n. e., hyvin tavall. erämiehen loitsu Peräpohjassa ja Lapissa.
 „ kraviaiset = hautajaiset, peijaiset.
194. nuorukainen = nuori, poikimaton lehmä.
195. vaaksoa = mitata sormillaan. Vaaksa = peukalon ja etu- t. keskisormen päiden väli, kun sormet ovat hajoitettuina.
199. arina = atrain.
201. höösmanni = kalastusveneen päämies Ruijanmerellä.
 „ jäkälänpanijat = jäkälän talvivarastoon kokoojat.
 „ pulimassa = uimassa.
 „ kolonnäköinen, kolo = kolkko, tyly, hirvittävä.
202. koranus = pahuus, tavall. kiroussana.
203. nuottatauko = nuottaköysi.
204. kellonriesin = kellonkannin.
206. vammojen ja maan pyöröittäjä = henkilö, joka pystyy pyöröyttämään vamman ja maantartunnan, niin etteivät ne enää kasva t. pahene, vaan rupeavat paranemaan, pyörtävät.
208. Luvun loppumääritelmät Siikavuopion Johan-Petteriltä.
210. yönpimittäjä = kalevantuli.
 „ kaamosaika, lap. skabm-aike = auringoton sydäntalven aika.
 „ kiernata = hangata jotakin, niin että syntyy kitisevä ääni, kirinä.
 „ »kahtaalle kuutta» = suunta, jossa aurinko on 6:n aikana aamulla ja taas illalla.

Siv.

212. Käsitys, että revontulet saavat alkunsa Ruijanmeren l. Jäämeren läikehtimisestä, on yleinen koko Suomessa, jopa aina Inkerissä asti.
213. saverikko = aisan kiinnityslaite reenjalaksessa. Vitsas = vitsasta väännetty saverikko.
217. paljakka = paljas tunturilaki t. vaaranlaki.
 „ siljo = sileäksi tallattu kenttä, paikoin myös = kiekerö.
225. Lätäsenon Markkinakummun kirkkosijassa näkyy vieläkin kolme hautakuopannetta.
226. Sirman kesäisistä saarnamatkoista valittivat seurakuntalaiset v. 1716, että kovin on vaikeata kymmenin penikulmin sauvoa hänen venettään koskia jokia myöten meren rannoille. Valittajat pyysivät vapautusta kesämatkoista, talvella kyllä lupasivat kyyditä.
227. aihki = iso tuuhea petäjä.
228. kupetsi = kauppamies.
229. V:n 1776 markinoilla joi lappalainen Knut Valkeapää niin että kuoli. Tämän johdosta toimeenpannussa kuulustelussa oli todistajina torniolainen kauppias Ervast renkeinen sekä muuan lappalainen, joka tiesi, että Knut oli ollut siivo ja uskontoa taitava mies, vaikka viinaan menevä.
 „ Uijajärvi on pieni tunturijärvi Uijajoen latvoilla, Norjan rajoilla, Lätäsenosta itään. Järveen upotetun ukon nimi oli Uija, ja siitä sai järvi nimensä.
 „ korvamuru on siian pääntyvässä, ja se on paras paikka siassa.
 „ kiiremuru on peuran kaulassa »ensimmäisenä, joka jääpi kaulaan, kun pää katkastaan». Se on kyllä kaikkein huonoin syötävä, mutta Uija-äijällä oli taikana syödä se heti ensimmäiseksi.
230. rantajyppyrä, jyppyrä = jyrkkä kivikkokumpu, voi olla myös korkea jyrkkähuippuinen vaarakin.
234. »Akamellan äijät» = Akamellan vainajat, haltijat.
 „ puoshaka = palohaka.
236. vaaksiainen = ampiainen.
237. Possokoppa, myös: Possukoppa = Bosekop, Alattio, Alattiovuonon pohjukassa.
 „ keino, lap. käino = tie.
 „ jatuntarha l. jatuntarha = pyöreistä nyrkkikivistä ja isommistakin ladottu monisokkeloinen pyöreä tarha, tavataan Pohjanlahden rannilla ja Tornionlaaksossa metsissä ja vuorilla, jopa Ruijassakin aina Varankivuonon rannoilla. »Vanhat pakanalliset ihmiset siinä käyneet oikeutta, se oli heidän oikeuspaikkansa.»
 „ Jukkasjärven eteläpuolella olevat suuret Lapin pitäjät, Jellivaara ja Jokmok, Luulajan-Lappi, olivat jo Luulajan kauppiaiden markkina-alueita.
238. Tunturien »päiväpuolesta» ja »yöpuolesta» puhuvat lappalaiset monesti muisteluksissaan ja vanhoissa lauluissaan.
 „ huutonimi = sukunimi. »Huutonimi on se, miksi ihmistä käsketään.»

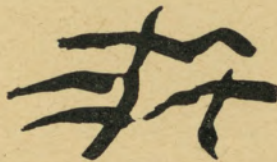
Siv.

242. Jabmemiella = kuolleittentieva. Jabme = kuollut.
 „ roskat = kalmanmullat.
243. Kätilö on Koutokeinossa pikku lääkärinä, antaa rohtoja ja patenttilääkkeitä.
 „ Mavukan Aslak on kylän toinen »lääkäri», rikas kotalappalainen.
248. Lars Hetan poikia elää vielä neljä: muuan Lahpulompolossa, kaksi Trondhjemin hulluinhuoneessa ja muuan Koutokeinossa, ja hänkin »on kans puolihullu, akkaansakin tervalla paistaa».
250. saajo = metsäinen saareke jängällä t. vuomalla.
253. hirsileippo = hirsiaidan salvostettu hirsien pituinen osa.
254. Muuan Akamellan tuuliviiri on vielä Matinlaun talossa, Ylimuoniossa tuuliviirinä. Sanotaan siinä olevan vuosiluvun 1694.
 „ Olli Puranen oli synt. 1740, kuollut 1700:n lopulla t. 1800:n alussa.
 „ »uskonsilmän» muisteli Purasen isäntä katsoneen länteen päin.
 „ Vuopio ollut rakentamassa m. m. Muonion kirkkoa 1817 ja Kolarin kirkkoa 1819.
 „ Parkajoki on Ruotsin puolella Muoslompolossa. Samasta talosta oli kotoisin kuulu laestadiolainen saarnaaja Parka-Heikki.
255. rautakrookki = rautahaka.
 „ arkun t. vainajan suulleen kääntäminen vainajan pysyttämiseksi haudasaan on ennen ollut yleisenä tapana.
 „ Muonionalusta, Ruotsin puolen pitäjä Muonion kohdalla.

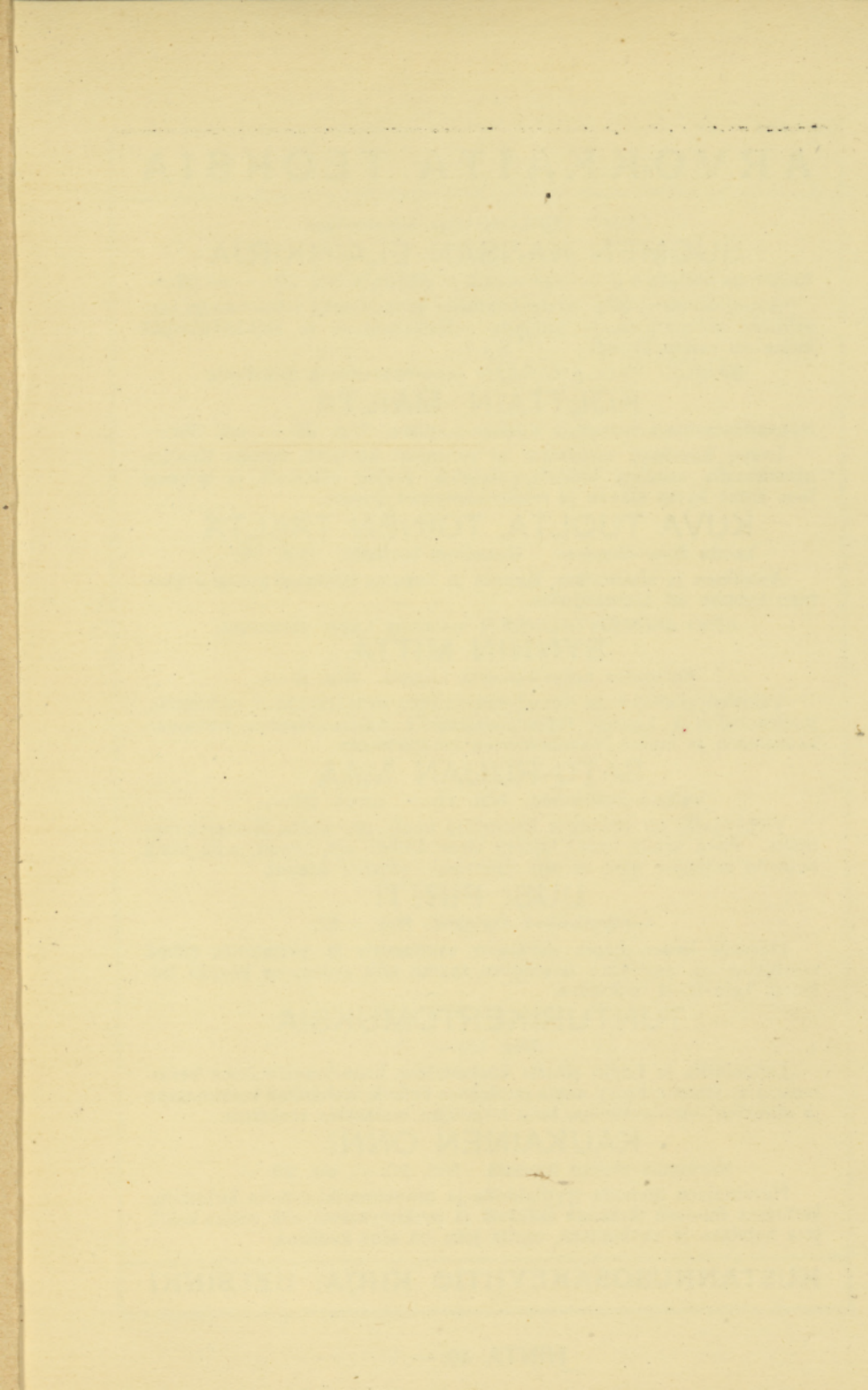

SISÄLLYS:

	Siv.
Alkusana	5
Lapinkorven valtauksesta	7
Majava ja peura	17
Lappalaismuisteluksia Unarilta	28
Alakylän ensimmäiset asukkaat	37
Sieppijärvi	43
Kelontekemä	51
Tepastolompolon tarina	59
Lapin-Kyröt	64
Peräpohjan viimeisiä porolappalaisia	70
Lapinkodalla	90
Porolappalainen muuttoretkellä	104
Poronvarkaus	114
Joikaaminen	122
Lapin suurnoitia	135
Loma-Tuokko	149
Seitapalvonnan muistoja	160
Salkko-Niila	274
Maahiaisista	184
Saivo ja kaltio	197
Taivaanvalkiat	209
Vanhan lapinkirkon tarina	612
Koutokeino	236
Akamella ja Kurjenpolvi	249
Sana- ja asiaselityksiä	259

Kolarilainen puumerkki.

ARVOKKAITA TEOKSIA

OSMO IISALON laaja eläinromaani

SUOMEN KANSAN ELÄINKIRJA

Kertomus Metsolan ja Ilmolan väestä ja elämästä. Nid. 28:—, sid. 38:—.

Ainutlaatuinen, mitä mielenkiintoisin suomalainen eläinromaani kansallisten eläintarujemme pohjalla. «Raikkaampaa ja viehättävämpää kirjaa on vaikea löytää». (U. S.).

SAMULI PAULAHARJUN kansantieteellisiä tutkielmia:

KOLTTAIN MAILTA

Kansantieteellisiä kuvauksia Kuollan-Lapista. Nid. 25:—, sid. 35:—.

Laaja, hauskasti kirjoitettu ja runsaasti kuvitettu kuvaus Kuollan niemimaalla asuvista kolttalappalaisista, joiden elämästä ja tavoista teos antaa hyvin elävän ja mielenkiintoisen kuvan.

KUVA TUOLTA, TOINEN TÄÄLTÄ

kautta Suur-Suomen. Runsaasti kuvitettu. Nid. 15:—.

Asiallinen ja sisältörikas, lämmin ja hupaisa kulttuurikuvasarja Suomen heimon eri asumajihoilta.

ARVI JÄRVENTAUKSEN mainioita Lapin kuvauksia:

SYNNIN MITTA

Kertomus nykyaikaisesta Lapista. Nid. 6:—.

Välittömyydellään ja totuudenmukaisella esitystavallaan vaikuttava, mieleenpainuva kuvaus lappalais-elämästä uskomuksineen, poronvarkauksineen ja muine luonnonkansan kuvauksineen.

SATU-RUIJAN MAA

Valtion palkitsema. Nid. 15:—, koruk. 25:—.

Viehättäviä, satuhuhteisia kuvauksia Lapin perukoilta, jäämeren rannoilta. Siinä tekijä loitsii lukijan eteen kaiken sen lumon, mitä tämä kesäyön auringon maa on niin runsaasti osakseen saanut.

UUSI PIRTTI

4-näytöksinen näytelmä. Nid. 4:50.

Harvoin lienee Lapin asukkaan vaatimaton ja yksinäinen elämä murtuvine ja pettävine toiveineen saanut niin sydämeen käypää tulkintaa kuin tässä teoksessa.

TUNTURIKERTOMUKSIA

Nid. 15:—.

Lappalaisia ja Lapin aiheita kosketteleva hienotunnelmainen kertomussarja, jossa esiintyy sama puoleensa vetävä, viehättävä kertomatapa ja aiheiden omintakeisuus, kuin kirjailijan muissakin teoksissa.

KAUKAINEN ONNI

Kertomus etsijän ikävästä. Nid. 20:—, sid. 28:—.

Harvinaisen hienolla tyyllitaidolla ja tunnelmarikkaudella kirjoitettu kertomus ihmisen ikävästä ja pyrkimyksestä sitä onnea kohti, jota halataan ja aavistetaan, mutta joka on aina kaukana.

KUSTANNUSOSAKEKEYHTIÖ KIRJA, HELSINKI

HINTA 40:—.

Maantied

